

Mədəniyyət.AZ

ISSN 2413-2365

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət Nazirliyi

Mart – Aprel (324) 2019

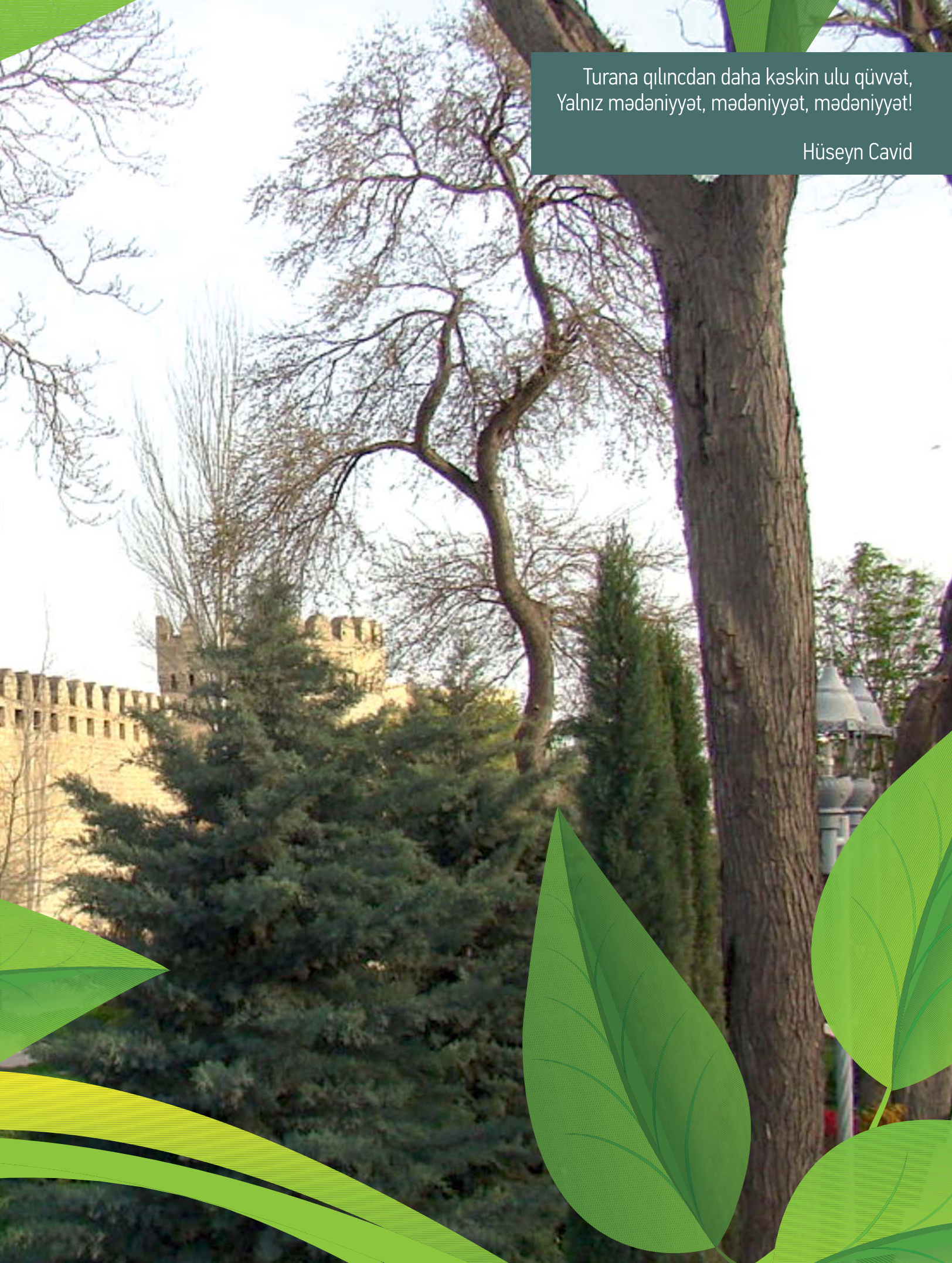

İSMAYIL ŞIXLI – 100

Turana qılıncdan daha kəskin ulu qüvvət,
Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət!

Hüseyn Cavid

Mədəniyyət.AZ

Təsisçi:
Mədəniyyət Nazirliyi

Baş redaktor:
Zöhrə Əliyeva

Redaksiya şurası:
Əbülfas Qarayev
Vaqif Əliyev
Sevda Məmmədaliyeva
Rəfiq Bayramov
Lala Kazımova
İlham Rəhimli

Redaksiya:
Qurban Məmmədov
Səmirə Behbudqızı
İlham Fətəliyev

Dizayn:
Azər Əlihusəynov

Jurnal Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin
30 aprel 2010-cu il tarixli (protokol №10-R) qərarı ilə
sənətsünaslıq, memarlıq, kulturologiya və pedaqogika üzrə
"Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların
əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən
dövri elmi nəşrlərin siyahısı"na daxil edilmişdir.

Ünvan:
AZ1073, Bakı şəhəri,
Moskva prospekti – 1D,
Dövlət Film Fondu, 5-ci mərtəbə

Telefonlar:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyet.info
Veb-sayt: medeniyyet.info

Jurnala təqdim olunan əlyazmalar geri qaytarılmır,
dərc olunan materiallar yalnız redaksiyanın
icazəsi ilə istifadə oluna bilər.
Jurnal "CBS" mətbəəsində nəşr olunur.
Sifariş №
Tirajı: 1000
Mart – Aprel (324) 2019

Elmi, metodiki, publisistik
"Mədəni-maarif işi" jurnalı 1967-ci ildən çıxır.
Şəhadətnamə №R-122.
2012-ci ilin yanvarından "Mədəni həyat",
2015-ci ilin mart ayında
"Mədəniyyət.AZ" adı ilə nəşr olunur.

Founder:
Ministry of Culture

Editor:
Zöhrə Əliyeva

Editorial board:
Abulfas Karayev
Vaqif Əliyev
Sevda Məmmədaliyeva
Rəfiq Bayramov
Lala Kazımova
İlham Rəhimli

Editorial:
Qurban Məmmədov
Səmirə Behbudqızı
İlham Fətəliyev

Design:
Azər Əlihusəynov

The journal was included in the "Register of scientific publication
recommended for publishing the main results of dissertation in
the Republic of Azerbaijan" by the decision of Presidium of the
Supreme Attestation Commission under the President of the
Republic of Azerbaijan (decision dated April 30, 2010: protocol
№10): on the Study of Art, on the Study of Architecture, on the
Study of Culture and on the Study of Pedagogy

Address:
AZ1073, Baku,
Moscow Avenue – 1D,
State Film Fond, 5th floor

Telephones:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyet.info
Website: medeniyyet.info

Submitted manuscripts
are not returned back and publishing materials
can be used only by permission of editorial staff.
The journal is published in printing house "CBS".
Order №
Circulation: 1000
March – April (324) 2019

The journal "Cultural and educational" covering
scientific, methodical and publicistic areas have been
publishing since 1967.
Certificate №R-122.

In 2012, January journal was renamed "Medeni heyat",
but since 2015 March have been publishing
with the name of "Medeniyyet.AZ".

Учредитель:
Министерство Культуры

Главный редактор:
Зохра Алиева

Редакционный совет:
Абульфас Караев
Вагиф Алиев
Севда Мамедалиева
Рафиг Байрамов
Лала Кязимова
Ильгам Рагимли

Редакция:
Гурбан Мамедов
Самира Бехбудкызы
Ильхам Фаталиев

Дизайн:
Азәр Алигусейнов

Журнал внесен в "Список научных периодических изданий,
рекомендованных для публикации основных результатов
диссертаций в Азербайджанской Республике", решением
Президиума Высшей Аттестационной Комиссии при
Президенте Азербайджанской Республики от 30 апреля
2010-го года (протокол №10-R).

Адрес:
AZ1073, город Баку,
Московский проспект – 1Д,
Государственный Фильмфонд, 5-й этаж

Телефоны:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyet.info
Вэб-сайт: medeniyyet.info

Рукописи, представленные в редакцию журнала,
не возвращаются.
Материалы, опубликованные в журнале, могут быть
использованы только с разрешения редакции.
Журнал печатается в издательстве "CBS".
Заказ №
Тираж: 1000
Март – Апрель (324) 2019

Научно-методический, публицистический журнал
"Культурно-просветительская работа"
издается с 1967-го года.
Свидетельство №R-122.
С января 2012-го года издавался под названием
"Медени хаят", с марта 2015-го выходит под
названием "Маданият.АЗ".

6 Mədəniyyətimizin baharı

AZƏRBAYCAN CÜMHURİYYƏTİ – 100

8 “Difai”dən “Axın”a – mücadilədə keçən ömür

NİSGİLİMİZ – QARABAĞ

12 Ordumuzun Aprel qələbəsidən 3 il ötür

13 AĞDABAN SOYQIRIMI – Kəlbəcərin işğalından bir il öncəki faciə...

14 Səkkiz oğul istəmə...

ƏDƏBİYYAT

16 Nəsiminin övliya statusu

21 Mehdi Hüseyn – ədəbi döyüşlər cəngavəri

24 Fanilikdən baqiliyə... – şəxsiyyət və istedadla qazanılan əbədiyyət

29 İraqda şeir festivalı

MUSİQİ

30 Azərbaycan musiqisinin dünya mədəniyyətində məxsusi yeri var

TEATR

34 “Boş məkanın dolğunluğu”

RƏNGKARLIQ

40 Naxçıvan rəssamlıq məktəbinin yetirməsi

PORTRET

42 Əzabkeş insanın həyat dastanı

ELM

- 44 Azərbaycan heykəltəraşlığında Heydər Əliyevin portretləri
- 47 Fəridun Bəy Köçərli irsinin nəşrinin tarixi mərhələləri
- 52 Milli musiqi dəyərlərimizi qorumaq günün tələbidir
- 54 Toğrul Nərimanbəyovun portret aləmi
- 57 Füzuli rayonunun arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrinin qorunması problemləri
- 60 Müstəqillik illərində karikatura sənəti
- 63 Zakirin uğurlu sənət yolu
- 67 Rəsm sənətinin özünəməxsus xüsusiyyətləri
- 70 Fəxrəngiz Əlizadənin "Bayatılar" kompozisiyası
- 73 Neft sənayesi azərbaycanlı qadın rəssamın yaradıcılığında
- 75 Professor Nigar Usubovanın pedaqoji fəaliyyətində Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano əsərlərinin öyrənilməsinə dair praktik göstərişlər
- 79 İşğaldakı abidələrə dəyən ziyanın qiymətləndirilməsi - onların qorunma üsulu kimi
- 81 Nizami poeziyası miniatür rəngkarlığında
- 85 Teatr binalarının Bakı memarlığında yeri
- 88 Unudulmaz sənətkar Həsənağa Ağayev
- 90 Azərbaycanda Qafqaz Albaniyası dövrü memarlıq abidələrinin turizmin inkişafında rolu
- 94 Роль русского критического реализма 19-го начала 20-го века в творчестве Джагила Мамедкулузаде
- 97 Азербайджанское ковроткачество - проблемы современного этапа развития
- 100 Время и движение в художественных картинах мира

VƏTƏN UZAQDA DEYİL

- 102 Parisdən bir məktub, iki tarixi sənəd
- 104 Azərbaycançılıq qanımızda, canımızda, nəfəsimizdədir...

BİZƏ YAZIRLAR...

- 106 Önemli və nümunəvi nəşr
- 108 "Ən böyük arzum torpaqlarımızın erməni işğalından azadlığını görməkdir" – Almaniyada yaşayan azərbaycanlı bəstəkar Arif Mirzəyev

MƏDƏNİ İRSİMİZ

- 110 Sağlamlıq turizminin Bakı zirvəsi Azərbaycan Qlobal Forumu yüksək səviyyədə ev sahibliyi etdi

30

104

108

Xoş gördük, əziz oxucularımız!

Təbiətin şıltalıqları sanki ömrümüzə yansıyıb. Həyat az qala yazı da payız kimi yaşadır bizə. Buna bəzən filosofcasına gülümsəyib keçirik, bəzən o qədər çılgıncasına üsyan edirik ki... İşlərimizin istədiyimiz kimi getməməsi, güvəndiyimiz dağlara qar yağması, xeyirsiz təsadüflər, dost xəyanəti, əziz adamların itkisi... nə bilim daha nələr, nələr... Bir sözlə, HƏYAT... həm sevgisini, mərhəmətini, səadətini bizdən əsirgəməyən, həm də gözlənilməz dramatik mizanların müəllifi HƏYAT!..

Əslində, jurnalımızın səhifələrindən boylanən həyat hekayələrinin qəhrəmanları milli özünədərkə qovuşmağımızda tarixi missiyalı, müstəqillik sevincini yaşamağımıza səbəb olan insanların, milli mədəniyyətimizin məzmun və mahiyyətini təşkil edən sənətkarların həyat hekayələridir... Yəni biz elə bu səhifələrdə həm dünənimizin, həm də müasirlərimiz olan milli

dəyərlərimizin, sərvətimiz olan Şəxsiyyətlərin tarixçələrini, ölkəmizin mədəni həyatının mənzərəsini bərabər yazır, bərabər oxuyur, bərabər yaşayırıq, demək ki, TARİX yazırıq! Bu yazıların sırasında hələ nə qədər yazılmayan, söylənməyən hekayələr var... Amma nə qədər ki burdayıq, nə qədər ki bu işləri görmək bacarığındayıq müqəddəs missiyanın payımıza düşən hissəsini yerinə yetirməyə VƏTƏN qarşısında and içmişik, deməli, icrasındayıq!

Belə ki, bu sayımızda yenə ömrü Azərbaycan Cümhuriyyəti adına mücadilədə keçən Əhməd bəy Ağaoğlunun həyatının bir kəsiyini izləyəcəyik, ordumuzun Aprel qələbələrini, sızım-sızım sızıldayan Ağdaban, Kəlbəcər faciələrinin ildönümünü xatırlayacağıq, səkkiz övladımızın qəhrəmanlığı ilə qürur duyacağıq, yeddisinin həlak olma əhvalatının göynərtisini kitablara köçürən sədaqətli insanlarla görüşəcəyik!

Övliya Nəsimimiz yenə əsrlərin uzaqlığından bizə sarı boylanacaq, yaxın ədəbi tariximizin unudulmaz simaları Mehdi Hüseyn, 100 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında Prezident sərəncamı münasibətilə oğlu, görkəmli jurnalist Elçin Şıxlı ilə bir yerdə xatirəsini andığımız İsmayıl Şıxlı şəxsiyyətinin sanbalı ilə üzləşəcək, şairlərimizin İraqdakı ədəbi uğurlarından bəhs edəcəyik. "Musiqi" rubrikamızda istedadı ilə böyük bəstəkarlarımızla bir sırada duran, Üzeyir dühasının çalarlarını himnimizdə daha da qabardan Aydın Əzimov kimi ciddi musiqiçi ilə söhbətə şahidi olacaqsınız, əziz oxucularımız!

"Teatr" rubrikamızda Samirə Behbudqızı sizə yenə də respublikamızda keçən festival ab-havasından söhbət açır, Naxçıvan rəssamlıq məktəbi haqqında yazıda isə görkəmli fırça ustası Şamil Qaziyevin yaradıcılığından danışılır.

"Vətən uzaqda deyil" rubrikamızda isə Azərbaycandan kənarda yaşayan istedadlı sənətkarlarımızın hekayələri ilə yanaşı, həm də gənclərimizin azərbaycançılıq ideyaları uğrunda apardığı könüllü fəaliyyətindən bəhs edəcəyik.

Daimi müəllifimiz Fəxriyyə Abdullayeva isə həmişəki kimi, doğma yurtdumuzun önəmli inkişaf sahələrindən sağlamlıq turizmi haqqında özəl təşkilatların keçirdiyi maraqlı forumdan yazır.

"Elm" rubrikası da mədəniyyətimizin, elmimizin bütün humanitar sahələrini əhatə edən gənc və müqtədir alimlərimizin çox maraqlı məqalələri ilə zəngindir, əziz oxucularımız!

Sevgilərlə,

Zöhrə Əliyeva,

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Əməkdar mədəniyyət işçisi

MƏDƏNİYYƏTİMİZİN BAHARI

Bu ilin baharı mədəniyyətimiz üçün əməlli-başlı yeni nəfəslə oldu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyeva martın 1-də mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin bir qrupu ilə görüşü zamanı müzakirəyə çıxarılan məsələlərin ən yüksək nəzərdiqqətdə olması real həyatda təsdiqləndi. Dövlət başçısı çıxışında xüsusi vurğuladı ki, gənc nəsil milli ruhda tərbiyə olunmalıdır. İlham Əliyev: “Ancaq bu halda Azərbaycan əbədi müstəqillik yolu ilə gedə bilər. Buna nail olmaq üçün, əlbəttə ki, əsas amil bizim mədəniyyətimizdir, incəsənətimizdir, ədəbiyyatımızdır, ana dilimizdir, milli təfəkkürümüzdür...”

Görüş zamanı görkəmli ədəbiyyat və incəsənət xadimlərini son dərəcə diqqətlə dinləyən Prezident İlham Əliyev yekun sözündə qaldırılan bütün məsələlərə, edilən təkliflərə, ifadə olunan arzulara yerində müsbət münasibətini bildirdi.

Beləliklə, **martın 1-də** Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Azərbaycan kinematografiyasının inkişafı ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Kinematografçılar İttifaqının və digər aidiyyəti qurumların təkliflərini nəzərə almaqla, milli kinematografiyanın dövrün tələblərinə uyğun inkişaf etdirilməsinə dair “Azərbaycan kinematografiyasının inkişaf konsepsiyası” layihəsini hazırlayıb üç ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməyi, dövlət sifarişi ilə film istehsalını və gənc kinematografçılarının yaradıcılığının dəstəklənməsi ilə bağlı layihələrin həyata

keçirilməsinin təmini məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinə 5,0 (beş) milyon manat ayrılmasını nəzərdə tutan Sərəncam imzalandı.

Martın 4-də ictimaiyyətə Azərbaycan teatrlarının inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan teatr ənənələrinin qorunub saxlanması və dövrün tələblərinə uyğun inkişaf etdirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinə 1,8 milyon (bir milyon səkkiz yüz min) manat, o cümlədən Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı, Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrı, Azərbaycan Dövlət Musiqili Teatrı, Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrı, Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrı və Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrının hər birinə 200,0 (iki yüz) min manat, Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı, Gəncə Dövlət Dram Teatrı, Sumqayıt Dövlət Dram Teatrı, Mingəçevir Dövlət Dram Teatrı, Lənkəran Dövlət Dram Teatrı və Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrının hər birinə 100,0 (yüz) min manat ayrılmasını özündə ehtiva edən **Sərəncam** təqdim olundu.

Martın 13-ü yaradıcılıq ittifaqları və birlikləri üçün əlamətdar oldu. Həmin tarixdə Prezident İ.Əliyev yaradıcılıq ittifaqları və birliklərinin fəaliyyəti ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan Azərbaycan Yazıçılar Birliyinə 800 (səkkiz yüz) min manat, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqına 650 (altı yüz əlli) min manat, Azərbaycan Rəssamlar İttifaqına 350 (üç yüz əlli) min manat, Azərbaycan Respublikası Kinematoqrafçılar İttifaqına 300 (üç yüz) min manat, Azərbaycan Memarlar İttifaqına 250 (iki yüz əlli) min manat, Azərbaycan Teatr Xadimləri İttifaqına 250 (iki yüz əlli) min manat və Azərbaycan Aşıqlar Birliyinə 250 (iki yüz əlli) min manat ayrılmasını nəzərdə tutan **Sərəncam** verdi.

Aprelin 17-də isə dövlət başçısının Azərbaycan teatrlarının inkişafı ilə bağlı tədbirlərin davam etdirilməsi haqqında **Sərəncamı** qüvvəyə mindi. Bu Sərəncama əsasən Azərbaycan teatr ənənələrinin qorunub saxlanılması və dövrün tələblərinə uyğun inkişafı ilə bağlı tədbirlərin davam etdirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respub-

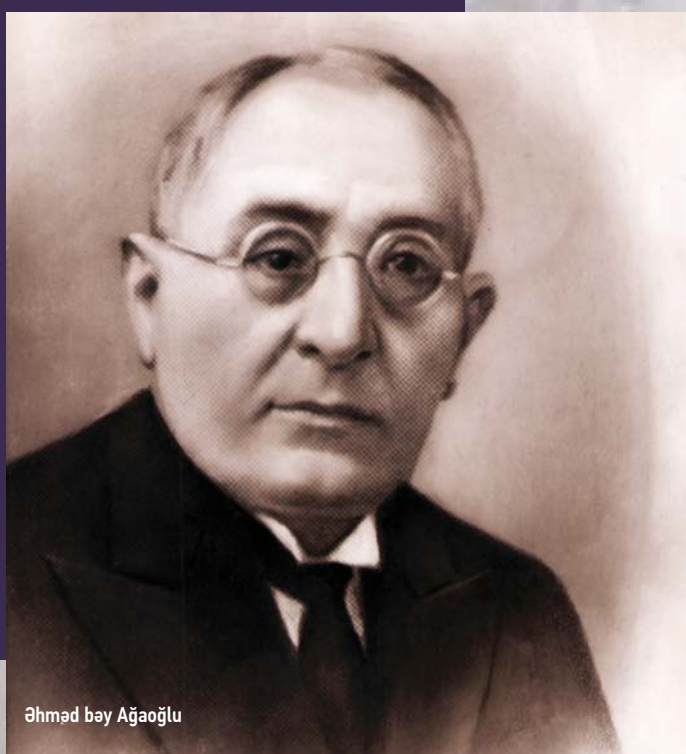
likası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinə 1,2 milyon (bir milyon iki yüz min) manat, o cümlədən Azərbaycan Dövlət "Yuğ" Teatrı, Azərbaycan Dövlət Pantomima Teatrı, Cəfər Cəbbarlı adına İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı, Şəki Dövlət Dram Teatrı, Ağdam Dövlət Dram Teatrı, Füzuli Dövlət Dram Teatrı, Qazax Dövlət Dram Teatrı, Qusar Dövlət Ləzgi Dram Teatrı, Qax rayonu Gürcü Dövlət Dram Teatrı, Gəncə Dövlət Kukla Teatrı, Qax Dövlət Kukla Teatrı və Salyan Dövlət Kukla Teatrının hər birinə 100,0 (bir yüz) min manat ayrılması nəzərdə tutulur.

Yaradıcı insanlarımız Sərəncamların hər birini ruh yüksəkliyi ilə qarşılayaraq çalışdıqları sahələrin sabahına daha inamla baxmağa başladılar. ❖

Mədəniyyət.AZ

“Difai”dən “Axın”a – mücadilədə keçən ömür

Əhməd bəy Ağaoğlu - 150

Əhməd bəy Ağaoğlu

Əhməd bəy Ağaoğlu 1869-cu ildə Azərbaycanın Şuşa şəhərində doğulub. Atası Qarabağın Qurdlar eli tayfasından Mirzə Həsən bəy, anası Sarıcalı tayfasından Tazə xanım olub.

Böyük əmisi Hacı Mirzə Məhəmməd qardaşı oğlunu müctəhid kimi yetişdirmək istəyib, bu məqsədlə ona 6 yaşında ikən fars və ərəb dili müəllimləri tutub. Amma anası Tazə xanım övladının məmur olmasını istədiyi üçün ailədən gizli şəkildə evə rus dili müəllimi gətirib. Bu müəllim üç il ərzində rus dili ilə yanaşı, hesab, tarix və coğrafiya dərslərini də öyrədib. Şuşada gimnaziya açıldıqdan sonra Əhməd bəy imtahan verərək bu məktəbi qazanıb. İmtahana uğurlu keçdiyi üçün gimnazianın birbaşa 3-cü sinfinə daxil olub. Bu zaman o, 45 şagird arasındakı 3 türkdən biri idi.

Əhməd bəy 1886-cı ildə Şuşa gimnaziyasının 6-cı sinfini bitirib.

Ali məktəbə daxil olmaq üçün 7 sinif şərt olduğu üçün bir il də Tiflis gimnaziyasında təhsil alıb. 1887-ci ildə gimnaziya təhsilini tamamladıqdan sonra avqust ayında Peterburqa yola düşüb, buradakı Texnologiya İnstitutuna girməyə hazırlaşdı, lakin bütün imtahanlardan uğurla keçsə də, onu yəhudi hesab edən müəllim cəbr imtahanından kəsib, bununla da Əhməd bəyin Rusiyadakı təhsil həyatı baş tutmayıb. Bu hadisədən qəzəblənən Əhməd bəy Rusiyanı tərk edib və ali təhsil almaq üçün Parisə yola düşüb. Əhməd bəy 1888-ci il yanvar ayının 8-də Parisə çatıb.

O, Sarbonna Universiteti yanındakı Paris Hüquq Məktəbinin tələbəsi olub, eyni zamanda Ali Təcrübi Tədqiqatlar Məktəbində dövrün tanınmış alimlərinin mühazirələrini dinləyib.

“1888-1894-cü illərdə Parisdə yaşayan Ağaoğlu Ali Təcrübi Tədqiqatlar Məktəbi (Ecole des Hautes Etudes Pratiques) ilə bir sırada Canlı Şərq Dilləri Məktəbinin (Ecole des Langues Orientales Vivantes) məşğələlərinə də qatılıb. Buradakı müəllimləri arasında Ceyms Darmstater, Pol Şeffər, Barbye de Meynard kimi tanınmış şəxslər olub. Əhməd bəy, eyni zamanda, professor Ernst Renan (1823-1892), “Le Nouvelle Revue” məcmuəsinin nəşri Cülyetta Adam (1836-1936) ilə də dostlaşıb.

1892-ci ildə Əhməd bəy şərqşünasların Böyük Britaniyanın paytaxtında keçirilən IX kongresinin iştirakçısı olub, şüəlik məzhəbinin İranın qədim dini təlimlərindən biri – məzdəkiliklə əlaqələrinə dair məruzə ilə çıxış edib. Bu tarixi hadisə ilə bağlı xatirələri “Kavkaz”da dərc olunub.

Əhməd bəy 1894-cü ildə təhsilini bitirərək Parisdən İstanbula gəlib, “İttihad və Tərəqqi”nin orqanı olan “Şurayi-Ümmət”ə məqalələr verib. Burada 6 ay yaşadığından sonra elə həmin il atasının ölüm xəbərini alaraq Qafqaza qayıdıb, öncə Tiflisdə yerləşib. Tiflis gimnaziyasında fransız dilindən dərs deyib, eyni zamanda “Kavkaz” qəzeti ilə əməkdaşlıq edib. 1896-cı ildə Şuşa edadi (real) məktəbinə fransız dili müəllimi təyin edilib. Burada dərs deyərək el arasında Fırəng Əhməd adlanıb.

Əhməd bəy 1897-ci ildə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin dəvəti ilə Bakıya köçüb, "Kaspi" qəzetinin redaktoru, aparıcı müəlliflərindən biri olub, Əlimərdan bəy Topçubaşovla sıx əməkdaşlığa başlayıb. Eyni zamanda, müəllimlik fəaliyyətini burada davam etdirib, Kommersiya məktəbində fransız dili müəllimi işləyib. Çox keçmədən Bakı Şəhər İdarəsinin üzvü seçilib. "Axund və islam" adlı ilk əsərini də bu zaman yazıb. 1901-ci ildə Tiflisdə rus dilində «Женщина по исламу и в исламе» ("İslama görə və islamda qadın") kitabı nəşr edilib. 1905-ci ildə Bakıda Əli bəy Hüseynzadə ilə birlikdə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin vəsaiti ilə "Həyat" qəzetini buraxmağa başlayıb. 1906-cı ildə "İrşad" qəzetini, ertəsi il eyni zamanda türkcə və rusca "Tərəqqi" ("Прогресс") qəzetlərini nəşr edib.

Əhməd bəy 1905-ci ildə Peterburqa gedərək Rusiya müsəlmanlarının maraqlarını müdafiə edib. Həmin ildə onun təşəbbüsü ilə "Fədai" cəmiyyəti yaradılıb. 20 fevral-6 mart 1906-cı ildə Tiflisdə Qafqaz canişini İ.İ.Vorontsov-Daşkovun sədrliyi altında keçirilən erməni-müsəlman barışdırıcı qurultayında Azərbaycan nümayəndələri arasında yer alıb.

Ağaoğlu 1906-cı ilin oktyabrında yaradılan gizli "Qafqaz Ümummüsəlman Müdafiə Komitəsi Difai"nin qurucusu olub. "Difai"nin qurulmasında məqsəd Azərbaycan türklərini ermənilərin hücumundan, eləcə də çar məmurlarının zülmündən qorumaq idi. "Difai" bu yolda kifayət qədər uğurlu fəaliyyət göstərmişdir.

Bu fəaliyyətlərinə görə çar hakimiyyətinin ciddi təqib etdiyi Əhməd

bəy 1909-cu ildə İkinci Məşrutə elan edildikdən sonra Türkiyəyə gedib. Burada Parisdə oxuyarkən dostlaşdığı Əhməd Rza bəy və doktor Nazim vasitəsi ilə "İttihad və Tərəqqi" cəmiyyətinə girib. Həmin il Maarif Nazirliyində ibtidai təhsil müfəttişi təyin edilib. Süleymaniyyə "İttihad və Tərəqqi" klubunun rəisi olub, 2-3 il içərisində İstanbulda fransızca "Jeune Turc" (Gənc Türk) və türkcə "Tərcümani-həqiqət" qəzetlərinin baş redaktoru işləyib.

Ağaoğlu 1909-cu ilin oktyabrından etibarən İstanbul Darülfünununda Türk-moğol tarixi və rus dilindən dərs deyib.

Bu dövərdə Ziya Gökalp, Yusif Akçuraoğlu, Məhəmmədəmin Yurdaqlı bəy bərabər "Türk Ocağı"nı qurub. Hətta "Türk Ocağı"nın ilk quruluş toplantısı onun evində baş tutub. 1910-1914-cü illərdə "Xalqa doğru", "Siratül-müstəqim", "Türk Yurdu" kimi mətbuat orqanlarında iştirak edib. 1911-1912-ci illərdə İstanbul Universitetində "Türk mədəniyyəti tarixi" kafedrasının müdiri olub. 1915-ci ildə Afyonkarahisar millət vəkili seçilib. Həmin il "İttihad və Tərəqqi"nin Ümumi Mərkəzinin üzvü olub.

Əhməd bəy 1912-ci ildə bir çox türk ziyalıları ilə birlikdə həbs edilib, üç ay Bekirəgə məhəbəsində saxlanılıb. Bu həbsin dəqiq səbəbi bilinməsə də, mətbuatda hökumət əleyhinə məqalə yazması ilə bağlılığı ehtimal edilir.

Əhməd bəy 1915-ci ildə İstanbulda yaradılan "Rusiya Türk-Tatar Müsəlmanlarının Hüquqlarının Müdafiəsi üzrə Komitə"yə daxil olub.

Əhməd bəy bu dövrdə soyadının sonluğu ilə bağlı dəyişiklik edir.

Məşhur azərbaycanlılar bir arada – Əhməd bəy Ağaoğlu (ayaq üstə, soldan ikinci), Əlimərdan bəy Topçubaşov (ayaq üstə sağdan ikinci), Əli bəy Hüseynzadə (əyləşənlər arasında sağdan birinci)

Əhməd bəy ahıl yaşlarında

“Türk Yurdu”na jurnalın bir oxucusu məktub göndərərək ondan “Ağayev” soyadından niyə imtina etmədiyini soruşur. O isə cavabında soyadının təkcə onun deyil, bütün ailəsinin soyadı olduğunu yazır. Amma bir neçə ay sonra 12 sentyabr 1914-cü ildə “Tərcümani-Həqiqət” qəzetində yazdığı “Ergenekon və Bozqurd” adlı məqaləsində ilk dəfə Ağaoğlu Əhməd imzasından istifadə edir.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurulmasından sonra Əhməd bəy Bakını işğaldan azad etməyə gələn Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Nuru paşanın siyasi müşaviri kimi Vətənə qayıdıb. Mudros müqaviləsindən sonra Osmanlı qoşunlarının Azərbaycandan çıxarılması, ölkənin ingilislərin idarəçiliyinə verilməsi məsələsi gündəmə gəldiyi üçün Azərbaycan nümayəndə heyəti Əhməd bəy Ağaoğlunun rəhbərliyi ilə Ənzəlidə ingilis generalı Tomsonla görüşə gedib. Tom-

sonun işğalçı davranışı ilə razılaşmayan Əhməd bəy ona belə cavab verib: “Bizim qurduğumuz Azərbaycan Cümhuriyyəti mədəni bir dövlətdir. Bizim ölkəmiz Hindistan deyildir. Əgər general bizimlə bu şəkildə, bu tonda danışacaqsa, artıq bizim müzakirə edəcək bir məsələmiz qalmır”. Tomson bu cavabdan sonra yumşalır, Azərbaycanın siyasi haqlarına hörmət edəcəyini vəd edir. Belə də olur.

“Əhməd bəy 1918-ci ilin 7 dekabrında yaradılan Azərbaycan Parlamentinə Qarabağdan millət vəkili seçilib. 1919-cu ildə Azərbaycanın müstəqilliyinin tanınmasını əsas məqsəd kimi qarşısına qoyan, Əlimərdan bəy Topçubaşovun sədri olduğu Sülh Heyətinə daxil edilib. Amma ermənilərin fitnəsi nəticəsində ingilislər onu İstanbulda “ermənilərə zülm etmək, erməni qırğınına qatılmaq” ittihamı ilə suçlayıb Malta adasına sürgün ediblər. Əhməd bəy adada əsir qaldığı müddətdə xatirələrini, “Üç mədəniyyət” və “Könül-süz olmaz” əsərlərini qələmə alıb.

1921-ci ildə Ankara hökuməti onu Maltadakı başqa əsirlərlə birgə ingilis əsirlərinə dəyişdirib. Sürgündən xilas olduqdan sonra Əhməd bəy mayın 11-də Romadan Azərbaycan bolşevik hökumətinin rəhbəri Nəriman Nərimanova məktub ünvanlayıb. Məktubun cavabında Nərimanov onu vəzifəyə dəvət edib. Nərimanovdan cavab məktubu alan Əhməd bəy artıq Türkiyədə idi. Nərimanova ikinci məktubunda belə yazıb: “Təmsil etdiyiniz fikir sisteminə qatılmıram; Türklər üçün qurtuluş imkanının təkcə Osmanlı türklüyündə olduğu haqqında Sizə də məlum olan fikir və qənaətimdə qalıram; Əsarətdən qurtararaq mənə yenidən can və varlıq vermiş Ankaraya getməyim mənim üçün bir namus borcudur... Türklük bölünmə qəbul etməyən tamdır. Məqsəd ona xidmətdir. Bu xidmət harada edilsə, müqəddəsdir, mübarəkdir”.

Beləliklə, Mustafa Kamal Paşa ilə isti münasibətlər quran Əhməd bəy öncə Türk Qurtuluş hərəkatına qoşularaq İrşad Heyətinin üzvü, 1921-1923-cü illərdə isə Mətbuat və İstihbarat ümum müdiri işləyib. Daha sonra Ankara və Türkiyənin səsinə dünyaya yayan yeganə yayın vasitəsi durumundakı “Hakimiyyəti-milliyə” qəzetinin ümum müdiri və baş redaktoru olub. 5 noyabr 1925-ci ildə Mustafa Kamal Atatürk Ankara Hüquq Məktəbini açıb. Əhməd bəy bu məktəbdə hüquq fakültəsinin qurulmasında fəal iştirak edib və hüquqi-əsasıyyə (konstitusiyə hüququ) professoru məqamına yüksəlib. Məktəbdə bu

Əhməd bəy Ağaoğlu Atatürk və əqidə dostları ilə bir arada

fənn üzrə ilk dərsi 1925-1926-cı illərdə o, tədris edib.

Bu illərdə Əhməd bəyin "Mən kiməm", "İran və inqilabı", "Kö-nülsüz olmaz", "İxtilalı, inqilabı?", "Sərbəst insanlar ölkəsində", "Tanrı dağında", "İngiltərə və Hindistan" kimi əsərləri işıq üzü görüb. 1928-ci ildə "Türk Ocağı" onun "Üç mədəniyyət" kitabını nəşr etdirib.

Türkiyədə 7 avqust 1930-cu ildə Atatürkün icazəsi ilə müxalif "Sərbəst Fırqə" qurulub. Onun rəhbərləri içərisində Fəthi bəy və Nuri (Conker) bəylə birgə Əhməd bəy də olub. Ağaoğlu bu partiyadakı fəaliyyəti ilə bağlı "Sərbəst fırqə xatirələri" adlı əsərini yazıb. 1933-cü ildə Əhməd bəyin "Dövlət və fərd" kitabı çapdan çıxıb.

Əhməd bəy 1933-cü ildə gündəlik "Axın" qəzetini buraxmağa başlayıb. "Axın" qəzetinin ilk sayı 1933-cü il mayın 29-u, bazar ertəsi günü işıq üzü görüb. Həmin ilin 24 sentyabrına qədər davam edib, ümumilikdə 119 sayı nəşr olunub. Çap etdiyi qəzet barədə Ağaoğlu yazırdı: "Demokratiyanı, azadlığı, vəzifə məsuliyyətini xatırlatmaq istəyən "Axın" yaxşıya yaxşı, pisə pis deməkdən çəkinməyən arslanca bir vətənsəvrliklə irəliləyir... "Axın" ilə onların getdiyi yol ayrılır. "Axın" onların getmədiyi bir yolu özünə kəbə etmişdir. "Axın" öz mənfəətini düşünmür. İnsanlığı, qəzetçilik, mətbuat şərəfini məqsədi hesab edir. Digər qəzetlər dünən əmniyyət müdirindən şikayət edərlər, sabah isə şikayət etdiklərini inkar edərlər. Çünki çəkinirlər, qorxurlar... "Axın" fikir hürriyyətini, qələm hürriyyətini, Vətən hürriyyətini təmsil edir... Haqqı söylər və haqqa hörmət edər".

Ömrünün sonlarında Əhməd bəy həm ictimai-siyasi, həm də pe-daqoji fəaliyyətdən uzaqlaşdırılır.

1939-cu ilin mayın 19-u. Əhməd bəy xəstə yatağında yatır. Dost-ları, həkimlər başının üstündədir. Həkim olan qızı Gültəkin ona nar suyu gətirir. Əhməd bəy üzünü həkimlərə tutur: "İnsan hər zaman şampan içməz, qızımın hazırladığı bu məhlul hamısından gözəldir".

Daha sonra övladlarının bibi kimi bildiyi Humayla yalnız qalmaq istəyir: "Mən ölürəm, sənə çox zəhmət verdim, hirsələndiyim zamanlar da oldu, haqqını halal et. Bu dəxildə 250 lirə var, məqalələrimin puludur. Cənazəmdə o pulu xərcləyin. Səni uşaqlara, uşaqları da sənə əmanət edirəm". Daha sonra üşüdüyunü deyir, iynə vurmaq istəyirlər, icazə vermir: "Artıq bu makina parçım tutmaz". Qızı Tezer ağlayır. Üzünü ona çevirir: "Ağlama qızım, insan şüurlu bir maki-nadır, o da bir gün duracaq, əlbəttə. Mənə söz verin, heç bir güc sizi bir-birinizdən ayırmayacaq. Heç bir zaman doğrunu söyləməkdən çəkinməyin, doğruya doğru, əyriyə əyri deyin. Bibinizə, uşaqlarına yaxşı baxın". Sonra üzünü Sürəyyaya çevirir: "Söz ver, ağlamayacaqsan. Mənim vücudum sizlərlə, ruhum anam, atam, Sitarə ilə...Qarşımdadırlar... Onlarla bərabərəm" deyər pıçıldayır... ♦

Dilqəm Əhməd

Ədəbiyyat:

1. Ağaoğlu Əhməd bəy. Şuşa, Peterburq və Paris xatirələri (Atatürkə iki məktub). Bakı, 2019.
2. Mərdanov Misir, Tahirzadə Ədalət. 1920-ci ilədək ali məktəblərdə oxumuş azərbaycanlılar. I Cild. Bakı, 2018.
3. Sakal Fahri. Ağaoğlu Ahmed Bey. Ankara, 1999.
4. Aran Mehmed Sadık. Azərbaycan Türk Cümhuriyyətinin İstiklal İlanı. "Yeni İstanbul" qəzeti, 23 sentyabr, 1966, sayı 6015.
5. Ağaoğlu Ahmet. Mütəreke ve Sürgün Hatıraları. İstanbul, 2013.
6. "Açıq Görüşlər: Bu 'Akın!!' Hedefe Koşuyor!", Akın, 13.9.1933.

ORDUMUZUN APREL QƏLƏBƏSİNDƏN 3 İL ÖTÜR

Azərbaycan ordusunun qələbəsi ilə yekunlaşan Aprel döyüşlərinin başlanmasından üç il ötür.

Belə ki, 2016-cı ilin mart ayının ortalarından ermənilər atəşkəsi intensiv pozmağa başlayıblar. Aprelin 1-dən 2-nə keçən gecədən başlayaraq isə bütün cəbhəboyu ordumuzun mövqeləri və yaşayış məntəqələri düşmən tərəfindən intensiv atəşə məruz qalıb, təmas xəttində silahlı təxribatlar törədilib. Hadisələr nəticəsində ordumuz şəhid verib, həmçinin mülki əhali arasında da ölən və yaralananlar olub.

Döyüşlər zamanı Azərbaycan Silahlı Qüvvələri ermənilərin mövqələrinə cavab zərbələri endirib, həyata keçirilən sürətli əks-həmlə ilə 2000 hektardan artıq ərazi azad edilib və daha çox ərazi əməliyyat baxımından nəzarət altına keçib. Goranboy rayonu və Naftalan şəhərinə təhlükə yarada biləcək Talış kəndi ətrafındakı yüksəkliklər, eləcə də Seysulan məntəqəsi düşmən qüvvələrindən tam təmizlənilib. Horadiz şəhərinin düşmən təhlükəsindən qorunması məqsədilə Füzuli rayonu istiqamətində yerləşən, geniş ərazini nəzarətdə saxlamaq imkanı verən strateji əhəmiyyətli "Lələ təpə" adlandırılan yüksəklik də nəzarətimizə keçib. Bu döyüşlər nəticəsində 320 erməni hərbiçisi məhv edilib, 500-dən artığı isə yaralanıb.

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanması, erməni işğalçıların 2016-cı il aprelin 2-dən 5-dək qoşunların təmas xəttində törətdikləri silahlı təxribatların qarşısının alın-

ması və düşmənin dinc əhaliyə hücumlarının dəf edilməsi zamanı göstərdikləri qəhrəmanlıq və igidliyə görə Azərbaycan hərbiçilərinin xüsusi fərqlənən bir qrupu 2016-cı il aprelin 19-da Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamları ilə yüksək fəxri ada layiq görülüb, orden və medallarla təltif olunub. Vətən qarşısındakı xidmətlərinə görə təltif edilənlər arasında "Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı" fəxri adına, "Azərbaycan Bayrağı" və "Vətənə xidmətə görə" ordenlərinə, "Vətən uğrunda", "İgidliyə görə" və "Hərbi xidmətlərə görə" medallarına layiq görülənlər var.

Ötən müddət ərzində işğaldan azad olunan ərazilərdə, o cümlədən aprel qələbəsi ilə düşmən təhlükəsinin uzaqlaşdırıldığı Cəbrayıl rayonunun Cocuq Mərcanlı kəndində təmir bərpa işləri aparılıb, orada yeni qəsəbə salınıb, ata-baba yurdlarından didərgin salınan insanlar geri dönüblər.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev özünün "Facebook" səhifəsində Aprel qələbəsinin üçüncü ildönümü münasibətilə videoçarx paylaşılıb.

Videoçarx "Qəhrəmanlarımızla fəxr edirik! APREL – 2016" sözləri ilə paylaşılıb. ❖

Azər Əlihüseynov

AĞDABAN SOYQIRIMI –Kəlbəcərin işğalından bir il öncəki faciə...

Kəlbəcərin işğalından bir il öncə erməni silahlı birləşmələri tərəfindən törədilmiş Ağdaban faciəsi Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünün ən qanlı səhifələrindən biridir.

Ağdaban kəndi Kəlbəcər rayonunda, Ağdaban çayının sağ sahilində, Ağdaban dağının yamacında, Murovdağ silsiləsinin cənub ətəyində, rayon mərkəzindən 36 km şimal-şərqdə yerləşir. 1992-ci il aprelin 7-dən 8-nə keçən gecə Ermənistan silahlı birləşmələri Dağlıq Qarabağdakı separatçı erməni quldur dəstələrinin köməyi ilə Ağdaban və Çayqovuşan kəndlərinə hücum ediblər. Daşnaklar Ağdaban kəndinə soxularaq 130-dan çox evi tamamilə yandırblar, 779 nəfər dinc sakinə divan tutublar. Onlar yaşlı, qoca, qadın, uşaq demədən dünyada görülməmiş ən qəddar üsullarla dinc əhalini qətlə yetirərək soyqırımını aktı törədiblər. Bu faciə zamanı 32 nəfər amansızcasına qətlə yetirilib, 8 nəfər 90-100 yaşlı qoca, 2 azyaşlı uşaq, 7 nəfər qadın diri-diri odda yandırılıb. Həmçinin 2 nəfər itkin düşüb, 12 nəfər ağır bədən xəsarəti yetirilib, 5 nəfər isə girov götürülüb.

Bir neçə günlük talandan sonra erməni quldurları Kəlbəcər özünü müdafiə qüvvələrinin və yerli sakinlərin əks hücumu qarşısında duruş gətirə bilməyərək kəndi tərk ediblər. Faciənin ağır müsibətlərini görmüş, evləri viran qoyulmuş ağdabanlılar doğma kəndlərini yenidən bərpa edib yaşamağa başlayıblar.

“Lakin 1993-cü il mart ayının 27-də erməni quldurları Kəlbəcər rayonuna hücum zamanı Ağdabanı yenidən təcavüzə məruz qoyublar. Beləliklə, kənddə ikinci faciə törədilib. Ağdabana ikinci dəfə hücum Kəlbəcərin tamamilə Ermənistan tərəfindən zəbt olunması demək idi. Bundan sonra Kəlbəcər hər tərəfdən mühasirəyə alınaraq 1993-cü il aprel ayının 2-dək erməni silahlı birləşmələri tərəfindən tamamilə işğal edilib.

Ağdabanda yalnız soyqırımı törətmədilər. Erməni quldurları tərəfindən tarix, memarlıq və mədəniyyət abidələri dağıdıldı,

müqəddəs ziyarətəgah və məzarlıqlar təhqir olunaraq məhv edildi. Bu kəndin yetirdiyi Ağdabanlı Qurban böyük sərkərdə Şah İsmayıl Xətəinin silahdaşı olan Miskin Abdal ocağının nəsli davamçısı idi. Bu ocaq mənəviyyətimizin beşiyi kimi erməniləri olduqca ciddi narahat edirdi. Məhz ona görə də Azərbaycan ədəbiyyatına misilsiz töhfələr vermiş, xalqımızın əvəzsiz mənəvi xəzinəsi olan Ağdabanlı şair Qurbanın və onun oğlu klassik aşiq şeirinin ustadlarından Dədə Şəmsirin əlyazmalarını yandıraraq bədii irsini, bütün külliyyatını məhv ediblər.

Ağdaban faciəsi törədilmə spesifikasına və xarakterinə görə BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən 9 dekabr 1948-ci il tarixdə qəbul olunmuş “Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və ona görə cəzalandırma haqqında” Konvensiyanın müddəalarına tam uyğundur.

Ümumən Kəlbəcər rayonunun əhalisi isə ölkəmizin 56 rayon və şəhərinin 707 yaşayış məntəqəsində qaçqınlıq şəraitində yaşayır. Kəlbəcər ərazisində qalmış 13.000-dək fərdi mənzil, 37.852 ha meşə sahəsi indi də talan olmaqdadır. BMT-nin və ATƏT-in prinsiplərinə zidd olaraq 1999-cu ildən rayon ərazisində ermənilərin məskunlaşdırılmasına başlanılıb.

1993-cü ilin qiymətlərinə görə Kəlbəcərin xalq təsərrüfatına 703 milyard 528 milyon rubl ziyan vurulub. İşğal nəticəsində Kəlbəcərdən 53.340 nəfər adam qovulmuş, 50 dinc sakin öldürülmüş, 20 nəfər isə əsir götürülmüş və itkin düşmüşdür.

Kəlbəcərin işğalından sonra 3205 sayılı iclasda BMT Təhlükəsizlik Şurası 822 sayılı Qətnamə qəbul edib. Qətnamədə bütün işğalçı qüvvələrin Kəlbəcər və Azərbaycanın digər işğaldakı rayonlarından dərhal çıxarılması tələb olunur. Lakin indiyədək həmin qətnamədən irəli gələn hər hansı öhdəlik yerinə yetirilməyib. ♦

İlham Fətəliyev

SƏKKİZ OĞUL İSTƏRƏM...

O məşum gündən – 1997-ci ilin 10 aprelindən bizləri 22 il ayırır. Həmin vaxt, daha dəqiq, aprelin 7-də Azərbaycan Müdafiə Nazirliyinin kəşfiyyat qrupu Füzuli rayonu istiqamətində düşmən arxasına getmişdi... Üç gün ərzində ermənilərin həndəvərində onların gözüne görünmədən yüksək peşəkarlıqla bütün lazımi məlumatlar toplanıldı, fotosəkillər çəkildi, ərazinin xəritəsində zəruri qeydlər aparıldı... Geri qayıtmaq zamanı çatanda isə, heyhat, daşnak quldurları duyuq düşdülər!..

Məlumdur ki, kəşfiyyatçı imkan daxilində açıq döyüşdən yayınmalı, əldə etdiyi informasiyanı qərargaha, rəhbərliyə çatdırmağa çalışmalıdır. İgid hərbcilərimiz – leytenant Elxan Ağayev, leytenant Vüqar Yarahmədov, çavuşlar Dinar Mustafayev, Aqil Əhmədov, Aqşin Həsənov, Nizami Ələkbərov, Fariz Cavadov, Anar Rzayev də nizamnaməyə uyğun şəkildə davranaraq təqibdən uzaqlaşmağa cəhd göstərdilər. Lakin alınmadı, qeyribərabər döyüş başlandı. İşğalçıların xeyli sayda canlı qüvvəsini məhv eləsələr də, mühasirə halqası getdikcə daralır, üstlərinə cuman qarğa-quzğunun sayı çoxalırdı. Xain düşmənin məqsədi onları sağ ələ keçirmək idi... Hərbi sursat tükəndikcə şüurlarında bir acı həqiqət yavaş-yavaş dumandan sıyrılıb çıxır, qərar qətiləşirdi: hətta həyatları bahasına da olsa, əsir düşməmək! Beləcə 7 oğul son dəfə baş-başa verib özlərini partlatmaqla şəhidlik məqamına yüksəldilər. Aqil isə bir qədər öncə aldığı yaradan huşunu itirərək çöllük ərazidə yığılıb qalmışdı...

Ötən müddət ərzində bu barədə çox danışılıb, yazılıb, xatirələr söylənilib, nümunələr göstərilib, ibrətlər alınıb. Amma yenə də ölümün gözüne dik baxan kəşfiyyatçılarımızın yaratdığı qəhrəmanlıq dastanının oxunmamış, təzə səhifələri açılmaqdadır.

“**Milli Mədəniyyətin Təbliği İctimai Birliyi vətənpərvərləri Rəşid Behbudov adına Mahnı Teatrına topladı – burada həm qurumun rəhbəri, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Jalə Cəfərovanın şücaətli döyüşçülər haqqında “Əbədi yaşayanlar” kitabının təqdimatı, həm də düşməni belə heyrətdə qoymuş, mərhum hərbcilərimizin dəfninə və sayğı duruşuna məcbur etmiş olaya həsr olunmuş bədii gecə keçirilirdi. Teatrın zalı şəhidlərin ailə üzvləri və döyüş yoldaşları, ictimaiyyət nümayəndələri, media mənsubları, tələbələr, hərbcilərlə dolmuşdu...**

Birliyin rəhbəri Jalə Cəfərova 8 kəşfiyyatçımızın mərdliyi, qorxmazlığı üzərində daim düşündüyünü, həmin mövzuya tədbirlərdə dəfələrlə toxunduğunu, bu rəşadət salnaməsini, şəhidlərin ölməz xatirəsini bir daha əbədləşdirmək üçün kitab hazırlayacağı barədə onların doğmalarına, əzizlərinə, xüsusən analara söz verdiyini vurğuladı: **“Əvvəllər Elxan, Vüqar, Dinar, Aqşin, Nizami, Fariz, Anar, Aqilin adlarını xatırlamaqdan ötrü tez-tez vərəqə baxırdım, indi dilimin əzbəridir. Onların yeddisinin nəşi hadisədən 6 ay sonra – 1997-ci il oktyabrın 16-da gətirilib Bakıdakı II Fəxri Xiya-banda torpağa tapşırıldı. Yeddi qardaş üçrəngli bayrağımızdan kəfən geyinib Vətən torpağına əmanət edildilər. Sonra isə Ulu öndər Heydər Əliyevin fərmanı ilə hər biri ölümündən sonra “Azərbaycan bayrağı” ordeni ilə təltiflənədi”.**

J.Cəfərova “Əbədi yaşayanlar” kitabının yaranma ideyasından da söhbət açdı: “2017-ci ilin soyuq bir qış günü çoxdan tanıdığım Qarabağ qazisi Hüseyn Həsənov görüşmək istədiyini bildirdi. O, dostu – həmin səkkiz nəfərdən biri, möcüzəli şəkildə sağ qalmış Aqil Əhmədovla

gəlmişdi. Aqıl kəşfiyyatçı dəstənin göstərdiyi ağılasığmaz mübarizədən, düşmənlə qeyri-bərabər savaştan, özünün yaralanaraq meşədə huşsuz vəziyyətdə qalmasından, 1 il 11 ay erməni əsirliyində çəkdiyi əzablardan danışdı. Amma daha çox dostlarından bəhs etdi, nə qədər toparlansa da bir neçə dəfə göz yaşlarını saxlaya bilmədi. "Sağ qaldığıma görə özümü hələ də qınayıram, şəhid kəşfiyyatçılar isə gərək unudulmasınlar. Onların igidliyini gələcək nəsillər də bilsin deyə kaş barələrində kitab yazılaydılar!" söylədi. Belə bir arzunu eşitcək məsuliyyətli işi üzərimə götürməyə qərar verdim. Şəhidlərimizin ruhu qarşısında baş əyir, igid oğullar dünyaya gətirən anaların əllərindən öpürəm!"

Sonra Aqıl Əhmədovun özü, digər 7 nəfərin isə ailə üzvlərinin kövrək xatirələrinin yer aldığı süjet nümayiş olundu. C.Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin kursantları bədii qiraət və nitq mədəniyyəti müəllimi Naibə Şəmsiyevanın ssenarisi əsasında hazırlanmış şəhid kəşfiyyatçılarla xəyali söhbət motivli kompozisiya təqdim etdilər.

Kəşfiyyat taborunun sabiq komandiri, polkovnik **Xətai Baxışov**, "Əbədi yaşayanlar" kitabının redaktoru **Rövşən Əhmədli**, dosent **Limunət Əmrəhli**, şairə **Gülsəda Aman**, hüquqşünas **Səməd Vəkilov**, jurnalist Qurban Cəbrayıl və başqaları çıxış edərək müharibənin hələ bitmədiyi, torpaqların işğaldan qurtulmadığı şəraitdə belə layihələrin, tədbirlərin daim gənclərin ideoloji tərbiyəsinə müsbət təsirini, vətənpərvərlik ruhunu yüksəltdiyini vurğuladılar.

“Hərbi Lisey kollektivinin iştirakı ilə hazırlanmış daha bir kompazisiya – kursantların mərhum hərbcilər Elxan, Vüqar, Dinar, Aqşin, Nizami, Fariz və Anarın adını çəkməklə and içərək hərbi hissənin döyüş bayrağını bir-birinə, nəhayətdə isə Aqilə ötürmələri təqdim olundu.

Sonda şəhid kəşfiyyatçıların ailə üzvləri və Aqil Əhmədov səhnəyə dəvət olundular. Elza ana, Ziyafət ana, Xanım ana, Firəngiz ana övladlarının xatirəsinin əbədləşdirilməsi istiqamətində görülən işləri yüksək dəyərləndirdilər və dövlətə, Vətənə, bu işdə zəhməti olan hər kəsə minnətdarlıq etdilər.

Kəşfiyyat qrupu komandirinin müavini Vüqar Yarahmədovun vəfatından sonra dünyaya gələn oğlu Vüqarın çıxışı isə qürurverici, eyni zamanda da kövrək notlarla yadda qaldı: "Ağlım kəsəndən atamın xatirələri ilə böyümüşəm – onun uşaqlıq dövrü, təhsil illəri, xarakteri... Bütün bunlar atamı təsəvvür etmək üçün köməyimə gəlib. Əlbəttə, təəssüflənmişəm ki, niyə atam yanımda deyil. İlk dəfə həmin ağrını bağçada hiss etmişəm. Evə gedən uşaqların arxasınca gah anaları, gah da ataları gələrdi. O zaman anladım ki, atam yoxdur. Onun adını daşımağımla fəxr edirəm, ömrümün sonuna qədər də belə olacaq. Bilirəm ki, bu, böyük məsuliyyətdir. Hər addımda ruhunu şad etməyə çalışıram, fərqindəyəm ki, hərəkətlərim tək mənə aid deyil, amma nə qədər uğur qazansam da onun kimi ola bilmərəm. Mənim atam Milli Qəhrəmandır. Mən də qəhrəman döyüşçünün oğlu olduğum üçün adına layiq yaşamalıyam!"

Tədbir iştirakçılarına "Əbədi yaşayanlar" kitabı hədiyyə edildi və birgə xatirə şəkilləri çəkdirildi.

Bu həm də çoxdan gözlənilən, həmişə arzulanan görüş idi, neçə illərin həsrətlilərinin vüsal dəqiqələri... Keçmiş cəbhə yoldaşları – əsgərlər, zabitlər, komandirlər bir-birini bağrına basdılar, savaşın, dərдин, hicranın doğmalaşdırdığı ailələr xatirələrini bölüşdülər,

şəhid anaları, bacıları "sənə baxanda öz oğlumuzu, qardaşımızı görürük" deyərək Aqil Əhmədovun boynuna sarıldılar... Lakin həminin ürəyindən bir qubar, gözündən bir nisgil boy verdi: düşməni işğalındakı Vətən həsrəti... Onunçün də şəhidlərimizə rəhmət, qazilərimizə cansağlığı arzula-yıb vidalaşdılar – Lələtəpə, Cocuq Mərcanlı zəfərindən güc alıb yeni-yeni qələbələrlə Şuşada, Laçında, Xankəndidə görüşməkdən ötrü!.. ♦

Qurban Məmmədov

NƏSİMİNİN ÖVLIYA STATUSU

(Əndəlibin “Risaleyi-Nəsimi” əsəri əsasında)

Türkmən şairi Əndəlibin (1661-1740) nəzmlə qələmə alınmış “Risaleyi-Nəsimi”si də “Mənaqibnameyi-Həllac Mənsur”, “Mənaqibi-Xüdəi” kimi mənzum mənaqiblər silsiləsinə daxil olur. Doğrudur, indiyədək “Risaleyi-Nəsimi” araşdırmalarda daha çox ədəbi baxımdan dəyərləndirilib. Amma Əndəlibin “Risaleyi-Nəsimi”si struktur baxımından poetik əsər olmaqla yanaşı, məzmun baxımından mənaqibnamə xüsusiyyətlərinə malikdir. Əsərdə, övliylər haqqındakı bəzi mənaqiblərdə olduğu kimi, Nəsiminin doğum öncəsi, doğumdan sonrakı, uşaqlıq illəri, bir övliya olaraq digər vəlilər və xalq tərəfindən qəbulu, ömrünün son illəri, edamı, ölümündən sonrakı halları ilə bağlı rəvayətlər nəql edilir.

**Övliya mənaqibləri silsiləsində
“Risaleyi-Nəsimi”nin yeri**

“Nəsimi haqqındakı mənaqibləri xarakterizə etsək, onları iki qismə bölə bilərik: dağınıq halda mövcud olan mənaqiblər və nisbətən sistemli bioqrafik mənaqiblər. Bunlardan birincisinə Nəsiminin ömrünün sonları və edamı ilə bağlı müxtəlif əsərlərə (tarix kitabları, təzkirələr, bədii əsərlər...) səpələnmiş yarıəfsanəvi və ya tam əfsanəvi əhvalatlar daxildir. İkinci qrupda Əndəlibin “Risaleyi-Nəsimi”si yer alır.

Azərbaycanın ən əsrarəngiz mütəfəkkir şairi Seyid İmadəddin Nəsimi (öl.: 1417) haqqındakı bioqrafik xarakterli məlumatları, əsasən, tarix kitabları, hürufilik risalələri, təzkirələr və qismən öz əsərlərindən alırıq. Ümumilikdə isə orta çağ qaynaqlarında (bədii əsərlər, təzkirələr, tarix kitabları...) onun mənaqibəvi şəxsiyyəti daha ön plandadır.

İlk olaraq qeyd etməliyik ki, mənaqibnamə bir vəlinin həyatı çərçivəsində yaranmış mənaqibə və ya kəramətlərini bildirən dini-təsəvvüfi əsərlərə deyilir. Bir sıra övliya və şeyxlər haqqında sistemli, bəziləri haqqında isə dağınıq mənaqiblər mövcuddur. Mənaqiblər mənzum və mənsur olmaqla iki qismə bölünür.

Əsər orta çağ mənaqiblərinin bir çox xüsusiyyətlərinə malikdir və Nəsiminin dünyaya gəlişi, uşaqlıq illəri, həyatı və edamının təsviri, başlıca olaraq, onun yarıəfsanəvi şəxsiyyəti, vəli və haqq aşiqliyini açıqlamağa xidmət göstərir. Müəllif öz qəhrəmanının yarıəfsanəvi şəxsiyyətini realist və qeyri-realist xarakterli hadisələrin bir-birini əvəzlədiyi fonda təqdim edir.

Artıq qeyd olunduğu kimi, əsasən, bioqrafik xarakterli bu əsərlər realist və yarıəfsanəvi, hətta mifik elementlərin bir-birini əvəzləməsi ilə yazılırdı. Həllac Mənsur, İbn Sina, Hacı Bəktəş Vəli, Mövlana, Əvhədəddin Kirmani, Şeyx İbrahim Gülşəni, Kamal Ümmi, Niyazi Misri və başqaları haqqında yaranaraq yazıya alınan mənaqiblər bu qəbildəndir. Nəsimi də haqqında çoxsaylı rəvayətlər və mənaqiblərin yaranması baxımından həmin övliya və şeyxlərin

cərgəsində yer alır. Ə.Gölpınarlının da qeyd etdiyi kimi, “ağızdan ağıza, böyükdən kiçiyə dövr edən mənqəbələr təqribən bir Nəsimi dastanı meydana gətirmişdir”. Bununla belə, ömrünün son illərində hürufilik təriqətinin şeyxi məqamına yiyələnən Nəsimi haqqında çoxsaylı rəvayət və mənqəbələr məlum olsa da, təəssüf ki, bunların sistemli yazıya alındığı müstəqil bir mənaqibnamə bu gün əlimizdə deyil. Başqa sözlə, Nəsimi haqqındakı rəvayətlər, digər mürsid və ya tanınmış təriqət nümayəndələrindən fərqli olaraq, mənaqibnamə adı altında bir əsərdə toplanmamışdır.

Qeyri-ənənəvi doğum motivi: Nəsimi Həllac Mənsurun külü və köpükdən yaranır

Öncə Əttarın “Təzkirətül-övlia”sı, Niyaziyyə-qədimin mənaqibi, nəhayət, daha sonralar Əndəlibin “Risaleyi-Nəsimi”sində Mənsurun külündən və bu haqq aşiqinin kəramətlərinin həmin külnün vasitəçiliyi ilə də davamından bəhs olunur.

“Risaleyi-Nəsimi”də bu külə həm də sakrallığın aid olunması nəzərə çarpır. Məsnəvidə diqqəti cəlb edən başlıca əsəri motivlərdən biri Nəsiminin mənşəyi ilə bağlı məlumatdır. Əndəlib əsərində Nəsiminin Həllac Mənsurun külündən yaranması kimi simvolik-əsatiri bir motivdən, deməli, sakral status kəsb edən külnün yenidən yaratma qüdrətindən gəniş söz açır.

Bu motivə isə biz islami ənənə və Çin dini-əsatiri görüşlərində də rast gəlirik. Əndəlibin təsirlənə biləcəyi birbaşa qaynaq kimi Fəzlullah Rəşidəddinin əsərini qeyd edə bilərik. M.Louis Massingnon “İslamın mistik şəhidi Həllac-i Mənsurun çiləsi” əsərində rifai şeyxləri və moğol Rəşidəddinin nəql etdiyi bir əfsanədən bəhs edir. Əfsanəyə görə, vəli Əhməd Kəbirin bacısı su ilə birlikdə Həllacın külündən də içib hamilə qalmışdı.

Xristian ənənəsində külə verilən xüsusi əhəmiyyətin izi ilə E.Parnov bunun odla – odlu dövretmə (silsilə) əbədi ideyası ilə əlaqəsini müəyyənləşdirir. Xristianlıq boyu bu dinin daşıyıcıları müqəddəs əzabkeşlərin külnün möcüzə yaratmaq qüdrətinə də sitayiş etmişlər. “Odda həyat təzələnir” qənaətindən çıxış edən tədqiqatçı lamaitlərin, Budda və bodxisatvların mürsidlərinin yenidən küldən yaranmasına, külnün xüsusi yaratma qüdrətinə inamını qeyd edir, (*bax: Еремий Парнов. Трон Люцифера (критические очерки магии и оккультизма), Москва: Издательство политической литературы, 1991, s. 73*).

Xristian və lamaitlərin görüşlərini xatırlatmaqda məqsədimiz bu motivin geniş bir dairədə müşahidələnən təsəvvürlərdən olduğunu nəzərə çatdırmaqdır. Dolayısı ilə ruhun seyri anlayışı ilə də bağlı bu şəkildə silsiləvari yaranış əlaqəsi Əndəlibin əsərində Həllac Mənsur və Nəsimi arasında da qurulur. Nəhayət, burada, islami ənənədəki kimi, bir sıra digər xalqların mifik təfəkküründə iz qoyan Səməndər quşu ilə bağlı təsəvvürləri də yada sala bilərik. Əfsanəyə görə, Səməndər quşunun balası onun külündən yaranır. Göründüyü üzrə, öncəki həyatın davamı və yeni həyatın başlaması yenə də küllə əlaqələndirilir. Bu mənada Əndəlibin qurduğu mifik əsaslı süjetdə çox qədim və çoxsaylı interpretasiyalara malik bir əsatiri inamın izini tapmaq mümkündür.

“Zənnimizcə, “dövrün tarixçisi” də adlandırılan Əndəlib daha çox Fəzlullah Rəşidəddinin əsərindən təsirlənmişdir. Bununla belə, Fəridəddin Əttarın “Təzkirətül-övlia” adlı sufilər təzkirəsinin də bu motivin qaynaqları sırasında yer ala biləcəyini ehtimal edirik. Belə ki, Əttarın əsərində Həllac Mənsurun edamının təsviri hissəsində yandırılandan sonra onun külnün Dəcləyə tökülməsi motivi yer alır.

Əndəlibin əsərində Nəsiminin dünyaya gəlməsi Dəclə sahillərində yaşayan şah qızının Həllacın külü qarışıq suyu içməsinin nəticəsi kimi yozulur. Əsərdəki bu motivdə qırğızların mənşəyi haqqındakı əsatirlə də səsləşmə tapmaq mümkündür: “Köpüklərdən doğulan uşaqlar mifində deyilir ki, qırğızlardan Saqan adlı xaqanın qızı ilə onun 39 xidmətçisi bir gün köpüklü gölün kənarına gəlirlər və əlləri ilə ona toxunurlar. Bir müddətdən sonra onlar hamilə qalırlar, xaqan qırx qızı ölkəsindən qovur, qızlar meşəyə gedirlər, burada övlad dünyaya gətirirlər və qırğızlar həmin uşaqlardan törəyirlər” (*Murat Uraz. Türk Mitolojisi, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1967, s. 97; Elmira Fikrətqızı (Məmmədova). Osman Türkünün poetik irsi, Bakı: “Elm”, 2010, s. 58-59*).

Maraqlıdır ki, köpüyün fəvqəladə gücvermə imkanı və möcüzəvi xarakteri “Koroğlu” dastanında da görünür. Türk mifologiyasında hətta dünyanın yaranışı köpük anlayışı ilə əlaqəli izah olunur. Torpağın yaranışının ilk şəkli şəxsləndirilmiş köpük kimi təsəvvür və təqdim edilir (*bax: Bahəddin Ögəl. Türk mifologiyası, I c., Bakı: MBM, 2006, s. 443*).

Sözün şəxsləndirilməsi

Əndəlibin məsnəvisində Nəsiminin təkə atası deyil, anası da simvolik səciyyə daşıyır. Belə ki, bir sıra alimlərin doğru müşahidə etdiyi kimi, mütəfəkkirin anası kimi təqdim olunan Ənəl “ənəlhaq” sözünün birinci hissəsidir və o, şəxsləndirilərkən yaradıcı qüvvə kəsb edir. Aman Şixnəpesovun ifadəsi ilə desək, Ənəl Mənsurun fəlsəfəsinin canlı insan şəklinə keçirilməsinin nəticəsidir (*Aman Şixnəpesov. Nurməhammət Andalyp (tekstlərinin struktura seljermesi), Aşgabat: MGI, 2011, s. 43*).

Göründüyü kimi, Ənəl Mənsurun ikinci “mən”i – onun qadın qiyafəsində daha bir təzahürüdür.

Uşaqlıq dövründən vəliliyinin bəlli olması

Bioqrafik mənqəbə xarakterli əsərlərdə olduğu kimi, "Risaleyi-Nəsimi"də də vəliliyin uşaqlıq dövründə üzə çıxmasından bəhs edilir. Nəsimi kəramətinin gücü ilə gələcəkdə onun və dostu Əmirin başına gələcək hadisələri öncədən görür:

*Bu Bağdad şəhrinə sən xan olursan,
Siyasətli böyük sultan olursan,
Bəni işğanca edib dara asarsan,
Soyarsan dərimə saman tıxarsan.*

Nəsimi nur olaraq görünür

Nəsiminin doğumundan sonra qoyulduğu sandıq nurla dolur. (Sandığa qoyularaq suya buraxılma Musa peyğəmbərlə, ətrafını nura boyama isə Yusif peyğəmbərlə əlaqəli motivləri xatırladır.) Məsnəvidə Nəsimi müəlliminin yuxusuna bir ağacın içindəki nur kimi girir. A.Öztürk haqlı olaraq, bu motivləri folklor ənənəsi və xalq inamları ilə əlaqələndirir (*Aydın Öztürk. Andalıp. Nurmuhəmməd Andalıp'ın "Nəsimi" Adlı Eseri (Giriş-Dil Özellikleri-Metin-Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s. 33*). Amma Nəsiminin bu şəkildə təqdiminin – nurla, işıqla əlaqənin dinlər və təsəvvüf tarixində də analoqları var. Həmçinin şairin öz şeirində də yaxın məzmunun ifadəsinə rast gəlirik:

*Gəlmişəm haqdən, "ənəlhəq", gör nə Mənsur olmuşam,
Ruhi-qüdsin nitqiyəm, sər ta qədəm nur olmuşam.*

Vəli olması və aqibətinin digər vəlilər tərəfindən xəbər verilməsi

Nəsiminin vəli olmasının digər bir vəli tərəfindən öncəgörmə ilə xəbər verilməsi də peyğəmbər və vəlilərlə bağlı ənənəyə söykənir. Qeyd etməliyik ki, bənzər süjet xətti İncildə də yer alır. Belə ki, İsa peyğəmbərin kimliyini ona səcdə etmək üçün çox uzaqlardan gələn üç münəccim (bəzi tərcümələrdə onlar kahin və ya seyrbaz olaraq da göstərilir) xəbər verir.

Nəsiminin aqibətinin öncədən bilinməsi rəvayətinə hürufi çevrələrinə də rast gəlinir. Bəzi araşdırmalarda onu Hələb səfərindən çəkəndirmək niyyəti ilə Fəzlullahın aşağıdakı şeirlə xəbərdarlığı bildirilir:

*Gər be sefer mirevi, ez Heleb endişe kon,
Gər be Haləb miresi, hazer-e qəndil baş.*

*(Əgər səfərə getsən, Hələbdən qorx,
Əgər Haləbə çatsən, asılmağa hazır ol.)*

(Əlyar Səfərli, Xəlil Yusifov. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı (dərslik), Bakı: "Maarif", 1982, s. 194)

Bu kimi rəvayətlərdə, dastanlarda yaygın motivlərdən olan dünyəvi aşiq və ya haqq aşiqinin taleyinin əvvəldən ona bildirilməsi motivinin də izlərini görmək mümkündür.

Edam zamanı şeir söyləmə

Bir sıra əsərlərdə xatırladıldığı kimi, Nəsimi diri-diri dərisi soyularkən şeir deyir. Bu rəvayətdə Nəsiminin şair şəxsiyyəti ön planda olsa da, ərənlik və övliyalıq sifətləri də nəzərdə tutulur. Qəribədir ki, Nəsiminin dərisi soyularkən şeir deməsi orta əsrlər təzkirələrindən XX yüzilliyin araşdırmalarına da yol tapdı və mənqəbəvi xarakterli bu rəvayət həyatı gerçəklik şəklində təqdim olundu...

Ümumiyyətlə, orta çağ təzkirələrindən nəsimişünaslığa yol tapan rəvayətlərdən bir neçəsinin təkrarına sıxlıqla rast gəlinir: biri şairin

Nəsimin Hələbdəki məzarı

dərisi soyularkən üzünün saralmasıyla bağlı arifanə yozumu, digəri yenə də edamı zamanı şeir söyləməsi barəsindəki rəvayətlərdir. Hələbki hər iki rəvayət digər şəxslərlə bağlı söylənilə-söylənilə gəlmiş, sonralar Nəsimiylə əlaqələndirilmişdir. Nəsiminin edamı zamanı, yəni dərisi soyularkən şeir söyləməsini ilk olaraq Nəvayi, daha sonralar Aşiq Çələbi qeyd edir. Maraqlıdır ki, Nəsiminin ölüm anında şeir söyləməsi motivi ona rəğbət bəsləyən və zahir şairlərindən saymayan Nəvayinin sufilər təzkirəsində olduğu kimi, şairi "zənadiqə"dən sayan Aşiq Çələbinin şairlər təzkirəsində də yer alır.

Qeyd etdiyimiz kimi, müdhiş bir ölüm hökmünün icrası zamanı Nəsiminin şeir söyləmə iqtidarında olması iddiası ona aid edilən övliyalıq sifətindən qaynaqlanır və vəlilərə xas fəvqəladə bir qabiliyyətin göstəricisi kimi dəyərləndirilə bilər... Bu da şair-vəli Nəsimi qarşı-

sında onun heyranlarının təxəyyülünün məhsulundan başqa bir şey deyildir. Müqayisə üçün Ə.Gölpınarlının Fəridəddin Əttar Nişapuri barəsində verdiyi məlumatı yada salmaq yerinə düşərdi. Rəvayətə görə, bu məşhur mütəəvvif şair şəhid edilərkən barmağını qanına batıraraq, divara bir rübai yazmışdı (**bax: Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu, I. Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1967, s. 247**).

Həllac Mənsurun edama aparılarkən (göründüyü kimi, edam zamanı deyil) şeir söyləməsini Lui Massignon ilkin qaynaqlara istinadən qeyd edir və bu şeirin bəzən dördlük, bəzənsə beş kəlam olduğu bildirilir (*Massignon, s. 677, 701*). Bunlardan ikisi Şibliyə müraciətlə söylənilmişdir. Bu isə Əndəlibin məsnəvisində edam zamanı Nəsiminin dostu Seyidə şeirlə müraciətini yada salır.

Görünür, Əndəlib Nəsimidən yazarkən Mənsur haqqındakı rəvayətlərdən də təsirlənmişdir, ya da Əndəlibəqədərki yazılı və yaxud şifahi ənənədə Həllac Mənsur haqqındakı rəvayətlər artıq Nəsimiyə aid olunubmuş...

Nəsiminin bəzi mənqəbələri və analoqları

Bir sıra peyğəmbərlər və vəlilərlə bağlı sıxıqla rast gəlinən motivlərdən biri də ölüb dirilmədir. Vəlilər və müqəddəslər panteonunda yer alan Nəsimi haqqındakı mənqəbələrdə də bunu görmək mümkündür. Peyğəmbər və ya vəli olması ətrafında mübahisələr olan Üzeyir haqqında deyilir: "Üzeyir ölmüş ikən diri edən mədəd" (*Doğan Kaya. Şairnamələr. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 41*).

Rəvayətlərdən birinə görə, Nəsimi ölümündən sonra dərisini çiyinə ataraq Hələbin on iki qapısından çıxır. Qeyd etməliyik ki, şairin edamından sonra Hələbin on iki qapısından eyni zamanda çıxması barədəki rəvayət vəlilərə aid kəramətlərdəndir və bunun, təbii ki, realılıqla heç bir əlaqəsi yoxdur.

Xəlvətiliyin şeyxlərindən Niyazi Misri (XVII) "Xatirat"ında Nəsimidən bəhs edərkən həmin rəvayəti bu şəkildə qələmə alır: "...Məğlubən ölmədilər. Cəsədlərini verdilər, dinlərini ehya etdilər. Nəsiminin bir dərvişi dərisi soyularkən savmasına gəlir. Nəsimiyi şüğlündə görür, meydana varur, dərisini soyarlar görür. Bir kaç kərə varur gəlir, sonra Nəsimi der ki, "dərviş, nə çox gəldün, getdün", der: "Sultanum, bən heyrətdə qaldım ki, nə haldür, dərisini soyarlar, sən bunda faruğül-bal otırırsan", der ki: "bir alay kilabın əlindən xilas olmağa bir dəri ilə sülx olduq. Dəri onların olsun, işdə biz getdük", - deyərək, postunu əyninə alub, Hələbun on qapusundan da səlam edüb çıxub gitmiş.

Bizim də nəbi isək, möcücümüz, vəli isək, kəramətimiz öldüyümüzdən sonra zühur edər, əlhəmdilullah, zalimlərin iltifatları yüzini görməzüz, görürsək də, qəbul etməzüz, aldanmazüz, aqibət şəhid olunca səy edəriz" (*Orhan Tuğrulca. Malatyalı Niyazi-i Misri. Hayatı və Düşüncələri, İstanbul: Kilim Matbaacılık, 2010, s. 143*).

Nəsiminin öz edamının ardınca dərisini çiyinə ataraq, Hələbin on iki qapısından eyni anda çıxması rəvayəti Əndəlibin "Risaleyi-Nəsimi" məsnəvisində də görünür. Bu kimi rəvayətlərdə Nəsiminin haqq aşiqi olması, vəlilik məqamına yetişməsini əsaslandırmaq

Soldan üçüncü Məhəmməd Məmduh oğlu Nəsiminin nəslindəndir, onun soyadını daşıyır və türbə-məscidin baxıcısıdır

niyyəti izlənilirdi. Belə ki, eyni zamanda bir neçə yerdə görünmək vəlilik və abdallığın əsas keyfiyyətlərindəndir (**bax: Abdülbaki Gölpınarlı. Şerhler // Mevlana. Mesnevi, I c., İstanbul: MEB, 1990 s. 329**). Bu motiv ölümündən sonra həvarilərinə görünən İsa peyğəmbərin obrazı ilə də assosiasiya yaradır. Eynən edamından sonrakı gün (eynilə İsa peyğəmbərlə bağlı İncil rəvayətini yada salır) şagirdlərinə görünən Həllac Mənsurla bağlı rəvayətlə mahiyyət etibarilə çox yaxındır.

Nəsimi aşıqlərə nəsib verir

Nəsimi bəzi məsnəvilərdə aşıqlərə nəsib və qismət verən nuranı dərvişin funksiyasını daşıyır. Belə ki, Əndəlibin "Leyli və Məcnun" əsərində Nəsimi sevgililəri vüsala qovuşduran Xızır və ya nurani dərviş məqamında təqdim olunur. Bu əsərin əlyazma nüsxələrinin birində Məcnunun atası Mir Seyid özünə övlad diləyib Kəbəni ziyarətə gedir. Həmin gecə yuxusunda Seyid Nəsimi gəlir Mir Seyidə söyləyir: Allah-Təala sənə bir oğul verdi. O oğlan bizim övladımız olur, bizim kimi divanə... olur. Ondan övlad olmaz. Lakin qiyamətə qədər adı qalır və yeddi cahanda adı məşhurlaşar. Adını Qeys qoyun. Ancaq padşaha Allah-Təala bir qız övlad verdi. Onun adı Leyli olacaq. Gözəlliyi və yaxşılığı dünyaya yayılacaq. Sənin oğlunun divanə və rəzil olmasına bu səbəb olur", - deyib gözədən itir (*Нурмухаммет Андалып. Несими, дүзүжү Г.Назаров, Ашгабат: Ылым, 1992, s. 30*).

“Göründüyü kimi, Əndəlib Nəsimini öncəni görən kəramət sahibi bir insan kimi təqdim edir. Onu insanların, iztirab çəkdiyində imdadına yetişən, ya da insanların rəyasına girib onların arzularını gerçəkləşdirmələrinə yardım edən Xızır-İlyasın səviyyəsində görür (*yənə orada, s. 30-31*).

Külək kultu ilə əlaqələndirmə

Nəsimi, əsasən, təriqət şeirlərində dörd ünsürdən (ənasir) biri ilə əlaqələndirilərək "nəsim" (külək) kultu şəklində poetik əsərlərə yol tapır. Beləliklə də, ruhi varlığının ölümsüzlüyünün göstəricisi kimi təxəllüsü nəsimlə eyniləşdirilir.

Hələbin qala divarları

Əndəlibin “Risaleyi-Nəsimi”sində vəliliyin əlamətlərindən biri kimi nəfəsi ilə ocaq yandırmaq göstərilir. Nəsimi də nəfəsi ilə od olmadan odunları yandırır və müəllimi ağzından çıxan nəfəsin möcüzəsinə görə ona Nəsimi təxəllüsünü verir. Beləliklə də, o, atəş və külək kultunun eyni zamanda daşıyıcısı kimi təqdim olunur. Maraqlıdır ki, ələvi-bəktəşi çevrələrində həm övliya olaraq Nəsimi, həm də “övliyalər sərvəri” (Qul Nəsimi) adlandırılan hz. Əli nəsimlə, səhər mehi ilə əlaqələndirilir. Ələvi-bəktəşi ədəbiyyatının məşhur nümayəndələrindən Pir Sultan (XVI) deyir:

*Münkirin qadası haqdan kəsildi,
Nəsimi bozuldu, Mənsur açıldı,
Dünya yetmiş kərə doldu, əksildi,
Dolduran Əlidir, əsən Əlidir.*

Həllacın da göstərdiyi kəramətlərdən biri küləyi özünə ram etməsidir (*bu barədə bax: Louis Massignon. Hallac-ı Mənsur'un Çilesi İslam'ın Mistik Şehidi (Cilt 1), Çeviren: Dr. İsmet Birkan, Ankara: Ardic Yayınları, 2006, s. 665*).

Dondəyişmə motivi

Dəri, qiyafət, don dəyişmə və s. fəvqəltəbii qüvvə sahibinin keyfiyyətlərindəndir. Nəsiminin də dərisinin soyulması çeşidli xəyallara yol açmış, ayrıca onun ilahi və cismani varlığının iki fərqli mövcudiyyət şəkli olaraq, bədii təxəyyülləri qidalandırmışdır. Şairlərin diqqətini özündə daha çox saxlayan Nəsiminin edamından sonra haqqa qovuşma yolu və ölümündən sonrakı şəkil dəyişmələridir.

Məlum olduğu kimi, dastanlarımız və təsəvvüfi düşüncədə dondəyişmə (metamorf, dönərgə) motivi geniş yayılmışdır. Şairin haqq aşiqi olaraq varlığını ölümündən sonra da davam etdirməsi bir çox şeirlərin əsas mövzudur. Nəsiminin davamçıları onun don dəyişməsinə təxəllüsü olan və bir çox ənənələrdə sakral status kəsb

edən, qeyb aləmi ilə bu dünya arasında vasitəçi kimi gördükləri küləklə əlaqələndirmişlər. Bu assosiasiyalar da iki fikri zəmin var: şairin təxəllüsü və küləyin mistik-sakral funksiyası.

Ölümündən sonra möcüzə törətmə təkcə ruhu deyil, cisminə də aid edilir

“Risaleyi-Nəsimi”də şairin edam hökmünü verdirən uşaqlıq dostu Əmir Kəl onun asılı olduğu qapıdan keçərkən dərisindən səs gəlir. Bu səs aşağıdakı beytlə başlayan və bəzi nəşrlərdə Nəsimi adına qeyd olunan qəzəli söyləyir:

*Əhli-iman usları ol dəmdə inkar etdilər,
Çün Hüseyniyi Hələb şəhərində bardar etdilər.*

Əmir şeirlə şikayəti eşitmədikdə onun səsi fəryada çevrilir və Əmiri ittiham edir. Sonda Əmir bu edamın səbəbkarı olan mollaları eyni tərzdə cəzalandırmaqla Nəsiminin qisasını alır. Bu tərzdə şikayət, quru cəsəd və ya kəsik başın həqiqətləri söyləməsi, qisas alması və s. bir çox xalqların inam və folklorunda yer alır.

Nəsiminin həyat hekayəsi ilə bağlı rəvayətlərin çoxu onun ömrünün son günləri ilə əlaqəlidir və ona övliyalıq sifəti verən mənqəbə xarakterlidir. Mütəfəkkir şairi edama aparan səbəblər bu rəvayətlərin əsas mövzudur və şairi ölümsüzlüyə yaxınlaşdıran son günlərinə dair çeşidli mənqəbə və rəvayətlər söylənilmişdir...

Sonda bunu da qeyd etməliyik ki, orta çağ qaynaqlarında – tarix kitabları, təzkirələr, hürufilik risalələri, klassik və aşiq şeiri tərzində yaranmış ədəbiyyatda Nəsiminin iki paralel şəxsiyyətdən bəhs olunur. Bunlardan biri real və tarixi şəxsiyyət olan mütəfəkkir şair Seyid İmadəddin Nəsimidir. Digəri ona sevgi çələngi təşkil edən mənqəbəvi rəvayətlərlə əhatələnmiş əfsanəvi Nəsimidir. Başqa sözlə, orta əsrlər qaynaqlarında Nəsiminin sanki iki həyat hekayəsi yazılıb: cismani varlığının və ruhi varlığının. İkincinin payı daha çoxdur. Bu rəvayətlər isə birlikdə mozaika təşkil edir. Həm də rəngləri bəzən bir-biri ilə uyğun gəlməyəcək qədər fərqli mozaika...

Şairin şəxsiyyəti ilə bağlı realist xarakterli məlumatlar cismani varlığının zaman və məkan daxilində mövcudiyyətini izləmək, onun elmi tərcümeyi-halının yazılması baxımından gərəkli olduğu kimi, yariəfsanəvi şəxsiyyəti ilə bağlı mənqəbə və rəvayətləri təhlil etmək ona yüzillər boyu bəslənən sevginin coğrafiyası və zamanı öyrənmək baxımından maraqlıdır. Bu əfsanəvi Nəsimi haqqında deyilənlərin sərf-nəzər edilməsi həm də tarixi şəxsiyyət Nəsiminin gerçəkliklərini uydurmadan ayırmaq baxımından da əhəmiyyətlidir. ❖

Səadət Şixiyeva,

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent–
AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi, Nəsimi qrupunun rəhbəri

Mehdi Hüseyn - ədəbi döyüşlər cəngavəri

Mehdi Hüseyn

Mehdi Hüseynin zəngin yaradıcılıq yolu, dərin məzmunlu, yüksək məfkurəli və mənalı əsərləri gənc nəslimiz üçün ən yaxşı tərbiyə vasitəsidir.

Mir Calal Paşayev

Zaman ötdükcə çox şey solur, hətta yaddaş da. Ötənlik qurmuş köklərin, xəzələ dönmüş yarpaqların altından bir də görürsən yamyaşıl ot cücərir. illərin üstündə qalanmış layların arasından ağıllı və gümrəh insan baxış, sərrast deyilmiş parlaq bir söz də beləcə üzə çıxır. Bəli, dəyərli yazığımız Mehdi Hüseynin də qələmi belə sözləri yaradıb, nəqş edib, yadigar qoyub. Bütün şüurlu həyatını xalqın mədəniyyətinə həsr edən gözəl ədib ədəbiyyatımızın yorulmaz əsgəri idi. Yaradıcılığa başladığı ilk günlərdən mürəkkəb, mübarizəli, keşməkeşli həyat yolu keçmiş, ön xətdə, odlı qələm əlində, ideya döyüşlərində mübarizə aparmışdır. Yazıcının yüksək intellektual fikir, qüsursuz bədii estetik zövq və həqiqət duyğusunun məhsulu olan elmi-tənqidi məqalələri xalqımız üçün dəyərli mənbələrdir. O, müasir Azərbaycan ədəbiyyatının beşiyi başında duranlardan, onun yetişməsində, formalaşmasında, yaradıcılıq prinsiplərinin işlənilib hazırlanmasında, ideya saflığı və bədii kamillik uğrunda mübarizələrində, bugünkü yüksək zirvələrə çatmasında böyük rol oynamış görkəmli yazıçı, nəzəriyyəçi və tənqidçilərdən biri, geniş erudisiyaya, ensiklopedik biliyə, güclü məntiqə, dərin müşahidə qabiliyyətinə malik sevilən yazıçı, bütün varlığı ilə həyat hadisələrinə müdaxilə edən, böyük fikir, arzu və amallar uğrunda mübarizə aparan ehtiraslı, mürəkkəb səciyyəli, yenilməz insan surəti yaratmış mahir sənətkardır.

“Müəllif daim müsbət amal və ideya uğrunda vuruşan, ən çətin şəraitdə, gərgin anlarda belə sarsılmayan mərdlik və mətanət rəmzi kimi iradəli, əqidəli insanları əsərlərinə qəhrəman seçmişdir. Obrazları insanların səadəti və xoş gələcəyi uğrunda özlərini məşələ çevirirlər. Bu baxımdan yazıcının “Alov” pyesi və “Yeraltı çaylar dənizə axır” adlı son romanı daha maraqlıdır. “Abşeron”, “Qara daşlar”, “Nizami”, “Səhər”, “Cavanşir” və başqa əsərləri ədəbiyyatımızın qızıl fonduna daxil olub.

Mehdi Hüseyn yaradıcılığı hələ otuzuncu illərdən yayılmağa, diqqət çəkməyə başlayıb. Bir sıra həcmcə xırda, mövzu etibarilə əhəmiyyətli, məzmunca zəngin hekayələrindən istedadlı gənc qələm sahibinin səsi gəlirdi... Bəli, bu, onun orijinal üslubu idi. Sonrakı illərdə həm realist roman və povestləri, həm xalqımızın rəşadət, şücaət, qəhrəmanlıq ənənələrini tərənnüm edən səhnə əsərləri ilə, həm də dərin elmi, fəlsəfi məzmunlu ədəbi məqalələri ilə oxucuların məhəbbətini qazandı, qəlbləri fəth etdi. Azərbaycanın qəhrəmanlıqla dolu tarixi keçmişini məhəbbətlə qələmə alaraq Cavanşir, Nizami, Sabir və başqalarının ölməz obrazlarını yaratdı, müasirlərimizin əmək xariqələri haqqında dastanlar yazdı. Xüsusən, Vətən müharibəsi dövründə və sonrakı illərdə yaratdığı bədii, elmi publisist əsərləri ədəbiyyatımızın xəzinəsini zənginləşdirən qiymətli incilərdir. Bir çox oxucu nəslə həmin əsərlər ilə tərbiyələnilib, mənəvi qida alıb.

Yazıçı öz prinsipliliyi, cəsarəti və qorxmazlığı ilə daim ədəbiyyatımızın keşiyini çəkir, yaşadığı ələmə xeyrixah və müdrik münasibət bəsləyirdi. Nəinki bir ədib, dramaturq, ssenarist və ictimai xadim, həm də folklorşünas-ədəbiyyatşünas kimi maraqlı, qiymətli irs qoyub. Dövrünün ədəbi proses və hadisələrini izləməklə yanaşı, xalqın mənəvi sərvəti olan dastanları, nağılları, bayatıları da öyrənmişdir. Bu sənət əsərlərinə təkcə bədii yaradıcılıqda mənbə kimi baxmamış, bir ədəbiyyatşünas kimi münasibətini bildirmiş, xalq sənətinin ölməz abidələrinə layiqli qiymət vermişdir. Məhz buna görədir ki, görkəmli sənətkarımız yalnız Azərbaycanda yox, digər ölkələrdə də sevilir, oxunur.

Xalq işinə, cəmiyyət mənafeyinə, yüksək məqsədlərə təmənnaş xidmət edən ədəbiyyat onun amalı idi. M.Hüseynə görə, Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənətinin ən gözəl məziyyətlərindən biri onun həyatla, cəmiyyətlə bağlılığıdır. Tələb edirdi ki, sənətkar həmişə zamanın nəbzini tutmalı, bədii söz kimi kəsərlə silahdan sərrast istifadəni bacarmalıdır, çünki sənətkar vətəndaşdır, öz əsrinin oğludur, o həyatın misilsiz surətini bədii obrazlar vasitəsilə verməyi bacarmalıdır. Bunun üçün də Azərbaycan fəhlə sinfinə, xüsusən qəhrəman Bakı neftçilərinin həyat və mübarizəsinə həsr etdiyi əsərlər (“Abşeron”, “Qara daşlar”, “Səhər...”) ədəbiyyat tarixində şərəfli yer tutmuşdur. Yazıçı ictimai hadisələrə heç vaxt biganə qalmamış, ədəbi gəncliyi də bu ruhda tərbiyə etmək istəmişdir. Mehdi Hüseyn bütün varlığı ilə sevdiyi ədəbiyyatımızın yolunda hər cür fədakarlığa gedən, hər şeyi, hətta canını da qurban verən bir ədib idi. Ədəbiyyat haqqında ən adi oxucunun şirin bir sözü onun

könlünü qanadlandırır, ruh yüksəkliyi verir.

Dünyada elə gözəl şəhərlər var ki, əgər hər hansı romanın hadisələri orada baş verirsə, məkan olaraq həmin əsərlərin əsas mərkəzinə, qəhrəmanına çevrilirlər. Dos-Pasosun təsvirində Nyu-York, J.Amadunun təsvirində Bayya, Emil Zolyanın, Viktor Hüqonun, Lui Aragonun təsvirində Paris belədir... Dəyərli yazıcımız Mehdi Hüseyn də Bakının öz romanını yaratmışdır: "Abşeron". Elə bir roman ki, bu şəhərin metal qurğuları ilə, günəşi və dalgaları ilə həmahəngdir, onun zəngin xəzinəsinə yol açan kəşfiyyatçıların inadkar fəaliyyəti ilə səsləşir...

“İyirminci-otuzuncu illərdə yeni, müasir ədəbiyyatın bünövrəsini qoymuş uzun bir dövr üçün ideya və bədii mövqelərini təyin etmiş ədəbi nəslə mənsub yazıçıların əksəriyyəti kimi Mehdi Hüseyn də ədəbiyyata ilk addımlarından etibarən bütün varlığı ilə böyük yaradıcılıq ideallarına bağlanmışdır. Yazıçılıq siması, çoxcəhətli yaradıcılıq fəaliyyəti mürəkkəb, təzadlı, çətin bir dövrün hadisələri və mübarizələri içərisində təşəkkül tapmış, inkişaf etmiş və dərinləşmişdir. Başlıca məziyyətlərindən biri yaradıcılığını bütünlüklə iştirakçısı və ideya rəhbərlərindən olduğu müasir ədəbi proseslə üzvi surətdə əlaqələndirməsidir.

Bir romançı kimi Mehdi Hüseynin yaradıcılığı "Daşqın", "Tərən" roman və povestləri nəsrin iri, əhatəli janrına müraciətinin ilk nümunələridir. Bu əsərlərdə cərəyan edən hadisələr, təsvir olunan insanlar dramatik tarixi prosesin hadisə və insanları idi. Əgər 30-cu illərdəki nəsrində, ilk romanlarında müəyyən hadisəçilik ünsürləri vardısı, müharibə və müharibədən sonrakı illərdə biz yazıcının çoxcəhətli, psixoloji tutumlu insan xarakterlərinə müraciətini görürük. İnsan qəlbinin dialektikasını açmağa xüsusi bir ehtiyac gücləndiyini müşahidə edə bilirik. Məhz buna görə də Mehdi Hüseynin yaradıcılığı yeni ədəbi prosesin qanunauyğun bir hadisəsi idi. Müasir cəmiyyəti quran gənclərin işi, mübarizəsi, həyat tərz, cəmiyyətə baxışı onu həmişə düşündürürdü. Yazıcının elə bir əsəri tapılmaz ki, o, gənclərlə bağlı olmasın. Əsərlərinin baş qəhrəmanları zamanın bütün ağırlıqlarını çiyinlərində daşıyan, münaqişələrdən keçərək irəliləyən, bəzən də səhvlər edən, lakin öz əqidələri uğrunda dönmədən mübarizə aparan yenilməz gənclərdir.

M.Hüseyn Azərbaycan ədəbiyyatının, demək olar ki, bütün inkişaf mərhələlərini bu və ya digər dərəcədə tədqiqat obyektinə çevirmişdir. Şifahi xalq ədəbiyyatı, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı, Nizami, Nəsimi, Füzuli, Vaqif, Axundov, Sabir, Məmmədquluzadə, Cavid, Cəbbarlı, Ordu-badi və başqa... nəhəng söz ustalarının həyat və yaradıcılığının tədqiqinə dəfələrlə müraciət edib. Tənqidçi şifahi xalq ədəbiyyatının tədqiqində diqqəti ümumi cəhətlərə bu nümunələrlə xalq həyatının, xalqın arzu-istəyinin ideallarını sıx yaxınlığına yönəldirdisə, yazılı ədəbiyyatın öyrənilməsində fərdi özünəməxsusluğunu ön plana çəkirdi. Adətən, belə zənn edirlər ki, keçmişin böyük klassiklərini yaşadan onların ifadə etdikləri ümumbəşəri ideallardır... Lakin Nizaminin ümumbəşəri ideallar ifadə etmiş bir sənətkar kimi söyləməklə kifayətlənmək hələ bir şey demək deyil. Buna görə də Mehdi Hüseyn Nizamidə tənqidçi müasirliyi, romantikanı, Sabirdə novatorluğu, onun yaradıcılığındakı vətəndaş mövqelərini, Natəvanda dövrə bağlılığını, Aşıq Ələsgərdə ictimai problemi, səmimiyyəti, M.F.Axundzadə dramaturgiyasında xalqiliyi və yenilikləri yüksək qiymətləndirir, sənətkar adını, irsini yaşatmağa qadir, layiq spesifik cəhətlər kimi ümumiləşdirir.

Qələm yoldaşları ilə birgə

Nizami haqqında əsər yaratmaq hər bir müəllifdən xüsusi istedad, cəsarət, böyük məsuliyyət tələb edir. Çünki Nizami Gəncəvi dünya ədəbiyyatı tarixində nadir simalardan biridir. Dahi mütəfəkkirin adı, şəxsiyyəti, dərin bədii və fəlsəfi təfəkkürün təzahürü olan poemaları əsrlər boyu sənətsevərlərin, yazıçı və mütəfəkkirlərin diqqətini cəlb etmiş, kamal, idrak, mərifət sahiblərinin hörmət və rəğbətini qazanmış, haqqında saysız-hesabsız elmi, bədii əsərlər yazılmışdır. Əsərdə hadisələr klassikin həyatına və yaşadığı dövrə aid faktlara, tarixi həqiqətə əsaslansa da, burada yazıcının poetik axtarışları, yaradıcı təxəyyülü daha üstün yer tutur. Nizami Gəncəvinin mənavi dünyası, ictimai fəaliyyəti və fərdi həyatı daha çox üç problem ətrafında ümumiləşdirilir. Mehdi Hüseynin yaratdığı Nizami dərin elmi, fəlsəfi, poetik dühası ilə dövrünün bütün sənətkarlarından yüksəkdə dayanan böyük şair, həmişə doğma yurdunun və xalqının taleyini düşünən, onun hüquq və şərəfini ləyaqətlə müdafiə edən mütəfəkkir bir şəxsiyyət, həm də bütün varlığı ilə sevən və bu məhəbbəti öz həyatının məzmunu, ilhamının tükənməz mənbəyi hesab edən bir aşıqdır.

“Nizami” dramında əsas qayə, aparıcı ideya vətənpərvərlikdir. Yazıçı Nizami obrazının bir şair, vətəndaş aşiq kimi xarakterini, ictimai arzu və ənənələrini məhz bu ideyanın işığında açır, tamamlayır. Mehdi Hüseynin yaratdığı Nizami el-obasına, doğma torpağına ürəkdən vurğun, onun hər qarışını dərin məhəbbətlə sevən bir vətənpərvərdir.

“Nizami” dramından sonra 1943-cü ildə “Odlu qılınc” hekayəsini yazmış, sonra bu mövzunu inkişaf etdirərək Azərbaycan tarixinin mübarizəli səhifələrini özündə əks etdirən “Cavanşir” dramını qələmə almışdır. Qarşıya qoyulan məqsəd Cavanşirin timsalında xalqımızın qəlbində vətənpərvərlik duyğularını alovlandırmaq, onu uğurlara, qələbələrə səsləməkdir. Yazıcının təsvirində Cavanşir bütün varlığı ilə Vətənə bağlı olan, xalqı üçün heç nəyi əsirgəməyən bir qəhrəmandır. Böyük sərkərdənin ürəyi böyük arzularla doludur. Vətən övladlarını dünyanın hansı ölkəsində olurlar-olsunlar, öz ana torpaqlarını, öz elini, obasını unutmamağa çağırır... Vətənin istiqlaliyyəti və azadlığı Cavanşir üçün hər şeydən qiymətlidir. O, Azərbaycanın müstəqil bir dövlət kimi yaşaması üçün çalışdığı birinci dərəcəli vəzifə sayaraq deyir: “Mən

istərdim ki, ana torpağımız azad, daima firavan yaşasın...”

Mehdi Hüseynin, heç şübhəsiz, şah əsərlərindən biri 1947-1948-ci illərdə yazdığı “Abşeron” romanıdır. Qırxdan çox xarici ölkənin dilinə tərcümə edilmiş bu əsər XIX-XX əsrlərdə Azərbaycan neft sənayesinin inkişafından bəhs edir. “Abşeron” romanı həm bədii, həm siyasi, həm də mənaəviyyatca, məzmun və mahiyyətə böyük uğurlar qazanan kamill, bitkin bir əsərdir və ona görə də minlərlə oxucuların həsrətini qazanmışdır. Müəllif daha sonra neftçilərin həyatından bəhs edən “Qara daşlar” romanını oxuculara təqdim etdi. Bu, gərgin konfliktlər və zəngin xarakterlər romanıdır. Əsərdə insan təbiətinin bir-birinə zidd olan iki qütbü qarşı-qarşıya dayanmışdır. Müəllif özünə xas ustalıqla, təbiətin kortəbii qüvvələri ilə insanın çarpışmasını, gərgin mübarizə aparmasını, romanın qəhrəmanlarının bir tərəfdən təbiətlə, digər tərəfdən ictimai eynəcərliklərlə barışmaz mövqedə durmasını əks etdirən əsərdə insanların qarşılıqlı əlaqəsi, məhəbbət səhnələri, ailə və məişət məsələləri, onların ictimai həyatlarının tərkib hissəsi kimi tərənnüm edib.

Mehdi Hüseynin yazıçı və tənqidçi kimi ən yaxşı xüsusiyyətləri müharibə illərində, sosializm sözü vətən sözü ilə əvəzləndikdən sonra meydana çıxmışdır. Müharibə illərində sosialist realizminin sxemləri lazımsız bir şeyə çevrildi. Moskvanın vətənpərvər əsərlər yazmaq çağırışına Mehdi Hüseyn “Şeyx Şamil”, “Nizami”, “Cavanşir”, “İntizar” kimi pyeslərlə cavab verdi. Bu əsərlərin dəyəri sxemlərdən nisbətən uzaq olmasında, xalqımızın öz keçmişini və öz milli gerçəkliyini əks etdirməsində idi. Yazıçı müharibə illərində altı bədii, publisistik, elmi kitab buraxdımış və əhatəli elmi fəaliyyətlə də məşğul olmuşdu.

Vətənpərvər qəhrəmanlarının ürayından keçən sözlər ədəbin öz sözləri, öz arzusu idi. Sənətə, sənətkara qiymət vermək bacarığı Mehdi Hüseynə çox güclüdür. O yazırdı: “...Böyük bədii əsərlər yaradan sənətkarın, ilk növbədə, böyük fikirləri, böyük hisləri və böyük ehtirasları olmalıdır”. Belə dərin fəlsəfi mənə kəsb edən qiymətli sözləri ədəbin özünə aid etmək daha ədalətlidir. Əgər böyük fikirlər, böyük hislər onda olmasaydı, ədəbiyyatımızı, ədəbi fondumuzu zənginləşdirən, dünya xalqlarının dilinə tərcümə edilən “Abşeron” romanı, “Abşeron”un davamı olan “Qara daşlar”, inqilabi keçmişimizi əks etdirən “Səhər”, insan iradəsinin sarsılmazlığına və insan qüdrətinin təntənəsinə həsr edilmiş “Yeraltı çaylar dənizə axır” kimi monumental, epik romanları, yaxud uzaq keçmişimizi yenidən canlandıran, vətənpərvərlik ruhunda qələmə alınan “Nizami”, “Cavanşir” kimi pyesləri, Dağıstanın qəhrəmanlıq tarixindən bəhs edən “Şeyx Şamil” əsəri yaranardımı, ədəbiyyatımızın, ədəbi tənqidimizin elmi, tənqidi, nəzəri, estetik-fəlsəfi problemlərini dolğun işıqlandıran və bu gün də gənc elmi işlə məşğul olan tədqiqatçılarımızın stolüstü təqviminə çevrilən “Ədəbi döyüşlər”, “Ədəbiyyat və sənət məsələləri”, “Ədəbiyyat və həyat” və s. kimi kitabları olardımı?

Doğrudan da, ədəbi ictimaiyyətimizi düşündürən elə bir sahə yoxdur ki, orada Mehdi Hüseynin səsi eşidilməsin. Yaradıcılığının böyük bir qismini tənqidi-nəzəri əsərləri təşkil etdiyindən ədəbiyyat tariximizdə mübariz bir tənqidçi kimi yaşayır. Mehdi Hüseyn böyük bir məktəb idi. Bu məktəbdən milyonlarla oxucu faydalanır, qoyub getdiyi ədəbi irsə maraqlı gündən-günə artır. Qeyd etmək lazımdır ki, böyük şair və yazıçılarımızdan Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, Mir Cəlal, Rəsul Rza, İsmayıl Şıxlı və b. Mehdi Hüseyn yaradıcılığından söhbət açarkən ilk növbədə müasirliyi ön plana çəkirlər. Ədib, yaradıcılığının ilk illərindən dövrün, zamanın tələblərindən irəli gələn aktual mövzulardan yapışırdı. 1930-cu ildə nəşr etdirdiyi “Xavər” və “Bahar suları” kitablarında toplanan

hekayələr öz aktuallığı ilə ədəbi ictimaiyyətin diqqətini özünə cəlb etmişdi. Bu hekayələr müxtəlif mövzularda idi: Qadın azadlığı, xalqlar dostluğu, fəhlə həyatı və s. İlyas Əfəndiyev ədəbin insanların daxili aləmini açıb göstərmək, həm də doğru göstərmək, psixoloji anları ifadə etmək istedadını çox yüksək qiymətləndirib. O, bu xüsusa öz fikirlərini belə ifadə edir: “Şübhə yoxdur ki, Mehdi qüvvətli və həssas müşahidə bacarığı ilə bərabər duyğularını ifadə etmək qabiliyyəti də vardır. Doğrudan da oxucularını yaratdığı bədii surətlərin daxili aləminə nəzər salmağa və orada olan rəngarəngliyi görməyə vadar edir”.

Qeyd etmək lazımdır ki, ədib tarixi mövzuda yazdığı əsərlərində belə, müasirlik ruhunu canlandırıb. “Müasirlik bizim idealımızdır, ədəbiyyatımızın şah damarıdır...” deyərək qələmə aldığı əsərlərinə bir yenilik gətirib. Bu əsərləri ideya bədii cəhətdən düzgün qiymətləndirən İsmayıl Şıxlı yazırdı: “Mehdi Hüseyn yaradıcılığının son anına qədər müsbət amal və ideya uğrunda vuruşan, ən ağır vəziyyətlərdə belə sarsılmayan, mətanət və mərdlik rəmzi olan iradəli insanları əsərlərinə qəhrəman seçmişdir. Onun bu qəhrəmanları insanların səadəti və xoşbəxtliyi üçün özlərini məşəl kimi yandırır. Onlar şəxsi səadətlərini ümumin xoşbəxtliyində görürlər.” Yazıçının bu sözlərinin böyük həqiqət olduğunu oxucu və tamaşaçılar ədəbin “Alov” pyesinin qəhrəmanı, həqiqəti, doğruluğu, ədaləti özü üçün ideal seçən Fərhad Kamalovun, “Yeraltı çaylar dənizə axır” əsərinin qəhrəmanı, bütün çətinliklərə sinə gərəkək bir an belə sarsılmayan polad iradəli Samirə Aydının simasında görürlər. Bu, şöhrətli sənətkarın, alovlu publisistin, görkəmli dövlət xadiminin keçdiyi şərəfli həyat yolu, yaradıcılıq yolu ictimai varlığın bədii ifadəsi olan ədəbiyyatımızın böyük bir qolu və ayrılmaz hissəsidir. Başəri fikirlər carçısı xalqının amalıni göylərə ucaltmaq üçün çalışırdı. Ədəbin istər sağlığında və istərsə də ölümündən sonra böyük ədəbiyyat yaranmışdır. Həmin proses indi də davam edir.

“Bəli, müasir Azərbaycan ədəbiyyatının beşiyi başında duranlardan, onun yetişməsində, formalaşmasında, yaradıcılıq prinsiplərinin işlənilib hazırlanmasında, ideya saflığı və bədii kamillik uğrunda mübarizələrində, bugünkü yüksək zirvələrə çatmasında böyük rol oynamış görkəmli yazıçı, nəzəriyyəçi və tənqidçi Mehdi Hüseyn ilk addımlarından son nəfəsinə qədər tam qırx il ərzində özünü vuruş cəbhəsinin ön xəttində duran döyüşçü kimi aparmışdır. 56 illik ömrünün 40 ilini ədəbiyyata həsr etmiş görkəmli şəxsiyyət əsl sənətkar ömrü yaşadı – öyrənə-öyrənə, işləyə-işləyə, yüksələ-yüksələ...”

Ruhən güclü, mənən təmiz insan, millətini sevən ədib olduğundan yazdığı bütün əsərlərində mənaəviyyatın qələbəsinə üstünlük verdi. Qəhrəmanlarını rəğbət və məhəbbətlə, inanaraq təqdim etdi. Əslində, azadlığı, azad sözü sevdi. Bəlkə, elə buna görə Nəriman Nərimanovdan bəhs edən əsərinin də adını “Azadlıq” qoymuşdu.

Mehdi Hüseynin ədəbi irsi hər zaman yaşayacaq, oxucuları tərəfindən seviləcəkdir! ♦

Ruhiyyə Məmmədli

F. Köçərli adına Respublika Uşaq kitabxanası Elmi-metodika şöbəsinin müdiri

FANİLİKDƏN BAQİLİYƏ... — şəxsiyyət və istedadla qazanılan əbədiyyət

İsmayıl Şıxlı

İsmayıl Şıxlı. Bizim nəsillərin – ömrünün müəyyən hissəsi sovetlər dönəmində keçmiş insanların öz soy-kökündən qopmaması, milli ruhda böyüməsi, mənəvi dəyərlərə sadiqliyi naminə müqəddəs missiyalı müəllim, qələmə aldığı əsərlərlə bir Azərbaycan, Şərqi dünyası yaradan, xalqın azadlığı, kamilliyi, dünyagörüşünün formalaşması, gələcəyə baxışlarının aydınlaşması yolunda böyük rolə malik yazıçı... Bu il 100 yaşı tamam oldu, 24 ildir ki, cismən aramızda deyil, lakin dövlətimiz və xalqımız Onu unutmur. Elə yüzillik yubileyə əlaqədar ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin imzaladığı sərəncam, respublikaboyu düzənlənən kütləvi tədbirlər də deyilənlərin bariz nümunəsidir. Xalq yazıçısının oğlu, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin sədri, tanınmış qələm adamı Elçin Şıxlı ilə söhbətimizdə də həmin əbədiyaşarlığın sirri çözləndi, möhtəşəm ömür yolu və yaradıcılığın ayrı-ayrı məqamları xatırlandı:

– Elçin müəllim, atanızın – Xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlının 100 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı Prezidentin sərəncamını necə qarşıladınız? Ümumiyyətlə, belə bir sənədin imzalanacağını gözləyirdinizmi?

– Çox yaxşı qarşıladım və ölkə rəhbərinə minnətdarlığımı bildirirəm! Əsas odur, insanlar, şəxsiyyətlər, görkəmli ziyalılarımız unudulmasınlar – bu mənada açıqgını deyim, rəsmi sərəncamı gözləyirdim və yaxşı ki də oldu. Hamımız sevindik. Cənab İlham Əliyevə ailəmiz adından bir daha təşəkkür edirəm!

– Mərhum yazıçı vaxtilə tələbələrle görüşdə nəzmdən nəsrə keçidini redaksiyaya təqdim etdiyi “Quşlar” şeirinin ciddi redaktəyə məruz qalaraq iki başqa variantı – “Daşlar” və “Şəhlər”ə dönüşündən narazı qalması ilə izah etmişdi...

– İsmayıl Şıxlı özü bu barədə yazıb, müsahibələrində, evdə bizimlə söhbətlərində də deyirdi, epik lövhələrin nəslə təqdimatı onun üçün daha məqbul idi. Antik ədəbiyyatdan – Homerin “İliada” və “Odisseya”sından, Dantenin “İlahi komediya”sından üzü bəri, dünya, eləcə də qədim və müasir Azərbaycan ədəbiyyatında xeyli sayda epik təsvirlərin nəzmlə verilməsi nümunələri var. Atam isə rastlaşdığı, müşahidə etdiyi hadisələri, həyatı gerçəklikləri, təxəyyülünün məhsullarını nəslə ifadəni effektiv sayıb.

Doğrudur, hamının bilgisinə və vikipedik məlumatlara əsasən ədəbi yaradıcılığa “Quşlar” şeiri ilə qədəm qoyub. Amma özü də söyləyirdi və biz də belə düşünürük ki, bu, yaradıcılığa başlamaq deyildi, sadəcə, 1938-ci ildə “Ədəbiyyat” qəzetində ilk şeiri işıq üzü görmüşdü. Bilirsiniz, ədəbiyyata rəsmən 1947-ci ildə “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında nəşr olunmuş “Həkimin nağılı” hekayəsi ilə gəlsə də, əslində, müharibəyə qədər də yazırdı. Həmin dövrdə qələmə aldığı “Gündəliyi”ni 30 il sonra çap etdirdi. O zaman əksəriyyət, xüsusən də yazı-pozu adamları gündəlik tuturdular və əsl həqiqətlər, reallıqlar elə orada idi. İsmayıl müəllim gündəlik qeydlərini müharibə illərində də davam etdirmişdi – hər halda böyük əsərlərə giriş üçün ilk sınaqlar, qələm təcrübələri idi...

– Gözlənilmədən müharibə mövzusunə keçdik, ümumiyyətlə, ədəbiyyatda hərblə sülhün qarşılaşdırılması və ikinciye üstünlük verilməsi, açıq səma, dostluq, ən pis barışıqın ən üstün savaştan yaxşılığı, humanizm ideyalarının təbliği daim aktu-aldır. İsmayıl müəllim bir əsgər, döyüşçü olduğu, cəbhənin bütün dəhşətlərini gözü ilə gördüyündənmi mövzuya yanaşması tamamilə fərqlidir?

– Bilirsiniz, atam təkə müharibə barədə yox, ümumiyyətlə, yaradıcılığıboyu ancaq gördüyü və bildiyi mövzularda işlədiyini həmişə vurğulayıb. Təbii ki, bədii əsər təxəyyülsüz mümkün deyil, amma süni, qondarma şeylərdən heç vaxt yazmayıb. Ədəbi irsində “Cəbhə hekayələri” – “Konserv qutuları”, “Haralısan, ay oğlan?”, “Kerç sularında” və sairin xüsusi yeri var bildiyiniz kimi... Sonra pyeslərini – “Odlu çarpazlar”ı, digərlərini ərsəyə gətirdi, amma sənədilik nöqtəyi-nəzərdən əsas “Cəbhə gündəlikləri” idi. Onu da neçə illər çapa vermək istəmirdi, sonra “Literaturniy Azərbaycan”ın baş redaktoru, həm də müharibə iştirakçısı İvan Tretyakovla məsləhətləşdi,

qonşumuz şair-tərcüməçi Abram Plavnikə göstərdi, nə isə, qərara gəldilər ki, bu gərək çoxdan çap olunub geniş oxucu kütləsinin ixtiyarına verilsin...

Bəzi məqamlar vardı ki, çıxarılması məqsədəuyğun sayıldı, məsələn, həmin dəftərçələrdəki sovet qoşunlarının Almaniyaya girdiyi ilk həftə ərzində mülki əhali, xüsusən qadınlara qarşı zorakılıq halları barədə qeydlərini çap variantına salmadı. Düzdür, 30-40 il sonra eyni motivli yazılar Qərb mətbuatına ayaq açmağa başladı, amma atam senzurasız-zadsız, qəlbinin hökmüylə belə iyrənc şeylərin əsərində getməsinə istəmədi.

Hələ yeniyetməliyimdən "Gündəliyi"nin əlyazma variantında oxuduğum çoxsaylı epizodlar, qanlı savaş səhnələri yaddaşımdadır, yazırdı ki, qoşunlarımız ağır məğlubiyyət və geriçəkilmələrdən sonra toparlanıb şiddətli əks-hücuma keçdi, torpaq cansız insan bədənləriylə örtülmüşdü, biz meyitlərin – öz əsgərlərimiz və düşmən cəsədlərinin üzəri ilə irəliləmək məcburiyyətində qalmışdıq. Artıq buna heç kim əhəmiyyət vermirdi... Lakin birdən dayanıb qarşılarına çıxan it ölüsünə ürək ağrısı ilə baxır, təəssüflənirlər. Görün, yazıçının tünd boyalarla işlədiyi bir səhnə müharibəyə, qətləmə nə boyda nifrət yaradır: insan qırğını kütləviləşdiyindən adılşılıb, təbii qəbul olunur, körpəyə isə hamının yazığı gəlir...

- İsmayıl müəllim yeniyetmə yaşlarından – Kosalar kənd məktəbindən Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun auditoriyasına qədər böyük bir dövrü əhatələyən pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olub. Və təsadüfi deyil ki, mərhum yazıçının ən gözəl obrazı elə tələbələrinin onun haqqında söylədikləri və qələmə aldıkları xatirələrdə canlanır...

- Atamın atası da pedaqoq idi. Qəhrəman babam Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirmiş, uzun müddət rus dilinin tədrisi ilə məşğul olmuş, mütərcimlik eləmişdi. Hətta müəllimlik fəaliyyətinə, gənc nəslin təlim-tərbiyəsində xidmətlərinə görə 30-cu illərdə "Lenin ordeni" də alıb. Amma çox qəribədir ki, oğluna rus dilini öyrətməmişdi. Atam rus dili bilgilərinə yalnız özü çalışmaqla yiyələnib. Təbii ki, belə bir mühitdə dünyaya göz açan, böyüyüb boya-başa çatan şəxs də pedaqoji sahəyə meyil etməli idi...

Qazax pedaqoji məktəbinin orta ixtisas təhsili ilə Kosalar kənd məktəbində baş dəstə rəhbəri və müəllim işləyib. Sonra Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun dil-ədəbiyyat fakültəsini bitirərək rayona qayıdıb, həmin orta məktəbdə dərs hissə müdiri kimi çalışıb. API-nin filologiya fakültəsində aspirant, müəllim, baş müəllim, xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasının müdiri olub.

Fikir verirsinizsə, İsmayıl Şıxlının elmi-pedaqoji mövqeyi yazıçılığına da sirayət eləyib, bütün əsərlərindən bir maarifçilik xətti keçir. Aleksey Osipoviç Çernyayevskini çoxları gəlmə rus kimi tanıyır, amma Şamaxı malakanlarındandır, o dövrdə bizim ana dilimizdə "Vətən dili" dərsliyi yazmışdı. Atam onun barəsində material toplamaq üçün yarım il Tiflis və Qori arxivlərində işləyib. Təbii ki, müəllim

ömrü həm də ona görə müqəddəs və şərəfidir ki, şagirdlərin, tələbələrin həyatında, fəaliyyətində yaşayır, davam edir. İsmayıl Şıxlının da çoxsaylı istedadlı yetirmələri ədəbiyyatşünaslıq elmimizin müxtəlif sahələrinin yükünü çiyinlərində daşıyaraq sanballı əsərlər ərsəyə gətirdilər. Mən, ailə üzvlərimiz onların həmişə – hər hansı əlamətdar hadisədən, yubileydən asılı olmayaraq müəllimləri haqqında xatirələrini müxtəlif toplulardan, qəzet-jurnallardan oxuyur, qədirdanlıqlarını razılıqla yada salırıq...

- **Ruscanı öz gücünə öyrəndiyini dediniz, amma bu dildən mükəmməl tərcümə əsərlərinin də müəllifidir. Ümumiyyətlə, tərcümə işini necə dəyərləndirirdi?**

- Tərcümə işinə çox böyük əhəmiyyət verirdi. Tərcümə Mərkəzinin yaradılması ideyası da ondan gəlmişdi. Həmin qurumun bütün sənədləşməsinə, rəsmi qurumlardan keçirilməsini də özü eləmişdi. Nəyə görə? Çünki hələ sovet dövründə, SSRİ-nin dağılmasına 15-

20 il qalmış Gürcüstanda nəhəng bir Tərcümə Mərkəzi fəaliyyət göstərirdi. Və təəvvürünüze gətirin ki, onlar Servantesin ispancadan birbaşa gürcü dilinə tərcüməsi ilə məşğul idilər. Rusiyanın tərcümə məktəbi çox möhtəşəmdir, uzun illər dünya ədəbiyyatının şedevrlərini öz dillərinə çevirib kitab rəflərinə yığıblar. Bizdə də yaxşı tərcüməçilər var, amma barmaqda sayılacaq qədərdir. Son illər orijinaldan xeyli tərcümələrimiz var, ancaq istənilən səviyyədə deyil, xeyli biabırçı nöqsanlar buraxılır. Qardaşım Fərrux bir müddət nəşriyyat redaktoru işlədi, belə deyək, o hətta ingilis dilini bilməyə-bilməyə səhvlər tuturdu. Nə mənada? Məsələn, ingilislərdə üçüncü şəxsin tək ruslardakı kimi cinsə görə "she" və "he" ilə müəyyənləşir. Tərcümədə "o" deyilir, lakin məğzinə varılmır ki, qadın şəxsinde verilməmiş "o", kişidir və sair.

- **Əşitdiyimizə görə, gənc tədqiqatçının elmi araşdırmaları, namizədlik işi də süni əngəllərlə rastlaşıb. Hətta dissertasiya müdafiəsindən ötrü 2 il məzuniyyət götürüb, həmin ərəfədə**

İlyas Əfəndiyev və İsmayıl Şıxlı

“Dəli Kür”ü yazdığına görə də tənqidlərlə üzləşib...

- Bilirsiniz ki, o, xarici ölkələr ədəbiyyatından dərs deyirdi. Birinci 1947-ci ildə antik dövrdən mövzu götürüb, lakin həmin vaxt bu sahədə ciddi ədəbiyyat qıtlığı vardı, hətta Moskvada da lazımi materialların tapılması ciddi müşkülə çevrilmişdi. Sonra keçib Qərbi Avropa ədəbiyyatına, burada da həm mənbələr az idi, həm də başlayıblar söz-söhbətə ki, sən burjuva ədəbiyyatının təsiri altına düşmüşsən, nə bilim, burjuva irsinin təbliğatçısına çevrilmisən və sair. Nəhayət, Mehdi Hüseynin yaradıcılığını tədqiq etmək qərarına gəlib, ancaq onun da Mirzəfər Bağirovla münasibətləri yaxşı olmadığından maneçiliklər törədilir, Mərkəzi Komitəyə anonim məktublar yazılırdı. Hətta plenum səviyyəsində məsələ qaldırılmışdı ki, aspirantlar Bəxtiyar Vahabzadə Səməd Vurğunun, İsmayıl Şıxlı isə Mehdi Hüseynin yaradıcılığının tədqiqatı ilə məşğuldur, Yazıçılar Birliyində millətçilik, yerli bəzlilik baş alıb gedir... Atam dissertasiyanı 1949-cu ildə bitirib təhvil versə də, məhz sadalanan səbəblərdən yalnız 1954-cü ildə müdafiə edə bilib. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda müəllim, sonra baş müəllim kimi çalışmış, Stalinin vəfatı, Bağirovun tutulub istintaqa cəlb olunması, güllələnmə hökmü alması prosesləri ərafəsində çağırışlar ki, bəs sən dissertasiyanı vardı, gətir. Deyir, mən də qovluğun evdə şkaflın başına atmışdım, üstünü də toz basmışdı, götürüb səliqəyə salıb apardım və müdafiə elədim...

Elmi iş üçün ayrılmış məzuniyyətdə yaradıcılıq işinin görülməsinə gəldikdə isə, görünür, ya bu da yazıçıya növbəti təzyiq kampaniyası imiş, ya da elə məlum müşkülləri – yenə dissertasiyanın süni baryerlə üzləşəcəyini bildiyindən vaxtdan daha səmərəli istifadə qərarı verib, nəticədə, “Dəli Kür” kimi bir əsər yaranıb.

1956-cı ildə dosent elmi dərəcəsi aldı. Professor titulu elmi-pedaqoji fəaliyyətə görə verilir, artıq illər keçmişdi və doktorluğu müdafiə etmədən də həmin adı ala bilərdi. Evdə danışılan söhbətlərə görə, iki dəfə sənədləri hazırlanıb göndərildi, ancaq Moskvadan rüşvət istənilməsinə görə bundan qəti şəkildə imtina elədi. Üç-dörd yaradıcı vəzifədə olub və hamısından da öz istəyi ilə istefa verib. Yeganə təəssüfləndiyi hal 42 ilə qədər çalışdığı müəllimlik peşəsindən getməsi idi. Bu sahədə həm mənəvi cəhətdən rahat idi, həm də kiməsə nəse öyrətməkdən həzz alırdı. Neçə illər dərs deməsinə, mövzuları gözünə bağlayıb bilməsinə baxmayaraq, daim mühazirədən, se-

minardan əvvəl mövzuları nəzərdən keçirər, hafizəsini təzələyirdi. Yəni təhsil ocağını, auditoriyanı, tələbələrle ünsiyyəti müqəddəs bilər, işinə çox məsuliyyətli yanaşırdı.

- Yeri gəlmişkən, “Dəli Kür” romanı əsasında çəkilmiş filmə Moskva senzorlarının müdaxiləsinə – bəzi hissələrin kəsilib çıxarılmasına reaksiyası necə oldu?

- Ekran əsərində ssenaridəki iki böyük və əsas səhnənin ixtisardan və finalın dəyişdirilməsindən sonra atam kəskin münasibət sərgilədi. Filmin qəbuluna etirazını bildirdi və 6 ay nümayişinə icazə vermədi. Amma sonra həm quruluşçu rejissor, həm də yaradıcı kollektivin – hansı ki, ilyarım əziyyət çəkib məvaciblərini ala bilmirdilər – xahişi oldu və daha çox buna görə filmin yayımı, ekranlara çıxmasına razılaşıdı.

- İsmayıl müəllim görkəmli ictimai-siyasi xadim, vətənin, millətin ağır günlərinin ön cərgədəki vəkili kimi də tez-tez xatırlanır... Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

- Bir az şablon kimi səslənsə də, deməliyəm ki, İsmayıl Şıxlı xalqın içindən çıxmışdı, sadə kütlələrin dərdi-sərinə yaxşı bələd idi və özünü onlardan ayrı təsəvvür eləməirdi. Sovetlər dövründə

SSRİ yazıçılarının VI qurultayı. İyun, 1976

Bakı zəhmətkeş deputatları Sovetinin, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı, Bakı şəhər partiya komitəsi, Azərbaycan KP MK, Həmkarlar Şurası rəyasət heyətinin üzvü seçilmişdi. Seçildiyi dairəyə mənsubluğundan asılı olmayaraq, hər kəsin qanuna, ədalətə söykənən çağırışları önündə səssiz qalmazdı. Bir ziyalı, yazıçı olaraq mənzil-məişət problemindən tutmuş, tapdalanan haqların bərpasınadək mübarizələri müsbət cavablandırmağa çalışırdı. Yaradıcılıq birliklərində məqam sahibi olanda – “Azərbaycan” jurnalının baş redaktoru, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi, sədri, Ağsaqqallar Şurasının sədri, SSRİ Yazıçılar İttifaqının katibi vəzifələrində istedadlı insanlara, xüsusən gənclərə daim qayğı göstərirdi.

İmperiyanın çöküşü, suverenlik uğrunda mübarizə illərində bütün proseslərin, təbəddülatların içərisindəydi. Mən hər şeydən öncə sonsuz qürur hissi keçirirəm ki, dövlətimin, ölkəmin azadlığından ötrü savaşa qalxan, onun müstəqilliyini dəstəkləyən bir kişinin oğluyam, yəni Azərbaycanın istiqlaliyyətinə səs verən 48 deputatdan biri də atamdır!

Doğrudur, görünür, zərbələrdən qorumaq məqsədilə bizi antisovet

ruhunda böyütməmişdi, amma yeri gəldikcə həm boyunduruqda qalıb dünyaya açıla bilməməyimizdən təəssüf, həm də bütün bu asılılıqlara son qoyulacağı proqnozları ilə yönləndirirdi. Misal üçün, şəhərdə, Nizami küçəsində gəzəndə deyirdi ki, Şura hökuməti 15-20 il də gec gəlsəydi, Bakı tikililəri, memarlıq-arxitektura üslubu ilə Parisə dönəcəkdi... Bulvarda gəzişirdik, yanımdakı çox yaxın dostum birdən Kirovun heykəlini göstərib "İsmayıl əmi, bəs bu noolacaq ey..?" deyə, soruşdu. Atam dedi, ay bala, nə qədər ki, bu alçaq başımızın üstündədir, bizə gün-güzəran yoxdur, vaxt gələr, xalq ayağa qalxıb belə bütləri yıxar, siz görməyəz də, övladlarınız, nəvələriniz görər... Sonradan 2-ci Ağdam batalyonunda döyüşən həmin dostum hərbi formada gəlmişdi, yenə də üçlükdə gəzişirdik, artıq Kirovu aşırıbmışdılar, gülə-gülə söylədi ki, İsmayıl əmi, dedikləriniz doğruldu, şükür Allaha, biz də gördük. Atam da "ağıbətlerini bildirdim, amma belə tezliklə gözləməyirdim" deyə məmnunluqla gülümsədi... Yəni belə düşüncəyə, təfəkkürə, arzuya, əmələ malik bir şəxs heç zaman kənarda durmağı bacarmazdı, ona görə də gücü, imkanı daxilində köməyini əsirgəmədi. Bəlkə də, hadisələr nisbətən cavan vaxtlarına düşsəydi, daha çox irəli gedərdi, amma yaşı və səhhəti müəyyən maneçiliklər törədirdi.

- Hətta "sapı özümüzədən olan baltalar" və sair deyimləri, zərb-məsəlləri də yadigar qalıb...

- Hə, bu məşhur hadisə 1989-cu ildə – 70 illik yubileyində baş verib. Azərbaycan KP MK-nın I katibi də birinci sırada əyləşmişdi və İsmayıl Şıxlı həmin şəxsə xitabən deyirdi. O isə, görünür, keçdiyi məktəbin təsirindən nə qədər qərribə də olsa, əvvəl əl çaldı, sonra yaxınlaşıb yubilyarla əl tutub görüşdü və öpüşdü... Atam sonra evdə danışdı ki, çox qərribə adamdır, "sapı özümüzədən olan balta" qismində mən bunu nəzərdə tuturdum, bu da gəlib boynumu qucaqlayıp, elə davranır ki, guya heç nədən xəbəri yoxdur...

- Elçin müəllim, siz məşhur yazıçıların yaşadığı, böyük əsərlərin yarandığı, maraqlı diskussiyalar, sənət söhbətləri ilə zəngin bir məkanda doğulub böyümüsünüz. Həmin ünvanlarda keçən illəri necə xatırlayırsınız?

- O zaman Hüsü Hacıyev adlanan, indi Azərbaycan küçəsindəki Yazıçılar binası, qaynar həyəti ilə bağlı çox şirin, kövrək, nostalji xatirələrimiz var. Ədəbiyyatımızın lap yaşlı nəslə – Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, Süleyman Rüstəm, Məmməd Rahim, Süleyman Rəhimovdan başqa sonrakı nümayəndələri – Bəxtiyar Vahabzadə,

Anar, İsmayıl Şıxlı və Əli Vəliyev

İlyas Əfəndiyev, Mirmehdi Seyidzadə, Əhməd Cəmil, Hüseyn Abbaszadə, Zeynal Xəlil, Əliağa Kürçaylı, Məsud Əlioğlu, Qabil, Səlam Qədirzadə və başqaları orada yaşayırdılar. Qayğısız uşaqlıq dövrlərimiz idi, evdən çıxanda böyüklərlə "Bəxtiyar əmi, salam", "İlyas əmi, sabahınız xeyir", "Qabil əmi, necəsiniz" deyər salamlaşardıq, başımıza siqal çəkib mehribancasına hal-əhval tutardılar. Yəni onlar bizdən ötrü Azərin, Elçinin, Mahirin ataları, sadəcə, əmi, dayı idilər, bir az böyüyəndən sonra bildik ki, nəhəng şəxsiyyətlər, korifey sənətkarlardır. Yusif Vəzir Cəmənzəminlinin övladları, Əkbər Ağayevgil, Bayram Bayramov, İsa Hüseynov da həmin ünvanda idilər və yığılıb bir stəkan çay içərək yeni əsərləri müzakirə etmə kimi, çox gözəl ənənə vardı. Məsələn, görürdün, Əliağa Kürçaylı təzə şeirlər yazıb, yaxud İsa müəllim hekayə, povest qələmə alıb, oxuyurdu, toplaşanlar da diqqətlə dinləyir, təkliflərini verirdilər – bu hissəni çıxart, bunu əlavə elə... Müəllif ya deyilənlərlə razılaşıp, ya da öz fikrində qalaraq mövqeyini əsaslandırır. Beləcə qızgın, səmimi müzakirələr gedirdi, sanki bir ədəbi birlik, yaradıcılıq məclisi, penklubdur. Yəni çox gözəl bir mühit vardı... Biz balaca olsaq da, qulağıma bəzi mətləblər çatırdı. Yuxarı məhəllələrə yaxın yaşayırdıq, həyətdə oynayırdıq, narazılıq düşür, hərdən yumruq davası həddinə çatırdı. Bu zaman nisbətən böyük məhlə uşaqlarımız köməyə gələrdilər...

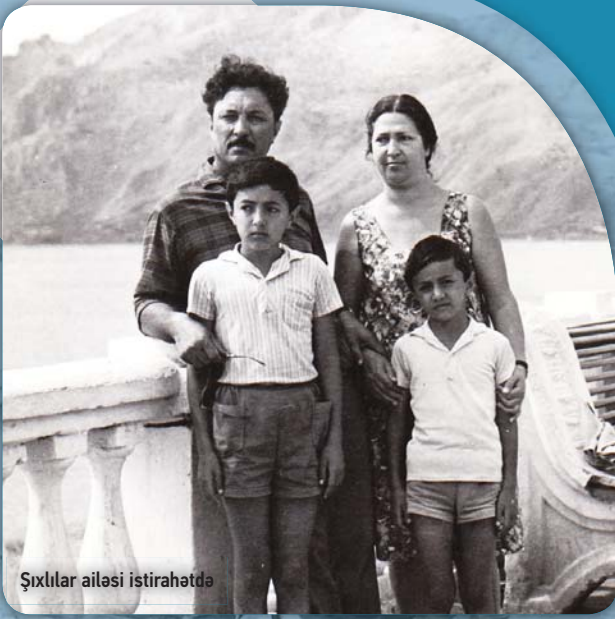
1972-ci ildə Üzeyir Hacıbəyli küçəsinə köçdük. Ora da Yazıçılar binası adlanırdı, amma müəyyən dəyişikliklər nəzərə çarpırdı. Yəni "Hüsü Hacıyev"də yazıçıların özləri yaşayırdılar və həyat elə bil hamını cazibəsində saxlayırdı. "Üzeyir Hacıbəyli"də isə bina həyətətsiz idi, yazıçılar seyrək görünür, övladları da artıq yaşa dolurdular. O zaman Mehriban xanımğilin ailəsi divar qonşumuz olub.

- İsmayıl müəllimlə Ümidə xanım arasında ülvə məhəbbətdən doğan bir bağlılığın mövcudluğuna baxmayaraq, gec ailə qurublar. Mühəribə, maddiyyat, təhsil – hansı faktorun təsirindən?..

- Bilirsiniz, mən Qəhrəman babamı görməmişəm, amma anamın atasını yaxşı xatırlayıram: çox zəhmli kişi idi. Təsəvvür edin, anamgil 5 bacı, 1 qardaş olublar, ailə başçısının zəhmli, tərsliyi üzündən xalalarımın dördü də gec ərə gedib. Yəni ağsaqqal belə məsələləri heç cür qəbul edə bilmir, qızına elçi gələcəyini eşidəndə evdən çıxıb gedirmiş... Atam da 4-5 dəfə elçi göndərüb "yox" cavabı alır, lakin anamla qarşılıqlı sevgisinə görə səbirlə gələcək qayınatasının yumşalmasını gözləyir. Nəhayət, Səməd Vurğun, Mehdi Hüseyn, Əli Vəliyev, Mehdiqan Vəkilov və Osman Sarıvəllinin elçiliyi ilə problemi həll etmək qərarına gəlirlər. Babam da bu kişilərin sözünü yerə sala

İsmayıl Şıxlı və Nəbi Xəzri

Şıxlılar ailəsi istirahətdə

bilmir və 6-7 illik eşq mücadiləsinə son qoyulur.

- Atanız sizə qarşı münasibətdə necə idi, təhsil almaq, ailə qurmaq seçiminizə müdaxilə varmı?

- Əvvəllər yeniyetməliyimizdə, gəncliyimizdə bəzi-para şuluqluqlar müqabilində narahatlıq keçirirdi. Məsələn, onda mobil telefon-filan yox idi, evə gec gələndə anam qapıda qarşılayıb deyir, arada çevrilib, "a kişi, bayaqdan mənə irad tutursan, indi bir səsinə çıxart da" söyləyirdi. Atam da oxuduğu qəzeti kənara qoyub eynəyinin altından baxar, deyirdi ki, daha görürəm sağ-salamat gəlir də... Təhsilimizlə ciddi maraqlanırdı, xüsusən rus, ingilis dillərini öyrənməyimizə diqqət ayırırdılar. Evlənmək barədə də tövsiyələrini vermişdi və təbii ki, o yaşda tələpəli bir məsələ bunsuz da mümkün deyildi.

- "Ölən dünyam" İsmayıl Şıxlının son əsəridir və bildiyimizə görə yazıya alınmasında Ümidə xanımın da çox böyük rolu olub...

- Təxminən 1991-92-ci ildə birinci fəslini özü yazmışdı. Müstəqillik uğrunda mübarizə, Qarabağ savaşı, sair hadisələr başlandı, baş qarışırdı, bir az da qələmdən soyudu. Sonra xəstələndi, yatağa düşdü, gözləri də xeyli zəifləmişdi, yazıb-oxuya bilmirdi. Anam dedi ki, dər-xıma, diktə elə, mən yazım. Arada, əllərinə keçəndə yarım saat – qırx dəqiqə biz də kömək edirdik, amma əsas yük anamın üzərinə düşmüşdü. Atamın məxsusi yaradıcılıq mexanizmi vardı: heç vaxt beynində bişirmədiyi mövzunu kağıza köçürməzdi. Görərdin 5-6 ay gəzib-dolaşır, uzağı bir həftəyə oturub yazır. Həmin əsərin diktəsində də cümlələri elə dedi ki, sonradan hər hansı redaktəyə ehtiyac qal-madı. Müəllimlikdən irəli gələn cümlələri səliqə bacarığı vardı. Eləcə diktə elədi və sonra bir dəfə də oxutdurub xırda qeydlərini bildirdi, vəssəlam. Martin 10-u idi, söylədi ki, artıq rahat ölə bilərəm... Və inandırımı sizi, əsəri bitirməkdən ötrü daha 7-8 ay lazım gəlsə, yaşayacaqdı...

Anam ali təhsilli həkim idi, keçmiş Basın küçəsində yerləşən poliklinikada çalışırdı, doğrudur, bir müddət bizi böyütmək üçün işdən aralı düşmüşdü... Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov respublika Ali

Sovetlərin rəhbərliyi dövründə, səhv etmərsə, 1953-54-cü illərdə Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu barədə konstitusiyaya əlavə qəbul olunmuşdu. İdarə və müəssisələrə də tapşırıq verilmişdi ki, bütün sənədlər Azərbaycan dilində hazırlansın. Anam həmişə zər-fətlə danışdı ki, peşə fəaliyyətindən başqa, tərcüməçi kimi də kollektivdə çox hörmətli kadrə çevrilib, ruslar, yəhudilər gəlirlər ki, Ümidə, bunu necə yazmaq, onu necə qeydiyyata ala və sair.

- Övladlarınızdan atanızın adını daşıyan varmı?

- Övladlarım dünyaya gələndə İsmayıl müəllim həyatda idi və özü də belə şeyləri xoşlamazdı. Yəni deyirdi ki, İvan İvanoviç, Pyotr Petroviçləri təkrarlamaq lazım deyil. Amma vəfatından sonra dünyaya gələn nəvəmə adını qoymuşuq.

Daim yeri görünür, bizə, xüsusilə Ümidə xanıma çox çətin oldu, həmişə nəvələrinə, kitablarına baxıb xəyala dalırdı... Və ondan sonra çox yaşamadı...

- Mərhum yazıçı fəxri ad və təltiflərə o qədər həvəs göstərməsə də istər sovet, istərsə də müstəqillik illərində müxtəlif mükafatlara layiq görülüb. Belə xoş xəbərləri necə qarşılayırdı?

- Vallah, mən adamları tanıyıram ki, balaca bir nişandan ötrü ürəyi gedir, özünü dağa-daşa çırpır... Atam bu məsələdə xeyli rahat idi, heç vaxt fəxri adın dalınca qaçmayıb, qapılar döyməyib. Amma desəm ki, təltifləndəndə də sevinmirdi, yalan olar. "Qırmızı Ulduz", II dərəcəli "Böyük Vətən müharibəsi" ordenləri; "İgidliyə görə", "Kerçin alın-masına görə", "Könisberqin alınmasına görə" medalları vardı. Yəni belə təltifləri çoxdur, əksəriyyəti də müharibə zamanına aiddir. Dinc quruculuq dövrlərində isə "Qırmızı əmək bayrağı", "Şərəf nişanı" və digər orden-medallar aldı. Sonuncusu Azərbaycan Respublikasının "Şöhrət" ordenidir. Düzdür, həmin zaman hələ ordenin özü yox idi. Mərhum Heydər Əliyev müvafiq "fərman"la təltif elədi, orden ata-mın dünyasını dəyişməsindən bir il, yaxud ilyarım sonra hazır oldu. Prezident Aparatından telefon açdılar, təqdimata mən qatıldım. Mükafatçılar sırasında Maqşud İbrahimbəyov, Mirvarid Dərbəzi, bir neçə digər tanınmış ədəbiyyat və incəsənət xadimi vardı. Allah rəhmət eləsin, Heydər Əliyevlə əl tutub görüşdük, "ruhu şad olsun, İsmayıl Şıxlı yaxın dostum idi" söylədi və atamın ordenini təqdim elədi. Mən də ailəməz adından təşəkkürümüzü bildirdim.

- Əsərlərinin nəşri ilə bağlı durum nə yerdədir? Ümumiyyətlə, Azərbaycan insanının kitabı, mütaliəyə münasibətini necə görürsünüz? Və yubiley sərəncamı ilə əlaqədar gözləntiləriniz?

- Müşahidələrimə əsasən son vaxtlar ölkəmizdə kitab oxumağa həvəs, meyil artıb və bu, sevindirici haldır. Bir zamanlar ən müxtəlif səbəblər, xüsusən kiril qrafikasıdan latına keçidin doğurduğu çətinliklər ucbatından mütaliədən xeyli uzaq düşmüşdük.

İsmayıl Şıxlının da latın qrafikası ilə çap edilməyən çoxlu sayda əsərləri var, bu yubiley ilində onların nəşrə hazırlanıb oxuculara çatdırılması yaxşı olardı.

- Müsahibəyə vaxt ayırdığınıza və səmimi söhbətə görə minnətdaram, sağ olun! ♦

Qurban Məmmədov

İRAQDA ŞEİR FESTİVALI

Şeir istədim səndən...

Şeir istədim səndən
Bir misraya sığacaq,
şeir istədim..
Yaz mənimçün, azizim,
Ürək dolu bir şeir,
Fərah dolu bir sətir...
Sevgi dolu bir cümlə.
Aşib-daşan duyğularla,
çiliklənilib,
sapalanan ürəyimi,
yığ, cəmlə.
Qalbini qoy o şeirdə,
Qələmi elə sehlə,
katan bilib ağ vərəqi,
çəksin məni...

Təkcə məni.

Ruhunla boya onu, ürəyinin
odunu
əsirgəmə sözündən.
Bir kövrək şeir yaz,
çəmənlə rəngli..
Hər kəlməsi yaz ahəngli,
Eşq həvəslə..
Bir zərif şeir -
Gözündən könlümə ilmələr
atan,
Bir misra şeir yaz -
Ruhumu oxşayan,
Qəlbimə yatan.

İradə Əlili

Mart ayının əvvəllərində İraqın Bəsra vilayətində 33-cü Marbid Beynəlxalq Şeir Festivalı keçirilib. Hər il təşkil olunan bu tədbir İraq Mədəniyyət Nazirliyinin İraq Ədəbiyyatçıları və Yazarlar Birliyi və Bəsra Ədəbiyyatçıları və Yazarlar Birliyinin təşkilatçılığı ilə reallaşıb. Festivala Türkiyə, Azərbaycan, İran, Suriya, Livan, Finlandiya, ümumən 33 ölkədən 240 nümayəndə dəvət alıb. Türkiyəni Şəmsəddin Kuzəci, Aysel Paşlanmaz, Azərbaycanı Milli Elmlər Akademiyasının dissertantı, şairə İradə Əlili təmsil edib.

Festivaldan öncə iştirakçılar İraq Mədəniyyət Nazirliyi Nəşriyyat Evinin kitab sərgisi ilə tanış olublar. Festivalın açılışı isə "Bəsra Limanlar Köşkü" salonunda baş tutub. Açılış mərasimində mədəniyyət naziri Dr. Abdulamir El Hamdani çıxış edib. Eyni zamanda toplantıya Bəsra şəhərinin məsul şəxsləri, mədəniyyət xadimləri də qatılıblar.

Festivalın açılışı günü 7 ölkənin şairləri öz şeirlərini söyləyiblər. Həmyerlimiz İradə Əlilinin təqdimatında "Bir şeir istəyirəm" şeiri Kərkük şairi Ümüt Köprülü tərəfindən ərəb dilinə tərcümə olunaraq festival iştirakçlarına çatdırılıb.

İraqın Al İraqiyə TV, Şərkiyə TV, Rəşid TV, Al Babiliyyə TV, Zagos-TV və Basra TV kanalları şeir festivalını canlı yayımlayıblar.

Festival 4 gün davam edib. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü İradə Əlili İraq televiziyalarına və digər kütləvi informasiya vasitələrinə müsahibə verib.

Tədbir çərçivəsində qonaqlar Bəsra şəhər muzeyi, mərkəzi kitabxana və digər tarixi yerlərdə olub. Festivalda 25 şairin İraq Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən çap edilmiş kitablarının təqdimatı da keçirilib. ❖

Azərbaycan musiqisinin dünya mədəniyyətində məxsusi yeri var

Aydın Əzimov: "Ümummilli liderimiz H.Əliyev söyləmişdi ki, "dövlətin himni gündə dəyişməz", Ü.Hacıbəyli və Ə.Cavadın təqdim etdiyi bu himn Azərbaycan Cümhuriyyətinin varisidir, dövlət atributuna hörmətlə yanaşmaq lazımdır"

İncəsənətin əsas sferalarından biri kimi musiqinin yaradıcı siması olan bəstəkar yaradıcılığı və onların təfəkkür tərzini maraqlı təhlil obyektlərindən biridir. Belə ki, maraqlı və çətin sənət sahibi olan, professional fəaliyyət göstərməklə orijinal kompozisiyalar yaradan bəstəkarların yaradıcılığı hər zaman cəmiyyət həyatına müəyyən təsir göstərən amillərdən biridir. Bu mənada, mürəkkəb dönüş dövrlərində bəstəkarların musiqi təfəkkürü və onların çoxşaxəli yaradıcılığı cəmiyyət qarşısında böyük yük daşıyır, bəzən bunu açıq şəkildə elan etməsə də, ideoloji rolunu yerinə yetirir. Hər bir bəstəkarın musiqi təfəkküründə və yaradıcılığında yaşadığı tarixi dövr, onun dünyagörüşü, həyatı duyması və ona münasibəti, estetik və musiqi zövqü, musiqi dili, ideoloji düşüncə tərzini və psixologiyasını özünü reallaşdırır. Təməli dahi musiqi korifeyi Ü.Hacıbəyli tərəfindən qoyulan 110 illik tarixə malik Azərbaycan professional bəstəkarlıq məktəbinin layiqli nümayəndələrindən olan Aydın Əzimovun fərqli yaradıcılıq yolu, əsərlərinin orijinal üslub xüsusiyyətləri, milli təfəkkürü və ideoloji düşüncə tərzini mənim üçün çox böyük maraq doğurur. Bu mənada Qara Qarayev məktəbinin layiqli davamçılarından biri, Bakı Musiqi Akademiyasının professoru, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının üzvü, Əməkdar incəsənət xadimi Aydın Əzimovla (Kərimoğlu) görüşüb suallarımı ona ünvanladım.

- Aydın müəllim! İdeoloji sahədə əhəmiyyəti, mühüm vasitələrdən biri də musiqidir. Milli, müstəqil dövlət quruculuğu məsələlərində bu imkandan hansı şəkildə istifadə etmək daha uğurlu, məqsədəuyğun olar?

- Heç bir bəstəkar ideoloji sferada əsər yazmağa məcbur deyil, amma əsl vətəndaşırsa və öz millətini sevirsə, o zaman bu qaçıl-

mazdır və milli-ideoloji işləri ilə ölkəsinə və millətinə fayda verəcəkdir. Amma sovet dövründəki kimi zorla ("Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasına eşq olsun" deməklə) ideologiya mümkün deyil, yəni bu, saxta olmamalıdır, bəstəkarın qəlbindən gəlməlidir. Ümumiyyətlə, bəstəkarlar çox həssas insanlardır, yəni öz millətinin taleyi onları həmişə düşündürərək ideoloji yönümdə çalışmağa səsləyib və dahi Üzeyir bəyin fəaliyyəti də bunun ən bariz nümunəsidir. Eləcə də, məsələn, yadınıza salın, Frans Şubertin yaşadığı dövrdə Almaniya vilayətlərə parçalanmışdı və o, dostu Şubertlə birgə "Shturm und drang" ideyası altında milləti birləşməyə səsləyir, bu sahədə ideoloji iş görürdülər. Millətini sevən İ.Brams isə ölüm yatağında belə söyləmişdi: "Mən çox rahat ölə bilərəm, çünki Almaniya artıq birləşib və İ.S.Baxın əsərləri çap olunmuşdur".

- Sizcə, bu gün Azərbaycanda hansı musiqi əsərlərini ideoloji yönümlü hesab etmək düzgündür?

- Bilirsiniz, Azərbaycan dövlətinin tarixi və Azərbaycan xalqının tarixi fərqli mövzulardır. Mən belə hesab edirəm ki, millətimizin və mədəniyyətinin gələcəyini düşünmək ən böyük ideologiyadır. Bəllidir ki, Qərbin öz həyatı, tarixi, Şərqi isə öz təfəkkür tərzini, istiqamətini vardır. Dünya mədəniyyətindən istifadə etmək lazımdır, amma buna aludə olmamalıyıq. Ü.Hacıbəylinin bizə miras qoyduğu əsl türkçülüüyü, öz mədəniyyətimizdəki azərbaycançılığı qorunmalı və belə səpikli əsərlərdə təcəssüm etdirməliyik. Yəni Azərbaycan musiqisinin gələcəyi bilavasitə onun dünya mədəniyyətinə verdiyi töhfələrlə bağlıdır. Buna görə də dünya mədəniyyətini yamsılamaq lazım deyil, mədəniyyətimizin gələcəyini düşünürüksə, Üzeyir bəy kimi dünya mədəniyyətindən istifadə etməli, biza faydalı olanlardan ya-

rarlanmalıyıq. Lakin elə əsərlər yaratmalıyıq ki, bunu digər millətin nümayəndəsinin deyil, məhz Azərbaycan bəstəkarının yazdığı belli olsun.

- Himnin bərpası kimi məsuliyyətli bir iş məhz Aydın Əzimova məxsusdur, amma bəzi faktları və məlumatları dəqiqləşdirmək istərdim. Dövlət himninin layihəsi 1919-1920-ci illərdə hazırlansa da, dövrün tarixi-siyasi hadisələri onun qanunvericilik səviyyəsində qəbuluna imkan vermədi. 1992-ci ildə müstəqil Azərbaycan Respublikasının himni kimi qəbul olunan Ü.Hacıbəylinin 1919-cu ildə yazdığı "Milli marş"ı siz bərpa etdiniz və onu himn şəklində işlədiniz. Bu musiqi müstəqillik aktından 3 il əvvəl – 1989-cu ildə milli azadlıq hərəkatının geniş vüsət aldığı zaman Bakıda meydanlarda səsləndirilmişdi.

- Deməli, 1989-cu ildə bəstəkar S.Fərəcov Ü.Hacıbəylinin 2 marşını "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində nəşr etdirmişdi, "Milli marş"ın yalnız təksəsli şəklində yazılan və çap olunan melodiyası

tərəfindən 4 fərqli əsərin himn variantları işlənildi. Bəstəkar T.Quliyev sovet Azərbaycanının himnində müəyyən dəyişikliklər etmişdi, V.Adigözəlov "Koroğlu" operasından "And" xorunu, M.Mirzəyev isə "Ey Vətən" mahnısını himn şəklində yenidən işləyib təqdim etmişdi. Filarmoniyada bu nümunələrlə yanaşı, mənim işlədiyim "Milli marş" da səsləndirildi və mütəxəssislər tərəfindən yekdilliklə də məhz bu layihə Azərbaycanın himni kimi qəbul olundu.

- Aydın müəllim, bəs Üzeyir bəyin bu musiqisinin dəyərini bilməyən, eləcə də musiqi sferası ilə əlaqəsi olmayan müəyyən şəxslərin hələ də himnin dəyişdirilməsi təklifləri ilə çıxış etmələrində, sizin fikrinizcə, məntiq varmı?

- Təbii ki, yoxdur, onların cavabını hələ 1996-cı ildə ümummilli lider H.Əliyev söyləmişdi ki, "dövlətin himni gündə dəyişməz". Musiqi sferası ilə əlaqəsi olmayanlar və dövlət atributu haqqında lazımsız fikirlər səsləndirənlər isə sözsüz ki, rus ideologiyasına xidmət edənlərdir. Ü.Hacıbəylinin və Ə.Cavadın təqdim etdiyi bu himn

mənim diqqətimi cəlb etdi, çünki sovet dövründə "düşmən" adlandırılan radiostansiyaları dinləyən zaman bu musiqini dəfələrlə eşitmişdim. Onu yenidən bərpa etdim, yəni mövcud kantanı simfonik orkestr və çoxsəsli xor üçün partiturasını işlədim. Bu zaman Üzeyir bəyin üslubunu saxlamağa çalışdım, yəni "Leyli və Məcnun"dan bəzi harmonik ifadələri və "Koroğlu"dan da müəyyən uyğun xətləri müşayiətə saldım. O zaman səsyazma evinin müdiri işlədiyim üçün orada kollektivlər tərəfindən lentə yazdırdım. Daha sonra isə klavirini də işlədim və bu layihəni parlamentə təqdim etdim, amma himnin qəbul edilməsində müəyyən mücadilə oldu. O zaman real variant olmasa da, "Koroğlu" operasının uvertürasına himn olaraq mətn yazılmasını istəyirdilər, lakin himn olaraq Üzeyir bəyin hansı əsərinin seçilməsi üçün rəsmi müsabiqə elan olundu və bəstəkarlar

Azərbaycan Cümhuriyyətinin varisidir, dövlət atributuna hörmətlə yanaşmaq lazımdır.

- 1972-ci ildə konservatoriyayı bitirən zaman Aydın Əzimovun diplom işi bəstəkar Adil Bəbirova həsr etdiyi 2 hissəli "Bitik" adlı simfonik kompozisiyası idi və bu, sonralar sizin yaradıcılığınızda uğurlu əsərlərdən biri oldu. Maraqlıdır, sovet dövründə əsərə belə ad verdiyiniz üçün problem yaranmadı?

- Yox, o zaman, Sovet dövründə belə yazmaq olmazdı, ona görə mən bu 2 hissəli əsəri simli alətlər üçün musiqi adlandırmışdım. I hissəsi uzun hava - ağı, II hissəsi isə kontrast sarkazm səpkili bu simfonik kompozisiyanı o vaxt Leninqraddan gələn komissiya sədri Dmitriyev çox bəyənmişdi. Bu əsər D.Kitaenkonun idarəsilə Ümumittifaq televiziya və radiosunun simfonik orkestrinin ifasında o

zaman "Melodiya" firması tərəfindən vala yazıldı, Tbilisidə Beynəlxalq musiqi festivalında, SSRİ Bəstəkarlar İttifaqında gənclərin plenumunda ifa olundu. Mədəniyyət Nazirliyi əsəri aldıqdan sonra mən bu simfoniyanı "Bitik" adlandırdım. "Bitik" qədim türk dilində "kitab" deməkdir, digər tərəfdən isə tamamlanmış anlamına gəlir.

- Aydın Əzimovun yazdığı əsərlərin əksəriyyətində məhz fərqli üslub xüsusiyyətləri, azəri-türk təfəkkürünə xas olan özəlliklər xüsusilə qabarıqdır. Məsələn, digər dövlət atributumuza vəsf edən Ə.Cavadın sözlərinə bəstələdiyiniz "Bayrağım" kompozisiyası bu qəbildəndir...

- Tarixdə istiqlal şairlərimizdən biri kimi qiymətli mövqe qazanan və Stalin repressiyası qurbanlarından olan Ə.Cavadın "Bayrağım" şeirinə mən 1996-cı ildə bariton, xor və simfonik orkestr üçün alqış (oda) yazdım və E.Əhədzadə onu ifa etdi. Milli kimliyimizin, Azərbaycançılıq ideologiyasının təəcəssümü olan üçrəngli bayrağımızın vəsfinə uyğun möhtəşəm səslənməni unudulmuş muğamımız "Nəva"nın sədaları ilə təqdim etdim, çünki "Nəva"nın kompozisiya quruluşu, onun səs sırası və istinad pərdələri aşiq musiqisində təməl hesab olunan Divan qaydasına yaxındır.

- Ümumiyyətlə, sizin yaradıcılığınızda müqəddəs Vətən konsepti çox qabarıqdır. B.Vahabzadənin sözlərinə o qanlı-qadali günlərdə yazdığınız "Vətən" mahnısı sanki çağırış kimi səslənir. Rəhman Əlizadənin mətninə "Şur" məqamına istinadən "Vətənim" türküsü, eləcə də Dilsuz Mustafanın sözlərinə "Rast" məqamında 4 səslə xor və fortepiano üçün yazılmış "Vətən" poeması da milli semantik cizgilərlə Vətən məhəbbətini, torpaq sevgisini təəcəssüm edən kompozisiyalardır.

- Əl Fərabî söyləyir: "Musiqi Allaha və yaxud insanlara yönəlməlidir, əks halda, musiqi deyil". Mən, rejissor H.Ataşiyevin dəvəti ilə Şəki teatrında B.Vahabzadənin "İkinci səs" tamaşasına solo tar üçün musiqi yazmışdım və bunu o zaman gözəl bəstəkar və tar ifaçısı Cavanşir Quliyev səsləndirmişdi. B.Vahabzadə ilə digər əməkdaşlığımız olan "Vətən" mahnısında isə yeni bir "Bəxtiyar-Aydın" məqamı özünü göstərir. Yəni əruz vəzninin rəməl bəhrində yazılan, o zaman büt-

tün milləti imdada çağıran, Vətəni vəsf edən bu mahnıda Vətənin, hətta Cənnətə belə dəyişilməməsi, ən böyük zinatımız Vətənin binədən yada verilməz və satılmaz olması kimi ali hislər təəcəssüm etdirilir.

- Skripka və fortepiano üçün sonata-poema, fortepiano üçün "İlmələr", prel-yüdiyalar, variasiyalar, hazırlanmış royal üçün "La makam", simfonik orkestr üçün "Həyatın dibində" simfonik lövhələr, "Ağıllar" adlı simfonik quramalar və s. orijinal kompozisiyaların müəllifidir. Sizin bunlarla yanaşı, milli ideologiyayı təəcəssüm etdirən nümunələr içərisində N.Hikmətin mətninə "Kapalı kapılar", "Gəlsənə dedi", H.Cavidin sözlərinə "Düşünün" və s. kimi fəlsəfi, bəşəri məzmunlu əsərləriniz də vardır. Türkü səpkili nümunələrin əksəriyyətinin bəm tembr – bas, bariton üçün yazılması və onların çoxunun sizin

özünüz tərəfindən səsləndirilməsi də maraqlı doğurur...

- H.Cavidin sözlərinə orqan və bariton üçün yazdığım "Düşünün" kompozisiyasını mən səsləndirirəm, bu həm də Azərbaycanda klip olaraq çəkilən ilk nümunədir. Yəni romantik şairin doğrudan da düşünməyə vadar edən əsərinə çəkilən klipdə, 90-cı illərin Azərbaycan reallıqları – Xocalı faciəsi, Şəhidlər xiyabanı, qaçqın çadırları, düşərgələri ilə bağlı olan kadrlar da yer alır. Məlumdur ki, İ.S.Baxın yazdığı 4 passionda da İsa peyğəmbərin səsi bas tembrinə aiddir. Əsərlərin təsir gücünü artırmaq və diqqəti o fəlsəfi fikirlərə yönəltmək üçün isə bəm tembrdən daha çox istifadə edirəm. Parisin məşhur Sorbonna Universitetində aparılan eksperimentə əsasən, iki fərqli auditoriyada iki fərqli səs tembrli insan kimya elmi üzrə eyni mətnə yazılmış mühazirə oxusalar da, nəticə etibarilə bəm tembrli mühazirəçiye auditoriya daha böyük diqqətlə qulaq asmışdır.

- Türkiyənin Mersin Universitetinin Dövlət Konservatoriyasında işlədiyiniz 10 il (1996-2006) ərzində bəstəkar, pedaqoq və ictimai xadim kimi geniş fəaliyyət göstərdiniz, orada bəstəkarlıq fakültəsini təşkil etdiniz, həmçinin o zaman İstanbul bələdiyyə başkanı olan Rəcəb Tayyib Ərdoğanın sifarişli ilə "10 Mehtər" marşını yazdınız. Axı bu gün Azərbaycanda da gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsinin, hərbi psixologiyanın, əsgər təfəkkürünün artması üçün belə marşlara ehtiyac böyükdür.

- Təbii, sözləri Atababa İsmayılloğluna aid olan "Sərhəddilər mehtərisi"ni nəfəsli orkestrin ifa etməsi üçün təqdim etmişəm.

- Aydın K. Əzim uzun illərdir müxtəlif seminarlarda, layihələrdə muğamlar, aşiq yaradıcılığı haqqında təlimçilektor kimi çıxışlar etməklə, eləcə də çox maraqlı məqalələr yazmaqla, elmi tədqiqatlar aparmaqla musiqişünaslığa da öz töhfələrini verir və həmçinin musiqi sferasında müxtəlif problemlərlə, anlayışlarla və terminlərlə bağlı mütəxəssis kimi öz məsləhətlərini əsirgəmir.

- Bilirsiniz, o zaman Ü.Hacıbəyli də Azərbaycanı tərk edə bilirdi, amma əsl ziyalı, millətinə xidmət etməlidir prinsipindən irəli gələrək öz millətinin maariflənməsini üstün tutdu. Amma bu gün onun əsəri teatrda yanlış şəkildə səsləndirilir, yəni Üzeyir bəy "Leyli və Məcnun" operasında tarı operaya tənha bir alət, Məcnunun rəmzi kimi daxil edib. Buna görə də indi bu operada kamança alətinin iştirakına heç bir ehtiyac yoxdur. Tədqiqatçı və lektor kimi çalışmağımın səbəbi Ü.Hacıbəylinin başladığı işi davam etdirməkdir, çünki xalq yaradıcılığı nümunəsi sayılan muğam sənətinin, aşıq musiqisinin tədrisi mükəmməl olmalıdır. Məktəblərə islahat lazımdır, Azərbaycanda hələ musiqi məktəbindən milli musiqi geniş təbliğ olunmalıdır, bəstəkarlar isə musiqi mədəniyyətinə təsir göstərən əsərlər yazmalıdırlar. Hələ XX əsrin 70-ci illərində Səid Rüstəmov haqqında yazdığım məqalədə onun mahnı yaradıcılığını xarakterizə edərkən "məqam dürüslüyü", Qəmbər Hüseynli ilə bağlı məqaləmdə isə "muğam mühəndisliyi" terminlərini işlətmişdim və musiqişünas Elmira Abbasova o zaman söylədi ki, "mən bütün həyatım boyu bu terminləri axtarmışam".

- Siz həm nəzəriyyəçi, həm pianoçu, həm də bəstəkar kimi professional təhsil almısınız. Pedaqoq kimi 70-dən artıq tələbə yetişdirən Qara Qarayev, yüksək istedadına və yaradıcılıq potensialına güvəndiyi Aydın Əzimov "öz sinfinin brilyantı", onun milli köklərə söykənən yaradıcılığını isə "yeni folklor dalğası" kimi səciyyələndirmişdi. Yazdığınız hər bir əsər, eləcə də tədqiqat işləriniz üçün böyük məsuliyyət daşıyırsınız. Bu, yaradıcı şəxsiyyətin milli təfəkkürünün, millətini çox sevməsinin göstəricisidirmi?

- Milli təfəkkür odur ki, **Azərbaycan milli musiqi mədəniyyətini çiyinlərində daşımağı bacaran**. Bəstəkarlıq missiyası çox ciddi bir işdir, çünki o, mədəniyyəti daşıyan və geniş arealda təbliğ edən şəxsdir. 1983-cü ildə Q.Qarayevin ölümünün bir illiyinə, seriya sistemində qoboy və vibrafon üçün yazdığım "Böyük Romul" adlı 2 hissəli pyes ABŞ, London, Meksika, Braziliyada və dünyanın bir çox ölkələrində ifa olunmaqla Azərbaycan və Qarayev fenomenini təcəssüm etdirir.

- **BMA-da yetişdirdiyiniz çoxsaylı istedadlı bəstəkar tələbələrinizin düzgün istiqamətləndirilməsi üçün isə fərqli metodikaya istinad edirsiniz...**

- Bilirsiniz, Türkiyədə öyrətim və eyitim fərqli mənalarda işlənir. Öyrətim odur ki, əsər yazmağın qanunlarını öyrədirsən, eyitim isə tələbənin tərbiyəsidir. Hər bir musiqi peşəsinin təlimi olur, bu məktəbin öz prinsipləri mənimsənilməli, yəni yaradıcı insan, ilk növbədə, ölkəsini, millətini sevən vətəndaş kimi yetişdirilməlidir. Türkər Qasımzadə, Ülkər Məmmədli, Natiq Muradxanlı, Tural Əliyev, Azər Hacıəsgərov, Aysel Hacıyeva, Üzeyir Məmmədov və b. tələbələrimin bəziləri xarici ölkələrdə magistr, doktorantura təhsili alaraq orada da fəaliyyət göstərirlər. Doğrudur, Avropa və Amerikada islahatla, yeni texnologiya ilə bağlı nəse öyrənmək olar, amma əsas

tədrisin fundamenti burada qoyulur, gənclərə milli fərdiliyi biz pedaqoqlar aşılmalıyıq.

- **Çox məlumatlı bir musiqişünas olaraq sizlər üçün musiqidə dahi hansı bəstəkarlardır?**

- Qərb musiqisində 6 bəstəkar – A.Vivaldi, İ.S.Bax, İ.Haydn, L.V.Bethoven, Q.Maler, A.Vebern mənim üçün dahidir. Dodekafoniyada Anton Fon Vebern zirvə hesab olunur, çünki o, bu texnologiyanın xüsusi estetik şəklini təqdim edir. Azərbaycanda isə böyük bəstəkarlar çoxdur, yalnız mən onların içində Üzeyir bəyi dahi adlandıram.

- **Səhnə əsərlərinin spesifikasi, dramaturgiya bilgiləriniz dram tamaşalarına, kinofilmlərə yazdığınız musiqidə, müzikllərinizdə özünü göstərir. Bəs opera yazmağı düşünürsünüz?**

- Yox, bəstəkar sosial tələbatə uyğun yazmalıdır. Yadıma salın, Haydn nə üçün yüzdən çox simfoniya, Verdi bir-birinin ardınca çoxsaylı operalar yazmışdı? Çünki belə əsərlərə sosial tələbat vardı, amma təəssüf ki, bu gün bizdə mahnı istisna olmaqla, başqa janrlara tələbat yoxdur.

- **Aydın müəllim, hazırda hansısa bir ideoloji əsər üzərində çalışırsınız mı?**

- Bəli, indi gerbi vəsf edəcək bir kompozisiya, simfonik orkestr və qiraətçi üçün "Rəmz" adlı əsər üzərində işləyirəm, çünki, bu mənim xalqıma, dövlətimə məxsus rəmzdür. Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin rəmzi olan Dövlət gerbində, palıd budaqlarından və sünbüllərdən ibarət qövsün üzərində yerləşən şərq qalxanının təsviri üstündə, bayrağımızın rəngləri fonunda səkkizguşəli ulduz, ulduzun mərkəzində alov şəklində "Allah" yazısının təsviri verilmişdir. Yəni triptix (himn, bayraq, gerb), dövlət rəmzlərinin hər üçünə dair yazılmış əsərlərdə bir bəstəkar kimi payımın olmasını, daxildən gələn bir ideoloji tələbatı həyata keçirirəm.

Maraqlı söhbətə görə təşəkkür edir və sizə uğurlar arzulayıram! ❖

Güllü İsmaylova
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

“Boş məkanın dolğunluğu”

Bu il oktyabrın 18-də 70 yaşını Onsuz qeyd edəcəyimiz hərsə təqdimata, təşbehə, epitetə ehtiyacı olmayan Vəqif İbrahimovun (18.10.1949 – 12.05.2011) əziz xatirəsinə həsr edilmiş, ilk dəfə 2005-ci ildə Onun təşəbbüsü ilə baş tutmuş “Boş məkanın dolğunluğu” 2-ci Eksperimental Tamaşalar Festivalı təbii ki, “YUG” Dövlət Teatrının tamaşaları ilə başladı. Teatr iki gün ərzində dörd tamaşa təqdim etdi. Doqquz gün ərzində, martın 1-dən 9-dək Az.TXI-nin, Akademik Milli Dram Teatrının, “YUG” Dövlət Teatrının, Gənc Tamaşaçıları Teatrının və S.Vurğun adına Rus Dram Teatrının səhnələrində oynanılan 18 tamaşanın hər birini izləməyə imkan yaradılmasa da (yaxşı ki, bir qisim tamaşaları daha öncə seyr etmişdim), oxucularımıza festivalın gedişatı və hər bir truppının və ya yaradıcı heyətin potensialı, bir qisim tamaşaları daha öncə gördüyümdən səhnə təzahürləri haqqında mümkün qədər müfəssəl məlumat verib aydın mənzərə yaratmağa çalışacam.

Hələ də məkansız olan, A.Şaiq adına Dövlət Kukla Teatrının bir-iki otağına sığmayan “YUG” Dövlət Teatrının dərissal tamaşa zalında baş tutan sönük açılış mərasiminin (üstəlik heç yerdə festivalın afişası, loqosu da gözə dəymədi) ardınca truppə 2009-cu ildə quruluş verdiyi A.B.Kasaresin “Qəbri necə qazmalı” hekayəsinin süjeti əsasında “Qəbirqazma üsulu” tamaşasını (quruluşçu rejissor Gümrəh Ömər) təqdim etdi. Tamaşa barədə fikrimi, təəssüratımı bildirməzdən öncə “yuğçuların” aktyorluq bacarığı haqqındakı rəyimi vurğulamaq istəyirəm. Bu teatrın aktyorları illər öncə gəldiyim qənaətdə yanlışmadığımı bir daha sübut etdilər.

“O qənaət bundan ibarət idi ki, “YUG”un aktyorları nəinki öz teatrlarının səhnəsində, öz truppə üzvləri ilə bir tamaşada, həm də başqa bir teatrın səhnəsində, fərqli bir truppənin tərkibində və ya ekran əsərində də eyni dərəcədə tamaşaçı etibarına sadıq peşəkardırlar.

“Qəbirqazma üsulu” tamaşasında “YUG”a xas olan tamaşaçıda öncə əhval yaratmaq və bu əhvalın səbəbinə, xassəsinə aid suallar doğurmaq, daha sonra isə həmin sualların cavabını sərgiləmək cəhəti zəif olsa da, tamaşa kifayət qədər uğurludu. Subyektiv fikrimi bildirim ki, finala yaxın kişi və qadın marionetlərinin və süni kəpənəklərin səhnənin mərkəzində asılması aktını elə bütün tamaşa boyunca da tətbiq etmək olardı. Yəni o marionetlər təkcə qətlə yetirilmiş kişi və qadını (Vidadi Həsənov və Sonaxanım Mikayılova) deyil, həm də həyatın qara zolağından üzüağ çıxmaq təpərləri olma-

“Qəbirqazma üsulu”
tamaşasından səhnə

“Metamorfoza”
tamaşasından səhnə

dıqlarına görə taleyin əlində marionetə çevrilmələrinə imkan vermiş gənc ər-arvadı (Mətanət Abbas və Oqtay Mehdiyev) simvolizə edir mənasında. Onlarla yanaşı asılmış süni kəpənəklər də puç olmuş xəyalların obrazı olaraq.

Festivalın birinci gününün ikinci tamaşası S.Haqqverdiyevanın bir neçə hekayəsinin motivləri əsasında qələmə aldığı “Metamorfoza” (qur.rej. Günay Səttar) tamaşası oldu. Müəllif qadınların sosial statuslarının, işgüzar həyatlarının kişilərdən asılılığının ən bədnam tərəflərini göstərərək çıxış yolu tapmağı təklif edir. Lakin fikrimcə,

"Medeya. Sekvensiya - 01"
tamaşasından səhnə

şəraitin qurbanı olan gənc qızın (Zümrüd Qasımova) obrazını metaforik dəyişilməyə məruz qoymaqla, onu həm də yüngüləxlaqlı gənc qız kimi təqdim etməklə həm yazır, həm də rejissor tamaşaçını çaşdırırlar.

“Təbii ki, məsum təbiətin mənəviyyatsızlıqla əvəzlənməsini vurğulamaq məramı aydındı. Amma bu məram çox dolaşlıq tərzdə təqdim edilir. Hətta baş qəhrəman olan gənc qızın təzadlı təbiətə malik olması təəssüratını da doğurur.

Tamaşanın birmənalı şəkildə hər hansı mənfi qeyddən siğortalanan tərəfi aktyor oyunudu – istər Zümrüd Qasımova, istər Oqtay Mehdiyev və istərsə də Elgün Həmidov obrazlarının mahiyyətini açmaqdan, tamaşaçıya mətləbi anlatmaqdan ötrü müstəsna say sərf etdilər və səyləri yerdə qalmadı.

"Quş dili"
tamaşasından səhnə

"YUG"un festival günlərinin üçüncü tamaşası V.Klimin "Medeya teatri" pyesi əsasında Mikayıl Mikayılovun quruluş verdiyi "Medeya. Sekvensiya – 01" səhnə əsəri oldu. Sonaxanım Mikayılova ilə Gülzər Qurbanovanın iştirak etdikləri bu səhnə əsərinin bəndənizdə doğruduğu ən qabarıq təəssürat "rejissorun benefisi" söz birləşməsi ilə ifadə oluna bilər. Və bu iddia və ya missiya tamaşanın adından başlayır. Evripidin yaratdığı Medeya adına Sekvensiya kəlməsi qoşulub ki, bu da ardıcıl təkrarlamaya, 01 isə bu mənada ilk aksiyaya, ya da birinci yaradıcı akta işarə edir. Yaradıcı potensiallarını bütünlüklə açmaq, qadın kimi isə özləri-özlərini çıxılmaz labirintə salmağı rəva bilən bu iki qadın obrazının yaşantıları tamaşaçıları biganə qoya bilmir.

Və bir daha vurğulayım ki, tamaşanın bütün komponentləri quruluşçu rejissorun benefisinə hesablanmış, ona köklənmişdir sanki...

Nəhayət, "YUG" Teatrının festivala ərməğan etdiyi dördüncü səhnə əsəri "Quş dili"ndə danışdı. Tamaşa bitincə müəllif Təranə Vahidə minnətdarlıq, quruluşçu rejissor Əbdülcənni Əliyevin çox nadir hallarda tamaşa hazırlamasına aid təəssüf təəssüratı ön plana çıxırdı. "Quş dili" səhnə əsərində uğurlu, boşuna sərf olunması ağla belə gəlməyən bir teatr axşamına aid ola biləcək bütün cəhətlər var: ədəbi material müəllifinin demək, çatdırmaq istədiyi aydınlığında bulunmaq bacarığı, rejissorun bu aydınlığa teatr işığı əlavə etmək istedadı, aktyorların bu iki son dərəcə zəruri amili dəyərləndirmək fəhmləri, bapbalaca səhnədə müxtəlif panoramlar effekti yaratmaq bacarığı (quruluşçu rəssam Umay Həsənova).

"Açıq dənizdə"
tamaşasından səhnə

“Quş dili” yekrəng, bayağı süjet anlamına sığan səhnə əsərlərindən deyil. Burda "pritça" amili, ibrətamiz nağılvarilik üstünlük təşkil edir. Bir sözlə, özünü, həyatı, ətrafındakı insanları anlamağa çalışanlar, bundan qorxub-çəkinməyənlər üçün çox məhrəm, əsrarəngiz mühit canlanır tamaşa boyunca.

"YUG"un hər üç nəslini təmsil edən truppə üzvləri arasında tərəf-müqəbilliyi mükəmməlliyi bu səhnə əsərində də özünü göstərdi. Qasım Nağı, Natəvan Qeybani, Təranə Ocaqverdiyeva, İlahə Məmmədova, Elgün Həmidov və Elşən Əsgərovdan ibarət aktyor heyətinin tamaşanın ilk dəqiqələrindən final səhnəsinədək obrazlarına fərdi yanaşma bacarıqları və vahid ansambl mütləqliyi gözoxşayan qaydada davam etdi. Adlarını çəkdiyim aktyorların

“YUG” sevarlər və ya teatrallar üçün təqdimata ehtiyacları yoxdu. Gənc aktyorlar İlahə Məmmədova və Elşən Əsgərov təcrübəli həmkarlarına layiqli tərəf-müqabili olmağın öhdəsindən gəldilər. Xüsusilə Elşən Əsgərovun personajının enerjisini almaq və onu tamaşaçıya ötürmək gücünün təəssüratı unudulası anlardan deyil.

Festivalın üçüncü gününün ilk tamaşasını teatr ictimaiyyətinin quruluşçu rejissorluğa böyük həvəsi və bacarığı olan səhnə mühəndisi kimi tanıdığı İsa Əsədov, Əməkdar artist Qurban Məsimov, aktyorlar Anar Seyfullayev, Manaf Dadaşov, Rahib Axundov və Müşfiq Əliyevdən ibarət müstəqil yaradıcı heyət təqdim etdi, özü də “Açıq dənizdə”. S.Mrojek “Açıq dənizdə” pyesini ötən əsrin 50-ci illərində qələmə alıb. Faşizm təzahürlərinə ədəbi etiraz səsinə görə və həm də bu etirazı çox dərin boğazlarla ucaltdığına, demokratiya pərdəsi arxasında totalitar məqamların gizləndiyini ustalıqla göstərdiyinə görə əsər dərhal qadağan olunmuş ədəbiyyat siyahısına salınmış,

Mrojek isə Polşanı tərk etmək məcburiyyətində qalmışdı. Süjetə görə, su nəqliyyatı qəza nəticəsində açıq dənizdə qalmalı olan üç nəfər bir müddətdən sonra qidalanmaq problemi ilə də üz-üzə qalırlar. Və qərara gəlirlər ki, siyasi vasitələrdən istifadə etməklə üç nəfərdən məhz kimi ərzaq vasitəsinə çevirməyi qərarlaşdırırlar. Tamaşaçıların gözü qarşısında əsl seçiqabağı kampaniya oynanılır. Sonda bir nəfərin, təbii ki, ən dürüst şəxsin durumu o dərəcəyə çatdırılır ki, o, özü qurbanlıq qoyun olmağı qurtuluş sayır. Yaxşı ki, sandığın dibindən konservləşdirilmiş mal əti tapılır...

İsa Əsədov “Açıq dənizdə” pyesinə elə yanaşmış ki, müəllif tamaşası təəssüratı yaratmağı bacarıb. Bundan başqa, tamaşa kamera tamaşasının, absurd teatrının bütün tələblərinə cavab verir. Aktyorların dəqiq seçimi, onların vahid, harmonik oyun tərzii əvvəldən sonadək eyni tempdə davam edir. Rejissorun zövqünün, mövzuya baxışının onun özünə, aktyorlara və tamaşaçılara ötürülmə enerjisinin tən-bərabərliyi bu tempin əsas tərkib hissəsidir.

Festivalımızda təqdim edilən “Açıq dənizdə” səhnə əsəri ədəbin öz təbirincə desək, iki elementdən – təxəyyüldən və heçlikdən ibarət olan Mrojek qələminin, sözünün, fikrinin canlandığı anlar toplusudur.

Üçüncü günün ikinci tamaşasını Xalq artisti Pərviz

Məmmədrzayevin rəhbərlik etdiyi “Human” teatrı təqdim etdi. “Qara adam” monotamaşasının rejissoru və ifaçısı Şamil İbrahimova yalnız monotamaşa kimi ağır yükü çiyinlərinə götürmək cəhdinə görə təşəkkür etmək olar. Üstəlik bu yükü daha da ağırlaşdıran seçilmiş mövzu idi: S.Yeseninin “Qara adam” poeması. Qələmə alınmasına A.S.Puşkinin “Mosart və Salyeri” poemasının təsirini gizlətməyən Yesenin qiraətində poemanı dinləyənlərin şahidliyinə görə, dərc edilmiş əsər daha qısa və daha az faciəvidir. “Qara adam” şairin son irimiqyaslı əsəri hesab edilir. Poema sanki gerçəkliyin anlaşılmaqlığı qarşısında məyusluq və dəhşət əhvalı, varolmanın sirlərinə vaxıflıq istənilən cəhdin əbəsiyindən doğan dramatik duyğular vulkanıdır. Təəssüf ki, səhnədə nə Yesenin özü canlandı, nə onun poeziyası, nə də əvəzsiz şairin axırına çıxan “qara adam”.

“Düzü, məhz bu tamaşadan parlaq, güclü təəssürat gözləntilərim çox idi. Aldığım isə məyusluq oldu. Ş.İbrahimov özünü də yordu, tamaşaçıları da...”

Festivalın dördüncü günündən etibarən teatr bayramına ADMİU-nun müəllim və tələbə heyəti qatıldı. Ən əvvəl rejissor və xoreoqraf Raulya Türkkan və Rus Dram Teatrının aktrisası Milana Sokolenkonun teatr monolayihəsi “Səməvi” tamaşası təqdim olundu. Əsər Rusiya dramaturqları A.Şippanov və A.Abrsimovun “Səməvi və ya onun həyatından dörd saat” adlı pyesi əsasında hazırlanıb.

Həmin günün ikinci tamaşasını da ADMİU-nun dram teatrı və kino aktyorluğu fakültəsinin üçüncü kurs tələbələri təqdim etdilər. Əməkdar artist Yaqut Paşazadənin yetirmələri K.Abdullanın “Unutmağa kimsə yox” romanını oynadılar. Tamaşadan əvvəl Yaqut xanım zaldakılardan ayağa qalxıb Vəqif İbrahimovğlunun xatirəsini yad etməyi xahiş etdi. Tamaşanın gedişatında yaranmış təəssüratım sonda qətiyyətlə öləzimdə. Təəssüratım isə məşhur bir filmimizdən dillər əzbərinə çevrilmiş sitatla ən yaxşı mənada səsləşdi: “Adam fikirləşəndə ki, bu uşaqlar böyüyəndə nələr edəcəklər...” Bir də fikirləşdim ki, tələbələri müəllimləri sarıdan bəxti gətirməsi, müəlliməni tələbələrini ona layiqli münasibətilə təbrik etmək olar. Tamaşanın ümumi ab-havası K.Abdulla qələminin tərzini canlandırma bildi. Roman janrını səhnələşdirməyin nə demək olduğunu xırdalamağa düşünürəm ki, ehtiyac yoxdur. Yaradıcı heyət bu işin öhdəsindən gəlməyi bacardı.

“Tamaşada gəncliyə xas şövq və şuxluq da var, çiçəkli yazını axtarib-tapmağı və oxuyub-bitirməyi həyat amalına çevirmiş və bununla da taleyinin qırmızı xəttini çiçəkli yazı ilə eyniləşdirmiş gənc alimin, onun “mən”lərinin, paralel dünyalarının, sevgisinin, məişətinin, dostluğunun ağır mətləbləri də. Yalnız Gənc alim rolunun ifaçısına daha cəsarətli, daha sərbəst olmağı arzulamaya bilmərəm.

Festivalın beşinci günü ADMİU-nun dram teatri və kino aktyorluğu ixtisasının dördüncü kurs tələbələrinin ixtiyarına verilmişdi. Xalq artisti Məmmədsəfa Qasimovun yetirmələri Ə.B.Haqverdiyevin “Yeyərsən qaz ətinə, görərsən ləzzətini” komediyası əsasında ustad-

lərinin quruluş verdiyi “Qara oyun” səhnə əsərini, Əməkdar artist Gülşad Baxşıyevanın quruluşunda isə tələbələri M.F.Axundzadənin “Lənkəran xanının vəzirini” komediyasını oynadılar.

İkinci tamaşa tələbələrin istedadının, bacarığının doğru-düzgün yönləndirilməməsi cəhəti ilə yadda qaldı, təəssüf ki... Axundzadə qəhrəmanlarını bolluca ərəb musiqisinin sədaları altında rəqs etdirmək, klassik komediyanı ərəb mahnılarının səhnə klipinə çevirmək hansı zərurətdən doğmuşdu, anlaşılmadı.

Gəlin belə edib sonra gənc aktyorların bayağı ifadə vasitələrindən bərk-bərk tutmalarından gileyilməyə, çünki nəyimiz də olmasa, layiqli, adam arasına çıxarılmalı aktyorluq məktəbimiz var. Və bu məktəbin nəfəsi aktyorluq təhsili alan gənclərə sirayət etməyə bilməz. Yetər ki, bu sirayəti sapınmağa qoymayaq...

Festivalın altıncı günü rusdilli olması ilə də fərqləndi. Günorta tamaşası ilə ADMİU-nun dram rejissorluğu fakültəsinin dördüncü kurs tələbələri Fəridə Nesterenko, Bella Klimaşeva, Yuri Omelçenko, Raulya Rzayeva, Cahandar Cəfəri və Tamerlan Əsədovun quruluş verdikləri M.İbrahimbəyovun “Kərgədan buynuzu” əsərinin eyniadlı tamaşası ilə çıxış etdilər. Universitetin ədəbiyyat və dillər kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor Fəridə Səfiyevanın layihəsi əsasında hazırlanan tamaşada teatr sənəti fakültəsinin teatr və kino aktyorluğu ixtisasının rus bölməsi üzrə ikinci və dördüncü kurs tələbələri iştirak edirdilər. Günün axşam tamaşasını müstəqil “SAFAT” teatri təqdim etdi. İlqar Safat bu dəfə İ.Netanyahunun “Məna

axtarışında” bulundu. Loqoterapiyanın banisi psixoloq Viktor Franklenin həyatından bəhs edən tamaşada Xalq artistləri Lyudmila Duxovnaya, Məbud Məhərrəmov, aktyorlar Azər Aydəmir və Rumiyyə Ağayeva iştirak edirlər. Tamaşa bir mizanda bir neçə dekorasiya ilə təqdim edilir – alman faşistlərinin cəza düşərgəsi, cəza düşərgəsinin rəislərindən birinin (A.Aydəmir) iş və yataq otağı, bu düşərgəyə salınmış professor Franklenin evi və qəbul otağı. Tamaşa ümumilikdə təsvir edilən dövrü və şəraiti çatdırmağa bildi.

Xüsusi təsir qüvvəsi ilə seçilən səhnə professorun cəza düşərgəsinə aparılmasından öncə həyat yoldaşı ilə (Rumiyyə Ağayeva) vidalaşması idi. Hər iki aktyor bu səhnənin duyğusallığını və eyni zamanda mətinliyini inandırıcı cizgilərlə ifa etdi.

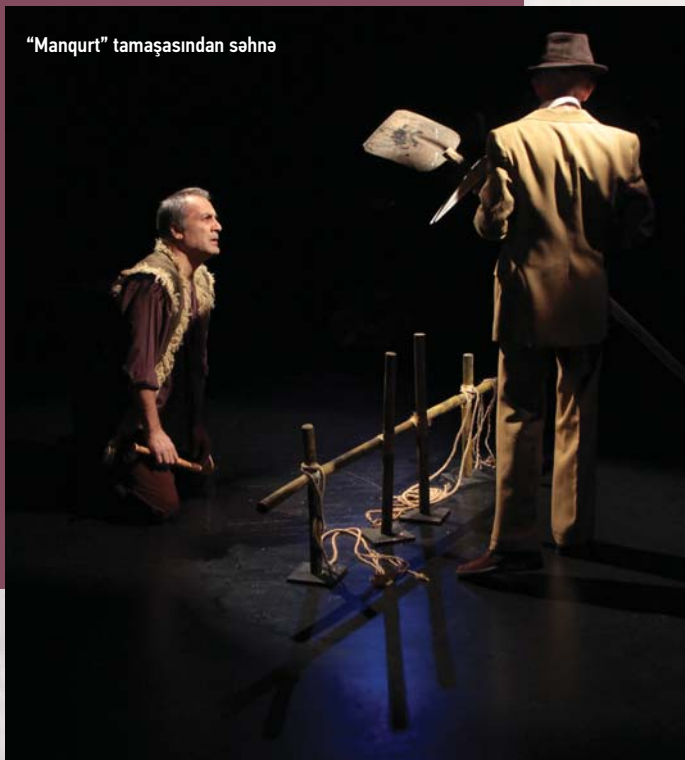
Baş rolun ifaçısı Məbud Məhərrəmov bütün tamaşa boyunca məhbus, dost, həyat yoldaşı, həmsöhbət, həkim və nəhayət, vətəndaş obrazlarında peşəkarlığına, fitri istedadına, təcrübə ilə qazandığı bacarığına bu dəfə də xilaf çıxmıdı. Böyük səhnədə debütü məhz bu festivalda və bu tamaşada uğurla baş tutan Azər Aydəmir isə teatr bayramının kəşfinə çevrildi.

Festivalın yeddinci günü ilk olaraq “Sevgi şimşəyi” çaxdı. Bu şimşək çaxar-çaxmaz çaşqınlıq özünü çox gözəl təmsil edir – iş orasındadır ki, tamaşadan əvvəl zalın xeyli hissəsi kiçikyaşlı uşaqlar və onların valideynləri ilə doldu. Mərhum dramaturq Rövşən Ağayevin “Bir gecənin nağılı” adlı əsəri əsasında Bakı Uşaq Teatrının hazırladığı tamaşada onların nə işinin olması tamaşa bitənə qədər hər kəsi narahat etdi desək, mübaliğə təsiri bağışlamaz. Və ümumiyyətlə, spesifikasi təyinatı adından bəlli olan Bakı Uşaq Teatrı üçün bu tamaşa xeyli dərəcədə cəsarətli və auditoriyası üçün uyğunsuz və yolverilməzdir.

Hələ bu azmış kimi teatrın bədi rəhbəri və direktoru, Əməkdar artist İntiqam Soltanın tamaşadan öncə səhnə əsərinin 6 finalla qurulduğunu və bu gün oynanılacaq finalı seçməkdən ötrü zaldakı bağça yaşlı uşaqlardan birini səhnənin yaxınlığına çağırması fəvqəladə təəccüb doğurdu.

Keçək tamaşanın özünə. İ.Soltanın quruluş verdiyi “Sevgi şimşəyi” səhnə əsəri uğurlu tamaşa kimi yadda qaldı. Tamaşanın əvvəlində səslənən mahnının hüznü əhvalı ümumi süjetə və dinamikaya yaraşmıdı. Bu məqamı nəzərə almasaq, Mehman Pirişev, Gülnar Ləzgiyeva, Ədalət Ağavərdizadənin iştirak etdikləri tamaşa bayağılıqdan, yersiz açıq-saçıqlıqdan, şitlikdən tamamilə uzaqdır. Başqa sözlə, 16+ məqamların çoxluğu mövzunun açılmasına, qəhrəmanların dəqiq təqdimatına xidmət edir, süni ajiotaj

“Manqurt” tamaşasından səhnə

məqsədi güdmür. Dialoglar, replikalar tamaşaçıyı güldürə-güldürə düşünməyin özünəxas yolunu göstərir.

Həmin günün ikinci tamaşasını Akademik Milli Dram Teatrı təqdim etdi və tamaşaçıları “Manqurt” adlandırdı. Çingiz Aytmatovun “Gün var əsrə bərabər” romanının eyniadlı hissəsinin yeni səhnələşdirməsinin müəllifi Anar Babalı, quruluşçu rejissoru ADMİU-nun diplomçusu İzəm Babayevadır. Bir diplomçu kimi İzəm xanımın bu işi ən yüksək qiymətə layiqdir. Ç.Aytmatovun “Əsrə bərabər gün” romanı keçən əsrin 80-ci ilində işıq üzü görəndən bəri müxtəlif ölkələrin teatr və kino rejissorlarının maraq dairəsində olan əsərlər arasındakı yerini qoruyub-saxlamaqdır. Bizim teatr xadimlərinin növbəti dəfə bu əsərə, konkret olaraq, romanın “Manqurt” hissəsinə müraciəti fərqli yanaşma-yozumda özünü göstərdi və nə yaxşı ki, bu qeydi etməyə imkan verdi. Tamaşa gəncliyə xas maksimalistliklə

“Duplet” tamaşasından səhnə

sosiallaşdırılaraq müasirimiz olan müterəqqi insanın baxış bucağını açır – Ana-Beytin yer üzündən silinməsi ilə nəticələnəcək söküntü-tikinti işlərinə cavabdehlərdən biri ilə, başqa sözlə, manqurtla Yedigeyin – tarixə hörmətsizliklə barışa bilməyən nümunəvi vətəndaşın dialoqu, birincinin mobil telefonuna gələn yuxarıdan zəng qarşısında mütiliyi, tamaşaçıların əlinə dağıdıcı alətlər verməsi, Yedigeyin onları alması, zaldakıları manqurtlarla eyniləşdirməklə bu bəlanın miqyasını vurğulamaq “priyom”ları mövzunun “qıfılı” üçün “açar” rolunu oynayır.

“**Tamaşada Yedigey və Juan-Juan obrazlarını canlandıran Əməkdar artist Elşən Rüstəmov növbəti dəfə yaradıcılığı barəsindəki zənlər, təsəvvürlər, təəssüratlar sarıdan etibarlılıq güvəninə sadıq qaldı.**

Tamaşa boyunca aktyor gah Boris Pasternakın “Yeganə günlər” nəzm əsərinin bir mısrası və Çingiz Aytmatovun debüt romanının adı ilə eynilik təşkil edən “Əsrə bərabər gün” əsərinin baş qəhrəmanı vəfat etmiş yaxın dostu, mahalın müdrik şəxsi Qazanqapı dədə-baba məzarlığında dəfn etməklə yayğılanan Yedigey olur, gah da yuan-juan. Əməkdar artist Mehriban Xanlarovanın rollar silsiləsində yeni səhifə olan Nayman Ananın valideyn olmaq məqamını təsvir edən rəqsi daha effektiv təsir göstərdi. Aktyor Ramin Şıxəliyev əski və müasir manqurt obrazlarında çıxış etməklə potensialını açmaq imkanlarından birini qazandı.

Teatr bayramının səkkizinci günü Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrı M.Havranın əsəri üzrə “Aktyor əbədiyyətə qovuşanda” tamaşası ilə çıxış etdi. Axşam isə səhnə gürcüstanlı qonaqlarımızın müsabiqədənkənar tamaşasının ixtiyarına verildi. L.Mesxişvili adına Kutaisi Dövlət Peşəkar Dram Teatrı 2017-ci ildən bu teatrın bədii rəhbəri olan Kote Abaşidzenin quruluşunda “Duplet” vurdu. Rejissor V.Havel və H.Pinterin quruluş və mənaca oxşar olan “Etiraz” və “Yola çıxarkən” biraktlı pyeslərini bir tamaşada birləşdirib. Tamaşanın ilk premyerası 2012-ci ildə baş tutub. Aktyorlar David Roinişvili (Vanek və Nikolas) və Zviad Svanadze (Sladek, Viktor) rollarını dəyişərək hər hissədə biri müvafiq olaraq müstəntiq və məhbus rollarında çıxış edirlər. Tamaşanın hər iki hissəsi ayrı-ayrılıqda müstəqil səhnə əsəri kimi də oynanıla bilər.

“Duplet”in birinci hissəsi həddindən artıq ləngərli, durğun davam edir. İkinci hissə isə bunun yerini tamamilə doldurur – burda dinamika da var, çoxçalarlı ifadəlilik də.

Aktyor D.Roinişvilinin bacarığı isə xüsusi qeyd olunmalıdır. Onun başqalaşma istedadı qabarıqlığı ilə tamaşaçıyı biganə qoya bilmədi. İkinci hissənin iştirakçılarından daha biri Elza Suladzenin (Nik, Cila) də ifa və oyun tərzində tapıntılar az deyildi.

Festivalın sonuncu günü Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrı V.Lyusun əsəri üzrə Xalq artisti, professor Ağakişi Kazimovun Mehriban Abdullayevanın iştirakı ilə hazırladığı “İstədiyim kimi yaşayıram” mono-tamaşasını, Akademik Milli Dram Teatrı isə Əlif Cahangirlinin quruluşunda K.Abdullanın “Bir-iki, bizimki” pyesinin eyniadlı tamaşasını təqdim etdi.

Bayram bayrama qarışanda...

Builki Milli Teatr Günü Festivalin yekunu ilə daha da əlamətdar oldu. Belə halın ənənəyə çevrilməsi necə də gözəl olardı... Azərbaycan Teatr Xadimləri İttifaqının sədri, Xalq artisti, professor Azər Paşa Nemətov hamını əlamətdar gün münasibətilə təbrik edəndən, bu günün tarixindən, Azərbaycan teatrını qarşıda gözləyən perspektivdən danışandan sonra sədr müavini, Xalq artisti Hacı İsmayilovun aparıcılığı ilə keçən mükafatlandırma və təltifetmə mərasimi başladı.

Ənənəvi olaraq, öncə ittifaqın fəxri fərmanları və "Sənətkar" medalı builki sahiblərinə təqdim edildi.

Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrının baş rejissoru, Əməkdar artist Loğman Kərimov, Akademik Milli Dram Teatrının rejissor assistenti Dilbər İsmaylova, Gəncə Dövlət Dram Teatrının aktyoru, Xalq artisti Məmmədali Balayev, Dövlət Teatr Muzeyinin direktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi Sevinc Mikaylova, Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin dosenti, Əməkdar artist Azad Şükürov, "Musiqi dünyası" jurnalının baş redaktoru, Əməkdar incəsənət xadimi Tariyel Məmmədov və Milli Dram Teatrının aktyoru, Əməkdar artist Aslan Şirinov fəxri fərmanla, Xalq artistləri Firəngiz Mütəllibova, Qabil Quliyev və Valeh Kərimov, Əməkdar artist İntiqam Soltan, tanınmış bəstəkar Azər Rzayev (vəfatından sonra) "Sənətkar" medalına layiq görüldülər.

Teatr Xadimləri İttifaqının katibi, Xalq artisti Rafiq Əliyev afişə və plakat müsabiqəsi barədə məlumat verib dedi ki, münisflər heyəti bütün gənc rəssamları iştiraka görə diplomla təltif etsə də, onlardan üçünü mükafata layiq bilib. Beləcə Rizvan Ələsgər III yerə, Elvin Şirinov II yerə, Reyhan Aslanova da I yerə layiq görüldülər.

Nəhayət, növbə festivalımıza çatır. 18 tamaşanın hamısının yaradıcı kollektivi fəxri fərmanla təltif edildəndən sonra nominasiyalar üzrə qalib adlar elan edilir. Əməkdar artist **Gülşad Baxşıyeva**, Xalq artistləri **Məbud Məhərrəmov** və **Lüdmila Duxovnaya** "Fəxri iştirakçı" kimi fərqləndirildilər. "Tələbə tamaşasında ən yaxşı aktyor ifası"na görə ADMİU-nun tələbəsi **Rəhimə Abdinova** (K.Abdulla. "Unutmağa kimsə yox" (Əntər), kurs rəhbəri – Yaqut Paşazadə), tələbələrin "Qara oyun"u (kurs rəhbəri – Məmmədsəfa Həsənov) "Ən yaxşı tələbə tamaşası", aktyor **Azər Aydəmirov** (İ.Netanyahu. "Məna axtarışında" tamaşası) uğurlu debütünə görə "Debüt" diplomlarına layiq görüldülər. Ən yaxşı aktyor olaraq isə münisflər üç aktyorun

"Unutmağa kimsə yox" tamaşasından səhnə

ifasını dəyərləndirdilər: "Yuğ" teatrından **Qasım Nağı**, "Quş dili" tamaşasındakı Bağban, **Qurban Məsimov** müstəqil təqdim edilmiş "Açıq dənizdə" tamaşasındakı Gonbul və Əməkdar artist **Mehriban Xanlarova** Milli Dram Teatrının "Manqurt" tamaşasındakı Nayman ana rollarına görə.

Ramiz Fətəliyev, Bəhram Osmanov, Rafiq Əliyev, Tərlan Rəsulzadə və Dağlar Yusif Əfəndidən ibarət münisflər heyətinin qərarı ilə III yerə iki tamaşa – "Səməvi" və "Qara adam" monotamaşaları, II yerə müstəqil "Açıq dənizdə" tamaşası, I yerə isə Milli Dram Teatrının "Bir, iki – bizimki!" tamaşası layiq görüldü.

Mədəniyyət Nazirliyi və Teatr Xadimləri İttifaqının təşkilatçılığı ilə baş tutan budəfəki festival biz teatr yazarları – konkret halda "Mədəniyyət" qəzetinin müxbiri Gülcəhan Mirməmməd və bu sətirlərin müəllifi üçün ikiqat önəmli hadisə kimi yadda qaldı.

Təşkilat komitəsinin dünya təcrübəsində çoxdan tətbiq edilən festivalların ekspert şurasına və ya münisflər heyətinə həmin sahədən davamlı və düşüncə-daşınaraq yazan müəllifləri daxil etməsi halını, nəhayət, bizə də aid edərək hər ikimizə ekspert şurasının üzvü kimi çıxış imkanı yaratması çox təqdirəlayiq addım idi.

Və burada da Vaqif İbrahimovlu amili rol oynamamış deyil. Bəlli faktıdır ki, Vaqif müəllim yaradıcı prosesdə mətbuatla ünsiyyətə ayrıca önəm verirdi.

Yekun olaraq...

Festivalın adının Piter Brukun nəzəriyyəsiindən qaynaqlandığını vurğulamaq üçün ustadın eyniadlı kitabından bir fikrini çatdırım:

"...Əgər yaxşı teatrın varlığını yaxşı tamaşaçının mövcudluğu təyin edirsə, onda hər bir tamaşaçı auditoriyası layiq olduğu teatra malikdir..."

Öz tərəfimdən isə qeyd edirəm ki, daha doğrusu, arzulayım ki, teatr xadimlərimiz "eksperiment" sözündən qorxmasınlar, teatr sənətimizdə ən çox ehtiyac duyulan bu keyfiyyətin fərqi varmağı bacarsınlar və təbii ki, eksperimenti eksperiment xatirinə etməsinlər. Yəni ki, hər bir ədəbi materiala öz fərdi yanaşmalarını sərgiləməkdən çəkinməsinlər, yaradıcı axtarışlardan usanmasınlar... boş məkanın dolğunluğuna varsınlar. ♦

Samirə Behbudqızı

Vaqif İbrahimovlunun xatirəsinə həsr edilmiş "Boş məkanın dolğunluğu" 2-ci Eksperimental Tamaşalar Festivalının ekspert şurasının üzvü

NAXÇIVAN

RƏSSAMLIQ MƏKTƏBİNİN YETİRMƏSİ

Azərbaycanın tanınmış rəssamı, SSRİ Rəssamlar İttifaqının üzvü (1940), Naxçıvan Muxtar Respublikasının Əməkdar incəsənət xadimi (1944) Şamil Qaziyevin (1908-1980) yaradıcılıq fəaliyyəti incəsənətimizə sədaqətlə xidmətin gözəl nümunəsidir.

Şamil Həsən oğlu Qaziyev 30 mart 1908-ci ildə qədim Azərbaycan şəhəri İrəvanda müəllim ailəsində doğulub və ilk təhsilini burada alıb. Onun babası Axund Molla Xəlil Kərim oğlu Qazızadə (1815-1884) 17 il İrəvan Quberniyası Ruhani Məclisinin sədri olmuş, atası Həsən bəy Qaziyev isə keçən əsrin 20-50-ci illərində Naxçıvanda maarifin inkişafında böyük xidmətlər göstərmişdir. Bu, həmin Həsən bəy Qaziyevdir ki, Ulu öndər Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illiyinə həsr olunmuş yubiley iclasında Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda oxuduğu illəri xatırlayaraq Həsən bəy Qaziyevin ona rus dilini yaxşı öyrətdiyini demişdi.

1918-1920-ci illərdə erməni daşnaklarının İrəvanda törətdikləri vəhşiliklər nəticəsində H.Qaziyev ata yurdunu tərk etməyə məcbur olub, Naxçıvan şəhərində özünə sığınacaq tapıb.

12 yaşında ikən ailəsi ilə Naxçıvana köçdükdən sonra Şamil Qaziyev burada orta təhsilini başa vurub, 1922-1924-cü illərdə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda təhsil alıb, 1924-cü ildə isə Bakı Rəssamlıq Məktəbinə qəbul olunaraq 5 il həmin məktəbdə rəssamlıq sənətinin sirlərini öyrənib. Təhsil illərində yaradıcılığa başlayan Ş.Qaziyev rəssamlıq məktəbini bitirdikdən sonra 1931-1933-cü illərdə Naxçıvan İnternasional Pedaqoji Texnikumunda rəsm müəllimi işləyib.

1932-ci ilin sentyabr ayında Xalq rəssamı Əzim Əzimzadənin dəvəti ilə Bakıya gedən Ş.Qaziyev 1934-cü ilədək "Kommunist" qəzetində rəssam kimi fəaliyyət göstərüb. 1934-cü ilin avqust ayında Naxçıvana qayıdaraq "Şərq qapısı" qəzetində (1934) və Naxçıvan teatrında əvvəlcə rəssam (1935-1941), sonra isə baş rəssam (1941-1948) vəzifələrində çalışıb. 1939-cu ildə teatrda baş rəssam işləyə-işləyə həm də Naxçıvan Rəssamlıq məktəbinə direktor təyin edilib. O, burada cəmi bir il (1939-1940) fəaliyyət göstərüb. 1936-1938-ci illərdə gənc rəssam həm də Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda rəsm müəllimi olmuşdur. "Naxçıvan Zikur Texnikumunun ilk buraxılışı" (o vaxt Naxçıvan Pedaqoji Texnikumu belə adlandırılırdı) kitabçasından aydın olur ki, texnikum həmin illərdə gənc müəllim kadrları hazırlayan nüfuzlu tədris müəssisəsi idi. Şamil müəllimin qaynar ictimai-pedaqoji mühitə malik tədris ocağında fəaliyyəti tələbələrin incəsənətə marağının artmasında böyük təsir qoyub. O, burada rəssamlığa həvəsi olan gənc kadrların yetişdirilməsi üçün xüsusi səy göstərüb. Hətta Ulu öndər Heydər Əliyev də gənc yaşlarında Ş.Qaziyevin dərnəyində rəssamlığın sirlərini öyrənmişdir.

Ş.Qaziyev 1948-ci ildə Bakıya köçərək ömrünün sonunadək burada nəşr olunan "Azərbaycan gəncləri" qəzetində rəssam kimi çalışıb. O, 13 iyul 1980-ci ildə Bakı şəhərində vəfat edib.

İstedadlı fırça ustası harada işləməsindən asılı olmayaraq, öz sənətini gündən-günə təkmilləşdirərək səmərəli yaradıcılığı ilə diqqət çəkib. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, övladları Arif (Azərbaycan Respublikasının Xalq rəssamı) və Vəqif (heykəltəraş) Qaziyevlər də tanınmış incəsənət xadimləridir.

XIX əsrin 80-ci illərində təşəkkül tapan Naxçıvan teatrının XX əsrin 30-40-cı illərində tərəqqi mərhələsinə qədəm qoymasında Ş.Qaziyevin də özünəməxsus töhfələri var.

"Öküzlərin nallanması" -kətan, yağlı boya. 100x80. 1976-cı il.
Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyi, NİM-582, J-21

"Qaçqınlar" -kətan, yağlı boya. 100x80. 1977-ci il.
Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyi, NİM-1260, J-73

Hələ 1971-ci ildə bizim xahişimizlə Naxçıvan teatrında ki fəaliyyəti haqqında yazdığı xatirələrdən aydın olur ki, onu Azərbaycan SSR Xalq artisti Sidqi Ruhulla Naxçıvan teatrına rəssam vəzifəsinə təyin edib. Daha sonra vurğulayır ki, 1935-1948-ci illərdə Naxçıvan teatrında Həsən Ağayev, Səməd Mövləvi, Məcid Zeynalov, İbrahim Həmzəyev, Yusif Yulduz kimi rejissorların quruluş verdiyi "Lyubov Yarovaya" (K.Treyner), "Hamlet", "Otel-lo" (V.Şekspir), "Günahsız müqəssirlər" (A.Ostrovski), "Sərgüzəşti-vəzir-xani-Lənkəran", "Xırs quldurbasan" (M.F.Axundzadə), "Pəri cadu" (Ə.Haqverdiyev), "Nadir şah" (N.Nərimanov), "Vaqif" (S.Vurğun), "Qaçaq Nəbi" (S.Rüstəm), "Həyat" (M.İbrahimov), "Aydın", "Od gəlini", "Almaz" (C.Cabbarlı) və digər tamaşalara bədii tərtibat verib.

Ş.Qaziyevin tərtibatları səhnəyə qoyulan əsərlərin ideyasının tamaşaçılara çatdırılmasında xüsusi əhəmiyyət daşıyıb. Azərbaycan və dünya dramaturqlarının əsərləri tamaşaya hazırlanarkən o həm milli kolorit üstünlük vermiş, həm də tarixilik və müasirlik tələblərini nəzərə almışdır.

Ş.Qaziyev təkcə teatrda rəssamlıq etməklə kifayətlənməyib. Müxtəlif illərdə işlədiyi etüd, natürlər, portret və qrafik əsərləri də vardır. Bu əsərlərin bir qisminə ("Biçinçilər", "Örtülü bazar", "Xırman", "Hamam", "Molla məktəbi", "Nalbənd", "Çarəqatqanlar", "Qalayçılar", "Qaçqınlar", "Çörək bişirən qadınlar") Azərbaycan xalqının məişəti, həyat təzi, etnoqrafik özəllikləri, digər əsərlərində isə ("Xıncov məhəlləsi", "Əlincəqala", "Köhnə Naxçıvan", "Beşqardaş dağı", "Sıldırım dağı", "Dağların simfoniyası") Naxçıvanın tarixi və təbii gözəllikləri öz əksini tapmışdır. Qətiyyətlə demək olar ki, Ş.Qaziyev teatr, qrafika və rəngkarlıq sahəsində Bəhrüz Kəngərli ənənələrini davam etdirmişdisə, xalq məişətini təsvir və tərənnüm etməkdə ustad sənətkar Əzim Əzimzadənin irsindən bəhrələnib.

Ş.Qaziyevin SSRİ rəssamlarının 1931-ci ildə Tiflisdə keçirilmiş sərgisində nümayiş etdirilən "Çoban" portreti Moskvada Tretyakov qalereyasında saxlanılır. Əsərlərinin çoxu isə Azərbaycan Dövlət

Tarix Muzeyində, Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyində qorunur və Naxçıvanqala Tarixi-Memarlıq Kompleksinin sərgi salonunun ekspozisiyasını bəzəyir. Bundan başqa, o, 1951, 1967, 1979 və 1980-ci illərdə müxtəlif təsviri incəsənət sərgilərinin iştirakçısı olub. 1978, 2011, 2018-ci illərdə isə onun Naxçıvan şəhərində fərdi sərgisi təşkil edilmişdir.

Ş.Qaziyev Bakıda yaşadığı illərdə də qədim Naxçıvan diyarını unutmamış, tez-tez ora səfərlər etmiş, yerli rəssamlarla yaradıcılıq əlaqələri saxlamışdır. Bu baxımdan ustad rəssamın 1975-ci ildə bizə yazdığı məktubdan bir məqamı xatırlatmaq yerinə düşər: "Maketləri Naxçıvanın 50 illiyi münasibəti ilə hazırlamışdım ki, Naxçıvan rəssamlarının orada sərgisi olacaq. Həmin maketlər Azərbaycan Bədii Fondu tərəfindən qiymət olunub. Hazırda Bədii Fonddadır: "Şeyx Sənan", "Od gəlini", "Namus", "Anzor". Ədəbiyyat muzeyinin direktoru Bədii Fondun direktoruna məktub yazmalıdır ki, buradan işləri onlara göndərsinlər".

Ş.Qaziyevin fəaliyyətinin Bakı mərhələsi də müəyyən səciyyəvi məqamları ilə diqqəti cəlb edir.

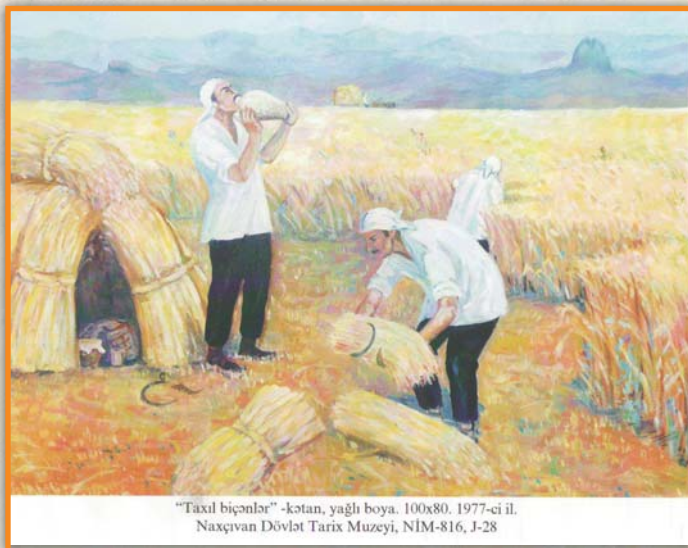
Təxminən 30 illik dövrü əhatə edən bu mərhələdə onun yalnız bir iş yeri olmuşdur: "Azərbaycan gəncləri" qəzetinin redaksiyası.

O, əvvəlcə qəzetin tərtibatçı rəssamı, sonra isə baş rəssamı vəzifəsini tutmuş, ömrünün sonunadək bu işindən ayrılmamışdır. Qəzetin həmin illərdə oxucuların ixtiyarına verilən nüsxələri, xüsusilə əlamətdar günlərdə işıq üzü görən yubiley nömrələrini nəzərdən keçirərkən dərc olunan şəkillərin keyfiyyəti və bədii tərtibat işləri sübut edir ki, onun həmin istiqamətdə qəzetçilik ənənələrinin davam və inkişaf etdirilməsinə müsbət təsiri vardı.

Ş.Qaziyevin yaradıcılığı mütəxəssislərin və rəsm həvəskarlarının diqqətini çox vaxt özünə cəlb etmişdir. M.Nəcəfov, İ.Rəhimli, Ə.Qəhrəmanov, C.Vəzirov, Ə.Qasimov, N.Aliyev, M.Xəlilov, F.Əliyeva kimi mütəxəssislər istər dövrü mətbuatda, istərsə də müxtəlif kitab və monoqrafiyalarda onun haqqında bəhs etmiş, yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişlər. ♦

Fərman Xəlilov

filologiya üzrə elmlər doktoru

"Təxıl biçənlər" -kətan, yağlı boya. 100x80. 1977-ci il.
Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyi, NİM-816, J-28

ƏZABKEŞ İNSANIN HƏYAT DASTANI

Şirvanşahlar Sarayı Kompleksinin ilk direktoru, şərqşünas alim Mövsüm Salamovun əziz xatirəsinə

Repressiya yad təfəkkürün, əcnəbi əxlaqın və onları özündə ehtiva edən totalitar ideologiyanın millətin genofonduna qarşı yönəldiyi siyasi qəsd hesab olunur. Belə siyasi qəsdlərin düynləri hələ XIX əsrin 30-cu illərindən vurulmağa başlayıb və artıq 37-38-ci illərdə ən yüksək nöqtəsinə çatıb. Bu antiinsani, antibəşəri proses Azərbaycandan da yan keçməyib, minlərlə ziyalı, mədəniyyət və incəsənət xadimi, alim, yazıçı, müəllim, din xadimi müxtəlif damğalar altında şərlənərək güllələnib, Sibirə, Qazaxıstan çöllərinə sürgünə göndəriliblər. Bəzən xof yaratmaq naminə adi, dinc, günahsız insanlar – fəhlələr, kolxozçular, kəndlilər belə, repressiya qurbanına çevrilirdilər. Sovet rejimi dövrünün azadlıq çağırışçıları, müstəqil dövlət yaratmaq arzusunda olanları məhz fiziki cəhətdən məhv edirdilər. Silah gücünə hakimiyyətə gəlmiş cəlladlar dəhşətli əməllər törətməkdən çəkinmirdilər. Həmin məşum dövrlərdə Vətən H.Cavid, M.Müşfiq, Ə.Cavad, Y.V.Çamənzəminli kimi qeyratlı oğullarını və adlarını yazdıqca bitib-tükənməyən görkəmli ziyalıları, elm xadimlərini itirməli oldu. Beləliklə Azərbaycan cəmiyyətinin ağıllı, elmi, istedadlı, əməksevər, mənaviyyətli təbəqəsinin böyük bir hissəsi məhv edildi. Bir fakt idi ki, əhalinin hər min nəfərinə düşən repressiya qurbanlarının sayına görə ölkəmiz keçmiş sovet respublikaları içərisində birinci yeri tuturdu.

“Repressiya qurbanlarının izi ölkənin, demək olar ki, hər bir elm və mədəniyyət ocağında hiss olunur. “Şirvanşahlar Sarayı Kompleksi” Dövlət Tarix-Memarlıq qoruq-muzeyinin ilk direktoru Mövsüm Salamov da 1938-ci il

qurbanlarından biri kimi, taleyinə qonmuş acı qisməti həyatının sonuna kimi daşımaq məcburiyyətində qaldı. Bu əzablı günlərlə baş-başa yaşamağa məhkum olan Mövsüm müəllim, həyata ümidlə bağlanaraq bütün məşəqqətlərə sinə gərməyi bacarır.

Lakin çətinlikləri geridə qoyduğunu düşündüyü bir zamanlarda sevinc payı xəstəliklərlə birgə gəlib çıxdı. Tanrının ona bəxş etdiyi 84 illik ömür yolunda ürəkdən güldüyü, sevindiği vaxtlar az olsa da, ən böyük təsəllisini tarixin bizə yadigarı olan – “Şirvanşahlar Sarayı Kompleksi” Dövlət Tarix-Memarlıq qoruq-muzeyində tapıb.

1905-ci ildə dünyaya göz açan Mövsümün atası Əsgər, babası Salam kişi Şəkinin tanınmış dəmirçilərindən olmuşlar. 12 yaşı bitər-bitməz atası onu özü ilə dəmirçixanaya körük basmağa aparır və oğlunu dedə-baba sənətinin davamçısı kimi görmək istəyir. Əslində, bu iş balaca Mövsümün ürəyindən deyildi, amma bədbinliyə qapılmır, oxumaq, təhsil almaq arzusu ilə alışıb-yanırdı. Sovet sisteminin qurulması 15 yaşındakı yeniyetmə üçün Şəkidəki gecə məktəbinə yazılmaq şansı verir. İki il keçdikdən sonra artıq onu Bakıya, Fəhlə fakültəsinə oxumağa göndərilir. 1926-cı ildə Azərbaycan Dövlət

Саламов Мовсум
дедә оғлу

Universitetinin şərqişünaslıq fakültəsinə daxil olan Salamov, 29 yaşında Azərbaycan Dövlət Muzeyində direktor vəzifəsində fəaliyyət göstərməyə başlayır.

Özünə görə ad-sanı, xoşbəxt ailəsi olan Mövsüm müəllimin ömür-gün yoldaşı Bakı milyoncusu Aşur bəyin nəvəsi, dövrünün məşhur tarixçisi Sara xanım Aşurbəyli idi. Bu izdivac dəmirçi oğlunun taleyində fələyin çarxının tərsinə dönməsi ilə nəticələnir və o, 32 yaşında həbs edilərək sürgünə göndərilir. Bir anın içərisində hər şeyini, gərgin əməyi bahasına yiyələndiyi vəzifə kürsüsünü, elmi dərəcəsinə, gələcəyini, hətta gözəl Sarasını belə itirir. Komidə kərpic zavodunda böyük ümidlərlə cəza müddətinin yekunlaşmasını gözləyən Mövsüm Salamova məhkəmədən gələn gözləmədiyi bir xəbər daha ağır zərbə vurur. Həmin xəbərdə canı qədər sevdiyi Sarasının təzyiqlərə duruş gətirməyərək ondan rəsmən ayrıldığı bildirilir. Aldığı xəbərdən bərk sarsıntı keçirən Salamov müvazinətini itirərək şaxtaya yığılır. Bəlkə də, elə həmin zərbənin təsirindən gözlərində yaranan problem onu dünyaya qara pərdə arxasından baxmağa məcbur edir. Lakin xəstəliyi qarşısında aciz qalmayan Mövsüm müəllim çətinliklərə sinə gərməyi bacarır və hər şeyə yenidən başlamaq qərarına gəlir. Sürgündə olduğu 12 il ərzində adı fəhlədən, baş usta, sex rəisi, ən nəhayət, kərpic zavodunun direktoru vəzifəsinə qədər yüksəlir. Elə orada da ukraynalı məhbus qadınla yenidən ailə həyatı qurur. Bu izdivacdən tanrı ona Teymur adlı bir oğlan övladı bəxş edir. Lakin bu xoşbəxtliyin də ömrü uzun sürmür və tale yenə də ondan üz çevirir. Həbs müddətini başa vuran xanımı körpəsini də götürərək Komidən ayrılır. Dəmirçi oğluna bu izdivacdən oğlulla çəkirdiyi əl boyda şəkillər, körpə qığıltısı və övlad nisgili yadigar qalır. Xoşbəxtliyə çatmaq üçün çarpışan Salamov sürgündə növbəti dəfə rus qadınla evlənir.

Stalinin ölümü ilə nəhayət ki, bütün zülmələrə son qoyulur və haqsız yerə həbs olunanlar bəraət qazanırlar. Beləliklə, Mövsüm Salamovun da sürgün həyatı başa çatır. 1959-cu ildə xanımıyla birgə Bakıya qayıdır.

Bakıya dönüşündən bir müddət sonra Şirvanşahlar Sarayının kompleks təşkil edən abidələri Dövlət Tarix-Memariq Qoruğuna çevrilir və Mövsüm müəllim bura direktor təyin olunur. Özünü bütövlükdə işinə həsr edərək fəaliyyətinin dördüncü ilində Şirvanşahlar Sarayını qoruqdan Dövlət Tarix-Memariq qoruq-muzeyi kimi görmək nəsinə sevinir. 1975-ci ildə isə Şirvanşahlar Sarayı Kompleksi keçmiş sovetlər ittifaqının birinci kateqoriyalı muzeyləri sırasına daxil edilir.

Deyilənlərə görə, hündürboy, mavigözlü, bir az da qapalı olan bu gözəl insan heç bir vaxt işinin çoxluğun-

dan şikayətlənməz, işə hamıdan tez gələr, gec gedərdi. Muzeyə təşrif buyuran qonaqları şəxsən özü salamlayardı. Deyərdi ki, "muzeyə gələn qonaq evimizə gəlmiş qonaq kimidir və onu layiqli tərzdə qarşılamaq bizim borcumuzdur". Tarixçilər, sənətsünaslar tərəfindən "Mövsüm dadaş" – deyə çağırılmış. Gənc yaşlarından muzeydə fəaliyyətə başlayan qızlar üçün gözəl, qayğıkeş bir ata simvolu idi. İşçi götürəndə – burada çalışanlar respublikanı təmsil edirlər, – deyə istedadlı, zəhmətkeş, gülərliz qızlara üstünlük verirdi. Geyimində səliqə-səhmanı xoşladığından tabeçiliyindəki işçilərə də üst-başlarına, xarici görünüşlərinə fikir vermələrini istəyirdi. Demək olar ki, görmürdü, ancaq muzeyin içində elə hərəkət edirdi ki, görən insandan belə, seçilmirdi çünki hər bir daş, divar ona doğma idi ki, onları incəliklə əzizləyir, sanki körpəni oxşayan kimi tumarlayırdı. Saray-kompleksin 500 il bundan əvvəlki zahiri və daxili görünüşünün bərpasını çox arzulayırdı. Deyirdi ki, istəyirəm, Şirvanşahlar da olanlar özlərini bir anlığa XV əsrdə hiss etsinlər. İşlədiyi illərin zəhməti dövlət tərəfindən daim qiymətləndirilirdi. O, "Əla işə görə", "Fədakar əməyə görə", "1973-cü ilin sosialist yarışının qalibi" nişanları, "Azərbaycan SSR-nin Əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adı ilə təltiflənmişdir.

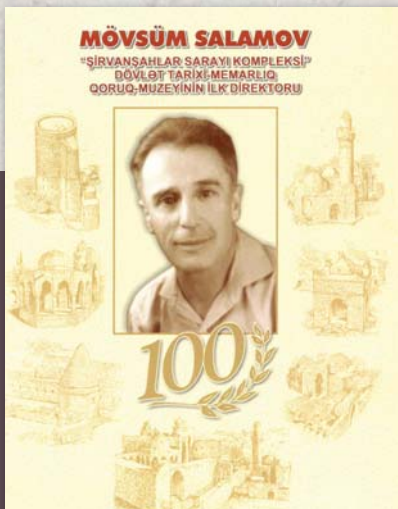
Tarixə Şirvanşahlar Sarayının ilk direktoru kimi düşmüş Mövsüm Salamov 1989-cu ildə 84 yaşında gəlimli-gedimli dünya ilə vidalaşır. Ölümündən keçən dövr ərzində isə arzuları dövlətimizin mədəniyyətə göstərdiyi qayğıları sayəsində çin olur. Bu gözəl günləri görmək ona qismət olmasa da, ən çox sevdiyi və doğma ocağı hesab etdiyi bu tarixi məkan, hal-hazırda öz xoş günlərini yaşayır. Muzey neçə-neçə naliyyətlərə imza atıb. Təşkil olunan yeni-yeni ekspozisiyalarda saraylara məxsus ab-hava canlandırılır, Şirvanşahlara məxsus libaslar nümayiş etdirilir.

Mövsüm müəllim onu tanıyanların və xatırlayanların qəlbində həmişə yaşayacaq və xatırlanıqca da rəhmətlə anılacaqdır.

Məqalə hazırlanarkən Şirvanşahlar Sarayının Fond materiallarına istinad edilmişdir. ❖

Sevda Məmmədova

Fond işi, muzey əşyalarının uçotu və mühafizəsi şöbəsinin müdir müavini

Azərbaycan heykəltəraşlığında Heydər Əliyevin portretləri

Nigar Məmmədova

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası Sənətsünaslıq fakültəsinin magistrantı

E-mail: nigarmammadova.im@gmail.com

Bildiyimiz kimi, ölkənin istər məşhur rəssamları, istərsə də görkəmli tişə ustalarının yaradıcılığında tarixi şəxsiyyətlər, ölkənin ictimai-siyasi, mədəni xadimləri, xalq qəhrəmanları həmişə ən vacib və əhəmiyyətli ob-razlar kimi çıxış etmişlər. Bu tendensiya heykəltəraşlıq sənətində xüsusən özünü büruzə verir desək, yanlışdır. Belə obrazlardan biri də müasir Azərbaycan dövlətinin qurucusu, nəhəng siyasi xadim, xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin obrazıdır. Heydər Əliyev həmişə sənətə və sənətkarlara qayğı və diqqət göstərmiş, sənətkarların çoxu ilə birbaşa ünsiyyət və dostluq münasibətləri saxlamışdır. Dahi şəxsiyyəti, səmimiyyəti, yerinə yetirdiyi – xalqın qurtuluşunu və dövlət quruculuğunu şərtləndirən vacib tarixi və siyasi missiyası onu bütün sənətkarlar kimi, heykəltəraşlarımızın da əsərlərinin ən əhəmiyyətli və diqqət yetirilən obrazına çevirmişdir. Məhz həmin səbəb heykəltəraşlıq sahəsində istər ölkəmizdə, istərsə də dünyada kifayət qədər dəzgah və monumental abidələrinin ucaldılmasına zəmin yaradan amillərdəndir. Ölkədə yerləşən çoxsaylı ali təhsil ocaqlarında, habelə müxtəlif dövlət idarələrində, parklarda, saray və konsert komplekslərində, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin əsrarəngiz portret heykəl nümunələri mövcuddur. Azərbaycanlı tişə ustaları ilə yanaşı, dünyanın kifayət qədər nüfuzlu heykəltəraşları da H.Əliyevin portret əsərlərini yaratmışlar.

Öz yaradıcılığında Ümummilli lider H.Əliyev obrazına dəfələrlə müraciət etmiş dahi heykəltəraş, Azərbaycan heykəltəraşlığının ikonu hesab olunan akademik Ömər Eldarovdur. O, dəzgah heykəltəraşlığında H.Əliyevin ilk büstünün müəllifi olmaqla da bir ilkə imza atmışdır.

Ömər Eldarovun hələ gənc ikən peşəkar heykəltəraş kimi keçmiş sovet ölkələrində kifayət qədər tanınması ilə yanaşı, “dahi azərbaycanlı” milli kimliyi də Ulu Öndərin ilk büstünün hazırlanmasının məhz ona həvalə edilməsinin vacib səbəblərindən olmuşdur. Əsrarəngiz sənət əsərini daha da möhtəşəm edən səbəblərdən biri də ümummilli liderimiz cənab Heydər Əliyevin birbaşa naturada saatlarla əyləşməsi, tişə ustamızla söhbət etməsi və heykəltəraşın onun eskizini naturadan hazırlamasıdır. H.Əliyevin fikrincə, naturadan işlənmiş əsər daha uğurlu nəticələrə bilirdi. Beləliklə, Ümummilli lider tişə ustası Ömər Eldarova teleqram göndərərək onu Moskva-

ya dəvət etmişdir. Dahi sənətkar bu dəvəti qəbul edir və Rusiyaya yola düşür. Büstün hazırlanması zamanı H.Əliyev 2 saatlıq müddət ərzində müəllifin naturadan işləməsi üçün Moskva emalatxanalarının birində qalaraq, Ömər Eldarovla söhbət etmiş və onun əsəri daha dəqiq və gözəl yaratmasına zəmin hazırlamışdır. Büstə nəzər saldıqımızda pyedestalin üzərində Sosialist Əməyi Qəhrəmanı mükafatını simvolizə edən iki ulduz və sovet hakimiyyəti üçün xarakterik rus əlifbası ilə “Алиев Гейдар Алиевич – Дважды герой социологического труда” (Heydər Əlirza oğlu Əliyev – iki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı) yazısını görə bilərik. Obrazın üz cizgilərində liderimizin özünə əmin və qürur hissi ilə dolu baxışları əks olunub. Heykəltəraş Ömər Eldarov tərəfindən yaradılmış H.Əliyevin büstü 1987-ci ildə Naxçıvan şəhərində ucaldılmışdır. Söz açdığım heykəltəraşlıq nümunəsi Azərbaycanda və ümumilikdə, dünyada Heydər Əliyevə ithaf edilmiş ilk əsər sayılır. Sözsüz ki, Ömər Eldarov bir tişə ustası kimi Ümummilli liderimizin yalnız büstünü yaratmaqla kifayətlənmir. İllərboyu bu obraz üzərində dəfələrlə işləyərək əsərlərini daha da təkmilləşdirmiş və bu əsərlər şəhərimizin ən gözəl sənət əsəri nümunələrinə çevrilmişdir.

Sənətkarın Ulu Öndərə həsr etdiyi növbəti əsəri 2001-ci ildə ölkəmizdən kənarda, qardaş Türkiyənin Qars şəhərində Heydər Əliyevin adına parkda ucaldılmış büstdür. Yüksək ustalıqla hazırlanmış bu əsər Heydər Əliyevin sağlığında ölkə xaricində qoyulmuş ilk büst hesab olunur.

Ömər müəllimin bu qəbildən digər portret heykəltəraşlıq nümunəsindən biri isə 2008-ci ildə Ümummilli liderimizin yaşadığı ünvanın giriş divarında yerləşdirilmiş baryefidir. Baryefə nəzər saldıqımızda bu sözləri oxuya bilərik: “Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri, müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin banisi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1962-1982 ci illərdə bu evdə yaşamışdır”.

Dostunun vəfatından sonra da tişə ustası onun obrazlarını yaratmaqdan zövq alırdı. Ümummilli liderin abidələrini hazırlamaqla sanki dostuna olan borcunu qaytarır, eyni zamanda ölkədə heykəltəraşlıq sənətinə əsrarəngiz töhfələr verirdi.

Heydər Əliyevə həsr etdiyi digər büstün ərsəyə gəlməsi 2012-ci ilə təsadüf etmişdir. Növbəti göz oxşayan əsər Ümummilli lideri-

Ömer Eldarov Ümummilli lider Heydər Əliyevin büstünü işləyərkən

mizin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş sərgidə sərgilənmişdir. Xalq rəssamının H.Əliyevin xarakterinə nə dərəcədə bələd olduğunu bu əsəri izlədiyimiz zaman görə bilərik. Obrazın mahircəsinə yaradılması, cizgilərin dəqiqliyi, əsəri izləyən zaman orada həqiqətən xalq üçün həyatını həsr etmiş bir şəxsiyyətin, Ümummilli liderin təsviri açıq-aydın özünü büruzə verir. Söz açdığım büst ağ mərmərdən yonularaq 2012-ci ildə Milli İncəsənət Muzeyində sərgilənib və tamaşaçılar arasında böyük rəğbət qazanıb. Əsər hazırda da ölkə və dünya incəsənəti incilərinin sərgiləndiyi Azərbaycan Milli İncəsənət muzeyində qorunub saxlanılmaqdadır.

Yaradıcılığında Ümummilli lider Heydər Əliyev obrazına müraciət etmiş heykəltəraşlardan biri də görkəmli tişə ustası Münəvvər Rzayevadır. O, bu kontekstdə ilk qadın heykəltəraş hesab olunur. Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin, yazıçı və mütəfəkkirlərinin obrazlarını yüksək peşəkarlıqla yaradan tişə ustasının Ümummilli liderin xatirəsinə həsr etdiyi dəzgah heykəltəraşlıq əsəri xüsusilə diqqətəlayiqdir. Ümumillərin obrazını təcəssüm edən bəlyef nümunəsi müəllifin zəngin yaradıcılığının son işlərindən biri hesab olunur. Əsərin yerləşdiyi məkan da uca şəxsiyyətin məqamı kimi yüksəklikdə – Qusar rayonundakı “Heydər Zirvəsi”ndədir. Özündə rəhbərin dərin mənalı üz cizgilərini əks etdirən bəlyefin uzunluğu 82 sm, eni 59 sm, ümumi çəkisi isə 42 kq dan ibarətdir, 2 ay ərzində tuncdan hazırlanıb. Əsərin açılış tədbiri 1998-ci ildə baş tutub.

Azərbaycan heykəltəraşlıq sənətində Heydər Əliyev obrazını layiqincə yaratmış heykəltəraşlardan biri də professor Natiq Əliyevdir. Onun yaradıcılığına nəzər saldıqda Ümummilli liderimizə həsr olunmuş çoxsaylı heykəltəraşlıq əsərlərinə rast gəlmək mümkündür. Natiq Əliyev Ulu öndərin qürur, nəciblik və mərdlik keyfiyyətlərini ön plana çıxarmaq və bu obrazı özünəxas bir yanaşma ilə yaratmaqla öz adını ölkə heykəltəraşlığının qızıl fonduna yazdırmağa nail olmuşdur.

Heykəltəraşın yaradıcılığında Heydər Əliyevin xatirəsinə ithaf olunmuş büst əsərlərindən biri 2004-cü ilə aiddir. Bakı şəhərində, Ulu öndərin uzun illər çalışdığı Prezident Administrasiyasının binasında yerləşir. Əsərə diqqət yetirdikdə biz Heydər Əliyevin simasında aliliyi və əsl liderə xas olan ciddilik və müdrikliyi görə bilərik. Təbiidir ki, Heydər Əliyevin bir sıra heykəllərində bu cəhətlər ön planda özünü büruzə verir. Həmin prinsiplər ölkəmizdə H.Əliyev heykəllərini yaradan bir sıra tişə ustalarına xas olsa da, əsərlər bir-birindən müxtəlif cəhətlərlə də fərqlənməkdədir. Büstü gözəlləşdirən məqamlardan biri də dahi şəxsiyyətin üz ifadəsindəki özünə inamdır. Əsərin məhdud ölçülərinə baxmayaraq, bu qədər aliliyi, mürəkkəb ifadələri və eyni zamanda da asan anlaşılan amilləri, liderin mənəvi və psixoloji durumunu birləşdirməsi heykəltəraş Natiq Əliyevin professionallığından və obraza dərin hörmətindən irəli gəlir. Mərmərdən hazırlanmış əsərdə tişə ustası obrazlılığın əbədiləşməsinə kifayət qədər çalışmış və buna nail olmuşdur.

Natiq Əliyevin yaratdığı Heydər Əliyev obrazı yalnız ölkəmizdə deyil, eyni zamanda dünyanın bir sıra yerlərində də təqdim edilmişdir. Həmin əsərlərdən birinin təqdimatı 2004-cü ilə aiddir. Özbəkistanın Daşkənd şəhərində ucaldılmış büstün postamenti mərmərdən, Ümummilli liderin obrazı isə tuncdan tökülərək hazırlanıb. Bu tip büst heykəltəraşlıq nümunələri, adətən, şəxsiyyətin adını daşıdığı parklarda, habelə mədəniyyət mərkəzlərinin önündə ucaldılır. Qaradağ Türkiyədə də Ulu öndərin büstü var. Heykəltəraşı Natiq Əliyev, memarı Fərhad Axundov olan büst heykəl Türkiyənin İstanbul şəhərində bürüncdən tökülmüşdür.

Tişə ustasının Ümummilli lider həyatdan köçdükdən sonra yaratdığı əsərlərindən biri 2005-ci ilə təsadüf edir. Həmin büstdə də liderə xas ali cəhətlər aydın ifadə olunub. Ulu öndərin ağ mərmərdən hazırlanmış büstünə nəzər saldıqda, məhz liderin cəsarətli baxışı ilə düşündürücü üz cizgiləri bu xalq və vətən üçün əlindən gələni əsirgəmədiyini vurğulayır. Natiq Əliyev yaradıcılıq kolleksiyasının öndə gedənlərindən hesab olunan bu əsər 2005-ci ildə Nazirlər Kabinetinin binasında yerləşdirilmişdir.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, siyasi və ictimai xadimlərin, yazıçı və şairlərin və bir sıra ön planda olan şəxsiyyətlərin büst və monumental əsərlərinin digər ölkələrdə ucaldılması möhkəm dostluq və qarşılıqlı əlaqələrin yüksək səviyyəsinin olmasının göstəricisidir. Bu kimi amillərin məhz heykəltəraşlıqda özünü büruzə verməsi, bu sənətin gücündən xəbər verir. Belə heykəllərdən biri (müəllif Natiq Əliyev) – Gürcüstanın Tibilisi şəhərində Ulu öndərimizin adını daşıyan parkda tuncdan tökülmüş büst xüsusi gözəlliyə malikdir. Özündə bütöv bədii-estetik dəyərləri cəmləyən və ölçülərinin kiçik olmasına baxmayaraq, görünüşü ilə obrazın bütöv psixologiyasını birləşdirən əsər tamaşaçıya şəxsiyyətin birbaşa daxili aləmini aşılayır. Bu məqam da heykəltəraş tərəfindən əsərin yaradılmasında əsas vacib amillərdən sayılır. Büst Ulu öndərimizin adını daşıyan parkın mərkəzində qərarlaşmışdır. Memarlıqla heykəltəraşlığın ideal həlli kimi görünən əsərin postamenti qara mərmərdəndir. Ümumilikdə isə postamentlə birlikdə ölçüsü 4 metrə çatır. Ulu öndərin adını daşıyan parkın və büstün açılışına Azərbaycan və Gürcüstan respublikalarının Prezidentləri İlham Əliyev və Mixail Saakaşvili, habelə

ölkəmizin və Gürcüstanın yüksək vəzifəli məmurları qatılmışlar. Memarı həmyerlimiz Fərhad Axundov olan parkın açılışı 12 may 2007-ci ilə təsadüf etmişdir.

Heykəltəraş Natiq Əliyevin yaradıcılığında Heydər Əliyev tematikasının xüsusi yer tutduğunu nəzərə alıqda, tişə ustasının Ulu öndərimizin xatirəsinə həsr etdiyi digər bir dəzgah heykəltəraşlıq əsərindən söz açmaq yerinə düşər. Sözügedən əsər şəhərimizin bir sıra qəsəbələrində olduğu kimi Qaradağ rayonunda yaradılmış “Heydər Əliyev” muzeyində yerləşdirilmişdir. Siyasi xadimin bütövlükdə həyatı və siyasi fəaliyyətini, liderin çoxşaxəli fəaliyyətini təbliğ edən muzeydə 195 ədəd fotosəkil, 94 kitab mövcuddur. Təbii ki, Ulu öndərin adını daşıyan muzeydə onun büstü də var. Əsər üzərində gərgin yaradıcılıq axtarışları aparən görkəmli tişə ustası, obrazı bürüncdən hazırlamışdır. Siyasi xadimə ithaf etdiyi digər əsərlərdə olduğu kimi tişə ustası obrazın daxili aləmini, psixoloji durumunu özündə tam əks edən bir incəsənət əsəri yaratmağa nail olmuşdur. Əsərin təntənəli açılışı isə Prezident İlham Əliyev tərəfindən 2008-ci ildə baş tutub.

Ömər Eldarov, Natiq Əliyevlə yanaşı, öz yaradıcılığını Heydər Əliyev obrazları ilə zənginləşdirən heykəltəraşlardan biri də Xalq rəssamı Akif Əsgərovdur. Akif Əsgərovun yaradıcılığına xas bədii plastikanın mahirənə şəkildə vurğulanması bir sıra əsərlərində cəmlənmişdir. Akif Əsgərov Natiq Əliyev kimi, dahi şəxsiyyətin obrazlarını dəfələrlə ölkəmizdə və xaricdə yaratmağa nail olmuşdur. Akif Əsgərov yaradıcılığının göz oxşayan əsərlərindən birinin təqdimat mərasimi 2009-cu ilə təsadüf edir. Bakıda Milli Məclis binasında yerləşdirilmiş siyasi xadimin büstü bir sıra məqamları ilə diqqət çəkir. Əsər qranit və tuncdan hazırlanıb. Diqqət yetirdikdə Heydər Əliyevə xas olan uzaqgörənlik və lider xüsusiyyətlərini sezməyə bəzəyir. Akif Əsgərovun müəllifi olduğu əsərdə canlılıq, liderə xas əzmkarlıq, habelə

qətiyyətli sərt baxış heykəltəraşlıq üçün olduqca əhəmiyyətli sayılan canlı prizma yaratmışdır. Akif Əsgərovun Heydər Əliyevə ithaf etdiyi əsərlər ölkə hədudlarını aşmış. Tişə ustası qardaş ölkə Türkiyədə, habelə, Misir və Gürcüstan respublikalarında da dahi şəxsiyyətin obrazını yaradaraq, həmin ölkələrin incəsənətlərinə gözəllik bəxş etmiş və Ümummilli liderimizin xatirəsinə əbədiləşdirmişdir.

Heydər Əliyevə ithaf olunmuş büst heykəllərinin əksəriyyəti bir məqamı ilə bir-birinə bənzəməkdədir. Bu məqam da sırf siyasi xadimin geyimi ilə əlaqələndirilir. Belə ki, istər Ömər Eldarov tərəfindən yaradılmış Ümummilli liderin ilk büst əsəri, istərsə də sonrakı dövrlərdə müxtəlif tişə ustalarımız tərəfindən müraciət olunmuş obrazilərə nəzər saldıqda əsərlərin əksəriyyətində siyasi xadimin ciddi klassik üslublu geyimi özünü büruzə verir. Rəhbərin təsvir edilmiş həyatının hər bir parçasında xalq üçün çalışdığı və özündən çox başçısı olduğu ölkənin uğurları üçün səy göstərməsi, obrazın psixoloji tutumudur ki, bu amil də müxtəlif tişə ustaları tərəfindən daim xüsusilə vurğulanmışdır.

Heydər Əliyevin ölkəmizin müxtəlif mədəniyyət ocaqlarında, dövlət strukturları, orta və ali təhsil ocaqlarında çoxsaylı büst heykəlləri mövcuddur. Müxtəlif yerli və xarici tişə ustaları tərəfindən professionallıqla hazırlanmış büst heykəllərlə Heydər Əliyev sarayının daxilində, Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində, Dövlət Təhlükəsizlik Xidmətinin binasında, Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətində, Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Heydər Əliyev Muzeyi, Heydər Əliyev Fondunun binalarında və bir çox mühüm dövlət strukturlarının inzibati binalarında qarşılaşmaq mümkündür ki, bu da öz-özlüyündə obrazın heykəltəraşlıq sahəsində olduqca aktuallığından irəli gəlmişdir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Quliyev Rafiq. Azərbaycan təsviri sənətində tarix və şəxsiyyət. Bakı, 2013.
2. Həbibbəyli, İsa Yeni tarixi epoxa: idealdan gerçəkliyə və böyük gələcəyə // Azərbaycan. – 2018. – 3 oktyabr.
3. <http://www.philosopher.az/> Ömər Eldarov
4. Qacar G. Ömər Eldarov. Bakı, 2005.
5. Veysəlli N. Daşların poeziyası (Heykəltəraş M.Rzayevanın yaradıcılığı haqqında). 1976, №7.

Резюме

Невозможно представить нашу культуру и искусство, а также городскую архитектуру без станковых или монументальных скульптур, посвященных образу Общественного лидера Гейдара Алиева. В данной статье анализируются основные работы станковой скульптуры, посвященные Гейдару Алиеву.

Ключевые слова: Гейдар Алиев, Омар Эльдаров, Нати́г Алиев, скульптура, образ, памятник.

Summary

It is impossible to imagine our culture and art, city architecture without sculpture works dedicated to national leader Heydar Aliyev. This article analyzes the main works of easel sculpture dedicated to Heydar Aliyev.

Key words: Heydar Aliyev, Omar Eldarov, Natiq Aliyev, sculpture, character, monument.

FİRİDUN BƏY KÖÇƏRLİ İRSİNİN NƏŞRİNİN TARİXİ MƏRHƏLƏLƏRİ

Şəhla Qəmbərova,

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının direktoru

Əməkdar mədəniyyət işçisi

E-mail: cbs-1968@rambler.ru

Firidun bəy Köçərli

XIX əsrin sonlarından başlayaraq Azərbaycan türklərinin etnik və mədəni-siyasi qüdrətini, milli varlığını bütün dünyaya tanıtmış üçün fədakarlığı və ehtirası ilə fəaliyyətə başlayan ziyalı şəxsiyyətlər arasında Firidun Bəy Köçərlinin bənzərsiz siması və böyük xidməti var.

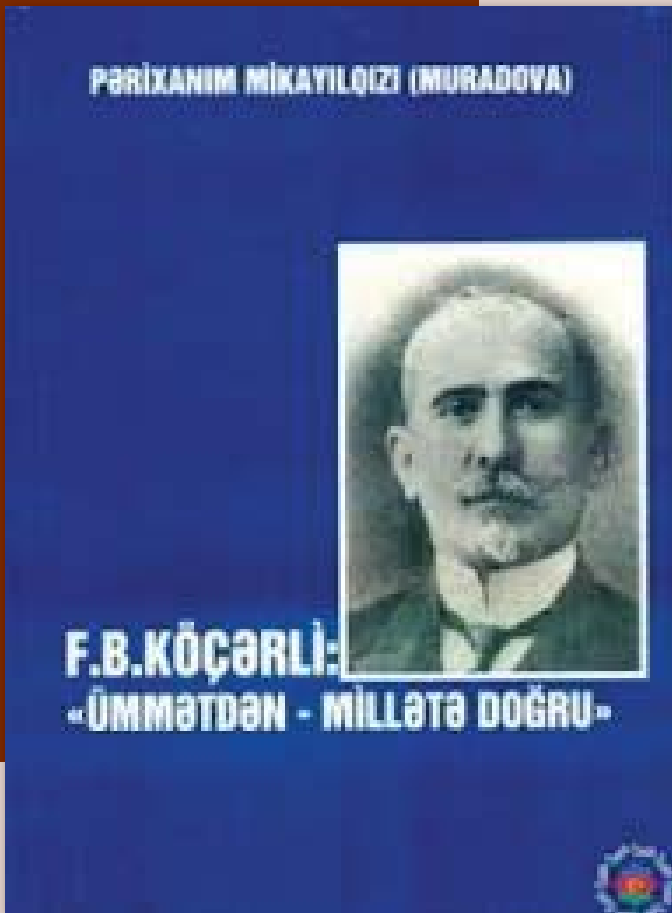
Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının yaradıcısı, ədəbiyyat tarixinin sistemli tədqiqatçısı, təbliğatçısı, publisist, ədəbi əlaqələr mütəxəssisi Firidun Bəy Köçərli maarifpərvər ziyalıların yaxından yardımı və dəstəyi nəticəsində az zaman kəsiyində klassik və müasir ədəbiyyat tarixçiliyinin bir çox ədəbi simalarının həyat və yaradıcılığı, dövrü, ictimai və ədəbi mühiti haqqında zəngin material topladı, onları sistemləşdirdi, XX əsrin əvvəllərindəki çağdaş ədəbiyyat elminin müəyyən prinsip və meyarları ilə elmi təsnifatını verdi. Mübarizədə

Firidun Bəy Köçərli tək deyildi; dövrün tanınmış ziyalıları və ədibləri İsmayıl bəy Qasıralı, Eynəli bəy Sultanov, Ömər Faiq Nemanzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Yusif Vəzir Cəmənzəminli, Abdulla Şaiq, Sultan Məcid Qənizadə, Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir bəy Hacıbəyli və başqaları müntəzəm əlaqə saxlayır, əldə etdikləri ədəbiyyat tarixi materiallarını ona göndərirdi, söhbətlərində ədəbi irsimizin müxtəlif problemləri ilə bağlı mübahisə aparırdılar. O isə tələyin, tanıdığı ziyalıların yaratdığı şəraitdən yararlanaraq minillik tarixi olan ədəbiyyatın sistemli elmi tarixini yaratmaq zərurətini reallaşdırırdı.

Ədibin gördüyü işlərin miqyasını, gərəkliliyini dəyərləndirən Y.V.Cəmənzəminli xatırlayırdı: "Bütün Azərbaycan ədəbiyyatın təsdiq edən təkə bir ad varsa, o da Firidun bəy Köçərli ki, üç cild "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" meydana gətirib. Bu kitabı şərqşünas bir əcnəbi yazsa idi Avropada elmi ilə böyük ad qazanardı. Görəsən bəs bizim aramızda Firidun Bəy Köçərli cənabları kimi adamların əmələ gəlməsini niyə şux və həvəslə qarşılamırıq".(3)

Firidun Bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin bir sıra mərhələləri ilə yanaşı, XIX əsr ədəbi irsinin ilk elmi tarixini yaradıb. Ədib milli ədəbiyyat tarixi ilə bağlı ilk tədqiqatlarına M.F.Axundzadə ilə başlayıb. O, hər şeydən əvvəl, iki əsrin qovşağında M.F.Axundzadənin maarifçi realist sənət konsepsiyasının davamçısı və layiqli varisi kimi meydana çıxmışdı. Bədii yaradıcılıqda müasirliyə, yeni təfəkkür tipinə böyük qiymət verdiyi kimi, ədəbi tənqid və ədəbiyyatşünaslığımızın da bu nöqtəyi-nəzəri müdafiə etməsini, həmin sahədə varislik əlaqələrinin, davamlı ənənələrin yaranmasını istəyirdi. Digər tərəfdən ədib üçün zaman kontekstində XIX əsr daha yaxın, daha maraqlı və cəlbedici idi. Həmin dövrün ədəbi şəxsiyyətlərinin bir qismi hələ də yaradıcılığını davam etdirirdi. Eyni zamanda XIX əsr sənətkarlarının qohumları, dostları, yaxın ünsiyyətdə olanlar onlarla əlaqə saxlayır, öz xatirələrini söyləyir, əllərində olan ədəbi-tarixi faktları, materialları, böyük həvəslə təqdim edirdilər ki, bu da Firidun Bəy Köçərlinin faktiki olaraq XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının geniş miqyasda tədqiqini şərtləndirirdi.

Firidun Bəy Köçərli ədəbi-ictimai fəaliyyətə İrəvan gimnaziyasında çalışdığı illərdən başlamış, ilk məqalələri bu dövrdə işıq üzünə

görmüşdür. Onun davamçılarından olan F.Hüseynov deyir ki, "XX yüzilin "ilk rübündə realist bədii nəsr, dramaturgiya, inqilabi satira və publisistika sahəsində C.Məmmədquluzadənin, yeni şeir aləmində M.Ə.Sabirin, musiqi mədəniyyəti cəbhəsində Ü.Hacıbəyovun gördüyü iş ədəbiyyatşünaslıq elmində Fəridun Bəy Köçərlinin üzərinə düşmüşdür". (2, s.421)

XIX əsrin 90-cı illərində İrəvan gimnaziyasında müəllimlik etdiyi illərdə Fəridun Bəy Köçərli milli ədəbiyyat tarixini yaratmağı qarşısına məqsəd qoymuş, əldə etdiyi materialları "Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı" (1903) adı altında Tiflisdə rus dilində nəşr etdirməyə nail olmuşdu. Əsər nəşr olunduqdan sonra Azərbaycan ziyalılarının diqqətini çəkmiş, dünyanın müxtəlif ölkələrində təhsil alan həmvətənlərimiz müəllifə məktublar göndərərək bu böyük, fundamental işi davam etdirməyi, ədəbiyyat tariximizin bu ilk nümunəsinin Azərbaycan variantının hazırlanmasını arzulayırdılar. Belə ki, əsər milli ehtiyacı tam ödəmirdi.

Fəridun Bəy Köçərlinin yaradıcılığında Azərbaycan ədəbiyyatının müasir durumu, onun tarixi keçmişi ilə vəhdətdə öyrənilib. İrəvan gimnaziyasında çalışarkən o, Azərbaycan-türk ədəbiyyatına dair müxtəlif nümunələri, əlyazma nüsxələrini mətbu əsərləri, şifahi məlumatları toplayaraq tədqiq etməyə başlamış, 25 illik gərgin zəhmətdən sonra 1908-ci ildə üçcildlik məşhur "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabını çap etdirmişdir. Bu kitab Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini yaratmaq sahəsində çox mühüm, olduqca əhəmiyyətli bir iş idi; Fəridun Bəy Köçərli özünəqədərki "təzkirəçiliyin çərçivəsini dağıdıb ədəbiyyat tarixinin tədqiqinə yeni bir istiqamət vermişdi". (20,

s.257) Ancaq kitab hələ ədəbiyyat tarixi deyildi, onun məzmununda və strukturunda Şərq təzkirəçilik ənənələrinin, xüsusilə Lütfuli bəy Azərin "Atəşgədə" kitabının təsiri və əlamətləri aydın görünürdü. Hətta Fəridun Bəy Köçərli kitabı hazırlayarkən "Atəşgədə"nin daxili quruluşunu nümunə götürmüş, haqqında bəhs etdiyi şairləri regionlar üzrə düzmüşdü. Kitabın "Bir neçə söz" hissəsində ədib özü yazırdı: "Bu kitabı yazmaqda mərhum Hacı Lütfuli bəy ibn Xaqan "Azəri" təxəllüsün "Atəşgədə" nam kitabında tutduğu qayda və rəvişi intixab etdik, yəni Azərbaycanda olan hər bir bilad və diyarın şüəra və üdəbası haqqında ayrı-ayrı məlumat verməyi münasib bildik". (8, s.69.) Kitabda M.P.Vaqif, M.V.Vidadi, S.Ə.Nəbati, Abdulla bəy Asi, İsmayıl bəy Nakam, Məhəmməd Bağır Xalxali, xüsusilə M.F.Axundzadə, Qasım bəy Zakir, Seyid Əzim Şirvani haqqında oçerklər geniş və əhatəlidir. Bu oçerklərdə haqqında bəhs olunan sənətkarların dövrü, həyatı, ictimai mənşəyi, təhsili, yaşayış tərz, məşğuliyyəti, müasirləri ilə münasibətləri haqqında ətraflı məlumat verilir, yaradıcılıqlarının əsas istiqaməti müəyyənləşdirilir, çoxlu nümunələr göstərilir. Xaqani, Nizami, Aciz, Salik, Bakıxanovdan bəhs edən hissələr də dolğundur. Həmin hissələr bir tərəfdən fakt zənginliyi və dəqiqliyi, digər tərəfdən məlumatların elmiliyi, qiymətlərin obyektivliyi, sənətkarların yaradıcılığını, onların ədəbi tərəqqidə rolunu Azərbaycan ədəbiyyatının ümumi inkişafı kontekstində, bəzən hətta ümumşərq və ümumdünya bədii fikri kontekstində qiymətləndirməsi baxımından diqqəti çəkir. "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabındakı oçerklərin çoxunda görünən əhatəli təhlil və qiymətləndirmələrin əksinə olaraq, bəzi şairlər haqqında verilən məlumat orta əsrlərin təzkirələri səviyyəsindədir. Fətəli xan Müştəri, Əbülfət xan Tuti, Ağahüseyn Arif, Sabit Şəqaqi, Ağabağır, Kərim ağa Fateh, İbrahim Nicati, Ələkbər Qafıl, Ağababa Zuhuri haqqında deyilənlər məhduddur; Rafei, Fədai, Molla Qasım Şirvani, Zulali, Şəkər Şirvani, Nəbi Əfəndi Şirvani barədə məlumat bəsidir. Tədqiqatçı onların doğum və ölüm ili, məkanı haqqında çox qısa informasiya, əsərlərindən bir nümunə verməklə kifayətlənir. Nəsimi, Asəf Şirvani, Arif Şirvaninin hərəsi haqqında bir, Mirzə Hüseyn Salar barədə üç cümlə vardır. Nəsimi və Arif Şirvaninin hər birinin əsərlərindən 5 beyt, Mirzə Hüseyn Saların bir, Arif Şirvaninin iki qəzəli verilmişdir ki, bu faktlar Fəridun Bəy Köçərlinin Şərq təzkirəçilik ənənələrindən və "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabının təzkirə xüsusiyyətlərindən hələ tam azad olmadığını göstərir. Amma Fəridun Bəy Köçərli 130-a qədər şair və yazıçı haqqında (onlardan 111-nin adı oçerkin, yaxud məlumatın sərlövhasinə çıxarılmışdı) yazmaqda Azərbaycan ədəbiyyatının varlığını, onun tarixi qədimliyini və bədii-estetik qüdrətini inkar edənlərə tutarlı cavab verirdi. Lakin kitabda Azərbaycan ədəbiyyatının islamaqədərki və XIII-XVII əsrlər dövrü tədqiqatdan kənarda qalmışdı. Mənbələrin azlığına görə İ.Həsənoğlu, Q.Burhanəddin, Həqiqi, Xətai və Əmanidən söz açılmırdı. Fəridun Bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini dügün elmi-metodoloji prinsiplər əsasında yazmışdı. Kitabın "Başlanğıc" hissəsində o, söz sənətini – ədəbiyyatı "hər bir millətin şən və əzəmətinə, tərəqqi və səadətinə bais olan səbəblərdən birisi", millətin "maddi və səadət yollarını göstərən aineyi-həqiqətnüması" kimi qiymətləndirir, şair və yazıçıları "milləti haqq və səvaba irşad edən, şöhrət və hörmətə yetirən", "millətin cisminə şəfa, ruhuna şəfa, fikrinə cila, ağına və

təmami mənəvi və ruhani qüvvələrinə balu pər verib uca məqama qaldıran” maarif xadimləri hesab edir, Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi qədimliyini və estetik zənginliyini onu yaradan xalqın bədii-fəlsəfi dühası, təbii istedadı, fitri qabiliyyəti, azadlıq ruhu ilə əlaqələndirir. Firidun Bəy Köçərliyə görə “nə qədər bir qövm və tayfa elmsiz və mərifətsiz olsa, bir o qədər onun ədəbiyyatı zəif və bıməzmun olacaqdır. Hətta çox tayfalar vardır ki... ədəbiyyat nə olduğunu bilməzlər... Bunlar dünya üzündə çox müddət yaşamayıb puç və zay olurlar. Tərəqqi və səadət fikrində olan və əbədi zindəganlıq arzusuna düşən qövm və millət gərəkdir ən əvvəl öz ana dilinin vüsət və qüvvət tapmağına say və himmət göstərsin və ədəbiyyatı-milliyəsini asari-nəfisə və təsnifatı-məmduhə ilə zənginləşdirsin”. (8, s.70-71) “Qələmi ədəbiyyat isə başqa tərz ilə hüsula gəlir. Bunda hər bir nağıl və hekayənin məxsusi katibi və munşisi və hər bir təsnifin öz müsənnifi və hər bir şeir və qəzəlin müəyyən şairi vardır. Əlbəttə, bu qisim əsərlərdə milliyət nişanəsi və milliyət rayihəsi cəndan müşahidə olunmaz. Vəli bir müsənnif və şair nə qədər öz millətinə yavuş olsa, onun adət və xasiyyətləri üzrə nəşvu nüma tap-sa, milliyət qanı onun damarlarında nə qədər artıq cərəyan etsə, bir o qədər onun əsərlərində dəxi milliyət qoxusu və milliyət nişanəsi artıq görünəcəkdir”. (8, s.77) “Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabının quruluşu sübut edir ki, onun müəllifi ədəbiyyat tarixinin yazılmasına elmi-nəzəri və metodoloji baxımdan düzgün yanaşmış, əsərinin “Başlanğıc” hissəsində şifahi ədəbiyyatın müxtəlif janrları: nağıl, tapmaca, məsəl, nəğmə və s. barədə söhbət açmaqla, əslində, ədəbiyyat tarixi yaratmağın elmi yolunu göstərmişdir. “Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabı coğrafi bölgü üzrə yazılmış və şairlər kitabın “Gəncə”, “Şirvan və Şamaxı”, “Qarabağ – Şuşa şəhəri”, “Quba”, “İrəvan şairləri”, “Dərbənd şairləri” bölmələrində qruplaşdırılmışdır. M.Füzuli bu regionların heç birinə daxil edilmir. Məsələnin görünən səbəbi odur ki, doğrudan da adı çəkilən yerlərin heç birinə Füzulinin aidyyəti yoxdur: ərazi baxımından o, tamamilə başqa bir ədəbi-mədəni və elmi mühitin yetirməsidir. Firidun Bəy Köçərliyə görə, Azərbaycan türkləri “Zaqafqaziyanın Şərq və Cənubunda sukna edən Şəki, Şirvan, Səlyan, Bakı, Gəncə, Qazax, Qarabağ, İrəvan və Naxçıvan əhalisindən və İran dövlətinin şimali-şərqisində güzəran edən əqvam və təvayifdən ibarətdir”. Füzuli isə təkcə Azərbaycan, yaxud təkcə Osmanlı şairi deyil, ümumiyyətlə, türk şairidir, bütün “türk şairlərinin babası hesab olunur” və “Azərbaycan şüərasına hamıdan artıq təsiri olubdur”. (8, s.84)

Kitab elmi-nəzəri təhlillərlə bərabər bədii nümunələrlə də zəngindir. Onun səhifələrində yer alan şeirlər yüksək sənət örnəkləridir. Bu keyfiyyətinə görə “Azərbaycan ədəbiyyatı” müasir ədəbiyyat-müntəxabat dərsliklərini xatırladır; müəllif əvvəlcə şairin tərcümeyi-halından danışır, yaradıcılığının əsas istiqamətlərini aydınlaşdırır, faktlara söykənməklə fikirlərini əsaslandırır, sonra isə, məsələn, “Kələmi-Qövsü”, “Qəzəli-Nicat”, “Müəşşəri-Ağaməsih Şirvani”, yaxud “Qəzəli-türki”, “Əyzən kələmi-türki”, “Əsərlərindən bir neçəsi burada zikr olunur” deyib şeir nümunələri təqdim edir.

Firidun Bəy Köçərliyə qədər XX əsrdə uşaq ədəbiyyatı haqqında bir sıra elmi-nəzəri fikir və mülahizələr yaransa da, bu sahədə sistemli tədqiqat onun adı ilə bağlıdır. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı XX

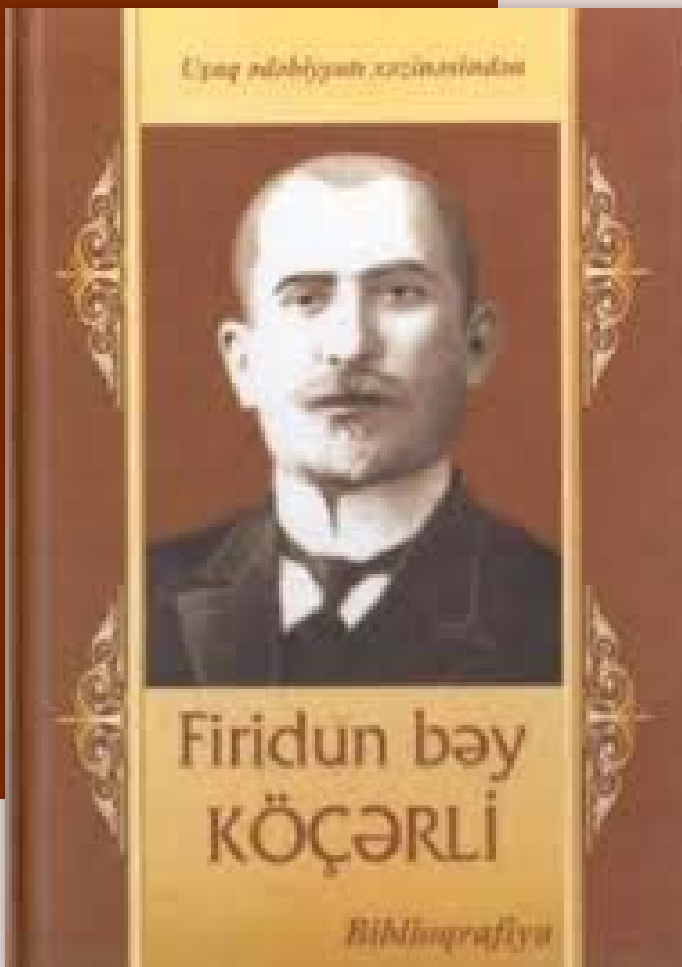
əsrə qədər müstəqil bir yaradıcılıq sahəsi kimi deyil, əsasən, şifahi xalq yaradıcılığı və yazılı ədəbiyyatla əlaqəli şəkildə inkişaf etmişdir. (17, s.100)

Uzun əsrlərdən bəri ağızdan-ağıza, dildən-dilə keçən xalq ədəbiyyatı nümunələri qabaqcıl maarifpərvər ziyalını düşündürən əsas məsələlərdən biri olmuşdur. Xalq ədəbiyyatını xalqın sərmayəsi adlandıran Firidun Bəy Köçərli uşaqlar üçün yazılmış “Balalara hədiyyə” kitabının müqəddiməsində şifahi söz sənəti nümunələrinin toplanması əhəmiyyətindən bəhs edərək yazırdı: “Keçmişdə şən və şöhrət sahibi olan türk milləti öz məişətinə, ayin və adətinə aid yaratdığı qısım-qısım nağıl və hekayələr, gözəl mənzumə və bayatılar, hikmətəməz məsəllər (atalar sözü), nazik mənalı müəmma və tapmacalar, balalar qəlbi açan düzgünlər və yanıltmaclar, heyvanat qismində məxsus “sayaçı sözlər” mürur əyyam ilə xatirələrdən çıxıb və bu halda unudulmaqdadır” (15, s.1-2). Firidun Bəy Köçərli qeyd edirdi ki, tarixi keçmişini, dilini, vətəninə sevmə inkişaf etmiş millətlər öz şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrini “...kamali-şövq və diqqətlə cəm edib ziqiymət sərmayə kimi saxlayır və balalarının ilk təlim və tərbiyəsini onları öyrətməklə başlayır” (15, s.2). Deməli, folklorun təlim-tərbiyə üçün əhəmiyyətini ilk plana çəkən Firidun Bəy Köçərli ziyalıların diqqətini bu işə cəlb etmək istəyirdi.

1912-ci ildəki ilk nəşrindən yüz ildən artıq bir müddət keçməsinə baxmayaraq, bu gün də aktuallığını qoruyan “Balalara hədiyyə” kitabının tərtibi və nəşrinin əsas məqsədlərindən biri şifahi xalq ədəbiyyatını gələcək nəsillərə ötürülməsi idi.

Pedaqoq “Balalara hədiyyə” kitabına uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun, mövzu və forma etibarilə sadə, səmimi, tərbiyəvi əhəmiyyəti

olan nümunələr daxil etmişdir. Ona görə də həmin məcmuəni oxuyan "balalar şadlanacaq, bu səbəbə ki, onda dərc olunan əsərlərin cümləsi onların dünyasındadır, təbiətlərinin iqtizasına müvafiqdir". Göründüyü kimi, alim, pedaqoq, folklorçu, ədəbiyyatşünas Firidun Bəy Köçərli həmin kitabın tərtibatı işində nə qədər zəhmət çəkmişdir (4, s.148).

Firidun Bəy Köçərli kitaba yazdığı müqəddimədə həmin kitabın böyükrlər üçün də mühüm əhəmiyyət daşıdığını göstərdi: "Böyük adamların yurəklərinin açılmasına səbəb olacaqdır ki, onlar mütəaliyə əsasında öz uşaqlıq vaxtlarını bilaxtiyar xatirələrinə gətirəcəklər. Bu isə – qəlbi şad etmək üzlüyündə xidmətdir" (15, s.1).

Yazıçı "Balalara hədiyyə" kitabını tərtib edərkən mətnlərin məzmunu ilə uşaqların maraq dünyasının bir-birini tamamlamasına xüsusi diqqət yetirmiş və kitaba uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun materiallar seçdiyindən, nümunələrin dilinin sadəliyinə xüsusi fikir vermişdir. Müəllim kimi bədii cəhətdən mükəmməl, dərin məzmunlu, dil-üslub cəhətdən sadə olan əsərlərin uşaqların təlim-tərbiyəsində oynadığı böyük rolunu 1912-ci ildə toplayıb çap etdirdiyi "Balalara hədiyyə" adlı kitabında nəzəri cəhətdən əsaslandırmışdır. Görkəmli tənqidçi Seyid Hüseyn "İqbal" qəzetinin 1913-cü il 23 may tarixli 366-cı nömrəsində "Balalara hədiyyə, yaxud "Qafqazda birinci kitab" adlı məqaləsində əsəri yüksək qiymətləndirir (5, 53). Bu əsərin nəşrini müsbət hadisə kimi qiymətləndirən S.Hüseyn yazırdı: "Balalara hədiyyə" kitabı cocuqların ruhuna azuqə veridiyi

kimi, böyükrlərimizin də cocuqluğunu və ondakı yaşayışını xatirinə gətirərək onlarda keçmişinə və millətinə qarşı bir istək və məhəbbət duyğusu ayıldır" (6).

1912-ci ilin may ayında İsa bəy Aşurbəylinin "Kaspi" mətbəəsində çap olunmuş 102 səhifəlik "Balalara hədiyyə" kitabı iki hissədən ibarət olub, 75 kiçik həcmli didaktiki əsər özündə cəmləşdirmişdir. Müəllif yaş səviyyəsinə müvafiq olaraq birinci hissəyə 49, ikinci hissəyə 26 didaktik mənzum parça, nağıl, hekayə, tapmaca, atmaca, sayaçı sözlər və başqa təlim-tərbiyə üçün zəruri olan mətnlər salmışdır. Firidun Bəy Köçərli ölümündən sonra bu kitab 1967-ci ildə ədəbiyyatşünas Bəkir Nəbiyevin tərtibi və redaktorluğu ilə yenidən çap edilmişdir (1, s.172). Yazıçının uşaqların gələcəyi düşündürdüyündən A.Şaiqə ünvanladığı məktubda yazırdı: "Xırdaca uşaqlar üçün yazılan nağıl və hekayələr nə qədər asan və sadə olsa, nə qədər açıq dildə yazılsa və uşaqların fəhminə yaxın olsa, bir o qədər mənzurda olan məktəblər artıq dərəcədə hasilə gəlib yaxşı meyvələr gətirir" (22, s. 168).

Firidun Bəy Köçərli Xəstə Qasımın "Nəsihət" qoşmasını və ya sonrakı nəşrlərdə "Olmaz" adı ilə getmiş ustadnaməsini "Balalara hədiyyə" kitabına salmaqla xalqın müdrik sözlərini, istək və arzularını yeni nəsə çatdırmağı vacib sayır. Görkəmli ədib bu zaman Xəstə Qasımın həyat və cəmiyyət haqqındakı fəlsəfi düşüncələrinin, həmçinin müdrik kəlamlarının uşaqların başa düşəcəyi bir dildə yazıldığını nəzərə alır. Şeirdən göründüyü kimi, aşiq el arasında mövcud olan "Ağac bəsləgilən, barın yeyəsən", "Namərd yalançıya sirrin söyləmə", "Bivəfa dilbərdən sənə yar olmaz", "İgid odur tənə oxun atmasın, halal mayasına haram qatmasın" və s. bu kimi atalar sözləri və məsəllərdən istifadə etmiş, danışq dili ilə ədəbi dil arasında əlaqə yaratmış, hər bir müdrik sözün mahiyyətini açmağa çalışmışdır (14, s.78).

Uzun müddət Azərbaycan məktəblərində bir dərslək kimi istifadə edilmiş bu kitabla Firidun Bəy Köçərli uşaq qəlbinin incəliklərinə yol tapmış, xalqımızın bu gözəl folklor örnəkləri ilə uşaqların dünyagörüşünün formalaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir.

1920-ci il aprel çevrilişindən sonra may ayının əvvəllərində Firidun Bəy Köçərli Qazax İnkılab Komitəsi tərəfindən həbs edilib Gəncə Fövqəladə Komissiyasının sərəncamına göndərilir. Gəncə Fövqəladə Komissiyası Firidun Bəyi ölüm cəzasına məhkum etmiş və günahsız ədib 1920-ci il iyun ayının 5-də güllələnərək qətlə yetirilmişdir. Bununla da ADR-in təhsil siyasətini həyata keçirmək, xalqı maarifləndirmək uğrunda yorulmaq bilmədən gecə-gündüz çalışan ədib arzularına çatmır. Lakin Azərbaycan ziyalıları Firidun Bəy Köçərli yaradıcılığını öyrənir və onun ölümündən 5 il sonra, yəni 1925-ci ildə 2 cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" əsərini ərəb əlifbasında çap etdirirlər. 2 cildlik əsərin növbəti nəşri 1926-cı ildə "Azərnəşr"də yenidən ərəb əlifbası ilə nəşr edilir. (9,10,11,12)

1963-cü ildə Kamal Talıbzadənin redaktəsi ilə Firidun Bəy Köçərli seçilmiş əsərləri Azərbaycan SSR Nəşriyyatında nəşr olunur. (13) Kamal Talıbzadə tərəfindən müqəddimə yazılmış kitabda İrəvandan məktub; Azərbaycan komediyaları; Azərbaycan ədəbiyyatı; Hörmətli "Şərqi rus" ruznaməsinə bir neçə sözlər; Müsəlman müəllimlərinin hümməti; Anton Çexov; Təzə kitab; Ədəbiyyatımıza

dair məktub; Qarabağda Cavanşir mahalının əhval və ovzasına dair; Taybunuz ökü; "Molla Nəsrəddin"; İdarəyə məktub; İranın oyanması; Ədəbiyyatımıza dair; "Usta Zeynal"; Azərbaycan dövrü mətbuatının qısa icmalı; Vəqif və Vidadi və bunların dostluğu; Həsənbəy Məlikov; Qazax şairi Kazım ağa Salik təxəllüsü barəsində bir para məlumat; Məişətimizə dair; Milli bayram; Gürcü şairi Akaki Sereteli yubileyinə dair; Nikolay Vasilyevic Qoqol; Dünyada bəla nədən törəyir?; Həqiqi gözəllik və hərəkətsiz nisfimiz; Köçərilərin övza və əhvalı; "Vətən dili" dərsləri haqqında cənab Şirvanskinin rəyi münasibətilə; Mirzə Fətəli Axundov; Sabir haqqında; Vəfati-şair; Həyata dəvət; Redaksiyaya məktub; Yakov Semyonoviç Qoqebaşvili; Soltan Məcid Qənizadə; Ana dili; Dost və müəllim H.O.Lomourinin xatirəsi; Qeydlər; Lüğət; Mündəricat; Portret var.

1967-ci ildə Bəkir Nəbiyevin redaktorluğu ilə yazığının "Balalara

hədiyyə" kitabı çap edilmişdir. Kitabın növbəti nəşrləri 1972-ci ildə "Gənclik" nəşriyyatında, 1985, 1987 və 2013-cü illərdə çapdan çıxmışdır.

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı Firidun Bəy Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı" əsərinin yeni nəşrləri yazığının ölümündən sonra 1978 və 1981-ci illərdə və 2005-ci ildə 2 cildə işıq üzü görmüşdür. 1992-ci ildə "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı müntəxəbatı" çapdan çıxmışdır.

Görkəmli maarifçi, ədəbiyyatşünas-tənqidçi Firidun Bəy Köçərlinin mədəniyyət tariximizdə unudulmaz xidmətləri yüksək qiymətləndirilərək 150 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi ilə əlaqədar Prezident İlham Əliyev tərəfindən sərəncam imzalanmışdır. Bu o deməkdir ki, ömrünün xalqının gələcəyi naminə qurban verən saf əqidəli ziyalının əməlləri nümunə olaraq daim xatırlanacaq. ♦

Ədəbiyyat:

1. Bəktəşi İ. Firidun bəy Köçərlinin yaradıcılıq yolu. Bakı: "Yazıçı", 1986, 184 s.
2. Cəlil M. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1982, 426 s.
3. Çəmənşəminli Y.V. Qulluq və əsirlik //Firidun bəy Köçərlinin şəxsi arxivi. Bakı, "Nurlan", 2005., 280 s.
4. Əfəndiyev P. Azərbaycan folklorşünaslığının tarixi. Bakı: ADPU, 2006, 475 s.
5. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: "Elm və təhsil", 2012, 600 s.
6. Hüseyn S. Balalara hədiyyə, yaxud Qafqazda birinci kitab // "İqbal" qəzeti, Bakı, 1913, № 366
7. Köçərli F. Əsərləri. Bakı, "Elm və təhsil", 2013, 496 s.
8. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı: 2 cildə. Bakı: Elm, 1978.C.I., 599 s.
9. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları. Bakı: "Azərnəşr", 1925, C.I.h.I.- 276 s. Ərəb əlifbasında.
10. Köçərli F.B. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları /Firidun bəy Köçərli. Bakı: Azərnəşr, 1925.- C.I. h.II.- 345 s. Ərəb əlifbasında.
11. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları. Bakı: Azərnəşr, 1926, C.II. h.I.-278 s. Ərəb əlifbasında.
12. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları. Bakı: Azərnəşr, 1926, C.II. h.II. 283 s. Ərəb əlifbasında.

13. Köçərli F. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1963, 341 s.
14. Köçərli F. Balalara hədiyyə / Tərtib edən və redaktoru B.Nəbiyev. Bakı: Gənclik, 1967,88 s.
15. Köçərli F. Balalara hədiyyə (Milli nağıl, məsəl, tapmaca, bilməcə və növbə-növ mənzumələr məcmuəsi). Bakı: Kaspi mətbəəsi, 1912, 101 s.
16. Köçərli F. Mirzə Fətəli Axundov həzrətlərinin təvəllüdündən yüz il mürur etmək münasibəti ilə yazılmış risalei-yadigarıdır. Firidun bəy Köçərlinin şəxsi arxivi. Bakı, "Nurlan", 2005., 280 s.
17. Məmmədov M."Firidun bəy Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabı uşaq folklorunun mükəmməl nümunəsi kimi//Folklorşünaslıq məsələləri, s.100-108.
18. Nəbiyev B. Firidun bəy Köçərli, Bakı, 1963, 164 s.
19. Qasımov C. Firidun bəy Köçərlinin müəmmalı ölümü //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar Elmlər Seriyası. Xüsusi buraxılış. 2013, №1, S.90-99.
20. Talıbzadə K. XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidi. Bakı: "Elm", 1966, 451 s.
22. Talıbzadə K. Firidun bəy Köçərlinin A.Şaiqə məktubları // "Azərbaycan" jurnalı, Bakı, 1967, № 6, s. 167-174.

Резюме

В статье рассматриваются исторические этапы публикации наследия Ф.Б. Кочарли. Исследование проводилось в соответствии с датой публикации каждой работы писателя.

Ключевые слова: наследие Ф.Б. Кочарли, этап, публикация, статья, письмо.

Summary

The article discusses the historical stages of publishing the heritage of FB Kocharli. The study was conducted in accordance with the date of publication of each work of the writer.

Key words: F.B. Kocharli's heritage, stage, publication, article, letter.

Milli musiqi dəyərlərimizi qorumaq günün tələbidir

Arif Əsədullayev

Əməkdar incəsənət xadimi,
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor
E-mail: arifasadullayev@hotmail.com

Bu gün çox vacib məsələlərdən biri bərpacı rəssamlar kimi, bərpacı bəstəkarların, ifaçı-nəzəriyyəçilərin də fəaliyyət göstərməsidir. Bərpacı rəssamlar ömrünü diqqətsizlik üzündən (istər rəsm əsərlərini, istərsə də xalça məmulatlarını) başa vurmağa yaxın olan sənət əsərlərini yenidən həyata qaytara bilirlər. Amma biz Azərbaycan xalqına məxsus muğam şöbə və guşələrini, xalq mahnı və rəqslərini, müəllifləri hələlik məlum olan rəng və dirngiləri ömrünü sona çatdırmış musiqi nümunələri kimi lazımsız şəkildə təbliğ edirik. Əsasən, ifaçılar və bu ifaçıların təbliğatını aparan, onlara dəstək verən "sənət adamları"nın müdafiəsinə qalxırıq.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin zirvəsində duran muğam sənəti dövlətimiz tərəfindən, xüsusən də Heydər Əliyev fondunun qayğı-dəstəyi ilə qorunur və təbliğ olunur. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, bu gün bizim çox istedadlı bərpacı rəssamlarımız, xalqımızın sənətkarları tərəfindən yaradılan nadir sənət əsərlərinə (nümunələrinə) yenidən həyat verirlər. Bu, çox böyük alqışlara layiqdir. Yaşı yüzlərlə hesablanan möhtəşəm tikililəri bərpalayaraq, onları xalqa, cəmiyyətə, bu günümüzdə qaytarmaq həm şərəfli, həm müqəddəs, həm də Azərbaycan mədəniyyətini, elmini, təfəkkürünü tanıtmalı, yaşatmaqdır. Elə bu aspektdən mən də istədim ki, subyektiv fikirlərimizi sizinlə paylaşım.

Azərbaycan klassik musiqisinin banisi, bu sahədə çalışan bütün sənət və elm adamlarının böyük müəllimi Üzeyir Hacıbəyli "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" əsərində 7 əsas muğam dəstgahı və lad-məqam xüsusiyyətlərini çox aydın və birmənalı şəkildə göstərmişdir. Biz sənət adamları da bütün bəstəkar və musi-

qışünaslar kimi Üzeyir məktəbinə istinad edir və ondan bəhrələnirik.

Bu məktəbin çox möhtəşəm alimləri (Məmməd Saleh İsmayilov, Bayram Hüseynli, Ramiz Zöhrabov, Elxan Babayev və başqaları) yazdıqları elmi əsərlərdə bizlər üçün qiymətli və çox əsaslı xəzinə qoymuşlar. Müəllim (Üzeyir Hacıbəyli) və tələbələrinin elmi əsərlərinə istinad edərək aşağıda söylədiklərimi böyük muğam müəllimi Elxan Mirzəfərovla (tar) bölüşmüşəm və indi də sizlərlə paylaşım.

Bildiyimiz kimi, bütün muğam tədris proqramlarında, not yazılarkən və muğam (musiqi ifası) lent (disk) yazılarkən hər hansı muğama (dəstgah) bərdəşt şöbəsi ilə start verilir. Daha doğrusu, hər bir muğam şöbəsi girişlə başlanır, sonda musiqi cümləsinin kadensiyası (ayağı) ilə bitir və ya sonrakı ifaçıya ötürülür.

Bu xüsusiyyət bütün muğam dəstgahlarında eynidir. Hətta muğam dəstgahlarında yox, bütün professional və qeyri-professional musiqi əsərlərində də belədir. İstər mürəkkəb üçhissəli əsər olsun, istər sonata allegro formasında yazılmış irihəcmli və ya opera janrında bəstələnmiş səhnə əsəri... Bütün musiqi əsərləri girişlə başlanır. Eyni zamanda muğamlar da giriş ilə (bəzən dərəməd, rəng və ya təsnif), yəni bərdəşt ilə ifa olunmağa başlayır. Bəs fərq nədədir?

Fərq ondadır ki, bütün muğam dəstgahları öz səs qatarına, öz ladına istinad edən və tabe olan bərdəştə ifaya başlanır. Böyük Müəllimin yazdığına əsasən bəzi muğam dəstgahlarının bərdəştı, elə mayenin bir oktava zildə, cüzi fərqlərlə ifası da ola bilər. Bu qəbahət və ya səhv deyil. Məsələn, "Rast" dəstgahı bərdəşt ilə ifaya başlanır, istərsən Novruz rəvəndə ilə başla, istərsən də bərdəşt əvəzinə mayenin bir parçasını kiçik dəyişikliklə, bir az da sürətli, cəld ifa et. Bu, qətiyyənlə səhv və ya qəhət deyil.

Yaxşı yadımdadır, ötən əsrin 70-80-ci illəri idi. Mən Asəf Zeynalı adına Bakı Orta İxtisas Musiqi Məktəbində ixtisas-not və ixtisas-muğam dərsləri deyirdim. O dövrdə bizim fənn birləşməsində Kamil Əhmədov, Əlikram Hüseynov, Elxan Mirzəfərov, Sıdqi Mustafayev, Sabir Ələkbərov, xanəndələrdən Nəriman Əliyev, Hacıbala Hüseynov və bəndəniz (Arif Əsədullayev) birlikdə çalışırdıq. Dərs illərinin birində fənn birləşməsinin yığıncağında "Bərdəşt"sız muğam dəstgahları haqqında müzakirə oldu. Əsasən "Hümayun" dəstgahının bərdəştı haqqında müzakirələr dinlənildi. Elə həmin yığıncaqda Kamil Əhmədov (peşəkar tar-muğam müəllimi) tərəfindən təklif olundu ki, "Hümayun" dəstgahı bərdəstsız olduğu üçün ona bərdəşt – giriş əlavə etmək yerinə düşər. Kamil müəllimin təklifi və bütün fənn birləşməsinin müəllimlərinin razılığı ilə "Hümayun" dəstgahına bərdəşt əlavə edildi. Yəni "Hümayun" şöbəsi bir oktava zildə bərdəşt əvəzinə instrumental variantda ifa edilsin və eyni zamanda dərs-tədris proqramlarına da

ələvə olunsun (cüzi fərq ilə). O gündən etibarən “Hümayun” muğam dəstgahına (instrumental) bərdəşt artırıldı.

Fürsətdən istifadə edib nadir muğam müəllimi, Seyid Şuşinskiyin davamçısı Nəriman Əliyevin “Hümayun” muğam dəstgahının bərdəştı ilə bağlı fikirlərini sizinlə paylaşmaq istəyirəm.

Günlərin birində mən Nəriman müəllimdən soruşdum:

– “Hümayun” muğam dəstgahında bərdəşt oxumaq olarmı, ya yox? O, cavabında söylədi:

– “Hümayun” çox ağır muğam dəstgahıdır. Ağa (Seyid Şuşinski) heç vaxt bu dəstgahın əvvəlində bərdəşt olduğunu və ya ifa edildiyini söyləməyib.

Nəriman müəllim fikrini bir qədər də genişləndirib bildirdi ki, “Hümayun” muğamı dövlət başçısının, ordu sərkərdəsinin, prezidentin qarşısında hesabat xarakterli məruzədir. Ona görə dövlət rəhbərinin, ordu komandanının qarşısında ucadan (yəni zildən), dəstgahı bərdəşt ilə ifa etmək ədəbsizlik kimi qiymətləndirilər. Bu səbəbdən də “Hümayun” muğam dəstgahının bərdəştı ifa olunmayıb və bərdəştısiz muğam dəstgahı kimi səsləndirilib.

Bəzi muğam dəstgahları da mövcuddur ki, onların bərdəştı (girişi) var, amma səhvdir. Həmin səhvlər bu gün də davam edir. Düzdür, uzun illərdir ki, ifaçılar, müəllimlər (muğam) və bir çox musiqişünaslar (nəzəriyyəçilər) bu mövzuya öz münasibətlərini bildiriblər. Lakin heç kəs konkret, tutarlı, məqsədəuyğun fikir ortaya qoymayıb.

Yaxşı yadımdadır ki, mən tələbə olarkən adicəkilən muğam dəstgahının instrumental variantda əvvəlinə bədnam qonşular tərəfindən bərdəşt əvəzinə (bu lada qətiyyətlə yaraşmayan, dəyərsiz və “Şüştər” muğamının xarakterinə, təsir gücünə, ifa xüsusiyyətlərinə, ümumilikdə isə Azərbaycan musiqisinə yad) bir musiqi parçası artırıbmışdılar. Onu da xatırladım ki, Asəf Zeynallı adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbində tələbə ikən imtahanların birində “Şüştər” muğamının əvvəlində bərdəşt olaraq möləvi guşəsi ifa etmişdim. Bu da imtahan komissiyasının, xüsusən fənn birləşməsinin sədri Adil Babayevin xoşuna gəlmişdi. Daha sonralar Nəriman müəllimin tələbələri (xanəndələr) imtahanlarda “Şüştər” muğam dəstgahı oxumağa və muğamın əvvəlində (fənn birləşməsinin razılığı ilə) əmiri şöbəsi oxumağa başladılar.

Bu gün də bütün təhsil müəssisələrində “Şüştər” muğam dəstgahı həm instrumental, həm də vokal-instrumental (xanəndə) şəkildə bərdəşt – əmiri ilə tədris olunur. Eyni zamanda, “Şüştər” muğamı konsert salonlarında, birliklərdə bu tərzdə ifa edilir. Birmənalı şəkildə deyə bilərəm ki, bu həm elmi, həm də praktiki nöqteyi-nəzərdən səhvdir.

“Rast”, “Şur”, “Zabul”, “Segah”, “Cahargah”, “Bayatı-Şiraz” muğam dəstgahlarını oxumaq (ifa etmək) peşəkar xanəndə üçün o qədər də

çətin (mürəkkəb) deyil və əsasən də səs baxımından... Ona görə ki, xanəndə həmin muğam dəstgahlarını ifa edərkən əziyyət çəkmir. Bərdəştdən sonra maye ifa edir və eyni zamanda səsini tədricən şöbələrə nizamlayır. Amma “Şüştər” ifa etmək çox ağırdır. Çünki “Şüştər” muğam dəstgahında əmiri oxumaqla səsini tənzimləyir və pərdəyə uyğunlaşdırır. Bu ifa (“əmiri”) xanəndəyə səsini işlək vəziyyətə gətirmək üçün kömək edir. Ona görə də hər xanəndə “Şüştər” ifa edə bilmir. Çünki bərdəşt (manəndi-muxalif, böyük məsnəvi, mövləvi) və şüştər ikinci oktavının si səsinə ifalanır. “Əmiri” isə dörd pərdə bəmdə, yəni kiçik oktavının fa diyez səsinə oxunur.

“Əmiri” – ilk növbədə, “Şur” ladına aiddir. “Şur” səs qatırı ilə “Şüştər” səs qatırının oxşar xüsusiyyətləri olmadığı üçün “əmiri” bu iki dəstgahın müştərək şöbəsi ola bilməz. “Şur” muğamı lirik xüsusiyyətli, “Şüştər” muğamı isə ağır təbiətli xarakterə malikdir.

Əslində, “Bərdəşt” şöbəsi “Şüştər” muğamına daha yaxın (səs qatırı), bənzər musiqi cümlələri, oxşar lad-məqam xüsusiyyətləri, demək olar ki, eynən musiqi parçalarından ibarət olmalıdır. Məsələn, “Cahargah” muğamı ilə “Şüştər” səs qatırının oxşar xüsusiyyətləri var. “Zabul segah” muğam dəstgahının manəndi-muxalif şöbəsi isə demək olar ki, “Şüştər” muğam dəstgahının səs qatırının nüsxəsidir. “Şüştər” muğamının musiqi cümlələri isə manəndi-muxalifin əkiz qardaşıdır.

Zəngin ifaçılıq və pedaqoji təcrübəmə, eyni zamanda bugünü-müzün əvəzsiz muğam bilicisi, böyük muğam müəllimi Elxan Mirzəfərovun dəstəyinə arxalanaraq “Şüştər” muğam dəstgahının son və daha dürüst şöbə və guşələrindən ibarət olduğunu bəyan edib, sizlərlə bölüşürəm. Onu da qeyd edirəm ki, bu gün muğam tədrislənen ali və orta ixtisas musiqi məktəblərində tədris proqramlarının müxtəlifliyi mümkündür. Lakin “Bərdəşt” şöbəsi “əmiri” ola bilməz. İndi də fürsətdən istifadə edərək “Şüştər” muğam dəstgahının şöbə və guşələrini sizə təqdim edirəm.

“Şüştər” muğam dəstgahı: Bərdəşt (manəndi-muxalif bir musiqi cümləsi, böyük məsnəvi, möləvi), Şüştər (Şüştərək, kadensiya – tam ayaq), Tərkib, şüştərə qayıdış, koda (ayaq). ♦

Резюме

Автор статьи доводит до сведения читателей необоснованность изучения мугама “Шуштар” вкупе с бардашт-амери.

Ключевые слова: Песня, тасниф, цвет, танец, дринги, бердашт-вступление.

Summary

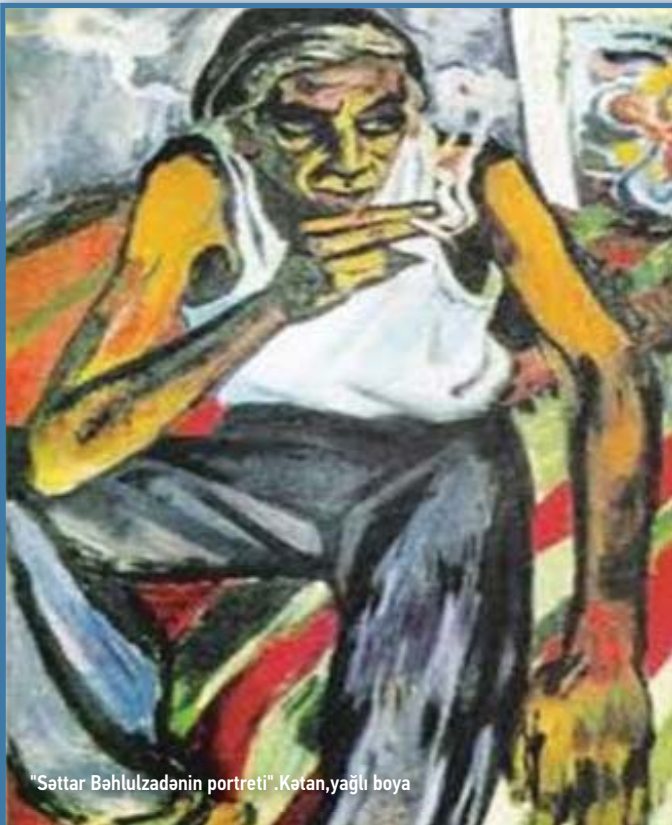
The author of the article brings to the attention of the readers the groundlessness of studying the Shushtar mugham together with berdastht-americi.

Key words: tasnif, color, dance, drink. Berdasht (introduction).

TOĞRUL NƏRİMANBƏYOVUN PORTRET ALƏMİ

Arzu Məmmədza
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
E-mail: arzu-memmedzade96@mail.ru

Azərbaycan Xalq rəssamı Toğrul Nərimanbəyovun yaradıcılığı janr baxımından çox zəngindir. Onun tematik tablo, portret, mənzərə, natüdmort, qrafika, divar boyakartlığı, teatr dekorasiyası kimi çoxçeşidli qiymətli əsərləri var. Sənətkar irsinin başlıca xüsusiyyətləri kimi obrazların monuməntallığı, kompozisiyanın dolğunluğu, zəngin dekorativ koloriti, personajların bilərəkdən qeyri-mütənasib işlənməsi və predmetlərə çox-bucaqlı baxış nöqtələrinin mövcudluğu, həmçinin obrazların qrotesk təsvirini müşahidə edirik. Əsərlərində hadisələr sanki gizli, ayləncəli, xəyali bir məkanda cərəyandır. Fırça ustası xalq sənətinin gözəlliyindən, milli miniatür, xalça və ornament örnəklərindən ilhama gəlir, kompozisiya və kolorit axtarışlarında ənənələrə istinad etməklə yanaşı, Qərbi Avropa, xüsusilə də avangard boyakartlığından bəhrələnirdi.

"Səttar Bəhlulzadənin portreti". Kətan, yağlı boya

Toğrul Nərimanbəyov baza təhsilini Vilnüsda alıb. Vilnüsda Rəssamlıq İnstitutunda oxuyarkən Delakrua sənətinin romantik gözəlliyindən, Cottonun əsərlərinin səmimiyyətindən və Sezanın fikri dəqiq ifadə etmə tərzindən təsirlənib, elə bu kimi amillər də onun yaradıcılığının formalaşmasına təsir göstərib. Onun bir sıra əsərlərində biz həmçinin Van Qoq yaradıcılığına xas xüsusiyyətləri görürük. 1955-ci ildə Bakıya qayıtdıqdan sonra gənc rəssam sənətkarlıq baxımından peşəkar, yetkin portretlər yaradıb. Artıq bu portretlərdə Nərimanbəyovun bütün yaradıcılığı üçün xarakterik Şərq ənənəsi və Qərb plastika sisteminin sintezi xüsusiyyətləri özünü aydın büruzə verir. Müəllifin şəxsiyyətin daxili aləminin dərinliklərinə nüfuz etmə qabiliyyəti yaratdığı portretləri daha da özünəməxsuslaşdırır. Biz bu əsərlərdə ənənəvilik və müasirlik kimi xüsusiyyətlərin vəhdətinin şahidiyik.

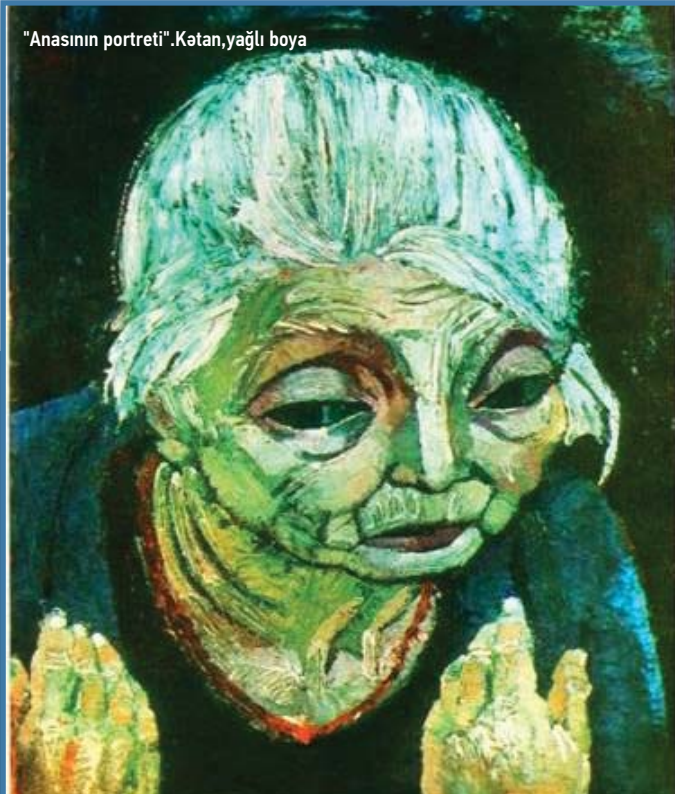
Rəssam "Tələbə qız", "Səttar Bəhlulzadənin portreti" və "Avtoportret" əsərləri ilə ictimaiyyətdə yeni istiqamətə marağa səbəb ola bilər. Müxtəlif dövrlərdə müraciət etdiyi fərqli xarakterli və taleli insanların obrazlarında sənətkarın peşəkarlığı özünü göstərir. Bir çox rəssam və heykəltəraşların da müraciət etdikləri Səttar Bəhlulzadənin obrazında, həmçinin Niko Pirosmənin, yazıçı Qol-yavinin portretlərində təsvirlənmiş sərt üz cizgiləri tünd koloritlə birləşərək əsərləri dramatikləşdirir. Həmçinin "Papiros çəkən Səttar" adı ilə də tanınan S.Bəhlulzadənin portretində rəssam sənətkarın daxili gücünü ifadə etmişdir. T.Nərimanbəyov bu əsərdə əsas diqqəti qəhrəmanın barmaqlarına yönəldib. Buna obrazı kəskin və monolit təsvir etməklə nail olub. Bununla təzad yaradan S.Bəhlulzadənin uzun təsvir edilmiş barmaqlarını sanki qoca ağacın budaqlarına bənzədib. Obraz, siqaret dumanı içərisində mənəvi yaradıcılıq gücünün ən yüksək gərginlik anında, işlədiyi əsəri diqqətlə nəzərdən keçirir. Günəşdən qaralmış, tükənmiş, tam gücünü sərf etmiş obraz maddiliyini itirərək ilham və yaradıcılığına həsr etdiyi gücün təcəssümünə çevrilir.

Rəssam qəhrəmanlarını təsvir edərkən gözlərinə daha çox fikir verir onları daha da ifadəli təsvir edir. Bu cür fərqli gözlərin təsviri tamaşaçıya güclü təsir göstərməyə qadirləklə yanaşı, artıq Toğrul Nərimanbəyov dəst-xəttinin açarına çevrilir. Yaradıcılığını özünəməxsus edən daha bir əsas məqam onun gerçəkliyə folklor prizmasından yanaşmasıdır. "Qardaşının portreti" və "Avto-

portret" kimi əsərləri buna nümunədir. Avtoportret sərt üslubun xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq məhdudluğu, lakonikliyi və monumentallığı ilə fərqlənsə də, bu cür təsvir metodu sənətkarın zəngin temperament və kolorit talantını uzun müddət çərçivədə saxlaya bilməmiş, çox keçmədən Nərimanbəyov yaradıcılığını xarakterizə edən əsas xüsusiyyətlər yaratdığı növbəti əsərlərdə özünü göstərməyə başlamışdır.

XX əsrin 60-cı illərində ölkəmizdə təsviri sənətdə bu dövrün əsas ideologiyasına xidmət edən, sosialist realizm cərəyanında əsərlərin yaranması geniş vüsət alır. Lakin həmin dövrdə də Toğrul Nərimanbəyov öz fərdi, hər kəs tərəfindən birmənalı qarşılanmayan, sosialist realizminin prinsipləri ilə toqquşan, özünəməxsus təsvir metodlarına sadıq qalmaqda davam edir. Rəssam təsviri sənətdə qəbul olunmuş kanonlardan və çərçivəcilikdən çıxaraq dövrümüzdə rəğbətlə qarşılanan qiymətli sənət əsərləri yaratmağa müvəffəq olur. Rəssamın 1963-cü ildə yaratmış olduğu "Ana" portretində dərin sevgi və kədər altında gizlənmiş mehribanlıq, xeyirxahlıq, iztirab kimi hislər heyratverici şəkildə bir-birləri ilə vəhdət yaradır. Obrazın simasındakı cizgilərin hər birində onun yaşadığı ağrıların, çətinliklərin izlərini görürük.

Rauf Ülvinin 1962-ci ildə portretini yaradarkən rəssam tam fərqli bir obraz ərsəyə gətirib. O, yalnızca aktyorun simasını saxlayaraq obrazı qeyri-adi, şərti rənglərə boyayıb. Aktyorun qara saçlarının arasından al rəngli saç dəstəsi parlayır, almacıq sümükləri və çənəsi kölgədə zümrüdü rəng çalarları alır ki, bu da fonun mavi rəngi ilə həmahəngdir. Kəskin yan işıqlandırma nəticəsində personajın uzun burnu, yüksək arkalı qaşları, böyük qabarıq göz büllurlarının ağılığı xüsusilə vurğulanır. Zəhmli, eyni zamanda qərribə baxılan obraz təməşşaçıda yetərinca təəssürat yaradır.

"Ananın portreti". Ketan, yağlı boya

Toğrul Nərimanbəyovun böyük yaradıcılıq uğuru onun 1967-ci ildə yaratdığı "Elbəy Rzaquluyevin ailəsi" tablosunda özünü ifadə edir. Əsər Azərbaycan rəngkarlığında nadir rast gəlinən ailəvi portret nümunəsidir. Tablo xaricən kifayət qədər ənənəvi, kompozisiya və kolorit baxımından isə kifayət qədər orijinaldır. Təsadüfi deyil ki, əsərin qəhrəmanlarına rəssamın doğma münasibət bəsləməsi burada açıq-aşkar görünməkdədir. Müəllifin əsərə özünəməxsus şəkildə yanaşması, obrazların başlıca xüsusiyyəti kimi gözəllik və nəəciblik xüsusiyyətlərini vurğulaması tabloya daha da lirik əhval bəxş edib.

Ötən əsrin yetmişinci illəri T.Nərimanbəyov yaradıcılığının çiçəklənmə mərhələsi hesab olunur. Artıq rəssamın üslubu mükəmməllik qazanır. E.A.Zinger öz oçerkində "Bakılı gənc usta" haqqında yazır: "Nərimanbəyovun işlərindəki formalar daxildən güclü təzyiq altında sanki parçalanmağa hazırdırlar. Lakin maneəyə rast gələrək burulurlar, şişirlər, əyilirlər, bükülürlər və öz hərəkətləri, dinamikaları ilə həyat gücünü müqavimət enerjisini təsdiq edirlər. Sanki kətanın üzəri onlara kifayət etmir və onlar həmin müstəvidə çətinliklə yerləşirlər".

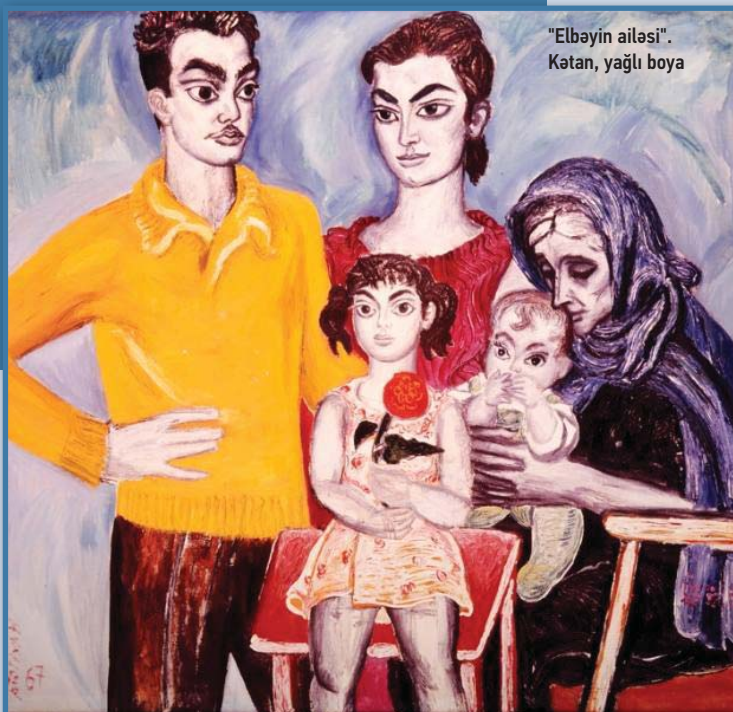
Bu kimi xüsusiyyətlər "Sviterdə avtoportret", "Bakıdakı avtoportret", "Bəstəkar Emin Sabitoğlunun portreti", "Yazıçı İbrahimbəyovun portreti" və "Marifçi Cəlil Məmmədquluzadənin portreti" əsərlərində də özünü göstərir. Rəssamın milli folklor ruhu ilə aşılana əsərləri Azərbaycanın ənənəvi təsviri sənətinə xas fiqurativ-assosiativ simvollarla da zəngindir. Coşqun və parlaq kolorist əsərlərində sanki öz dünyasını canlandırır. Çeşidli və zəngin formalara müraciət onun əsərlərini daha da maraqlı və özünəməxsus edir. Tablolarında maddi aləmin reallıqlarını ağılla deyil, hissiyyatla dərk edərək təsvir edirdi.

Nərimanbəyovun dəstxətinə xas dekorativlik, ornamentallıq onun uşaq portretlərində öz yerini sakit və bədii ifadəliliyə verir. Bu əsərlərdə əsas mənanı gözlər ifadə edir. Onun uşaq mövzusunda işlədiyi ən maraqlı işlərindən "Gənc rəssam" portretini qeyd etmək yerinə düşərdi. Tablodə obrazın başı az qala kətanın yarısını tutur. Qəhrəmanın yarı aşağı salınmış gözlərinin təsviri kompozisiyada ən çox diqqətçəkən nüansdır. Böyük gözlər irəli çıxaraq sanki yanaqların üstündən asılıb. Oğlanın simasında isə halsızlıq hiss olunur.

Rəssamın uşaq portretləri sırasında öz qızının obrazlarını da görürük. "Yatmış Əsmər", "Qız və natürmort", "Sevinc" kompozisiyaları həmin sıradadır. Olduqca özünəməxsus, insanı nağıllar aləminə

"Avtoportret". Ketan, yağlı boya

"Elbəyin ailəsi".
Kətan, yağlı boya

aparan "Yatmış Əsmər" tablosunda balaca qızın obrazı xalıyabənzər, rəngarəng bağçanın mərkəzində yerləşdirilib. Bu isə öz növbəsində saflığı və bərkəti simvolizə edir. Bu gözəl bağça nağıllar aləmində olduğu kimi sanki yuxuya getmiş qızın keşiyində dayanıb. Bu da bizə əsas verir ki, uşağı mühafizə edən bağçanı rəssam atanın fantastik obrazı kimi qiymətləndirək.

Fırça ustası XX əsrin 80-ci illərində də bir sıra portret əsərlər yazıb. 1981-ci ildə yenidən anasının obrazını canlandırıdığı əsər də

bu qəbildəndir. "Anasının portreti"ndə rəssam anasını gənc və gözəl, keçən əsrlərin geyimi olan qara krujevalı mili ispan üst geyimində təsvir etmişdir. Sanki sehrli nağıllar aləmində obraz sevgi və zərafət saçaraq parlaq işıqla əhatə olunub.

Toğrul Nərimanbəyovun yağlı boyadan başqa, həmçinin karandaşla çəkdiyi qrafik portretləri də az deyildir. Digər əsərlərinin əksəriyyəti kimi qrafik portretlərinin də mövzüsünü ziyalıların obrazları təşkil edir. Onların arasında yazıçı-dramaturq Cəfər Cəbbərlinin, müğənni Yavər xanımın, kürəkdən təsvir olunmuş gənc qız Aişənin portretləri maraqlıdır.

Paris Qrant Opera solisti İvett Sovirenin portreti, demək olar ki, qrotesk təsvirdir. Əsər biçimsiz, qeyri-adi tərzdə təsvirlənmiş sənət nümunəsidir. Hədsiz uzun boyunlu, qabarıq almacıq sümüklü, iri gözlü personaj gərgin halda məşq edərkən təsvir olunmuşdur.

Toğrul Nərimanbəyov yaradıcılığı Azərbaycan boyakarlığında özünəməxsusluğu ilə yaddaşlara köçüb. Onun yüksək peşəkarlığı yaratdığı digər çoxsaylı əsərləri ilə yanaşı, portretlərində də özünü göstərir. Portret janrının xüsusiyyətlərini yüksək səviyyədə təzahür etdirərək sanki bu janra yeni bir ruh verib. Rəssam qəhrəmanlarının daxili aləmini, psixoloji məziyyətlərini olduğu kimi müşahidə edir, təsvir etdiyi zaman isə tamamilə şəxsi prizmasından canlandırır. Avangard boyakarlığının təsiri ilə ərsəyə gələn əsərləri ilə Toğrul Nərimanbəyov bu istiqamətin ən gözəl nümunələrini yaradan dahi sənətkardır. Bu kimi keyfiyyətlər onun portret janrında yaratdığı əsərlərini daha maraqlı edir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Богоино Л. Т. Тогрул Нариманбеков. М., Сов. художник 1986, 78 стр.
2. Эфендиев Р. М., Т.Нариманбеков. Советский художник, 1966, стр. 22.
3. Möhbəddin Səməd. Toğrul Nərimanbəyov. Qrafika və rəngkarlıq. Bakı, Işıq, 1984, 40 s.
4. Toğrul Nərimanbəyov, 1930-2013 [izomaterial]. Bakı: Sərvət, [Şərq-Qərb], 2013, 104 səh.
5. Творчество народного художника Азербайджана Тогрула Нариманбекова [Текст] : [монография] . Баку: Aspoliqraf, 2014, 191 стр.

Резюме

Статья в очередной раз воссоздаёт словесное полотно неповторимого творчества Тогрула Нариманбекова. В частности, автор исследует портретное направление кисти выдающегося художника.

Ключевые слова: портрет, декоративный, раскраска, традиция, синтез, авангардный.

Summary

The article once again recreates the verbal painting of Togrul Narimanbekov's unique creativity. In particular, the author explores the portrait direction of the brush outstanding eater.

Key words: portrait, decorative, coloring, tradition, synthesis, avant garde.

Füzuli rayonunun arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrinin qorunması problemləri

Elçin Əsədov
Füzuli Tarix-diyarşünaslıq Muzeyinin direktoru

Respublikamızda zəngin arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrinə görə Füzuli rayonu mühüm yerlərdən birini tutur. Həm işğal altında, həm də işğaldan azad olmuş ərazilərdə həmin abidələrin qorunması global problemlərlə üz-üzədir, çünki daim erməni ordusu və separatçıların erməniləşdirmə və vandalizm siyasətinə məruz qalırlar. Bu gün indiki çətin şəraitdə abidələrimizin öyrənilməsinə, qorunmasına daha çox ehtiyac duyuruq. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı, əsasən də, gənc nəsil tariximizə, abidələrimizə sahib çıxmalı, onların tədqiqinə, mövcud problemlərin araşdırılmasına daha çox diqqət yetirməlidir.

Füzuli rayonunda 1968-ci ildə M.Hüseynov tərəfindən çoxtəbəqəli Azıx paleolit düşərgəsinin orta Aşel mədəniyyətinə aid təbəqəsindən tapılmış ibtidai insana məxsus çənə sümüyü üzərində tədqiqatlardan sonra məlum oldu ki, onun ən azı 350 - 400 min illik bir tarixi vardır. Bu, dövrünə görə dünyada dördüncü, keçmiş sovet respublikaları arasında, eləcə də Qafqazda birinci tapıntı idi. Həmin faktlar Azərbaycan ərazisinin ən qədim insan yaşayış məskənlərindən biri olduğunun sübutudur. Rayonun işğalından sonra ermənilər tərəfindən bəzi ölkələrdən dəvət edilmiş arxeoloqlar həmin ərazilərdə qanunsuz arxeoloji qazıntılara başladılar. Mənfur erməniləşdirmə siyasəti apararaq hər daşda absurd erməni izi tapmağa çalışdılar...

Bütün bunlara qarşı bir vəzifə olaraq abidələrimizi tanımaq, onları təbliğ etmək, mədəni irsimizi, arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrimizi daha dərinləndirən öyrənməklə bərabər, müxtəlif beynəlxalq görüşlərdə haqq səsimizi yüksək tribunallarda səsləndirməliyik. Qarabağın hər bir şəhərinin, kəndinin tarixini ayrı-ayrılıqda geniş şəkildə öyrənməli, tədqiqat və təbliğat işini önə çəkməliyik.

Füzuli rayonunun arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrinin öyrənilmə tarixinə qısa nəzər salsaq görürük ki, bu proses necə bir keşməkeşli yollardan keçmişdir.

Bu gün muzeylərimizin fondunda xalqımızın keçmiş, mədəniyyəti ilə bağlı minlərlə arxeoloji artefaktlar qorunur, nümayiş olunur və tədqiq edilir. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq arxeoloqlarımız tərəfindən Azərbaycanda müxtəlif tarixi dövrlərin mərhələləri arxeoloji tapıntılar əsasında sisteməli şəkildə öyrənilir. Füzuli rayonu ərazisindəki arxeoloji qazıntılar, tədqiqatlarla XIX əsrin sonlarından, XX əsrin əvvəlinə kimi əcnəbilər (almanlar, ruslar) məşğul olmuşlar.

1881-ci ildə Tiflis şəhərində keçirilən V arxeoloji qurultayda Zaqafqaziyada və o cümlədən Azərbaycan ərazisində ibtidai insan düşərgələri olmadığı haqqında qərar çıxarıldı. Təəssüf ki, bu yanlış qərar uzun müddət öz qüvvəsində qaldı [1,s.7]. 1895-ci ildə Şuşa realni məktəbinin alman dili müəllimi E. Resler, 1896-cı ildə isə Moskva arxeoloji komissiyasının tanınmış üzvü A. A. İvanovski

Qarabulaq kəndi yaxınlığında (indiki Füzuli şəhəri) yerləşən Qaraköpəktəpə adlı hündür yerdə qazıntı işləri aparmışlar. Daha sonra, 50-ci illərin sonlarında Quruçay və Köndələnçay hövzəsində olmuş məşhur qafqazşünas arxeoloq A.A.İessenin axtarışları da ilk kəşfiyyat xarakteri daşıyırdı. A. A.İessen Köndələnçayın aşağı axarında enolit və tunc dövrlərinə aid bir neçə qədim yaşayış yeri aşkar etmişdir [4,s.4-5].

1968-ci ilin iyun ayında paleolit arxeoloji ekspedisiyası M.Hüseynovun başçılığı altında Azıx düşərgəsinin V

Füzuli Tarix-diyarşünaslıq Muzeyi fondunda saxlanılan düşmən əlindən xilas edilmiş eksponatlardan nümunələr

təbəqənin III layında qədim insana məxsus alt çənə sümüyü tapdı.

1964-1987-ci illərdə Qüdrət İsmayılovun rəhbərliyi ilə aparılan arxeoloji tədqiqatlar zamanı Quruçay və Köndələnçay vadilərindən – Günəştəpə, Xantəpə, Qaraköpəktəpə, Kültəpə, Uzuntəpə və Meynətpə düşərgələrində tunc dövrünə aid zəngin maddi-mədəniyyət qalıqları müəyyən edilmişdir.

Orta Tunc dövrü mədəniyyəti Füzuli şəhəri yaxınlığındakı Qaraköpəktəpə yaşayış yerində də öyrənilirdi. Burada 3 m qalınlığında mədəni təbəqə üzə çıxarıldı. Təbəqədə iri qaya parçaları, çay daşlarından inşa edilmiş möhtəşəm müdafiə və digər tikintilərin qalıqları aşkarlandı. Dördbucaqlı tikililərin döşəməsi sarı gillə süvanmışdı. [2,s.40-41]

Qaraköpəktəpə yaşayış yeri eradan əvvəl V-IV minilliklərdən başlayaraq eramızın XII-XIV əsrlərinə qədər zəngin yaşayış yeri olmuş və ibtidai dövr üçün xarakterik olan daş alətlərdən, saman qarışıqlı, əldə hazırlanmış gil qablardan başlayaraq, mükəmməl quruluşlu tunc silahlar, zərif naxışlanmış gil qablar və ibtidai qazmalardan gözəl gözəl memarlıq xüsusiyyətlərinə malik yaşayış binalarına qədər zəngin bir inkişaf yolu keçmişdir [3,s.7-8].

Füzuli ərazisində 1960-cı illərdən aparılan davamlı, uğurlu arxeoloji ekspedisiyalar gözəndən uzaq olan bir rayonun adının təkcə Bakı şəhərində deyil, keçmiş sovet respublikalarında, hətta dünya arxeoloqları arasında tanınmağına səbəb olmuşdu. Arxeoloji qazıntılar zamanı rayon sakinlərinin öz tarixi keçmişlərinə marağı daha da artdı. Bütün bu amillər nəticəsində dövlətimiz tərəfindən 1981-ci ildə Füzuli rayonunda Tarix-diyarşünaslıq Muzeyinin yaradılmasına qərar verildi. 1 iyun 2006-cı il tarixdə isə Bala Bəhmənli kənd sakini Elçin Əsədovun şəxsi muzeyi əsasında muzeyin Bala Bəhmənli filialı formalaşdırıldı. 1993-cü ildə rayonun işğalı zamanı əməkdaşların fədakarlığı nəticəsində muzey əşyaları od-alovun içindən xilas edilərək Bakı şəhərinə gətirilib "İstiqlal" muzeyində yerləşdirildi. Təcavüzə məruz qalmış başqa muzeylər fəaliyyətlərini dondursalar

da, Füzuli rayon Tarix-diyarşünaslıq Muzeyi uzun müddət – 1993-2014-cü illərdə "İstiqlal" muzeyində fəaliyyət göstərirdi. 2014-cü ildə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Horadiz şəhərində Füzuli Tarix-diyarşünaslıq Muzeyinin yeni binasının inşası ilə əlaqədar muzey fondu paytaxtdan Horadizə köçürüldü. 2014-cü il 28 avqust tarixində hörmətli Prezidentimiz İ.Əliyev tərəfindən muzeyin təntənəli açılışı reallaşdı. Hazırda muzeyin fondunda 6 mindən çox əşya mühafizə olunur. Muzey ixtisaslı kadrlarla fəaliyyətini davam etdirir və ekspozisiyasında düşmən əlindən xilas edilmiş etnoqrafik, nimuzmatik, arxeoloji və s. abidələrimiz nümayiş etdirilir.

Füzuli rayonunun arxeoloji abidələri ilə yanaşı, onun tarixi memarlıq abidələri-ölkə əhəmiyyəti daşıyan Qarğabazar kəndində Karvansaray (XVII əsr), Aşağı Veysəlli kəndində Mirəli türbəsi (XIV əsr), Şeyx Babi Yaqub türbəsi (XIII əsr), Əhmədallılar (arğalı) türbəsi (XIII əsr) və yerli əhəmiyyətli çoxsaylı məscid, türbə, hamam, dəyirman, körpü, kəhriz və sair də öyrənilir. Bu abidələr müxtəlif memarlar tərəfindən inşa edilmişdir. Füzuli rayonunun tarixi memarlıq abidələri həm keçmişdə, həm də indinin özündə tarixçilərimiz, memarlarımız tərəfindən öyrənilir.

Erməni işğalçıları tərəfindən zəbt olunmuş Azərbaycan torpaqlarında, o cümlədən Füzuli rayonunun işğaldakı ərazilərində maddi-mədəni irsimizin çoxsaylı və dəyərli abidələri erməni vandalizmi təhlükəsi ilə üz-üzədir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli 132 nömrəli Qərarı ilə təsdiqlənmiş sənədə əsasən Füzuli rayonu ərazisində 2 dünya əhəmiyyətli arxeoloji – Azıx, Tağlar mağarası, ölkə əhəmiyyətli 14 arxeoloji abidə, ölkə üzrə 4 və yerli əhəmiyyətli 43 tarixi, ictimai, dini, memarlıq abidəsi var. Hal-hazırda həmin abidələrdən yalnız dördü işğaldan azad edilmişdir. Göründüyü kimi, onlar xalqımızın çoxəsrlik tarixinin bütün mərhələlərini özündə əks etdirən dünya, ölkə və yerli əhəmiyyətli mədəniyyət abidələridir.

1988-ci ildən Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzünün

başlanması ilə Qarabağın hər bir guşəsində, eləcə də Füzuli rayonunda arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrinin varlığı sual altına düşdü. Daşınmaz abidələr siyahısındakı həmin sərvətin daşınması mümkün olmadığından qorunması da problemlərlə nəticələndi. Rayonun erməni ordusunun nəzarəti altına keçdiyi 23 avqust 1993-cü ildən indiyə qədər abidələrimizin aqibəti haqqında az məlumat əldə edilmişdir. Azərbaycan Ermənistanın bu işğalçı və vandal siyasətinə qarşı beynəlxalq təşkilatlar qarşısında təcavüzkarın cəzalandırılması məsələsini qaldırmış və bu, dövlətimizin təxirəsalınmaz vəzifələrindən birinə çevrilmişdir. Ermənistanın törətdiyi cinayət 1954-cü ildə qəbul edilmiş Haaqa Konvensiyasına ziddir. Bu konvensiya hərbi münaqişələr zamanı hər bir dövlətin özünün və rəqib tərəfin ərazisində yerləşən mədəni dəyərlərin qorunmasını iştirakçı dövlətlərin qarşısında vəzifə kimi qoyur. Ermənistanın yürütdüyü siyasət eyni zamanda YUNESKO-nun "Ümumdünya mədəni və təbii irsin qorunması haqqında" konvensiyasının da pozulmasıdır. Məhz işğaldakı ərazilərdə mədəni mülkiyyətin qorunması məsələsinin YUNESKO-nun Silahlı münaqişələr zamanı mədəni mülkiyyətin qorunması üzrə Komitə tərəfindən müzakirəsinə 2012-ci ildə Azərbaycan tərəfindən təşəbbüs göstərilib və 2012-ci ilin qərarına əsasən Katiblik tərəfindən işğal edilmiş ərazilərdə mədəni mülkiyyətin qorunmasına aid müvafiq sənədlərin hazırlanması tələb olunub.

Füzuli rayonunun işğaldakı ərazisinin bir hissəsi rəşadətli ordumuz tərəfindən iki dəfə azad edilib. Onlardan birincisi Ulu öndər Heydər Əliyevin komandanlığı altında Horadiz əməliyyatı zamanı 1994-cü il 4-5 yanvarda baş vermişdi. İkinci əməliyyat isə 2016-cı il Aprel döyüşləri zamanı reallaşdı. Hər iki döyüş zamanı ərazilərimizin

müəyyən qismi azğın düşməndən qurtuldu. Aprel döyüşləri zamanı həm Füzulinin bir hissəsi, həm də Cəbrayıl rayonunun Cocuq Mərcanlı və Lələtəpə azadlıqlarına qovuşdular. Horadiz əməliyyatı zamanı XIX əsrə aid Böyük Bəhmənli kənd məscidi, XIII əsrə aid Şeyx Babi Yaqub türbəsi, XIII əsrə aid Əhmədilər (arğalı) türbəsi– düşmən əsirliyindən üç tarixi memarlıq abidəsi və bir arxeoloji abidə əsl sahibinə qaytarıldı.

İşğal altındakı abidələrimizin taleyi dövlətimiz tərəfindən mütəmadi şəkildə beynəlxalq səviyyəli məclislərdə ön plana çıxarılır. Həmin abidələrimizin çoxu erməni vandalizminə məruz qalıb. Bütün bunlarla yanaşı, gələcəkdə azad olunacaq geniş ərazidə arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrinin üzə çıxarılması üçün ekspedisiyaların təşkili imkanı yaranıb. Dövlətimiz tərəfindən işğaldan azad olunmuş ərazilərdəki tarixi memarlıq abidələrimizin qorunması, konservasiyası və bərpasına böyük önəm verilir. Məhz bunun nəticəsidir ki, 2011-ci ildə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sifarişi ilə Füzuli arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən Şeyx Babi Yaqub türbəsinin bərpasına başlanılmışdır. Şeyx Babi Yaqub türbəsində konservasiya və bərpa işləri başa çatdıqdan sonra üzə çıxarılmış yeni abidə kompleksi ziyarətçilərin istifadəsinə verildi. Abidənin bərpası Füzuli rayon ictimaiyyəti tərəfindən müsbət qarşılandı. Bu abidənin bərpası onu göstərirdi ki, Azərbaycan xalqı öz tarixi ərazilərini azadlığı ilə bərabər, həm də mədəniyyətinə sahib çıxaraq, tarixi memarlıq abidələrini bərpa etməyə qadirdir. Biz inanırıq ki, azad olunacaq hər bir qarış torpağımızda yeni-yeni arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrimiz aşkar edilərək öyrəniləcək, onların konservasiya və bərpa işləri aparılacaqdır. ♦

Ədəbiyyat:

1. Cəfərov Ə.F. Qarabağın paleolit düşərgələri. Bakı CBS. 2017. 368 səhifə.
2. Göyüşov R.B. Azərbaycan arxeologiyası. Bakı. İşıq. 1986, 186 səhifə.
3. Göyüşov R.B. Qarabağın keçmişinə səyahət. Bakı, "Azər nəşr", 1993, 83 səhifə.
4. İsmayılov Q.S. Quruçay və Köndələnçay vadisində qədim mədəniyyətin izləri. Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 1981, 51 səhifə.

Резюме

Автор доводит до сведения широкой общественности тот факт что судьба исторических памятников Азербайджана есть и будет приоритетом государственной политики нашей республики.

Ключевые слова: археология, бассейны Гуручай и Кондаланчай, Физулинский историко-краеведческий музей, неолитовый и бронзовый период.

Summary

The author communicates to the general public the fact that the fate of the historical monuments of Azerbaijan is and will be a priority of the state policy of our republic.

Key words: archeology, Guruchay and Kondalanchay basins, History-Ethnography Museum of Fuzuli, Neolithic and Bronze Age.

MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ KARİKATURA SƏNƏTİ

Kəmalə Mustafayeva

təsviri sənət tarixi və nəzəriyyəsi ixtisası I kurs üzrə təhsil alan magistratura tələbəsi

E-mail: kemale748@gmail.com

Hər bir cəmiyyətin inkişafında karikatura janrında yaradılmış əsərlər böyük əhəmiyyətə malikdir. Respublikamızda demokratiyanın qəbul olunmuş prinsiplərinə əsaslanan azad insan və vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edildiyi dövrdə təsviri sənətin mühüm sahələrindən biri kimi Azərbaycan karikatura sənətinin inkişafı ürəkəcan haldır. Azərbaycan karikatura sənətinin "Molla Nəsrəddin"dən, Əzim Əzimzadədən başlayan zəngin ənənələri vardır. Müasir dövrdə milli incəsənətimizin bu mühüm sahəsinin möhkəm təməl üzərində qurulması insanların ictimai və mədəni şüurunun inkişafında mühüm rola malikdir.

Karikatura sənəti həyat çətinliklərinin, mənəvi ziddiyyətlərin, satirik dillə interpretasiyası bədii inikası kimi çətin missiyanı öz üzərinə götürmüşdür. Bu sahədə əsl usta səviyyəsində çalışmaq üçün rəssamdan dərin bilik, iti zəka, incə yumor hissi və müşahidəçilik qabiliyyəti tələb olunur. Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir və başqaları kimi, uzaqgörən və müdrik, öz xalqının taleyinə yanan görkəmli şəxsiyyətlərin satiraları Azərbaycan cəmiyyətindəki ictimai çatışmazlıqların ümumi səbəbini açıqlayırdı. Ayırı-ayrı tiplərin simasında insanların əxlaqındakı mənfi cəhətlərin islah yolları göstərilirdi. Bu işdə karikaturaçı rəssamların rolu heç də az deyil. Bütün dövrlərdə karikaturaya bir janr kimi mənəvi ehtiyac hiss olunur. Karikaturaçıların yaradıcılığının təhlili onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycanda Əzim Əzimzadə, İsmayıl Axundov, Qəzənfər Xəlqov və başqalarının yolunu layiqincə davam etdirəcək, kəsərli fırçası ilə cəmiyyətin eyiblərini satira atəsinə tuta biləcək rəssamlar nəslə yetişmişdir. 80-ci illərin sonları – 90-cı illərin əvvəllərində respublikamız keçid dövrünü yaşadı. Onun fəsadları bir çox sahələrdə bu gün də davam edir. Təsviri incəsənət sahəsində bədii əlaqələrin kəsilməsi, bazar iqtisadiyyatının bərqərar olması, çoxpartiyalılıq sisteminin tətbiqi, mətbuatın özəlləşdirilməsi, nəşriyyatların təsərrüfat hesabına keçirilməsi karikaturanın inkişafına müəyyən əngəllər yaratmışdır. 1991-ci ildə müstəqilliyini elan etmiş Azərbaycan Respublikası ilk günlərdən digər dövlətlərlə münasibətlərini dövlət sərhədlərinin və ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığı, mübahisəli məsələlərin dinc yolla nizama salınması, başqa dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq prinsipləri əsasında qurmağa başladı. Qondarma "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nın elan edilməsi və buna dünya birliyinin, beynəlxalq təşkilatların loyallıq münasibət göstərməsi erməni separatçıları şirnikləndirmiş,

onların hərbi əməliyyatlara başlayaraq əlverişli, strateji əhəmiyyətli məntəqələri ələ keçirməsinə şərait yaratmışdı. Beləliklə, Azərbaycan erməni işğalçıları tərəfindən elan edilməmiş ədalətsiz müharibəyə sürüklənmiş, torpaqlarımızın 20%-i işğala məruz qalmışdı. Belə bir dövrdə karikaturaçı rəssamlarımız dövrü mətbuat səhifələrində erməni separatçıların ədalətsiz ərazi iddialarını, torpaqlarımızın işğalını və Ermənistanın mövqeyini müdafiə edən ölkələrin ikili siyasətini ifşa edən karikaturalarla çıxış edirdilər. Düşməyə nifrət, qələbəyə inam aşıllayan bu əsərlərdə mətnaltı ideyanın aydın ifadəsi, şərti ifadə tərz, lakonik və yığcam təsvir vasitələri ilə daha böyük informasiyanın verilməsi siyasi karikaturanın səciyyəvi cəhəti kimi meydana çıxırdı. Məlumdur ki, faciənin əsl mahiyyətinə nüfuz etmək, onun mayasındakı acı gülüşü aşkarlamaq rəssamdan yüksək intellekt və böyük peşəkarlıqla yanaşı, həm də sözün əsl mənasında, yüksək vətənpərvərlik hissi tələb edir. Bu baxımdan rəssamlarımızın əsərləri tamaşaçıda ruh yüksəkliyi yaratmaqla bərabər, bədii estetik səviyyəsi və professional ifadə tərzinə görə də seçilir. Müstəqil respublikamıza Sovet imperiyasından miras qalmış Qarabağ problemi, ölkədə gedən çirkin siyasi oyunlar, səriştəsi olmayan insanların məsul vəzifələrə təyin edilməsi, Azərbaycanı parçalamaq üçün göstərilən cəhdlər, iqtisadi və sosial problemlər və həmin dövrün digər bu kimi mövzuları rəssamlarımızın yaradıcılığında əsas yer tuturdu.

Azərbaycan karikaturasının indi də davam edən inkişaf mərhələsi 1991-ci ildən – Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əldə etməsindən sonra başlamışdır. Sovet karikaturasının zəngin ənənələri və bədii nailiyyətləri karikaturanın yeni mərhələdə tərəqqisi üçün zəmin yaratmışdı. Ona görə də rəssamlarımızın qarşısında bu zəngin irsin təkmilləşdirilməsi və dünya karikatura sənətinin inkişaf istiqamətləri ilə uzlaşdırılması kimi mühüm vəzifələr dururdu.

Məhz həmin dövrdə Azərbaycan karikaturası B.Hacızadə, Q.İdrisov, Y.Əsədov, V.Allahyarova (V.Cəfərova), B.Qasımov (Bulud), E.Mirzəyev, H.Yəhyayev (H.Nəsiroğlu), S.Nəsirov (S.Cəfərli), Q.Vəlicanov, N.Salmanova və başqalarının iti, lakonik qrafik formaya malik kəsərli karikaturaları ilə zənginləşir. Bu yeni istiqamət Azərbaycan karikaturasının "formal dili"nin təkmilləşməsi və satirik obrazın tədricən müşayiətedici mətnsiz qavranı bilməsi ilə nəticələndi. "Sözsüz", yəni satirik situasiyanın şərh edilmədən yalnız qrafik vasitələrlə əks olunduğu karikaturalar, əslində, Azərbaycan karikaturasının "beynəlmiləl

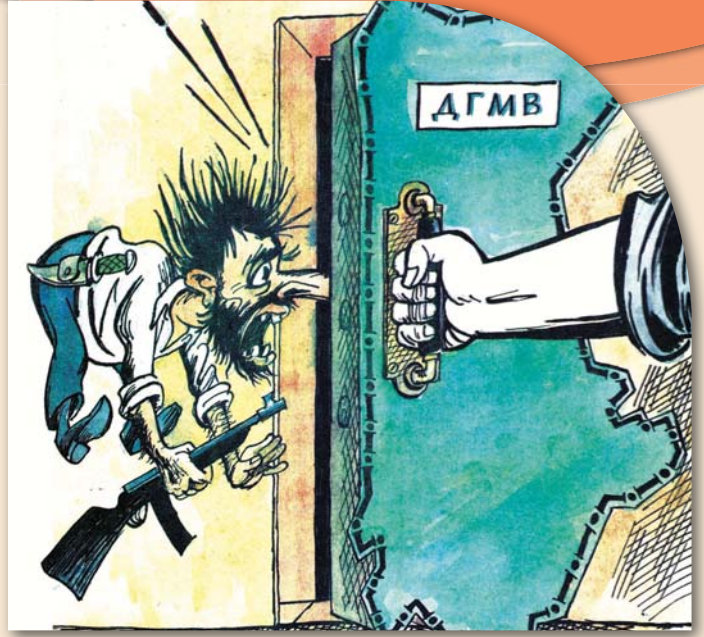
dildə" danışmasına təkən verdi.

90-cı ilin satirik qrafikasında bazar iqtisadiyyatının gətirdiyi fəsadlar, qiymətlərin günbəgün artması, ərzaq çatışmazlığı kimi mövzulara həsr olunmuş karikaturalar da böyük üstünlük təşkil edirdi. "Kirpi" jurnalının səhifələrində bu mövzuya müraciət edən rəssamlarımız sırasında, xüsusilə A.Quliyev, S.Nəsirov, Q.Vəlicanov, H.Yəhyayev və V.Tatarinsevin adlarını qeyd etmək lazımdır. Onların yaradıcılığında, respublika iqtisadiyyatının keçid dövrünə xas problemlər maraqlı aspektdən işıqlandırılmış, qarşıya çıxan çətinliklər sarkazm və grotesk vasitəsi ilə kəskin şəkildə ifşa olunmuşdur. İqtisadiyyatın aşkar və gizli tərəfləri, keçid dövrünə xas böhran, bahalıq, qıtlıq, defisit kimi problemlərə kəskin münasibət bildirilməsi rəssamlardan bacarıq və istedadla yanaşı, həm də bu ağrılara acıyan vətəndaş mövqeyi tələb edirdi.

Rəssamlarımızın o illərin iqtisadi vəziyyətinə, qiymət artımına həsr edilmiş karikaturalar sırasında "Yeməyə bir şey tapıram ki..." (1991), H.Yəhyayevin "Bom-Boş..." (1991), "Mühafizə" (1991), Q.İdrisovun "Yüksəliş yollarında veriliş davam edir" (1991), N.Məmmədovun "Dilənçi..." (1991), Ə.Dadaşovun "Qiymətlər" (1991) kimi əsərləri dəqiq seçilən tənqid hədəfi və mətnaltı fikrin aydınlığı, eləcə də eyham və təşbehin çoxcəhətliliyi baxımından maraq doğurur.

Torpaqlarımızı işğal edən düşmənin tezliklə öz layiqli cəzasını alacağını, bu əfi ilanının başının əziləcəyini göstərən, təcavüzkarların işğal etdikləri ərazilərdən qovulacağını və torpaqlarımızın azad olacağını, Azərbaycanın Dövlət bayrağının Dağlıq Qarabağdan asılacağını əks etdirən təbliğat xarakterli bu rəsmlər vətəndaşlarımızın qələbəyə inamını, Azərbaycanın haqq işinə əminliyini artırır, onlarda ruh yüksəkliyi yaradırdı. B.Hacızadənin "Haqq-ədalət zəfər çalacaq" (1991), V.Ternavskinin "Torpaqlarımızdan rədd ol!" (1991), V.Tatarinsevin "Burnun ovulacaq" (1991), H.Yəhyayevin "Arzun ürayində qalacaq" (1991) kimi yüksək vətənpərvərlik əhval-ruhiyyəsində işlənmiş əsərlərində informasiya yükü şərti ifadə vasitələri ilə, yüksək ustalıqla təqdim edilmişdir. Karikaturaçı rəssam B.Hacızadənin "Kirpi" satirik jurnalında eyni mövzuya həsr olunmuş rəsminə düşmən işğalından təmizlənmiş, yenidən tikilmiş və abadlaşdırılmış Qarabağımız təsvir edilmişdir. Xalqa, vətənə sevgi zəminində işlənmiş bu rəsmə Şuşa və Əsgəran qalaları, Ağdam məscidi, yeni ucalmış binalar, dinc quruculuq işləri ilə məşğul olan zəhmətkeş insanlarımız, Azərbaycanın dilbər guşəsi Qarabağa istirahətə gəlmiş gənc ailə, əllərində bayraq tutmuş xoşbəxt uşaqlarımız və əlbəttə, yüksəklikdə dalğalanan üçrəngli bayrağımızı görmək olar. İşğal olunmuş ata-baba torpağını azad, xalqını firavan görmək arzusu ilə yaşayıb yaradan müəllif şəkilməz mətnə milyonlarla azərbaycanlının arzu və istəyini əks etdirmişdir: – "Torpaqlarımızı azad edək, əvvəlkindən də gözəl kəndlər, qəsəbələr və şəhərlər salaq!"

Bayram Hacızadə 1968-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1985-ci ildən "Kirpi" satirik jurnalında və dövrü mətbuatda karikaturaçı kimi çıxış etməyə başlamışdır. 1987-ci ildə Ə.Əzimzadə adına Dövlət Rəssamlıq Məktəbini, 1994-cü ildə Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetini bitirmişdir. 2000-ci ildən Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü olan karikaturaçı rəssam 2004-cü ildən "Kirpi" satirik jurnalında baş məsləhətçi vəzifəsində

çalışır, 2005-ci ildən "Biz və karikatura" jurnalının təsisçisi və baş redaktorudur. Elə həmin ildən Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvü və karikatura bölməsinin sədridir. Əsərləri respublikada və xaricdə keçirilən beynəlxalq müsabiqələrdə qızıl, gümüş və bürünc medallara, xüsusi mükafatlara və fəxri diplomlara layiq görülmüşdür. 2006-cı ildə Azərbaycan Karikaturaçı Rəssamlar Birliyinin sədri seçilmiş B.Hacızadə Beynəlxalq Karikaturaçılar Təşkilatları Federasiyasında Azərbaycan qrupunun rəhbəridir. 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adına layiq görülmüş və 2008-ci ildə sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. Hazırda Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Təsviri sənət tarixi və nəzəriyyəsi kafedrasının professoru vəzifəsində çalışır. Həmçinin 2008-ci ildən "Molla Nəsrəddin" Beynəlxalq Karikatura Müsabiqəsinin təşkilatçısı, "Molla Nəsrəddin" – Azərbaycan" layihəsinin rəhbəridir. 2008-ci ildən "Cartoon" Beynəlxalq Karikaturaçılar Klubuna (ABS), 2009-cu ildə isə Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının rəyasət heyətinə üzv seçilmişdir. Öz imzası ilə oxucusuna artıq yaxşı tanış olan karikatura ustası 2009-cu ildən Təbriz Karikatura Birliyinin, 2017-ci ildən Türkiyə Karikaturaçılar Assosiasiyasının, 2018-ci ildə isə Rusiya Rəssamlıq Akademiyasının fəxri üzvü seçilmişdir. Bakı, Ərdəbil, Əskişəhər, Kiyev, Minsk, Yekaterinburq, İstanbul, Hayfa, Poltava, Təbriz və Barselona-da fərdi sərgiləri təşkil olunmuşdur.

Bayram Hacızadənin mövzu seçimində süniliyə və uydurma motivlərə meyil duyulmur. Həyatımızın ən müxtəlif sahələrində "cücərməyə" başlayan xoşagəlməz hallara, ziyanlı vərdislərə vətəndaş mövqeyi sərgiləyən rəssamın cəmiyyəti xəbərdar etmək istəyi güclüdür. Onun rəssam kimi tənqid hədəfinə tuş gələn ən müxtəlif peşə adamlarının əməllərinin bədiiləşdirilməsindən qaynaqlanan orijinal baxışı, əsərlərinin dərin mənə-məzmun tutumu, etiraf edək ki, əksər hallarda qibtəolunandır. Bayram Hacızadənin satirasında hadisə və obrazların komik şişirtmə və nisbi grotesk prizmasından keçirildiyini, təsvir olunanların acı gülüş hədəfinə çevrildiyini aydın görmək mümkündür. Bununla belə, rəssamın fırçasından çıxmış və tamaşa-

çıda gülüşlü, düşündürücü ovqat yaradan satirik ruhlu bədii təsvirlər mahiyyətinə görə gerçəkliyin daşıyıcısı, bədii həllinə görə isə sadə və həyatidir. Adı dünyanın tanınmış karikatura ustaları ilə yanaşı çəkilən Bayram Hacızadənin sənəti heyrətamiz dərəcədə insanidir desək,

həqiqəti söyləmiş olarıq. Həyat hadisələrinə müxtəlif, hətta ən kəskin münasibətinə də rəssamın tənqid etdiyi insanları sevdiyi, onların halına acıdığı, onlarla həmdərd olduğu, gördükləri və çəkdiklərinin qarşılığında duyğulandığı aydın görünür.

Azərbaycan karikaturasının dünyaya çıxışı, Beynəlxalq karikatura müsabiqələrində iştirakı və uğurları təkcə Bayram Hacızadənin deyil, həmçinin Yavər Əsədov, Elman Mirzəyev, Kirman Abdin, Seyran Cəfərli, Rəşid Şərif, Soltan Soltanlı kimi rəssamlarımızın da adı ilə bağlıdır. Keçid dövründə Azərbaycan karikatura sənətimiz çətin günlər yaşasa da, məhv olmadı, rəsamlarımız ölkə mətbuatında öz əsərləri ilə ardıcıl şəkildə çıxış etməyə başladılar. Bu dövr həm də mətbuat aləmində saysız-hesabsız satirik qəzet və jurnalların yaranması ilə yadda qaldı: “Zarafat”, “Tək səbir”, “Şeytan”, “Dəryaz”, “Güzgü”, “Mozalan” və s. 2006-cı ildən nəşrə başlayan və Azərbaycan Karikaturaçı Rəssamlar Birliyinin orqanı olan “Biz və karikatura” jurnalını da bu sahədə ilk peşəkar jurnal saysaq, yanılmırıq.

Müasir dövrdə, Azərbaycan karikaturasının inkişafında mütərəqqi dünya karikaturasının nailiyyətlərindən bəhrələnmə, milli ənənələrə əsaslanan klassik üslub xüsusiyyətlərinin müasir baxımdan işlənməsi, mövzu aktuallığı və problemə yanaşmada yeniləşmə tendensiyası ilə qarşılaşırıq. İdeoloji cəbhənin sadıq əsgərləri kimi özünəməxsus dəstxəti, hadisələrə yanaşma tərzı və yanaşma müxtəlifliyi ilə seçilən rəssamlarımızın bu illər ərzində dövrı mətbuat səhifələrində irili-xırdalı yüzrlərlə karikaturası və satirik rəsmlı dərc edilmişdir. Deyilənlərə yekun kimi qeyd etmək olar ki, Azərbaycan satirik qrafikası, nəzərdən keçirdiyimiz dövrdə ölkədə və beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələrin işıqlandırılması, aktual problemlərin gündəmə gətirilməsi, neqativ hallara qarşı barışmaz mövqe nümayişi, mənfi tiplərin üzə çıxarılaraq ifşası sahəsində böyük müvəffəqiyyətlər əldə etmiş, karikaturaçı rəssamlarımız öz peşəkar səriştə və bacarıqlarını əsirgəmədən təsviri sənətin satirik qrafika sahəsində yeni uğurlu əsərlər yaratmışlar. ♦

Ədəbiyyat:

1. Hacızadə B. Azərbaycan karikaturaçı rəssamları. Bakı: “Azəri-dizayn” mətbəəsi, 2018, 80 səh.
2. Hacızadə B. Azərbaycan karikaturası dünən və bu gün. Bakı: 2007.
3. Hacızadə B. Kirpi”nin rəssamları 1980-1991. Bakı: “Bestpack” mətbəəsi, 2007, 367 səh.
4. Hacızadə B. Müasir Azərbaycan karikaturası. Bakı: “Şərq-qərb” mətbəəsi, 2007, 128 səh.
5. www.azerbaycanli.org
6. www.anl.az

Резюме

В статье рассказывается о карикатурах, отражающих политические события, в стране конца 90-х годов XX века.

Ключевые слова: современные художники, оригинальность, современность, гротеск, критика, разоблачение, сатирический журнал.

Summary

The article describes the cartoons reflecting political events in the country of the late 90s of the 20th century.

Key words: contemporary artists, originality, modernity, grotesque, criticism, exposure, satirical magazine.

Zakirin uğurlu sənət yolu

Əhsən Rəhmanlı

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: ahsanrahmanli@mail.ru

Elçin Nağıyev

AMK-nın baş müəllimi

E-mail: elcin.nagiyev@mail.ru

Qədim tarixə, zəngin ənənələrə malik Azərbaycan musiqisi dünya mədəni xəzinəsinə öz töhfələrini verməkdədir. Tarixən Azərbaycanda daim mövcud olan vokal-instrumental və instrumental musiqimiz inkişafı və məhsuldar bir yol keçib. Bu gün instrumental ifaçılıq sənətini qarmonsuz təsəvvür etmək mümkünsüzdür. Qarmon çalğı alətlərimizin tərkibinə daxil olub təkamül yolu ilə özünü doğrultmuş, təsdiqlənmiş, xalqımızın ruhu, zövqü ilə doğmalaşmış həmişəyaşarlıq qazanmışdır. Doğrudan da, Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi olan instrumental ifaçılıqda qarmon sənətinin xüsusi yeri, əhəmiyyəti və rolu vardır. Qarmon ifaçılığı sənətinin təşəkkül tapıb, inkişaf edib, formalaşmış yaşamasında müqtədir sənətkarlarımızın xidmətləri danılmazdır.

Həmin böyük sənətkarlarımızdan biri də Zakir Mirzəyevdir. O, sənətdə parladiğı andan öz sözünü demiş, misilsiz işləri, zəngin yaradıcılığı ilə milli qarmonumuzu ucaldaraq daha da sevdirmiş və xalq musiqisinə layiqli töhfələr vermişdir. Hələ 2008-ci ildə 65 illik yubileyi ilə bağlı onun haqqında "Zakir Mirzə zirvəsi" adlı monoqrafiyanı oxuculara təqdim etmişik. Hazırda isə sənətkarın 75 illik yubileyi ilə əlaqədar adicəkilən kitab üzərində iş aparıb, əlavələrlə, daha geniş məlumatla zənginləşdirərək Zakirsevərləri sevindirmək arəfəsindəyik.

Zakir Qulamhüseyn oğlu Mirzəyev 1943-cü il sentyabrın 16-

da Bakıda anadan olmuşdur. Qulamhüseyn Mirzəyev çalışdığı işlə bağlı 1948-ci ildə ailəsi ilə Xaçmaza köçmüşdür. Zakir 1951-ci ildə Xaçmaz şəhər məktəbinin I sinfinə daxil olub. O, 8 yaşından sərbəst şəkildə qarmon çalmağa başlayıb. Belə bir istedad atanı, qohum-qonşunu, daha sonra təhsil aldığı məktəbdəkiləri təəccübləndirib. Zakir 9 yaşından Xaçmaz şəhər Pioner və Məktəblilər Evinin musiqi dərnəyinə cəlb edilib. Burada da bacarığı özünü daha geniş büruzə verib və rayon ictimaiyyətinin diqqətini çəkib. Az sonra rayon mədəniyyət evinin özfəaliyyət kollektivinə qatılıb. Beləliklə, Zakir 1952-1959-cu illərdə respublikada keçirilən bütün baxış-müsabiqələrə, festivallara göndərilib. Bu tədbirlərin hamısında qarmonu ilə önə çıxıb birincilik qazanaraq tərifnamələr, fəxri fərmanlarla təltif olunub, mükafatlar alıb. Münsiflər heyətinin sədri, tanınmış bəstəkar, Əməkdar incəsənət xadimi Əfrasiyab Bədəlbəyli onun ifasını yüksək dəyərləndirib və onu diqqətdə saxlayıb. Zakirin atası ilə söhbətləşərək gənc istedadın paytaxta gəlib geniş fəaliyyət göstərməsini tövsiyə edib.

Zakir Mirzənin fikirlərindən: "1960-cı ildə atamın razılığı və xeyr-duası ilə Bakıya gəldim, ana babamın mülkünə, doğulduğum evə qeydiyyatda düşdüm. Ə.Bədəlbəylinin vasitəsilə L.Şmidt adına zavodun Mədəniyyət və Texnika Sarayının rəqs ansamblında müşayiətçi-qarmonçalan kimi əmək fəaliyyətinə başladım".

Hələ bundan əvvəl Bakıda keçirilən Tələbə və Gənclər Festivalının qalibi olarkən ifasında "Bayatı-Şiraz" dərəmədi və "Bakı" xalq oyun havası Ə.Bədəlbəyli vasitəsilə Azərbaycan radiosunun fonduna qəbul edilir.

Şəhərin qaynar musiqi həyatı Zakiri öz qoynuna alır, sənət inkişafına kömək edir və tanınmasına şərait yaradır. Onun ən böyük uğuru 1959-cu ildə SSRİ-nin paytaxtı Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti günlərinə göndərilən musiqiçi heyətinin tərkibinə daxil edilməsi idi. 16 yaşlı Zakirin belə möhtəşəm tədbirə göndərilməsi mövcud tələblərə uyğun olmasa da, istisna bir hal kimi qəbul olundu. Burada Zakirin böyük istedadı, qeyri-adi ifa bacarığı əsas rol oynayırdı. Gənc qarmonçalan Moskva tamaşaçıları qarşısında maraqlı çıxışı ilə diqqət çəkirdi və alqışlar qazanırdı.

Zakir 1962-ci ildə Bakıdakı 36 sayılı fəhlə-gənclər məktəbini

bitirərək M.A.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutuna (hazırda ADMİU) daxil olur, 1968-ci ildə təhsil ocağını bitirib təyinatla M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasına göndərilir. O, filarmoniyada solist-qarmonçalan ştatına işə götürülür. 1978-ci ildə Azərbaycan Dövlət Qasrtol-Konsert Birliyi yaradılarkən filarmoniyanın bütün solistləri kimi o da yeni mədəniyyət müəssisəsinə keçirilir. 10 il həmin Qasrtol-Konsert Birliyində çalışır.

Zakir Mirzə sənəti ilə Azərbaycan qarmon ifaçılığına yeni nəfəs, yeni həvəs, güc-qüdrət, məhəbbət, şöhrət, təpər gətirib. Onun gəlişi ilə milli qarmon sənətində yeni mərhələ başlandı. Bu gənc, novator musiqçinin ifaçılıq texnikası, cəld barmaqlarla ifası, iti sürətli çalğısı, özünəxas üslubu, bəstələdiyi melodiyalarla öz repertuarını zənginləşdirməsi, Azərbaycan və xarici ölkə bəstəkarlarının əsərlərinə müraciəti xüsusi diqqət, maraq yaratmış, musiqi ictimaiyyətinin nəzərində olmuş və ümumxalq məhəbbəti qazanmışdı. Əbəs deyil ki, dünya şöhrəli dirijor, bəstəkar Maestro Niyazi onu "Qarmonun Paqaninisi" adlandırmışdı.

Zakir Mirzə 1979-2004-cü illərdə Azərbaycan incəsənət ustaları ilə birlikdə Hollandiya, İsveç, Norveç, Polşa, Çexoslovakiya, Rumıniya, Brüssel, Misir, Liviya, Mali, Anqola, Konqo, Vyetnam, İran, Türkiyə, Avstriya, Rusiya və digər ölkələrdə səfərlərdə olaraq milli musiqimizi və Azərbaycan qarmonunu layiqincə təbliğ etmişdir. 2002-ci il dekabrın 24-də ona Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti fəxri adı verilmişdir.

Zakir gözəl melodiyalar bəstəkarıdır. İndiyə qədər müxtəlif ritm-intonasiyalar və fərqli məqamlar üzərində 100-ə yaxın musiqi bəstələmişdir. Onlardan əllisi milli radionun fonduna daxil edilərək sələndirilir. Qalan hissəsi isə sənətkarın fondunda maqnitofon lentlərində və not yazılarında qorunur. Əksər melodiyaları bəstəkar, Əməkdar incəsənət xadimi, professor Aydın Əzimov tərəfindən notlaşdırılaraq məcmuə halında nəşr olunub. Zakirin bəstələdiyi digər musiqi nümunələrini isə qarmon ixtisası üzrə tanınmış mütəxəssis, pedaqoq Xeyrulla Dadaşov bu yaxınlarda nota köçürmüşdür ki, məcmuə halında nəşr olunsun. Bütün bunlar sənət öyrənənlər və qarmon ixtisasının tədrisi üçün layiqli töhfə və çox dəyərli vəsaitdir.

1962-ci ildən başlayaraq, ardıcıl şəkildə Azərbaycan radiosunun fondu üçün ifa etdiyi rəqs melodiyaları - "Oynaq rəqs", "Gülşəni", "Şəfayəti", "Səadəti", "Azəri", "Ulduzu", "Bəxtəvəri", "Dağıstan", "Səbuhi", "Aygün", "Cavani", "Cəmilə", "Rəhimi", "Samiri", "Gülnarə", "İftixarı", "Sevinci", "Qızılgül", "Xəyalə", "Təbrizi"; xalq oyun havaları - "Bakı", "Simuzəri", "Tiflisi", "Məhərrəmkənd", "Tərəkmə", "Şələqoy" ("Şalaxo") və s. daim dinləyicilərin ruhunu tərpətmə, zövqünü oxşamışdır. 1960-1980-ci illərdə həmin oyun havaları toy-büsatımızın repertuarına, qarmonçalanların konsert proqramına daxil olmuşdu. Onun ifasında istər öz bəstələri, istərsə də xalq rəqs melodiyaları şux, oynaq, məzmunlu olması ilə seçilir. Zakir sənəti milli köklərə və xalq musiqisinə əsaslanır. Odur ki çəkinmədən deyə bilərik ki, xalqın içindən çıxmış, ruhundan doğmuş, bağrından qopmuş sənətkardır.

*Barmaqları dilləndir hər səsi.
Ruhlandırır, şənəndir hər kəsi.*

*Sehrlidir qarmonun hər pərdəsi,
Azalmır Zakirin sənət taşnəsi.*

Onun ifa etdiyi hər bir melodiyada dolğun, mürəkkəb kompozisiya quruluşu, zəngin rəng palitrası, xoş duyğular, milli-mənəvi zənginliklər, xalq musiqisinə doğmalıq və bədii dəyərlər var. Bütün bəstələri Azərbaycan yaşantısının aynası kimi bərq vurur. Doğrudan da xalqın musiqisi, milli-mənəvi dəyərləri həmişə Zakir üçün tükənməz güc və yaradıcılıq mənbəyi olub. Əbəs deyil ki, bu nəhəng sənətkarın yaratdığı bütün melodiylarda xalq musiqisinin harmoniyası öz əksini tapır.

O, bütün ömrünü Azərbaycan qarmon sənətinin inkişafına xidmət göstərib. Öz nurlu, uğurlu sənətini musiqinin bütün janrlarında işlədib. Əlbəttə, bu da Zakirin üstün cəhətləri və zəngin yaradıcılıq xüsusiyyətlərindəndir. Radiomuz üçün muğamları, xalq və bəstəkar mahnılarını da sevə-sevə, böyük ilhamla, yüksək səviyyədə ifa edib. Belə geniş, zəngin fəaliyyət heç bir qarmon ifaçısına nəsib olmamışdır. Məhsuldar çalışaraq Arif Məlikov, Səid Rüstəmov, Tofiq Quliyev, Cahangir Cahangirov, Süleyman Ələsgərov, Əşrəf Abbasov və Tofiq Bakıxanovun əsərlərini ifa edərək Azərbaycan qarmonunun imkanlarını daha da genişləndirmiş və bu sənətin şöhrətini artırmışdır.

Z.Mirzə uzun illərdir ki, Xalq artisti, professor, şöhrət ordenli bəstəkar, Ü.Hacıbəyli adına mükafat laureatı T.Bakıxanovla yaradıcılıq əlaqələrindəndir. Bəstəkarın bütün mahnılarını radio fonduna yazdırıb, televiziya və səhnələrdə səsləndirib. Bundan başqa, bəstəkarın 3 hissəli simfonik muğamını simfonik orkestrin tərkibində böyük ustalıqla ifa edib. Simfonik əsəri qarmonda ilk dəfə Zakir ifa edib və sözün həqiqi mənasında, sensasiya yaradıb. Əlbəttə, bu yalnız Azərbaycan qarmon sənəti üçün deyil, bütönlükdə musiqi ictimaiyyəti və mədəniyyətimiz üçün mühüm hadisədir.

Bu da danılmaz faktdır ki, muğamlar da qarmonumuzda ecəzkar, zənginçalarlı, təsirli və doğma səslənir. Əlbəttə, bu işdə mahir qarmonçalanlarımızın xüsusi rolu vardır. Zakir radio üçün muğam ifasına ilk dəfə 1970-ci ildə "Segah"la qədəm qoyub. Qədəm uğurlu olub, bu ifa çox sevilib, bəyənilib, sənətsevərlər və musiqişünaslar tərəfindən yüksək dəyər alıb. Şərqi böyük dühası Əl Fərabi yazıb: "Segah" məhəbbətin qəmindən yaranıb". Bu muğam haqqında digər mütəfəkkirlərin də maraqlı fikirləri var.

Z.Mirzə bütönlükdə "Segah"-ın xüsusiyyətlərini, xarakterini, mahiyyətini verə, məzmununu açə bilib. Onun "Segah"-ında muğamın mövzusu, əhvalı, ruhu və bədii xüsusiyyətlərinə uyğun çalarlar var. Qoca Şərqi məhəbbət fəlsəfəsi əks olunur. Bu muğamda qarmonun texniki imkanlarına, ifa xüsusiyyətlərinə uyğun improvizə bacarığı da göstərib. Sənətkarın "Segah"-ında Kürün dibində suların pıçıldaraq, üzə çıxıb coşaraq təlatümə çevrilməsi, sürətlə axıb gətməsi duyulur. Burada yüksək bədii enerji, sənətkarın daxili həyəcanı və dərin hissləri öz əksini tapır.

Azərbaycan milli radiosunda Zakirin ifasında "Bayatı-Şiraz", "Hümayun", "Şahnaz", "Şikəstəyi-fars", "Şur", "Zəmin-xarə" muğamları da səsləndirilir. Muğam janrı da onun yaradıcılığının ayrılmaz hissəsidir.

Zakir sənətində milli mədəniyyətimizə, təfəkkür ənənələrimizə

sadiqlik, bədii fikir dünyamıza daxilolma bütün hallarda özünü göstərir. O, bir qarmon ifaçısı olaraq musiqimizin tarixi-bədii özəlliklərini öz yaradıcılığında cəmləşdirə və dəyərli şəkildə tərənnüm edə bilib. Deyirlər ki, sənətin zirvəsi olmur. Lakin hər sənətkarın öz sənətini yüksəltməyə, ucaltmağa, sevdirməyə, zirvəsinə doğru getməyə haqqı və marağı olur. Zakir 1970-ci illərin əvvəllərində Azərbaycan qarmon sənətinin zirvəsini fəth edib. Və bu gün də enməyib, həmin zirvədədir.

Hər bir yaradıcı adamın – yazıçı, şair, dramaturq, ssenarist, bəstəkar, rəssam, memar və heykəltəraşın öz şah əsəri var. Zakir Mirzənin şah əsəri “Muğam və rəqs”dir. 1962-ci ildə bəstələdiyi, 1964-cü ildə əsgərlikdən gəlib radio fondu üçün ifa etdiyi bu əsər səsləndiyi anlardan indiyə qədər dinləyicilərin zövqünü oxşamaqda, öz təsir gücündə, aktuallığında, diqqət cəlbində, səhnələrdə, radio və televiziya da səslənməkdədir. Zamanında həmin əsərdə bir daha öz novatorluğunu təsdiqləmişdir. “Muğam və rəqs” qarmon sənəti və bütövlükdə instrumental musiqimiz üçün şedevr əsər kimi meydana çıxıb. Dinlədikcə doymaq olmur. Bu ifadə türk dünyasının ruhu, aqillərimizin söhbəti, hikmət dünyası var. Zakirin ilahidən gələn istedadı, sənət gücü, ilhamı, yüksək bacarığı, tükənməz enerjisi burada da açıq-aydın özünü göstərir. Əsər Azərbaycan xalqının ruhundan doğan “Segah” muğamı məqamına əsaslanır. Lakin burada səslənən “Segah”da fərqli məqamlar, fərqli intonasiya, özünəxas quruluş xətti var ki, bütün bunlar sənətkarın bədii təxəyyülündən süzülüb gəlir. Burada bənərsiz, təsirli emosional ifadə xüsusiyyətləri, orijinal üslub, məqam-intonasiya fərqi var. Hiss olur ki, əsər onun bəstəkarı və ifaçısına “vəhy”lə gəlib. Ulu Yaradanın hikməti böyükdür, əzəmətli və sonsuzdur. Və bu əsərdə Tanrı hikməti bir daha özünü göstərir. “Muğam və rəqs”də bəstəkar-ifaçının öz xalqı ilə söhbəti eşidilir, millətə dərin məhəbbəti duyulur. Əsər sənətdə kamillik zirvəsi qazanmış bir soydaşımızın ifaçılıq və bəstəkarlıq bacarığının əks-sədasıdır. Həmin əsərdə vətəndaşlıq duyğusu ilə fəlsəfi-etik düşüncələr vəhdətdədir.

Zakirsevrlərdən kimi dindirsən, mütləq mənada onun “Muğam və rəqs”indən danışacaq, bu əsəri daim dinlədiyini dilə gətirəcək.

*“Muğam və rəqs” bağ-bağat, laləzardır,
Daim təzə-tərdir, solmaz bahardır.
Zakirin yaratdığı bu “Şah əsər”,
Musiqi dünyamıza bir iftixardır.*

Nə yaxşı ki Zakirin taleyinə belə bir əsər düşüb. Əks təqdirdə musiqi dünyamız “Muğam və rəqs” boy-biçimində boş qalardı. Əsərdə hər bir cümlə, məntiqi ardıcılıq, improvizə forması, dinamika musiqinin quruluş xəttinə, qayəsinə, məzmununa, emosional təsirə və insan zövqünə xidmət edir. Bu əsərdə gözlərimiz qarşısında bədii lövhələr canlanır. Həmin ifadə bədii-estetik tutumlar kifayət qədərdir və məzmun zənginliyi var.

Əsər möhtəşəm bir məhəbbətlə səadətə sirlə sevdələrindən danışır. Burada minillik ruhumuzun naxış-salnamələrindən nişanə var. Təbii ki, burada genetik yaddaşla ötürülmə, qan yaddaşının oynanması mühüm daşıyıcıdır. Hər dəfə bu əsəri ifa edəndə Vətən qana dönrək Zakirin damarlarında dövr edir.

“Muğam və rəqs”i
ürəyindən damla-
damla sinəsinə axa-
raq onu ilahi eşq yoluna
çıxarıb. Mövlana Cəlaləddin
Rumi demişdir:

*Musiqi aşiqlərin əzəl təbi,
Göylərə qaldırır təblənən qəlbi.*

Zakirin bütün yaradıcılığında onun coşqun təbi, qaynar, tükənməz ilhamı özünü büruzə verir. Bu sənətdə Günəşin şüası, ayın şöləsi, ildırımın çaxması, səhərin mehi, çəmənin çiçəklərinin ətri, bağ-bağcanın, laləzarın, meşənin qoxusu, vətən əzəməti, xalqın halal şən-şöhrəti, əzəməti qərarlaşıb. Ustad sənətkarın ifalarında sənət ümmanı, Azərbaycan ünvanı, xalqın arzu-istəyi, gümanı, imanı var.

Bu gün Zakirə baxanda adama elə gəlir ki, qarşında sinəsi sərvət dolu dağlar silsiləsi dayanıb.

*Ürəyi çırpınır səs, pərdələrdə,
İlhamla döyünür xas pərdələrdə,
Danışır qarmonun dilləri ilə,
Xalqlar toxuyur ilmələriylə*

Zakir müəllim 1990-cı illərinin sonlarında elmə gəlmiş, 2005-ci ildə “Azərbaycan xalq musiqisində qarmonun rolu və əhəmiyyəti” adlı dissertasiya işini müdafiyyə edərək sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. Həmin il onun “Azərbaycan qarmonu” monoqrafiyası çap olunaraq geniş şəkildə yayılıb. Z.Mirzənin “Qarmon məktəbi” kitabı bu ixtisasın tədrisi üçün dəyərli vəsaitdir.

Şərqi dühası İbn Sina demişdir: “Biz dünyaya gəlirik, gedirik. Lakin özümüzə bir şey aparırıq ki, heç nə bilmirik”. Zakir daim öyrənməyə meyilli olub, sənəti dərinlən mənimsəməyə və bildiklərini davamçılarına öyrətməyə çalışıb. Bu insan pedaqoji fəaliyyətdə də mühüm işlər görüb. 1999-cu ildən Sumqayıt Musiqi Kollecinə, Milli Konservatoriya tərkibində Musiqi Kollecinə qarmonun muğam tədrisi ilə məşğul olaraq xeyli gəncin ifaçı kimi yetişib qanadlanmasına nail olub. O, 10 ildən artıq Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin qarmon sinfində də muğamı layiqincə tədris edərək yetirmələrinə bu janrı sevdərib.

Böyük sənətkar yenə də əvvəlki əzmlə, yüksək həvə və sənət enerjisi ilə qarmonu səsləndirməkdədir. O, ömrün mənasını sənətə sdaqətlə xidmət etməkdə görür.

Artıq lap çoxdandır ki, Zakir Mirzə özünə sənət qəsri qurub. Fəqət özü üçün mü? Deməliyə ki, bu milli qarmon sənəti üçün qurulan, uçulmaz, dağılmaz, ucalara boylanan sənət sarayıdır. Qarmon sənətinin davamçıları, yeni gələnlər hər tərəfdən görünən bu

möhtəşəm saraya doğru irəliləyəcəklər.

Zakirin musiqimizə və Azərbaycan musiqi elminə verdiyi töhfələr çox dəyərlidir.

2017-ci il noyabrın 7-də Beynəlxalq Muğam Mərkəzində Zakir Mirzənin yaradıcılıq gecəsi keçirilmişdir. Tədbirdə sənətkarın özünün, məşhur qarmon ifaçılarının, müğənnilərin çıxışı, böyük şəxsiyyətlərin, görkəmli sənət adamlarının ürək sözləri hərarətlə qarşılandı. Həmin tədbirin aparıcısı olaraq sənətkara həsr etdiyim belə bir şeirə də yer verməli oldum (Ə.R.):

*Beyindən, ürəkdən süzülüb gələn,
Canından, qanından düzülüb gələn,
Hər bir əsəri ecəzkar səslənən,
Bəstəsidir, düzümüdür Zakirin,
Səs-sədasıdır, ünüdür Zakirin.*

*Altmış altı il qarmona bağlıdır,
Sənət onun eşqi, fəhmi, ağılıdır,
Daim gur yanan sənət ocaqlıdır,
Buna səbəb saf genidir Zakirin,
Səs-sədasıdır, ünüdür Zakirin.*

*Möhtəşəmlik var bu gün bu sarayda,
Təmtəraqda, çal-çağırda, harayda,
Tarixə köçür bu tədbir bu ayda,
Bəxtəvər, xoşbəxt günüdür Zakirin,
Səs-sədasıdır, ünüdür Zakirin.*

Bu il Zakir Mirzənin 75 illik yubileyi ilə bağlı silsilə tədbirlərin keçirilməsi nəzərdə tutulub. Biz də xalqın sevimli sənətkarına 75 ilin yaradıcılıq bəhrəsi münasibətilə uğurlar, sağlam can və ömür arzulayırıq! ♦

Ədəbiyyat:

1. Rəhmanlı Ə. Qarmon ifaçılığı sənəti və onun Azərbaycanda tədrisi (dərs vəsaiti, əlavələrlə). B.; MBM, 704 s.
2. Rəhmanlı Ə. Zakir Mirzə zirvəsi. B.; MBM, 2008, 295 s.
3. Rəhmanlı Ə. Muğamlar qarmon ifaçılığında. // Mədəni həyat. 6 (280). B.; 2014, s.18-21.
4. Rəhmanlı Ə. İlk dəfə qarmonu əlimə alan kimi "Heyvagülü" çalmışam. // Qobustan 3, 2014, s.56-60.
5. Sadıqov F. Qarmon ifaçılığında muğam. B.; 2013, 140 s.
6. Dəmirov T. Milli rəqslər və dəramədlər. B.; 2009, 68 s.
7. Həsənova C. Zakir Mirzəyevin nailiyyətləri. / Respublika qəzeti, B.; 6.11.2001.
8. Mirzəyev Z. Azərbaycan qarmonu. B.; 2005, 159 s.
9. Mirzəyev Z. Qarmon məktəbi (Qarmon ilə fortepiano üçün). B.Adiloğlu, 2008, 114 s.
10. Əzimov A. Zakir Mirzəyev—Qurama və oyun havaları. Qarmon (in h) üçün. Ali və orta ixtisas, uşaq musiqi məktəbləri üçün dərs vəsaiti, B.; 2014, 96 s.
11. Nəcəfzadə A. Xalq çalğı alətlərinin tədrisi metodikası (dərs vəsaiti). B.; 2012, B.; 2007, MBM, 63 s.

Резюме

В статье рассказывается о широком и охватывающем творчестве Закира Мирзы, известного музыканта Азербайджана, любимца народа, виртуозного исполнителя гармонии.

Ключевые слова: гармонь, исполнительство, танцевальные мелодии, «Сегях», «Мугам и танец», композиторские произведения.

Summary

The article describes the wide and encompassing work of Zakir Mirza, the famous musician of Azerbaijan, the favorite of the people, the virtuoso performer of accordion.

Key words: garmon, performance, dance melodies, "Segah", "Mugham and dance", composer works.

RƏSM SƏNƏTİNİN ÖZÜNƏMƏXSUS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Cəmilə Baxışova

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
sənətsünaslıq fakültəsinin magistr tələbəsi
E-mail: cemilebaxisova1996@gmail.com

Rəsm dedikdə, biz təsviri incəsənətdə mövcud olan hər hansı bir formanın səlis, anlaşıqlı və konkret açıqlanmasını anlarıq. Belə ki, rəssam öz düşüncələrini, ideyalarını, fikirlərini məhz çəkdiyi rəsmdə ifadə edir. Rəsm təsviri sənətin əsası kimi meydana gəlməsinin ilkin görüntüləri eramızdan əvvəlki dövrlərə – Qədim Misir incəsənətində təsvir formalarının yarandığı dövrlərə gedib çıxır. Məhz o dövrlərdən başlayaraq rəsm təsviri incəsənətin əsası kimi qəbul edilmiş və onun təsviri incəsənətin əsası kimi qəbul edilmiş zəmin yaranır. Rəssamlıqda heç bir sənəti və ya vaxtı olmayan, lakin bu işə həvə göstərən hər bir insan rəsm çəkmək istərkən, ilk növbədə öz tanışlıqlarını təsvir etməyə çalışır.

Bu zaman o, çəkdiyi rəsmini gördüyü həqiqi insana mümkün qədər oxşatmağa səy göstərir. Lakin sonradan insanın real fiziki görünüşü və ya istedadlı rəssamların yaratdıqları əsərlərlə müqayisə etdikdə, öz işinin nə qədər zəif və təsvirinə çalışdığı şəxsin real görüntüsü ilə nə qədər fərqliliyini hiss edir. O, rəsminə naturaya mənsub həcm və təcrübəli rəssamların əsərlərindəki inandırıcılığın yoxluğunu başa düşür. Burada problem heç də təsvirin çəkilməsinin çətinliyində yox, əsasən rəsm çəkilməsi metodunun səhviyyəsindədir. Belə ki, rəsm çəkməyə başlayan hər hansı bir şəxs rəsm çəkmir. Əslində o, gördüyünün surətini yaratmağa və onu real naturaya oxşatmağa çalışır. Bu işə həmişə eyni dərəcəli nəticə verəcək. Çünki rəsm düzgün çəkilməsini öyrənmək üçün rəssam xüsusi hazırlıq mərhələsi keçməli, həcm, formanın, quruluşun, naturanın düzgün təsvirinin nə demək olduğunu daha ətraflı və dərinlən öyrənməlidir. Rəsm əsaslanan təsviri sənət birinci növbədə rəssamdan rəsm təsviri hətərəfli öyrənilməsinə, onun arzu oluna-cıq səviyyədə mənimsənilməsinə tələb edir. Belə ki, əslində, natura üçölçülüdür, amma təsvir ikiölçülü səviyyədə verilir. Cismə məkanda yerləşir, lakin məkani fiziki olaraq təsvirdə aşkar etmək mümkün deyil. Təcrübəli rəssam cismərin, real formaların oxşarlığını yaradır, məkani mahiyyətini göstərir. Bu istedad dərhal əldə edilmir o, gərgin və sistemli iş nəticəsində yaranır.

Rəsm artıq bir iş yaratmaq üçün ən əhəmiyyətli vasitə hesab olunurdu. Azərbaycanda və ümumilikdə Şərqdə rəsm əsası xüsusiyyətlərinə nəzər yetirdikdə aydın olur ki, müəllifin hər hansı əsərinə meydana gətirilməsində, yaradıcılıq prosesinin dərki vasitələri arasında daha asan əldə ediləndir. Rəsm vasitəsi ilə qısa vaxt ərzində, yığcam şəkildə müəllifin nə

demək istədiyini başa düşmək olur. Hələ qədim zamanlardan rəssamlar təsvirlər vasitəsilə bir çox fikirləri ifadə etmişlər. İstər siyasi, istərsə də iqtisadi baxımdan insanlara nəyisə izaha çalışmışlar. Məhz bu rəsmlər insanların dərk etməsi üçün bir vasitəyə çevrilmişdi. Rəssamlar karikaturalar yolu ilə satirik mövzulara toxunurdular. Rəssamlar, bir növ, cəmiyyətdə olan qarşıdurmalarda bu təsvirlərdən silah kimi bəhrələnirdilər. Rəsmlərdən təkəcə silah deyil, estetik zövq aləti kimi də istifadə olunurdu. Estetik zövq üçün mənzərələr ərsəyə gətirilirdi.

Ümumiyyətlə, o zamanlar rəsm özlüyündə nəyi təmsil edirdi? Rəsm gizli ifadələr, emosiyalar, hislər, baş verən hər hansı hadisələr, rənglərin ahəngliyi, estetik duyumu və sairin ifadəçisi idi. Rəsmlərdə biz fiqurların xarakterini və düzülüşünü təhlil edir, hərəkətlərini müəyyənləşdiririk. Hər bir rəssam əsəri yaratmazdan öncə onu xəyalında canlandırır. Rəsmi əsas qrafik ifadə vasitəsi, yolu məhz xətdir. Xətlər vasitəsi ilə rəssam öz duyğularını, emosiyalarını vərəqə köçürür. Biz bunu Şərq miniatürlərinə də baxdıqda müşahidə edə bilərik. Burada məhz kanonlardan istifadəyə başlanılmışdır. Miniatür rəsmlərində biz şərtiliyi görürük. Rəsmlərdə xətlərlə yanaşı, müxtəlif rəng qammlarından da istifadə olunurdu. Bəzən statik təsvirlər də yarana bilər. Bunu miniatür nümunələrində aydın şəkildə müşahidə edirik. Buradakı təsvirlər, əsasən, şərti xarakter daşıyır. Bəzən böyük təsvirlər həddindən artıq kiçildir. Lakin Şərq miniatürlərinin gözəlliyini dərinləndirən, anlayan insanı belə uyğunsuzluqlar narahat etmirdi. Miniatürdə, bir növ, ümumiləşdirilmiş bədii dünyagörüşlər

də ifadə olunur, öz əksini tapırdı. Şərq rəsmlərində kompozisiyada tanınmış şəxsiyyətlərin həyat və fəaliyyətini əks etdirən səhnələr konkret mövzularla əlaqəli olsa da, personajların təsvirləri tam şərti, bəlkə də, simbolik xarakter daşıyır. Rəsmlər bədii əsərlərə çəkilən illüstrasiya kimi nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, əslində, həm də dekorasiya məqsədi ilə əlyazmaların ümumi məzmununu əyani və təbii olaraq, estetik baxımdan zənginləşdirilməsi üçün tətbiq edilirdi. İntibah dövrü üçün Avropa rəssamlarının əsərlərində mövcud olan perspektiv qanunları miniatür sənətində öz əksini tapmamışdı. Burada məkan fəzaya deyil, müstəviyə üstünlük verilmişdir.

İlk öncə illüstrasiya şəklində təsvirlər yaranır və inkişaf edirdi. Rəsmdə rəng yaxmalarından da istifadə olunurdu. Bu miniatürü daha da canlı göstərirdi. Rənglər ona xüsusi gözəllik verirdi. Hər zaman rəsm Şərq miniatür sənəti anlayışında qrafik təsvir kimi görülürdü. Bu təsvirlər əgər xətdən rəngə keçirsə, o zaman miniatür rəngkarlıq nümunəsinə çevrilir. Məsələn, 1950-ci ildə Sadiq bəy Əfşar tərəfindən "Bir qatır üzərində dəvə" nümunəsini göstərə bilərik. Əlbəttə ki, rəssamın işıq yüngüllüyü ilə çəkilən rəsmləri üçün tipik olanlar arasında rəsme daha çox, bəziləri isə portretə meyillidir."

Müstəqil sənət növü kimi rəsme islam tarixində diqqət olunmayıb. Rəsm sənətinə dinin də çox böyük təsiri vardı. Belə ki, islam tarixində insan təsvirlərinin çəkilməsi qadağan idi. İslam təsviri sənətində gözəllik kateqoriyası təsviri sənət təşəkkülü prosesində bir sıra dəyişikliyə uğramışdı. Həmin dövrdə bütün tədqiqatçılar bu mövzulara dəqiq şəkildə toxunmuşlar. İnsan portretləri yaratmaqla,

bir növ, Allaha şərik çıxdıqlarını fikirləşir və portret yaratmağa qorxurdular. Sonralar şərti təsvirlər yaranır, bunu isə məhz miniatürlərdə görmək, müşahidə etmək olardı. Işıq və kölgə burada qətiyyən mövcud deyildi. Artıq portretlər yerinə miniatür nümunələrini yaratmağa və baş verən hadisələri şərti şəkildə illüstrasiyalarını formalaşdırmağa başladılar.

Rəsm sənətinin formalaşmasında Çin sənətinin böyük təsiri vardı. Ümumiyyətlə, XIV əsrin I yarısında rəsmə Uzaq Şərqin çox önəmli təsiri olmuşdur. XIV əsrdən dövrümüzə qədər gəlib çıxmış əsərlərə baxdıqda biz bunu aydın şəkildə müşahidə edə bilərik. Çin incəsənətinin estetik təsiri olduqca güclü və əhəmiyyətlidir. Bu təsvirlərdə müxtəlif motivlərdən istifadə edilmişdir. Belə ki, burada əjdaha, simurq quşu, fantastik heyvanlar, dekorativ xarakterli buludlar və s. bu kimi motivlər var idi. Məhz həmin motivlər Çinin rəsm sənətinə olan mövcud təsirindən xəbər verir. Dekorativ xarakterli buludları bəxtəvərlik buludu adlandırırdılar.

Orta əsrlərdə artıq Azərbaycanda miniatür rəssamlığı geniş yayılmış inkişaf etmişdir. XVI əsr Təbriz miniatür məktəbinin görkəmli rəssamları Soltan Məhəmməd, Müzəffər Əli, Mir Seyid Əli tərəfindən dünya muzeylərində saxlanılan nadir miniatür rəssamlıq əsərləri yaradılıb. Orta əsrlərdə Azərbaycan rəssamlıq sənəti memarlıqla da üzvi əlaqədə olub. Şəki, Şuşa, Quba, Ordubad, Lahıc və s. şəhər və yaşayış məntəqələrində dövrümüzədək çatmış monumental divar rəsmləri xalq yaradıcılığı ənənələri ilə sıx bağlı idi. Şəki xanlarının sarayındakı divar rəsmləri xüsusilə şöhrət qazanıb. XVIII-XIX əsrlərdə Abbasqulu, Usta Qənbər Qarabaği, Əli Qulu, Qurban Əli, Şükür və b. sənətkarlar tərəfindən yaradılmış həmin rəsmlər dekorativ elementlərin mövzu cəhətdən zənginliyi, rəngarəngliyi ilə fərqlənir.

Ümumiyyətlə, rəsm haqqında danışarkən sənətdə hər hansı formanın qeyri-səlis, anlaşılan və konkret açıqlanmasını başa düşürük. Beləliklə, rəssam təsvirlərində fikirlərini ifadə edir. Rəsmçəkmə istedadları və ya vərdisləri olmayan hər kəs, həmçinin maraqlı olanlar, ilk növbədə, çəkərkən hislərini, emosiyalarını göstərirlər. İnsanın hiss və duyğularını, istəklərini rəsmlərlə obrazlaşdırmağa çalışırlar. Lakin daha sonra peşəkar sənətkarların yaratdığı əsərlərlə müqayisə etdiyi şəxsin faktiki görünüşü ilə müqayisə edildikdə, onun işi o qədər zəifdir və insanın əsl imicinə necə aid olduğunu hiss edir. Bəzən rəssam öz əsərlərində anlayır ki, sənət əsərlərinə və peşəkar sənətkarlara heç cür etibar yoxdur. Buradakı problem bir insanın imicini çəkmək deyil, bir şəkil çəkmək üslubunu ön plana çəkməkdir.

Beləliklə, rəsm çəkən şəxs duymalı, hiss etməli, dərk etməlidir. Əslində, o gördüyü şeylərin surətini çıxarmaq və həqiqi etmək üçün çalışır. Və həmişə eyni hal təkrarlanır. İllüstrativ sənət əsasında çəkmək, ilk növbədə, rəssamın imicini və istənilən səviyyədə qəbulunu əhatəli bir şəkildə tədqiq edir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Əfəndiyev R. Azərbaycan incəsənəti. B., 2001.
2. Th. Arnold, Painting in Islam, Oxford, 1928,

Резюме

Автор статьи пытается проникнуть в суть внутреннего мира художников, изучая при этом разные этапы развития живописи.

Ключевые слова: живопись, миниатюра, художник, восток, линия, искусство.

Summary

The author of the article is trying to penetrate the essence of the inner world of artists, while studying the different stages of the development of painting.

Key words: painting, miniature, artist, east, line, art.

Firəngiz Əlizadənin "Bayatılar" kompozisiyası

Fidan Aslanova

Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının dissertantı

E-mail: rebelle-fleur87@mail.ru

Firəngiz Əlizadənin vokal kvartet üçün "Bayatılar" əsəri 2001-ci ildə yazılıb. Bu əsər müasir Azərbaycan musiqisində vokal kvartet üçün müşayiətsiz xor nümunəsi kimi ilk silsilədir. Odur ki milli musiqimizdə tutduğu yer, ilk növbədə, yeni janrın təmsilçiliyi baxımından maraqlıdır.

Qeyd edək ki, "Bayatılar" əsəri Almaniyanın Hamburq şəhərində məşhur Hans Sikorski nəşriyyatında çapdan çıxan partitura üzrə təhlil olunmuşdur. Partituranın ilk səhifəsində əsərin ifasına dair bəstəkarın göstərişləri təqdim edilib. Burada əsərin müəllifi

tərəfindən bayatılar haqqında məlumat və vokal kvartet üçün seçilən bayatıların poetik mətni verilir. Eyni zamanda sözlərin düzgün tələffüzü ilə bağlı xarici ifaçılar üçün bir sıra tövsiyələr yer alıb.

F.Əlizadənin vokal kvartet üçün "Bayatılar"ı üç xor miniatüründən ibarət yığcam silsilədir. "Bayatılar" - müasir bəstəkar yaradıcılığında xalq bədii təfəkkürünün, musiqi sərvətlərinin imkanlarına yeni mövqedən baxış, əldə etdiyi tərəvətli, yeni estetik-bədii nəticə ilə mərhələ açan əsərdir.

Miniatür silsiləsinin adından göründüyü kimi, bəstəkar xalq yaradıcılığının ən ulu və özünəməxsus bir janrına – bayatılara müraciət etmişdir. Qeyd edək ki, öz-özlüyündə bu müraciət hələ ötən əsrin 60-70-ci illərinin "xalqilik" əhvali-ruhiyyəsindən yaranmışdır.

Rus musiqisində, eləcə də başqa bəstəkarlıq məktəblərində xalq poetik mətnlərinə müraciətlə yazılmış əsərlər onlardır. Azərbaycan musiqisində isə xalq yaradıcılığının qədim janrına üz tutan bəstəkarların sayı bir o qədər də çox deyil. Yeri gəlmişkən, bu mənada Aqşin Əlizadənin "Bayatılar"ı ilk nümunədir. F.Əlizadənin "Bayatılar" tipli "folklor" əsərinin yaranması Azərbaycan xor musiqi sahəsində qanunauyğunluqdur.

Bayatı – Azərbaycan bədii-ədəbi təfəkkürünün qədim və cıllanmış məhsuludur. Deyə bilərik ki, bayatını oxuyanda istər-istəməz sanki onun musiqisini də artıq eşidirsən və Azərbaycan dilində oxumaq sözünün iki mənası olduğunu anlayırsan. Bayatıda xalq öz sevincini, dərdini, bəla və faciəsini, arzu və dilayini, məzəli yumorunu səsləndirir. Nəğmələr, oxşamalar, laylalar, ağır bayatı üstündə oxunur. Xalq musiqi yaradıcılığının formayaradıcı prinsiplərində, janr təsnifatında da poetik əsas kimi bayatıların "sözü" tutarlı və əhəmiyyətli.

Firəngiz Əlizadə bayatını təkcə şeir forması kimi deyil, özündə musiqi ahəngini, əlaqədar olduğu musiqi janrının da əlamətlərini, ənənəvi təcəssüm formalarını gəzdirən çoxmənalı forma kimi götürərək, onların müəllif təxəyyülündəki musiqisini "eşitmək", el bayatılarını müasir kökdə və üslubda səsləndirmək istiqamətində uğurlu addım atmışdır.

"Bayatılar" həm də müasir musiqi dilinin əlifbasına yiyələnib yeni şəkildə xalqilik ruhu yaratmaq cəhdidir. Müəllif "Bayatılar"da həmin bədii məqsədin yüksək səviyyədə həllinə nail olub.

Miniatür silsiləsi üçün seçilən bayatıların vəznə çox oynaqdır. Sadə, yığcam forması ilə milli musiqimizdə poetik əsas kimi maraqlı

dedicated to the Milliard Ensemble (2001)

Frangis Ali-Sade
Franghiz Ali-Zadeh
(*1947)

sereno, improvvisazione

1

2

3

4

5

6

© 2001 by Musikverlag Hans Sikorski, Hamburg

dolcissimo, tranquillo III

C-t: *di* *la-la-lor* *seh-la* *ba-zan*

T1: *di* *la-la-lor* *seh-la* *ba-zan*

T2: *di* *la-la-lor* *seh-la* *ba-zan*

B: *di* *la-la-lor* *seh-la* *ba-zan*

1. *di* *la-la-lor* *seh-la* *ba-zan*

2. *di* *la-la-lor* *seh-la* *ba-zan*

3. *di* *la-la-lor* *seh-la* *ba-zan*

doğurur. Bayatı şifahi ənənəli musiqi janrı kimi də diqqətəlayiqdir.

Qeyd edək ki, xor miniatur janrı bir çox müasir Azərbaycan bəstəkarlarının həmişə diqqətini çəkib. Müxtəlif dövr ərzində bu janra İsmayıl Hacıbəyov, Sevdə İbrahimova, Afaq Cəfərova, Firəngiz Əlizadə, Azər Dadaşov, Qalib Məmmədov, Faiq Nağıyev, Elnarə Dadaşova, Cəlal Abbasov və başqa bəstəkarlar müraciət etmişlər. Lakin bu janr üzrə yaradıcılıq arealı yuxarıda sadalanan şəxsiyyətlərlə məhdudlaşmır. Müasir bəstəkarların xor miniaturlarına xüsusi marağı ölkəmizdə fəaliyyət göstərən musiqi kollektivlərinin yaradıcılıq aktivliyindən və onların istedadlı bədii rəhbərlərinin fədakar münasibətindən irəli gəlir. Daim xor musiqimizin inkişafında böyük rol oynayan, müasir musiqinin bütün mürəkkəb təzahürlərini dərk edib sevən, onu hazırlıqlı dinləyici auditoriyasına çatdırmağı bacaran yeni ifaçılar meydana çıxaraq öz sözlərini demişlər.

Məlumdur ki, müasir Azərbaycan xor musiqisində xalq-mahnıvari və lad dönmələrinin XX əsr dünya musiqi təcrübəsinə daxil olan müasir xromatik, polifonik harmoniyalarla, ritmik üsullarla yeni bir şəkildə növbələşməsi ön plana keçmişdir. Avropa imitasiyalı polifoniya üsulları, xor çoxsəsliyinin inkişaf vasitələrinin cəsarətlə tətbiqinə başlanmışdır. Xor miniatürünə meyil müxtəlif nəslə və üslub tərzinə mənsub bəstəkarları birləşdirir. Xor miniaturlarının kamera janrı bəstəkarları həm də səs ifadəsinin yığcamlığı və sərbəst tembr növbələşmələri, miniatürlüyü və quruluş plastikliyi ilə özünə cəlb edir. Xor sahəsində kamera janrlarına həvəs, şübhəsiz ki, mu-

siqimizin estetik səviyyəsinin yüksəlməsinə, onun ideya-yaradıcı diapazonunun genişlənməsinə səbəb olmuşdur.

Azərbaycan musiqisində xor miniaturlarını qidalandıran poetik obrazlar dairəsi kifayət qədər genişdir. Bəstəkarlarımız mütəmadi şəkildə Nizami Gəncəvi (Q.Qarayev, C.Hacıyev), Nəbi Xəzri (A.Əlizadə, F.Əlizadə), Səməd Vurğun (M.Quliyev, A.Dadaşov), Rəsul Rza (X.Mirzəzadə, A.Cəfərova), Bəxtiyar Vahabzadə (R.Mustafayev, X.Mirzəzadə), Məmməd Rahim (C.Hacıyev, Ə.Cavanşirov), Musa Yaqub (A.Dadaşov) poeziyasına müraciət edirlər. Digər xalqların poetik mənbələri də onların maraq dairəsindədir: C.Cahangirov (A.Puşkin, N.Hikmət), İ.Hacıbəyov (L.Tolstoy), Q.Məmmədovun (Davidin psalm-ları) yaradıcılığı buna misaldır. Sözsüz ki, bütün sadalananlar milli məktəbin yetkinliyindən, onun milli tematika həddlərindən kənara çıxmaq bacarığından söz açaır.

Hec şübhəsiz ki, xalqın uzaq keçmişinə, poeziyanın qədim qatlarına, mahnı folkloruna artan maraq yaradıcı insanları bayatı kimi poetik bir janra istiqamətləndirir. A.Əlizadənin "Bayatı", S.İbrahimovanın "Əziziyəm", A.Cəfərovanın "A capella üçün beş xor" miniaturları xalq bayatılarının mətni əsasında yazılmışdır. A.Əlizadə ("Qədim lay-lay"), R.Mustafayev (beş xor), X.Mirzəzadə ("Laylay"), Ə.Cavanşirov ("Ay gülüm"), F.Nağıyev ("Layla"), Cəlal Abbasovun ("Ninni") xor miniaturları xalqın sözlərinə bəstələnib. Qeyd edək ki, xor əsərlərinin təşəkkülü və inkişafında Ü.Hacıbəylinin xalq çalğı alətləri orkestrinin müşayiətində xor üçün "Ay, bəri bax", "Gedək gəzək bağçada", "Aman nənə", "Nə gözəldir" xalq mahnı işləmələri vacib mənbə olmuşdur.

Poetik materialın müxtəlifliyi nəzərdən keçirdiyimiz dövrə aid xor miniaturlarındakı üslub axtarışlarının bolluğunun səbəbidir. Qeyd edək ki, Firəngiz Əlizadə "Bayatılar" xor miniatur silsiləsindən əvvəl Nəbi Xəzrinin sözlərinə yazdığı məşhur "Payız" xorunda xor ahəngdarlığına çox gözəl yiyələndiyini təsdiqləmişdir. Bu əsərdə qarışıq a capella xorunun tembr resurslarının köməyi ilə solğun boyalı payız təbiətinin obrazı yaradılır. Müəllifin xor "akvareli" poetik mətnə və dumanlı payız peyzajının ab-havasına incəliklə nüfuz edilməsi ilə fərqlənir.

"Bayatılar" miniatur silsiləsi 3 xordan ibarətdir. Silsilənin əsasını əhvali-ruhiyyə və tempin təzadlı qarşılaşdırılmasına dayaqlanan ənənəvi prinsip təşkil edir. Miniaturların musiqi dili xalq kökləri ilə sıx bağlıdır ki, bu da ilk növbədə, lad-intonasiya quruluşunda, səciyyəvi ritmik çeviklikdə, başlanğıc melodik özlərlə variant təkrarlarına əsaslanan sərbəst və təbii inkişafda özünü göstərir. Silsilənin xor fakturası xüsusi yığcamlığı və intizamı ilə fərqlənir. Bu əsərin faktura xüsusiyyətlərini materialın özündən başqa, həm də müasir bəstəkar yazısına xas təmayüllər müəyyənləşdirir. Miniaturların melodikasında F.Əlizadə milli ladların səciyyəvi formullarına söykənir.

Bəstəkar əsasən məhəbbət hissinin ən müxtəlif emosional çağırışlarını əks etdirən bayatılardan bəhrələnir. Bayatılarda lirik, həzin el havalarının ətri duyulur. Üç mühüm cəhət – müasir bəstəkar Firəngiz Əlizadənin klassikəsinə heyranəmizliklə həyata keçirdiyi aydın, mütənəssib biçim, ölçü hissi, üslub zövqü; dərin, kökündən duyulan xalqilik və bu komponentlərin yeni kəşfə müstəvisinə yol göstərən unikal müasirlik duyumu və intuisiya – əsərin uğur təminatıdır.

Əsərin təhlili zamanı xor miniatürlərinin musiqisində polifoniyanın rolu, milli və Avropa ənənələrinin əhəmiyyəti diqqəti çəkir. F.Əlizadə tərəfindən təqdim olunmuş zəngin musiqi materialı öz-özlüyündə həm maraqlıdır, həm də Azərbaycan müəllifinin yiyələndiyi xor yazısını inandırıcı surətdə ifadə edir.

Bəstəkarın folklor nümunələrinə müraciəti xor çoxsəsliyini yaxşı məlum olan musiqi materialı üzərində dərk etmək arzusundan irəli gəlmişdir. Müəllif xalq bayatılarının çox böyük bədii-ifadəli potensialını, onun daxilində mövcud olan gizli çoxsəslilik elementlərini yaxından duyur. Öz işləmələrində melodiyaları sadə, lakin mənalı və təsirli ifadə vasitələri ilə vurğulayaraq, onların əzəli və təbii gözəlliyini üzə çıxarır. Dördsəslili xor üçün xalq bayatı işləmələrini yaradarkən onlara olduqca ehtiyatla yanaşır. Melodiyaları bəzən təksəslili şəklində təqdim edir (I miniatur – “Xoş bahar gəldi”, II miniatur – “Uca dağlar başında qarlar əridi”), müxtəlif xor qrupları arasında intonasiya səsləşmələri tətbiqləyir (III miniatur – “Qızıl lalələr şəhlə bəzəndi”), harmonik çoxsəslidən, bayatının solo başlanğıcı və xor nəqaratları üsullarının qarşılıqlı əlaqəsindən bəhrələnir. Azərbaycan xoru üçün xüsusi repertuar yaratmaqla bəstəkar, müğənni və dinləyicilər tərəfindən çoxsəslili musiqinin mürəkkəb texniki üsullarının qavranılmasına şərait yaradır.

Miniatürlərin hər üçü təbiət obrazları ilə bağlıdır. F.Əlizadə polifonik texnikanın köməyi ilə oyanan təbiət obrazını (“Xoş bahar gəldi”) məharətlə əks etdirərək, dərin sevinc hissi formalaşdırır. Bu xorda baharın gəlişi sanki çiçəklənən məhəbbət ətri saçır. Uyğun şəkildə xor partiturası – imitasiyalı polifoniya və ahəngdar melodik xətlərin tətbiqi üzərində qurulmuşdur.

Bəstəkarın “Uca dağlar başında qarlar əridi” xor miniaturu, həmçinin parlaq şairanə lövhə olub, dördbəndli lirik bayatı ruhludur. F.Əlizadə bu xor miniaturunun musiqisində bayatının poetik intonasiyalarının özünəməxsusluğunu ustalıqla üzə çıxarır.

“Qızıl lalələr şəhlə bəzəndi” miniaturunda xor yazı texikasını yaxşı bilən bəstəkar xor nümunəsində həlim və təbii səs ahənginə, linear-melodik inkişaf zamanı səslərin harmonik vəhdətinə nail olur. Öz tərəvəti və həlimliyi ilə seçilən xor miniatürlərində polifonik başlanğıc, əsasən, səsaltı inkişaf tematizmi ilə, bəzi hallarda isə polifonik imitasiyalarla səciyyələnir. Bununla bərabər, şaquli harmonik xəttə meyillilik özünü göstərir.

Digər tərəfdən xor miniatürləri Azərbaycan ladlarının emosional ifadə vasitələrinə dair təsəvvürləri genişləndirir. Miniaturlar çoxplanlı və təzadlıdır ki, bu da onların musiqisinin xarakter müxtəlifliyini nəzərə çarpdırır. Məsələn, I və II xor miniatürləri “Rast” ladinin səssirasına əsaslanarsa da, tamamilə fərqli obraz- emosional təsir bəxş edir. Həmin lad I və II miniatürlərdə öz daxilində harmoniyaları zənginləşdirən yönəlmə və qarşılaşdırma imkanlarını ehtivalayır. Bu bayatıların musiqisinə dolğun xor tərkibi daxil edir və xorun çoxplanlı və müxtəlif xarakterli şərhini verir.

Lirik mərkəz olan III xor miniaturu üçün “Şüştər” və “Bayatı-Şiraz” ladları bəstəkar tərəfindən xüsusilə seçilir. Miniaturun lirik melodikası hiss olunacaq dərəcədə canlı ifadə olunmuşdur. Xor fakturası lakonik və relyefli ifadə vasitələri ilə növbələşir.

“Qızıl lalələr şəhlə bəzəndi” xor miniaturunda musiqi sanki poetik mətnin işıqlı lirikası ilə üzvi əlaqədədir. Onun xüsusi ifadəliliyi melodiyaların ağır inkişaf edən ahəngdarlığında üzə çıxır. “Şüştər” və “Bayatı Şiraz” ladlarının səciyyəvi gedişləri olduqca səmimi və həlim səslənir. Müəllif bu miniaturda homofon-harmonik yazı üslubuna dayaqlanır. Bəstəkar insan səslərinin gizli imkanlarını maksimal dərəcədə üzə çıxarır və intonasiyaların incə çalarları vasitəsilə arzu və xəyalların dolğun obrazını yaradır.

III miniaturun xor musiqisində lirik emosiyaların müxtəlif çalarları üzə çıxır. F.Əlizadə üslubu üçün həm lad-intonasiya quruluşunun vasitəsiz ifadəsi, həm də onun klassik Avropa üslubu prizmasından vasitəli əksi çox səciyyəvidir. Ümumiyyətlə, qeyd olunmalıdır ki, bəstəkarın xor miniatürlərində xalq-mahnıvari köklər təkcə melodiyaların inkişafında, onun intonasiya quruluşunda, musiqi quruluşlarının variantlığında deyil, həm də struktur xüsusiyyətlərində, faktura həllərinin sadəliyi və aydınlığında özünü büruzə verir.

Bəstəkarın müşayiətsiz xor nümunələrinin yaradılmasına maraqlı göstərməsi diqqətəlayiqdir. A capella janrında bədii cəhətdən əhəmiyyətli əsərlər yaradan F.Əlizadə özündən əvvəlki Azərbaycan bəstəkarlarının (Ü.Hacıbəyli, C.Cahangirov, A.Əlizadə, R.Mustafayev, M.Quliyev, X.Mirzəzadə, Ə.Cavanşirov və b.) üslub axtarışlarının, onların şərhində folklor ənənələrinin müasir tərzdə ifadəsinin, yeni səs-fonik effekt axtarışlarının, polifonik texnika və müasir harmoniya vasitələrinin tətbiqinə istinad etmişdir. ♦

Резюме

Статья посвящена изучению произведений одного из талантливых композиторов Азербайджана Фирангиз Ализаде. Актуальность и широта тем и образов, нашедших отражение в произведениях различных жанров в творчестве Фирангиз Ализаде, получает качественно новое осмысление.

Ключевые слова: баяты, хор, миниатюра, цикл, гомофонно-гармонический стиль.

Summary

The article is devoted to the study of work one of the talented Azerbaijani composers Firangiz Alizade. The article provides an theoretical analysis of the musical work “Bayatılar” by composer. The relevance and breadth of themes and images in the work of Firangiz Alizade gets a qualitatively new interpretation.

Key words: bayati, choir, miniature, cycle, homophone-harmonic style.

Neft sənayesi azərbaycanlı qadın rəssamın yaradıcılığında

Həmidə Süleymanova

Azərbaycan Dövlət Rəsm Qalereyası "Elmi araşdırma və innovasiya" şöbəsinin böyük elmi işçisi

O, küləklər və qasırğalar arasında ləpələnən dənizə işləməyə gedən ilk azərbaycanlı qadın idi. Elə bu cəsarət və fədakarlığı ilə hər kəsi heyrləndirməyi bacarmışdı.

Bəli, söhbət 23 iyul 1916-cı il tarixində Bakının Mərdəkan kəndində sənətkar ailəsində doğulan Azərbaycanın Xalq rəssamı Maral xanım Rəhmanzadədən gedir. O, ilk öncə öz istedadını, rəssamlıq qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün 1930-cü ildə karikaturacı rəssam Əzim Əzimzadənin adını daşıyan İncəsənət məktəbinə, sonra isə təhsilini daha da təkmilləşdirmək məqsədilə V.İ.Surikov adına İncəsənət İnstitutuna daxil olur.

Baxmayaraq ki, həmin dövrdə qadınların ölkədən kənarda təhsil alması birmənalı mənfi qarşılanırdı, ancaq tale elə gətirir ki, qızını Səttar Bəhlulzadəyə tapşırıan ata böyük cəsarət göstərərək Maral xanıma təhsil almaq üçün icazə verir.

Rəssamın böyüdüüyü mühit dəyişən zaman mühitinə uyğunlaşmağı tələb edirdi, daha sonra təhsil aldığı məktəb və müəllimlər onun gələcək taleyini və şəxsiyyət kimi yetişməyinə böyük təsir göstərdilər.

Maral Rəhmanzadə fərqli zamanlarda müxtəlif mövzularda müraciət etmiş, müxtəlif texnikaları sınaqda, qrafika sahəsində çoxsaylı əsərləri ilə nəinki Azərbaycan təsviri sənətinə, hətta dünya irsinə nadir miras qoymuşdur.

XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəlləri neft bumundan sonra yenilik axtarışında olan yaradıcı insanlar bu mövzuya müraciət etməkdən çəkinmirdilər. Heç təsadüfi deyil ki, məhz Maral Rəhmanzadənin bir çox neft silsilə əsərləri bu axtarışlar nəticəsində meydana gəlmişdir. Qadın nəcibliyi, incəliyini ağır neftçi əməyinə dəyişmək, onların yaşantılarını yaşamaq, obrazlı ifadə etmək həmin lövhələri kətana köçürmək olduqca məşəqətli idi. O, saatlarla əzmkar neftçilərin gündəlik əməyini müşahidə edir, müxtəlif texnikalarda etüdlər, sulu boya ilə rəsmlər işləyir, onlarla eyni şəraitdə yaşayıb eyni həyat şərtlərini paylaşaraq şəhərin yeni sakininə çevrilirdi.

Tanınmış fırça ustası "Neft çıxaran qurğu", "Dənizdə buruqlar" ("Neft" silsiləsindən), "Dənizin körpü, kran və gəmilər fonunda görünüşü", "Fırtına zamanı", "Estakada", "Günəşin şüaları, Xəzərin sərvətləri", "Körpünün yanında" ("Neft Daşları" silsiləsindən) lövhələrində estakadaları, neft çənələrini, mədənləri, neftin çıxarılması səhnələrinin obrazlı ifadəsinə nail olmuşdur.

1940-cı ildə "Fəvvarə" avtolitoqrafiya nümunəsində isə neft yağında baş verən fontan qarşısında təbiətin ecəzkar məzəsinə

təəccüblə tamaşa edən neftçilərin nəcib obrazını yaradır. "Neft" silsiləsindən "Tanker dənizə çıxır" qrafik əsərində qədim şəhərin əhatəsindən boylanın Qız Qalası, Xəzərin sakit mənzərəsi ilə birlikdə XX əsrin 40-cı illərinin bədiiləşdirilmiş görüntüsünü çılpalığı ilə gözlərimiz önünə sərir.

Bəzən rəssam uçan neft buruqlarını, ləpələnən dənizin ortasında möhkəm dayanan dirəkləri insan şüurunun təsəvvür edə bilmədiyi obyektləri yaradıcı təxəyyül ilə ifadə etməyə çalışır. Neftçi əməyini qəhrəmanlaşdırır, sərt industrial mənzərəni romantikləşdirir.

"Neft" silsiləsinin növbəti avtolitoqrafiya nümunəsi "Neft çıxaran qurğu", "Dənizdə buruqlar" əsərləri neft və qaz sənayesində geniş tətbiq olunan bir çox texnoloji proseslərin, maşın və mexanizmlərin əmətini nümayiş etdirir. Sərt industrial mənzərəni nəcibləşdirir, lirik əhvali-ruhiyyədə poetikliyi ilə səciyyələnə olduqca maraqlı, tutumlu əsərlərin təsvirinə nail olurdu.

Mədəndə növbə dəyişikliyi

Maral Rəhmanzadə "Fəhlə rayonu", "Fəhlələr katerdə", "Estakadanın altında", "Gəmidə", "Növbəyə" lövhələri ilə fəhlələrin gündəlik yaşayışını, adi iş günlərinin müşahidəsini, Xəzərin romantik mənzərələrini, göy üzünə boylanın buruqların, insan və təbiətin harmoniyasını, onların bir-birinə qovuşması anını əbədləşdirirdi. "Növbəyə" adlı əsəri tamaşaçını özünə cəlb edən enerjisi, xüsusi kompozisiya və rəng həlli ilə diqqət çəkir. Kompozisiyanın mərkəzində təsvir olunan qəhrəmanlar zaman-zaman insanı heyrləndirir. Seyirci Xəzərin təəssüratını, bir-birini əvəzləyən insanların hərəkətini, xəfif əsən küləyin mehini duymağa, onları hiss etməyə səy göstərir. Soyuqdan əllərini ciblərində gizlədən obrazların üzlərindəki qətiyyətli inam şücaətli görünüşlərini tamamlayır. Müəllif sözügedən nümunə ilə rəsmi bütün qanunauyğunluqlarını ustalıqla təqdimatla yanaşı, dinamik, bir o qədər də melonxolik rəng həllindən peşəkarcasına bəhrələnmişdir. Bu qrafik nümunə litoqrafiya texnikası ilə işlənmiş və öz bədii həllinə görə realistikdir.

Mavi Xəzərin köksündə salınan "Neft Daşları" yatağında, polad dirəklər üzərində əfsanəvi bir məkanın – yeni qəsəbənin

bünövrəsinin qoyulması rəssamı heyrləndirir, onun enerjisini kətana köçürməyə həvəsləndirirdi.

Tanınmış fırça ustası gərgin axtarışlarının nəticəsi kimi "Neft Daşları" silsiləsini yaratmağa müvəffəq olur. Həmin silsiləyə daxil olan "Fırtına zamanı", "Estakada", "Günəş şüaları", "Xəzərin sərvətləri", "Aylı gecə", "Körpünün yanında" və s. qrafika nümunələrində bəzən insan və coşqun dəniz qarşılaşdırılır, bu mübarizə fonunda şəhərin lirik görünüşü canlanır.

Maral Rəhmanzadənin 1957-ci ildə Moskvada nəşr olunan "Bizim Xəzərdə" adlı avtolitoqrafiya seriyası da neftçilərə həsr olunmuş unikal arxivlərdəndir.

Bununla yanaşı, rəssamın dəstxətinə aid 1956-1957-ci illərdə işlədiyi "Estakadayanı körpü", "Estakadada avtokran", "Estakadada", "Açıq dənizdə neft mədəni", "Su basmış gəmilərdə" kimi sulu boya nümunələrində Neft Bakısı üçün səciyyəvi olan sənaye mənzərəsini – dənizi yarib keçən polad estakadalar, onların dinamikası, nəhəng dəmir konstruksiyaların hərəkəti səma fonunda təsvirlənib.

Maral Rəhmanzadə çoxillik yaradıcılığında neft silsilələri ilə yanaşı, digər qrafik və rəngkarlıq əsərlərində ümumiləşdirilmiş Azərbaycanın bədii obrazını yaratmağa nail olmuşdur. Bu bəşəri mirasa tamaşa etdikcə keçmişə qayıdır, gələcək haqqında qayğı və illüziyalara qapılmadan sabah üçün mübarizəyə can atırsan... ♦

Neft daşları

Ədəbiyyat:

1. Maral Rəhmanzadə. Xalq Bank. 2011.
2. Maral Rəhmanzadə. Sərvət.Bakı. 2013.
3. <http://socarplus.az/az/article/66/%EF%BF%BDdeniz-nefti%EF%BF%BD-maral-rehmanzade>
4. http://infosourceazgallery.az/arts/view_artifact/275/36/

Резюме

В этой статье исследуется нефтяная тема в творчестве Марал Рахманзаде, первой азербайджанской женщины, получившей профессиональное образование в области живописи. Тема нефтяников в работах художницы отличается особой романтикой.

Ключевые слова: картина, нефть, азербайджанская женщина, графика.

Summary

This article is about the oil theme in the creativity of the Maral Rahmanzadeh, The first Azerbaijani woman who received professional painting education. The romanticism of oil worker's labor is felt in the artist's works.

Key words: painting, oil, Azerbaijani woman, graphic.

Professor Nigar Usubovanın pedaqoji fəaliyyətində Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano əsərlərinin öyrənilməsinə dair praktik göstərişlər

Günəl Eyvazzadə

Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının dissertantı

Azərbaycanda fortepiano təhsilinin inkişafında xidmətləri olan Əməkdar İncəsənət Xadimi, sənətşünaslıq namizədi, professor, istedadlı pianoçu Nigar xanım Usubova öz pedaqoji fəaliyyətində Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərinə çox böyük önəm verirdi. Zəmanəmizin görkəmli bəstəkarı Q.Qarayevin "Sarskoye selo heykəli" adlı orijinal pyesi (1937), eləcə də 1951-1963-cü illərdə yaranıb ərsəyə gələn dörd dəftərdən ibarət "24 prelyüd" silsiləsi Nigar Usubovanın tələbələrindən biri proqramında mühüm yer tutur.

Q.Qarayevin "Sarskoye selo heykəli" pyesi haqqında bizə Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası "İxtisas fortepiano" kafedrasının professoru, pianoçu, N.Usubovanın tələbələrindən biri Yeganə Axundova hərtərəfli bəhs etdi. Bəstəkarın ilk fortepiano əsərlərindən biri olan "Sarskoye selo heykəli" pyesi məlum olduğu kimi böyük rus şairi A.S.Puşkinin eyniadlı şeirinə əsaslanan proqramlı pyesdir. Səhəngi qayalığa çırpıb sındıran məyus qızın obrazını və fəvvarəni təsvir edən fortepiano pyesi obraz rəngarəngliyi, maraqlı fakturası, alətin tembr xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Pyes həm də bir növ improvizasiya xüsusiyyətləri daşıyır. Yeganə xanım pyesin ifa xüsusiyyətləri haqqında söhbətə ilk akkorddan başladı. Pyesi açan dissonans akkord səhəngin sınımasını təsvirləyir. Yeganə xanım ilk akkordda Nigar Usubovanın tövsiyəsini xatırladı: "Əli yuxarıdan endirərək barmaqların ucunu itiləşdirib bu akkordu göstərməliyik".

Nümunə №1

Sonra fortissimoda səhəngdən axan suyun səsi eşidilir (Uberamente). Getdikcə suyun həcmi azalır, bu diminuendo ilə ifadə

olunur. Aşağı enən passaj pianissimoya gətirib çıxarır. Təsviri xarakter daşıyan ilk beş xanədə fortissimo çox qüvvətli səslənməməlidir. Kiçik piu lento bölməsi təzadlı registrlərin qarşılaşması üzərində qurulur. Yeganə xanım bu parçanı girişlə çox obrazlı şəkildə müqayisə edərək, belə bir açıqlama verdi: "Səhəngin sınımasını təsvir edən passaj—real lövhədir, bu parça isə bir qədər mistik, sehrkar tərzdə ifa edilməlidir.

Nigar xanım bu epizodu səhəngi sındıran qızın keçirdiyi hisslərlə bağlayır və onun daxili sarsıntısının bir qədər tutqun təsvirini məsləhət görürdü. Səslənmə və akkordlar burada yumşaq və çox aydın olmalı, sol və sağ pedal tez-tez bir-birini əvəzləməlidir". Sonra tez bir zamanda əhvali-ruhiyyə dəyişilir. Piano ifa edilən Moderato bölməsi sol əldə akkordlarla başlanır. Bu statik fonda üç not üzərində ah-nalə səslənir. Sol əlin akkordları rəvan, təmkinli və yumşaqdır. Üç notda crescendo vermək burada çox çətindir. Səsin inkişaf dərəcəsi aydın olmamalı, pedal əvvəlcə artırılmalı, sonra yığıldırılmalıdır.

Nümunə №2

Nigar Usubova Moderato-nun pedalsız məşqini tövsiyə edirdi. Ümumiyyətlə, pyesin ifası zamanı tez-tez belə bir fikri təkrarlayırdı: “Əsər sərbəst üslubdadır və buna görə də əhvali-ruhiyyə tez-tez dəyişir. Bununla əlaqədar səsin keyfiyyətində də dəyişiklik baş verir”. Növbəti Piu mosso bölməsində daha güclü həyəcan duyulmalıdır. Yeganə xanım müəlliminin bu bölmədə crescendo və diminuendo-nu çox aydın göstərilməsini tələb etdiyini vurğulayır.

Növbəti Moderato bölməsinin ifası çox ifadəli olmalı, registr təzadlı aydın göstərilməlidir. Nigar xanım burada sol əlin keyfiyyətli səslənməsi üçün dəfələrlə məşq istəyirdi. Harmoniyalar isə çox qabarıq yox, onların fonunda melodiya şəffaf səslənməlidir.

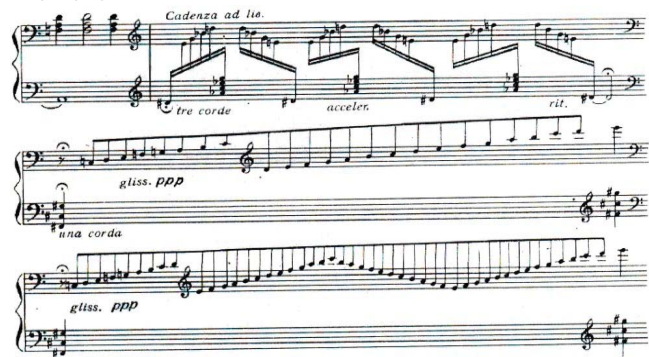
Pyesin mərkəzi bölməsi - (Lento) faktura baxımından çox mürəkkəb olub, üç təbəqəyə ayrılır. Dərin baslarda səslənən heykəlin mövzusu müxtəlif registrləri əhatələyir.

Nümunə №3

Lento-da diqqətçəkən əsas məqam müəllif tərəfindən heç bir dinamik işarənin qoyulmamasıdır. Bu bölmədə Nigar xanım pedal üzərində çox işləməyi tövsiyə edirdi. Dəyişilən harmoniyaların isə yarıpedal ilə işlənilməsi məsləhətdir. Pyesin ən maraqlı bölməsi – Kadensiya (Cadenza ad lib). Kadensiya rondo formasında mərkəzi epizod kimi qəbul edilir.

Nümunə №4

İmprovizasiya xarakterli kadensiya əsərin sakit, lirik kulminasiyasıdır. Məhz bu kulminasiyada statiklik pozulur. Kadensiyanın ifasında sol pedala düzgün riayət önəmlidir. Burada arfa alətinə xas arpecio və üç piano ifa edilən qlissando suyun sıçramasını təsvirləyir. Repriza A tempo moderato bir sıra dəyişikliklərlə verilir və sonda piu lento-koda sakit tərzdə ifalanır.

Nümunə №5

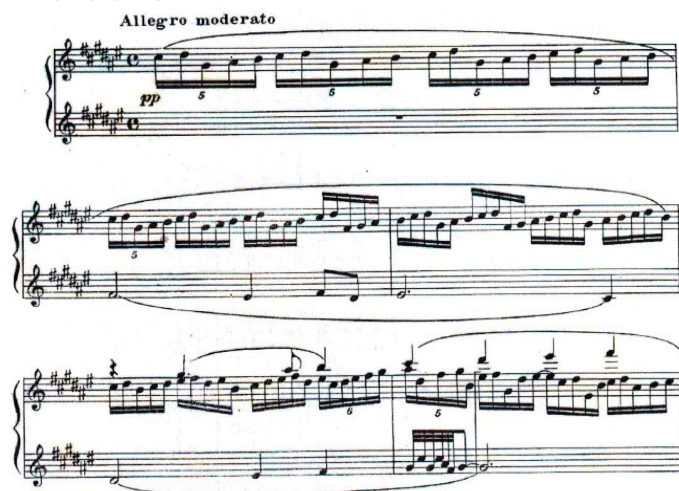
Əsərin sonluğuna belə izah verirdi: “Pyesi ifa edərkən mistik, sehrli səslənmənin nə vaxt bitəcəyini gözləyirsən. Lakin belə deyil... Son akkord pyesin süjetinin həll olunmamasına işarə ilə sual kimi səslənir və bu dissonans ahəng havada asılı qalır. Hətta pedal son akkordu götürəndən sonra dəyişir. Akkord tutqun səslənir. Sanki A.S.Puşkinin şeirindəki heykəl əbədi gözəllik rəmzi kimi bir anı saxlayıb əbədləşdirir. Beləliklə, son akkord əsərin proqram əsasına qoyulan şeirin sətiraltı mənasını bir daha təsdiqləyir”.

Y.Axundovanın pyes haqqında müsahibəsindən sonra Nigar Usubovanın daha bir tələbəsi, Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “İxtisas fortepiano” kafedrasının dosenti Firəngiz Hacıyeva bizə Q.Qarayevin “24 prelyüd” silsiləsindən üçüncü dəftərə aid altı prelyüdüün ifaçılıq şərhləri ətrafında maraqlı məlumatlar verdi. Nigar xanımın dəqiq pedaqoji metodları, müdrik məsləhətləri, hər bir tələbəni müstəqil şəkildə yaradıcılıq axtarışları aparmağa doğru istiqamətləndirməsi Firəngiz Hacıyevanın söhbətində qırmızı xətlə keçir. Onun verdiyi yığcam məlumatlar adıçəkilən prelyüdlərin tam “ifa portretini” gözümüzə qarşısında canlandırdı.

Məlum olduğu kimi, Q.Qarayevin “24 prelyüd” silsiləsi dörd dəftərdən ibarət olub, ardıcıl deyil, müxtəlif illərdə yaranmışdır. Prelüdlərin üçüncü dəftəri (1957-ci il) obraz məzmunu, faktura xüsusiyyətləri etibarilə çox fərqlənir. Onların musiqi dili, buradakı texniki üsullar əvvəlki iki dəftərlə müqayisədə daha mürəkkəbdir. Q.Qarayevin “24 prelyüd” silsiləsi bütövlükdə pianoçuluq sənətində bir məktəbdir. Lakin üçüncü dəftərdəki dərin psixoloji obrazlar, çətin texnika, mürəkkəb forma və faktura, zəngin xarakterlər, rus fortepiano musiqi üslubunun təsiri, tembr-registr xüsusiyyətləri – bütün bu sadalananlar onu “silsilə daxilində silsilə” kimi səciyyələndirməyə imkan verir. Nigar xanım prelyüdlərin müəllifin yerləşdirdiyi sırada ardıcıl ifasını dramaturji baxımdan çox qənaətbəxş sayırdı. Onun prelyüdlərin ifasında ən zəruri hesab etdiyi üç cəhət mövcud idi: pyesin obraz tərəfi, bədiliyi və xarakterin verilməsi. Sonra əsas diqqət rəngarəng faktura palitrasına, not mətninə, temp və dinamika, pedal üzərində işə yönəldildi.

Üçüncü dəftərə giriş Fis-dur prelyüdündə (№13, Allegro moderato) pastoral məzmunun açılması öndə durur. İfa zamanı yüngül və işıqlı fiqurasıyalar fonunda melodik xəttin aparılmasına böyük diqqət yetirilir.

Nümunə №6

Faciəvi və romantik fis-moll prelyüdünün (№14, Andante mesto) ifasında N.Usubova, ilk növbədə, diqqəti mistik obrazla bağlı xanələrin çalğısına və onun matəm yürüşü xarakterinə qədər inkişafına yönəlirdi.

Des-dur prelyüdünün (№15, Allegro giocoso) ifasında qara dillərdə applikaturaya düzgün riayət və ritmik nəbzın saxlanması əsas göstərişlərdən biri idi.

cis-moll prelyüdündə (№16, Tranquillo rubato) bir neçə cəhəti – nostalji duyğuların ifadəsi, prelyüdün improvizə xarakterinin göstərilməsi və melodiyanın müxtəlif registrlərdə “linear” aparılışının daim diqqət mərkəzində saxlanılmasını vurğulayırdı.

Nümunə №7

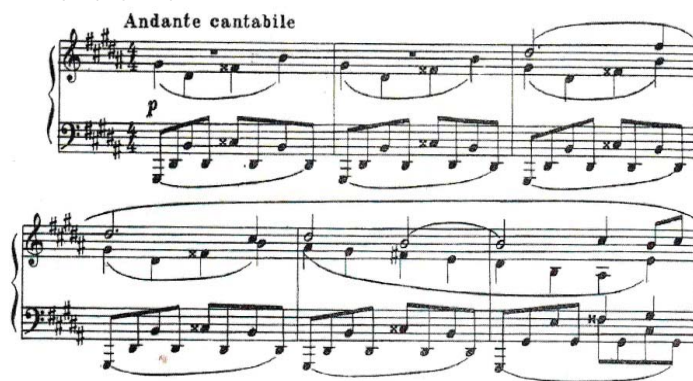

“24 prelyüd” silsiləsinin üçüncü dəftərindəki son iki prelyüdün ifası zamanı, ilk növbədə bu cütliyin parlaq təzadlı obrazlarına diqqət yönəldirdi.

As-dur prelyüdündə (№17, Andante maestoso) patetik məzmunun açılması əsas göstərişlərdən biri idi.

Sonsuz kədəri ifadə edən gis-moll prelyüdü (№18, Andante cantabile) üçüncü dəftərin sakit finalı funksiyasını daşıyır. Nigar xanım burada əsas diqqəti faktura üzərində cəmləşdirməyi və melodiyanın ifadəli şəkildə aparılmasını tövsiyə edirdi.

Nümunə № 8

Yeganə Axundova və Firəngiz Hacıyevanın Q.Qarayevin fortepiano əsərlərinin ifa xüsusiyyətləri ətrafında açıqlamaları ilə yanaşı, Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “İxtisas fortepiano” kafedrasının professoru, Nigar xanımın sinfində təhsil alan və sonralar uzun müddət onun assisstantı kimi çalışan Zemfira Şəfiyeva bizə Musa Mirzəyevin “Sonata-kapriççio”sundan danışdı. Zemfira xanımın qeyd etdiyinə görə, irimiqyaslı və texniki baxımdan çox çətin olan “Sonata-kapriççio”nun musiqiçi-ifaçıların ikinci Zaqafqaziya müsabiqəsində pianoçuların çıxışı üçün mütləq əsər kimi seçilməsi heç də təsadüfi deyildi. Kapriççio təbiidir ki, virtuoz və hazırlıqlı, mükəmməl pianoçulara ünvanlanmışdır. Ötən əsrin 60-cı illərində Musa Mirzəyev hələ gənc idi. Əsər 1962-ci ildə bəstələnmişdi, özünəməxsus janrı, üslubu, fakturası, bədii-texniki və ifaçılıq məsələlərinə görə fərqlənirdi. Əsərin ilk ifaçısı Azərbaycanın Əməkdar artisti, professor pianoçu Rafiq Quliyev olmuşdur. Pianoçu bu əsəri ilk dəfə 1963-cü ildə Moskvada keçirilən SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının plenumunda ifa edib. Sonra isə 1965-ci ilin iyun ayında Bakıda keçirilən “Zaqafqaziya baharı” festivalında əsər Rafiq Quliyev tərəfindən “Sonata-tokkata” adı altında səsləndirilmişdir. Musa Mirzəyevin bu əsərinin “Sonata-tokkata” adı altında ifası da yəqin ki, müəyyən səbəblərlə bağlıdır. Bu haqda professor T.Seyidov belə bir açıqlama verir: “Fəal ritmik-səlis hərəkətin böyük rolu bu əsərin sonata-tokkata kimi dərkinə imkan verir” (Сейдов Т. Азербайджанская советская фортепианная музыка (1930-1970) Баку: Язычы, 1980-стр. 126).

1965-ci ildə Tbilisidə keçirilən musiqi-ifaçıların II Zaqafqaziya müsabiqəsində əsər Musa Mirzəyevin müəllimi Qara Qarayevin məsləhəti ilə qısaldılıb yenidən işlənmiş halda “Kapriççio” adı altında II turda mütləq ifa edilən əsər kimi proqrama salınıb. Həmin vaxt müsabiqədə Azərbaycandan, Nigar Usubovanın tələbələri – III kursda təhsil alan Zemfira Şəfiyeva və onun sinfində artıq assistent kimi çalışan Vəqif Vəkilov da vardı. Onlar Musa Mirzəyevin “Kapriççio”-sunu müsabiqənin II turunda ifa etmişdilər. Söhbət əsnasında Zemfira Şəfiyeva Musa Mirzəyevin “Kapriççio”-sunun Zaqafqaziya müsabiqəsində əlyazma əsasında ifasını xatırlatdı və üzərində 1963-cü ildə yazılma tarixi qeyd olunmuş həmin əlyazmanı bizə verdi (qeyd etməliyi ki, əsər “Sonata-kapriççio” adı altında bir neçə dəfə nəşr edilib: 1965-ci il (Bakı; “Azərnaşr”, 26 s.), 1966-cı il (M.:Muzqiz, 26 s.) və 1974-cü il (Концертные пьесы для

фортепиано-М.: 1974-стр. 36-60) Bax: Musa Mirzəyev Biblioqrafiya (tərtibçi Ş.Həsənova). Hal-hazırkı tədqiqat isə Zemfira Şəfiyevanın təqdim etdiyi əlyazma nüsxəsi əsasında aparılıb. Həmin əlyazmada əsər "Kapriçcio" adı altında verilir. Zaqafqaziya müsabiqəsinin proqramında da "Kapriçcio" kimi təqdim edilmişdir).

Bu əlyazmanın nəşriyyat tərəfindən çapdan çıxmış digər variantlarında isə əsərin orta bölməsində təxminən bir səhifə yarım həcmində yeni not materialı mövcuddur. Təbiidir ki, konsert üslublu bu əsərin texniki baxımdan çətinliyi, virtuozluğu, ritmin fəallığı ön planda idi. "Daim ritmik nəbzi saxlamaq" – kapriçcionun ifasında əsas tövsiyə idi. Digər mühüm tövsiyə əsas və köməkçi partiyaların (kapriçcio məlum olduğu kimi güzgülü repriza ilə verilən sonata formasındadır) təzadının göstərilməsi idi. Fəal, cəsarətli xarakterli əsas partiya ilə müqayisədə köməkçi partiya bir qədər sərbəst, improvizə xarakteri daşmalı, daha yüngül səslənməlidir: "Burada hər bir mövzu tamamlanmış, bitkin obrazdır" – Nigar xanım hər dəfə bu fikri təkrarlayırdı.

Kapriçcionun ifasında isə fakturanın qənaətcilliyi göstərilir, bu fonda səs üzərində diqqətlə işləmək tövsiyə edilir. Xüsusən köməkçi partiyanın ifası zamanı möcüzəli səslənməyə diqqət yetirilməsi əsas tələblərdən biri idi. Onun ifasında əsas mövzunun dinamizmindən əsər-əlamət qalmır. Şəffaf yuxarı registr - yeni temp (L'istesso tempo), yeni tonallıq tam başqa bir aləmə aparır.

N.Usubova köməkçi mövzunun yuxarı registrdə yüngül, kantilen ifasına çox diqqət yetirərək müəllifin "Molto cantabile e lamento" remarkasını və "rubato" ifasını diqqət mərkəzində saxlamağı tövsiyə edirdi.

Nümunə №9

Köməkçi partiyanın reprizada ifası zamanı melodiya aşağı registrdə, xarakter baxımından əsas partiya ilə yaxınlaşıb, tutqun və ciddi səslənməlidir.

Əsərin koda bölməsinin ifası çox çətinidir. Onun birnəfəse ifası, buradakı dinamik təzadlar, artikulyasiyaya dəqiq riayət ifaçıdan böyük diqqət və sərrast düşüncə tələb edir. Təcrübəli pedaqoq əsərin həmin xüsusiyyətlərini əvvəldən görərək ifaçının təfəkkürünü buna doğru istiqamətləndirir və çətin epizodlar üzərində saatlarla işləməyi məsləhət görürdü. Kapriçcionun ifası zamanı əsas praktik tövsiyə dinamikanın sönməməsi idi. Applikaturanın düzgünlüyünə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Çox cəld tempdə ifa olunan əsərdə pedal qənaətcil olmalıdır. İfa zamanı ritmik xüsusiyyətlərin artikulyasiya ilə bağlılığı önəmlidir.

Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano musiqisi Nigar Usubovanın pedaqoji fəaliyyətində daim diqqət mərkəzindəydi. O, təhlil edib araşdırdığımız əsərlərlə yanaşı, C.Hacıyev, F.Əmirov, E.Nəzirova və başqa bəstəkarların yaradıcılığına da müraciət edib. Nigar Usubova daim tələbələrini milli musiqiyə sevgi aşılayaraq, repertuar üzərində işin özünəməxsus ifa xüsusiyyətləri ətrafında dəyərli praktik tövsiyələr vermişdir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Сеидов Т.М. Азербайджанская советская фортепианная музыка (1930-1970). Баку: Язычы, 1980-149s.
2. Seyidov T.M. XX əsrin Azərbaycan fortepiano mədəniyyəti: pedaqogika, ifaçılıq və bəstəkarlıq yaradıcılığı. Bakı: «Təhsil», 2016 335s.
3. Тагизаде А. Камерная музыка держит экзамен—газ. «Баку»-05.06.1965.
4. Musa Mirzəyev. Biblioqrafiya (tərtibçi Həsənova Ş.H.). Bakı, 2008 – 128s.
5. Həsənova Ş.H. Musa Mirzəyev. Bakı: «Apostrof», 2008-117s.

Резюме

В представленной статье даны практические рекомендации, связанные с преподаванием фортепианных произведений азербайджанских композиторов на протяжении всей педагогической деятельности талантливого пианиста, профессора Нигяр ханум Усубовой.

Ключевые слова: прелюдия, каприччио, фактура, педаль, каденция.

Summary

The article presented by Gunel Eyvazzade provides interesting practical recommendations for teaching piano pieces by Azerbaijani composers throughout all pedagogical activity of the talented pianist, professor Nigar Usubova.

Key words: prelude, capriccio, texture, pedal, cadence.

İşğaldakı abidələrə dəyən ziyanın qiymətləndirilməsi – onların qorunma üsulu kimi

(Tezislər)

Sadiq İmamverdiyev

ADMİU-nun Arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrinin mühafizəsi ixtisası üzrə II kurs magistri

E-mail: imamverdiyev321@gmail.com

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsi və digər 7 rayonu 1988-1994-cü illər arasında Ermənistanın işğalına məruz qalıb. Təcavüz nəticəsində həmin ərazilərdə tarixən mövcud olmuş incəsənət, tarixi memarlıq abidələr, arxeoloji qazıntılar kimi daşınan və daşınmaz mədəni dəyərlərin müdafiə edilməsi və onlara dəymiş zərərlərin qiymətləndirilməsi bu gün Azərbaycan xalqının qarşısında təxirəsalınmaz bir vəzifə kimi durur. 2012-ci ildə Parisdə keçirilən YUNESKO-nun Silahlı münaqişələr zamanı mədəni mülkiyyətin qorunması üzrə Komitəsinin 8-ci sessiyası çərçivəsində işğal edilmiş ərazilərdə mədəni mülkiyyətin qorunması haqqında qəbul edilən sənəd Azərbaycanın tarixi memarlıq, arxeoloji abidələr üzərində törətdiyi cinayətlərə görə Ermənistana qarşı Beynəlxalq təşkilatlar vasitəsi ilə sanksiyaların tətbiq edilməsi tələbini daha da aktuallaşdırır.

Araşdırmalar göstərir ki, işğal edilmiş ərazilərdə mədəni mülkiyyətin qorunması məsələsinin YUNESKO-nun Silahlı münaqişələr zamanı mədəni mülkiyyətin qorunması üzrə Komitə tərəfindən müzakirəsi 2012-ci ildə Azərbaycan tərəfindən təşəbbüs edilib. 2012-ci ilin qərarına əsasən, Katiblik tərəfindən işğal edilmiş ərazilərdə mədəni mülkiyyətin

qorunmasına aid müvafiq sənədin hazırlanması tələb olunub. Katiblik tərəfindən hazırlanan sənəddə Silahlı münaqişələr zamanı mədəni mülkiyyətin qorunması haqqında 1954-cü il Haaqa Konvensiyası və onun iki protokolunda işğal edilmiş ərazilərə aid müddəaların hüquqi təhlili, həmin müddəaların həyata keçirilməsi mexanizmləri və digər aspektlər yer alıb.

Aparılan ilkin hesablamalara görə, işğal nəticəsində Azərbaycana vurulmuş maddi zərərin ümumi miqdarı 431 536 milyon ABŞ dollarıdır (39, s.95). Bu ümumi hesabdən işğal olunmuş ərazilərdəki dövlət qeydiyyatında olmayan mədəni irs obyektlərinə dəyən zərərin ümumi həcmi 46 066 086 000 manat, dövlət qeydiyyatında olan tarix və mədəniyyət abidələrinə dəyən zərərin ümumi həcmi isə 84 883 726 000 manatdır (39, s. 89-91). Qeyri-hökumət təşkilatı olaraq Azərbaycanın İşğal Olunmuş Ərazilərindəki Tarix və Mədəniyyət Abidələrini Müdafiə Təşkilatı İctimai Birliyi və onun sədri Faiq İsmayilovun səlahiyyətli dövlət orqanları ilə birgə apardığı hesablamaların işğaldakı rayonlar üzrə mənzərəsi aşağıdakı kimidir:

Abidənin yerləşdiyi ərazi	Dövlət qeydiyyatında abidələrin sayı	Abidələrin kateqoriyası			Dəyən ziyanın həcmi (AZN)
		Yerli əhəmiyyət	Ölkə əhəmiyyəti	Bəşəri əhəmiyyət	
Laçın r-nu	73	62	11	-	10752000000
Kəlbəcər	70	50	18	2	14382960000
Qubadlı	67	51	16	-	7980000000
Zəngilan	47	39	8	-	30086900000
Füzuli	71	57	14	-	38251600000
Ağdam	140	41	95	4	19603920000
Cəbrayıl	93	74	16	3	7575700000
Xocalı	28	8	19	1	4887500000
Xocavənd	93	61	30	2	4711600000
Şuşa	217	167	49	1	11279640000
Naxçıvan MR	3	3	-	-	252000000
Qazax	1	1	-	-	67200000

Buradan da Ermənistanın Azərbaycana vurduğu zərərin ödənilməsi zərurəti meydana çıxır. Beynəlxalq hüquqa görə məsuliyyət daşıyan dövlət özünün hüquqazidd əməli ilə digər dövlətə vurmuş olduğu ziyanı tam həcmdə ödəməlidir. Müasir beynəlxalq hüquqda zərərin ödənilməsinin müəyyən formaları mövcuddur. Həmin formalar bir tərəfdən zərərin tam ödənilməsinə, digər tərəfdən isə belə ödəmələrin həyata keçirilməsi üsullarını əks etdirir. Bu məsələlər tam aydınlığı ilə BMT Baş Assambleyasının 12 dekabr 2001-ci ildə qəbul etdiyi 56/83 sayılı "Beynəlxalq hüquqazidd əməllərə görə dövlətlərin məsuliyyəti" adlı qətnaməsində eyniadlı əlavədə göstərilmişdir. Qətnamənin 31-ci maddəsinə əsasən məsuliyyət daşıyan dövlət beynəlxalq hüquqazidd əməllər nəticəsində vurduğu zərəri ödəməlidir və bu zərər beynəlxalq hüquqazidd əməllər nəticəsində vurulmuş bütün beynəlxalq hüquqa-

zidd əməlləri yaradan ziyanlardan, o cümlədən maddi və mənəvi ziyanlardan ibarətdir. Qətnamənin 34-cü maddəsində beynəlxalq hüquqazidd əməllər nəticəsində vurulmuş zərərin ödəmə formaları müəyyən edilib. Göstərilir ki, beynəlxalq hüquqazidd əməllə vurulmuş zərəre görə tam ödəmə formaları restitusiya, kompensasiya və satisfaksiya (təhqirə görə ödəmə) formalarında ola bilər. Bu formalar həm ayrı-ayrılıqda, həm də biri-biri ilə bağlı şəkildə istifadə edilə bilər (39, s.97). Sözügedən müddəa, eyni zamanda BMT Baş Assambleyası tərəfindən 2005-ci il 16 dekabr tarixində qəbul edilmiş 60/147 sayılı "Beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntuları və insan hüquqları sahəsində beynəlxalq normaların ciddi pozuntularının qurbanları üçün zərərin ödənilməsi və hüquqi müdafiə hüququna aid əsas prinsip və rəhbəredici müddəalar" adlı qətnamədə bir daha təsdiqlənmişdir.

Həmin qətnamənin "Vurulmuş zərərin ödənilməsi" adlı IX fəslinin 18-ci bəndində göstərilir ki, beynəlxalq hüquqa və ölkələrin milli qanunvericiliyinə görə, həm də konkret halları nəzərə alaraq insan hüquqları sahəsində beynəlxalq normaların ciddi pozuntularının və beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntularının qurbanlarına, pozuntunun ciddiliyinə və hər bir hala müvafiq müəyyən olunmuş qaydada tam və effektiv ödənilməsi restitusiya, kompensasiya, reabilitasiya, satisfaksiya və baş vermiş hadisənin təkrarlanmaması zəmanəti formalarında ola bilər (39, s.97).

BMT Baş Assambleyasının sözügedən qətnaməsinə əlavənin 35-ci maddəsində göstərilir ki, beynəlxalq hüquqazidd əməllərə görə məsuliyyət daşıyan dövlət restitusiyanı həyata keçirməlidir. Belə ki, restitusiya hüquqazidd əməlin törədilməsinə qədər mövcud vəziyyətin

bərpasını özündə ehtiva edir. Bu isə restitusiya vasitəsilə əvvəlki maddi vəziyyətinə və qeyri-maddi hüquqların bərpa edilməsi deməkdir.

Kompensasiya beynəlxalq hüquqazidd əməl nəticəsində vurulmuş zərərin maliyyə şəklində ödəmə formasıdır. BMT Baş Assambleyasının açıqşəkilən qətnaməsinə əlavənin 36-cı maddəsinə əsasən beynəlxalq hüquqazidd əmələ görə məsuliyyət daşıyan dövlət özünün qanunazidd əməli nəticəsində vurduğu zərəri restitusiya ilə ödənilməyən hissədə kompensasiya yolu ilə ödəməyə borcludur. Kompensasiya əldən verilmiş gəlir də daxil, belə zərərin ödənilməsinə yönəlib.

Beynəlxalq hüquqazidd əməlin nəticəsində özüünküləşdirilmiş və ya ləğv edilmiş əmlakın dəyəri bir qayda olaraq, onun ədalətli bazar qiyməti əsasında müəyyən edilir. Xüsusi xarakterli əmlaka aid, məsələn, mədəni mülkiyyətə aid məsələ daha çətin həll edilir. Dağlıq Qarabağ ərazisində bu siyahıya daxil olan mədəni irs obyektlərindən aşağıdakıları misal göstərmək mümkündür: tarixi şəxsiyyətlərin, o cümlədən dövlət xadimlərinin və hərbi xadimlərin, Sovet İttifaqı qəhrəmanlarının, Milli qəhrəmanların, görkəmli elm və incəsənət xadimlərinin həyatı ilə bağlı qurmalar, mənzillər, xatirə yerləri, yaşayış evləri, kompleks və ansamblar. Ölkənin şəhərin və ya kəndin həyatında baş vermiş mühüm tarixi hadisələrlə bağlı xatirə yerləri, xatirə abidələri, kompleks və ansambları Azərbaycanın elm, texnika və məişəti ilə bağlı xatirə yerləri, məzarlar və ya qalıqları dövlət və hökumət xadimlərinin məzar kompleksləri, xalq qəhrəmanlarının məzarlıqları, ədəbiyyat, incəsənət və elm xadimlərinin məzarları, qardaş qəbiristanlıqları, əsgər və vətəndaşların qəbirləri və s.

Beynəlxalq hüquqazidd əməllərə görə dövlətlərin məsuliyyətinin 37-ci maddəsinə əsasən beynəlxalq hüquqazidd əməllərə görə məsuliyyət daşıyan dövlət bu əməllər nəticəsində vurulmuş zərərin restitusiya və kompensasiya ilə ödənilə bilməyən hissəsi qədər satisfaksiya təqdim etməlidir. Satisfaksiya pozuntuların etirafından, təəssüf edilməsindən rəsmi şəkildə üzr istənilməsindən və ya digər müvafiq formada ibarət ola bilər. Qeyd edilməlidir ki, satisfaksiya halında pul şəklində ödəmələr də mümkündür və bu halda belə ödəmələr mənəvi zərərin ödənilməsi formasında reallaşdırılır.

Sənədlərin təhlili göstərir ki, Ermənistanın beynəlxalq hüquqazidd əməlləri nəticəsində vurulmuş maddi və mənəvi zərəre görə Azərbaycanın təminat almaq hüququ var və bunun üçün müvafiq beynəlxalq hüquqi mexanizmlər mövcuddur. Ölkəmizin ona dəymiş zərərin müqabilində müvafiq təminat almaq hüququna malikliyi

beynəlxalq təşkilatların qərarlarında da təsdiqlənmişdir. Məsələn, 13-14 mart 2008-ci il Seneqal Respublikasında (Dakar) keçirilmiş XI Zirvə görüşünün (Müsəlman dünyası XXI əsrdə) İslamın müqəddəs yerlərinin qorunması haqqında 2/11-C (İS) sayılı qətnaməsinin 4-cü bəndində İKT Azərbaycanın ona dəymiş ziyan müqabilində təminat almaq hüququnu tanıyır və bu təminatın ödənilməsi üçün Ermənistanın tam məsuliyyət daşdığını təsdiqləyir. Eyni məzmunlu müddəalar İKT-nin digər sənədlərində də öz əksini tapmışdır. Məsələn, Ermənistanın ölkəmizə təcavüzü haqqında 10/11-P (İS) sayılı qətnamənin 22-ci bəndində vurğulanır ki, İKT Azərbaycanı məruz qaldığı zərərlərə görə müvafiq kompensasiya hüquqlu sayır və bu zərərlərə görə adekvat kompensasiya ödənilməsi məsuliyyətini rəsmi Yerevanın üzərinə qoyur.

İşğal olunmuş ərazilərdəki arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrinin beynəlxalq qaydalara uyğun qiymətləndirilməsi və standartlaşdırılması, abidənin qorunması və ya ondan istifadə zamanı münaqişə tərəfləri arasında məsuliyyəti artırır və bununla belə, abidələrə dəymiş zərəri müəyyənləşdirir. Eyni zamanda, abidələrin tarixi aspektdən hansı dəyərlərə malikliyi müəyyənləşdirilməsi barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılması abidələrin işğaldan sonrakı dövrlərdə qorunması, bərpası və icarəyə verilməsi zamanı mövcud problemləri aradan qaldırır və abidənin mühafizəsi işlərində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Münaqişə davam etdiyi dövrdə abidələrə dəyən zərərlərin müəyyənləşdirilməsi üçün qiymətləndirmə prosesinin başlanılması, bu abidələrin tamamilə dağılıb məhv edilməsinin qarşısını ala bilər.

Münaqişə tərəflərinin qarşılıqlı razılığı əsasında tarix və mədəniyyət abidələrinin qiymətləndirilməsi və abidələrə dəyən zərərlərin müəyyənləşdirilməsi, hər iki tərəfin müvafiq strukturlarının razılığı ilə peşəkar qiymətləndiricilər tərəfindən beynəlxalq qiymət standartlarına uyğun qiymətləndirilməli və standartlaşdırılmalıdır. Bu prosesin aparılması zamanı beynəlxalq qiymətləndiricilərin rəyləri mütləq nəzərə alınmalıdır. Qiymətləndirmə torpaqlar işğaldan azad edildikdən sonra tarix və mədəniyyət abidələri icarəyə verilərkən icarə dəyərinin müəyyənləşdirilməsinə kömək edir və tərəflər arasında məsuliyyət hissini daha da artırır.

Qiymətləndirmə Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin müvafiq strukturlarının təqdimatı və Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə peşəkar qiymətləndiricilər tərəfindən bazar qiymətinə uyğun şəkildə aparılmalıdır. ♦

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan abidələri /Azərbaycan Tarix və Mədəniyyət Abidələrini Mühafizə Cəmiyyəti; red.: M.Quliyeva, C.Mustafayeva; rəs. N.Babayev.- Bakı: "Azərnəşr", 1989.- 125 s.
2. İsmayilov F. Arxeoloji abidələrimiz dağıdılır. //Mədəniyyət.- 2007.- 2 fevral.- s.6
3. Mühəribə və tarixi mədəniyyət abidələrimiz: [İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində xanəqahlar, pirlər, abidələr, ziyarətqahlar] /Heydər Əliyev Fondu; AMEA İnsan Hüquqları İn-tu.- Bakı: Heydər Əliyev Fondu, 2006, 63 s.
4. Vandalizm: tarixi adlara qarşı soyqırımı /ideya və ön söz Y.Mahmudov; tərt. N.Mustafa; elmi red.: E.Məhərrəmov; AMEA; AMEA, A.A.Bakıxanov adına Tarix İn-tu.- Bakı: "Təhsil", 2006. 92 s.

Резюме

Статья даёт нормативно-правовой анализ оценки и возмещения ущерба относительно культурно-исторических памятников пострадавших в результате вторжения армянских военных сил на территорию Азербайджана.

Ключевые слова: памятники, архитектура, культура, история.

Summary

The article gives a regulatory analysis of the assessment and compensation for damage to cultural and historical monuments affected by the invasion of the Armenian military forces in Azerbaijan.

Key words: monuments, architecture, culture, history.

Nizami poeziyası miniatür rəngkarlığında

Gülşən Qardaşova

ADMİU təsviri sənət tarixi və nəzəriyyəsi kafedrasının II kurs magistratura tələbəsi

E-mail: qardashova.93@gmail.com

Məlumdur ki, Nizami Gəncəvi poemaları və onların süjetləri orta əsrlərdən bəri ədəbiyyatda olduğu kimi, qədim miniatür rəngkarlığında və müasir incəsənətdə, xüsusən bu sənətlərin inkişafına təkan verən həqiqi bədii və estetik vasitəyə çevrilib.

Nizami "Xəmsə"sinin humanist ideyaları, hikmətli və ibrətamiz hekayələrində əks olunan xalqilik meyilləri həm şairin öz dövründə, həm də hazırkı həyatımızda gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə müsbət təsir göstərmiş, onlara bəşəri hislər təlqin etmiş, ən ümdəsi isə islam ehkamları ilə uzlaşmayan bir sıra nəfis sənətlərin meydana gəlməsinə zəmin yaratmışdır.

Mübaligəsiz deyə bilərik ki, antik mifologiya qədim yunan incəsənəti üçün əsas olduğu kimi, Şərq poeziyası da Şərq incəsənəti üçün baza rolunu oynayır. Lakin Şərq poeziyası, ən əvvəl onun ən qiymətli incisi Nizami "Xəmsə"si Şərq incəsənətinin əsası olmaqdan əlavə, daha mühüm və çətin bir vəzifəni yerinə yetirirdi. O, təsviri incəsənətin özünün yaşamaq hüququ qazanması üçün mübarizə aparırdı.

Təsviri incəsənətin inkişafına mane olan dini ideologiyanın hökm sürdüyü çox çətin bir şəraitdə Şərq mədəniyyətinin tərəqqipərvər nümayəndələri – böyük alimlər, mütəfəkkir şairlər (Nizami, Cami, Nəvai), rəssamlar (Dust Məhəmməd, Sadiq bəy Əfşar) islamın ikonoborcu meyillərinə qarşı çıxır, təsviri incəsənəti yaşatmaq uğrunda mübarizə aparırdılar [1].

Nizami Gəncəvinin əsərləri dünya ədəbiyyatının ən qiymətli nümunələrindəndir. Humanist yaradıcılığı ilə bütün Yaxın Şərqdə şöhrət qazanmış Nizami böyük bir ədəbi məktəbin banisidir. XIII əsrdən başlayaraq müxtəlif dillərdə "Sirlər xəzinəsi", "Xosrov

və Şirin"ə 42, "Leyli və Məcnun"ə 40 nəzirə yazılıb.

Dahi Azərbaycan şairinin qabaqcıl ideyaları əks etdirən süjet və qəhrəmanları Yaxın Şərq ölkələrinin ədəbiyyatında olduğu kimi, incəsənətdə də geniş yayılmışdır. İstər orta əsrlərdə, istərsə də sovet dövründə Azərbaycanda Nizami mövzuları tərənnüm edilən bir çox miniatürlər, divar rəsmləri, boyakarlıq tabloları, kitab illüstrasiyaları, dekorativ-tətbiqi sənət, habelə heykəltəraşlıq nümunələri ərsəyə gəlib.

Ölməz "Xəmsə"nin motivləri əsasında ilk əsərlərin harada, nə vaxt və incəsənətin hansı formasında yaradılması sualına dəqiq cavab vermək qeyri-mümkündür. Belə fərz etmək olar ki, Nizami poemalarının əlyazmalarına illüstrasiyalar çəkilməsi bu poemaların meydana gəldiyi vaxtdan başlanır. Qeyd etməliyəm ki, yaxın zamanlaradək Paris Milli Kitabxanasında saxlanılan 1360-cı ilə aid əlyazma Nizaminin ən qədim əlyazması hesab edilir. Hazırda məlum olmuşdur ki, Tehran Universiteti Kitabxanasında saxlanılan 1318-ci il tarixli əlyazma "Xəmsə"nin ən qədim əlyazmasıdır. XIV əsrin 60-cı illərində həmin əlyazmaya çəkilən miniatürlər isə ilk illüstrasiyalardır [2].

Nizami "Xəmsə"sinin süjet və obrazları öz parlaq və geniş ifadəsini kitab illüstrasiyalarında – Yaxın və Orta Şərqin miniatür rəssamlığında tapmışdır. "Xəmsə"dəki süjetlərə ən yaxşı miniatürlər çəkilməsi rəssamlar, rəssamlıq məktəbləri üçün çətin, lakin şərəfli vəzifə sayılırdı. Məşhur Yaxın və Orta Şərq miniatürü məktəbləri, habelə bu məktəblərin ayrı-ayrı tanınmış, istedadlı sənətkarları Şərq ədəbiyyatının iki ən böyük abidəsinə: Firdovsinin "Şahnamə"sinə və Nizaminin "Xəmsə"sinə illüstrasiyalar çəkilməsi sahəsində, bir növ yarışa girirdilər.

Müəyyən edilmişdir ki, çəkilmiş illüstrasiyaların sayına görə, Nizami poemalarının əlyazmaları Firdovsinin "Şahnamə"sindən sonra ikinci yeri tutur. Demək olar ki, dünyanın bütün böyük muzeylərində, kitabxanalarında və şəxsi kolleksiyalarda – London, Paris, Nyu-York və Vaşinqtonda, İstanbul və Tehrandə, Qahirədə və başqa şəhərlərdə Nizami "Xəmsə"sində XIV-XVII əsrlərdə Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin müxtəlif miniatür rəssamlıq məktəbləri tərəfindən çəkilmiş illüstrasiyalı bir çox əlyazma saxlanılır. Hələlik 1317-1318-ci illərin əlyazmasına XIV əsrin 60-70-ci illərində çəkilmiş illüstrasiyalar (Tehran Universitetinin Kitabxanası) Nizami "Xəmsə"sində çəkilmiş ən erkən miniatürlərdir. SSRİ-nin kolleksiyalarında, əsas

(Moskva, Şərq Xalqları İncəsənəti Dövlət Muzeyi), miniatürləri şərqin görkəmli rəssamları Kəmaləddin Behzad və Qasım Əli tərəfindən icra edilmiş 1494-1495-ci il tarixli əlyazması (London, Britaniya muzeyi), Buxara məktəbinin 1648-ci il tarixli əlyazması (KDK, Dorn 66) və bəzi başqa əlyazmaları bədii cəhətdən daha dəyərli və maraqlı əlyazmalar hesab edilir [1].

Britaniya muzeyindəki 1539-1543-cü il tarixli və XV əsrin axırları - XVI əsrin əvvəllərinə aid İstanbul Topqapı Sarayı muzeyində saxlanılan "Xəmsə" (1481) əlyazmalarındakı rəngarəng miniatürlər Yaxın və Orta Şərq miniatür boyakarlığının ən gözəl nümunələrindən olub, özlərinin ifadə zənginliyi, Nizamiyə xas mənalı epizodları təsviri baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Miniatürlər təsvirin canlılığı, rənglərin parlaqlığı, qrafik cizgilərin ritmikliyi, kompozisiya aydınlığı və kolorit ahəngdarlığı ilə fərqlənir.

Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasına çəkilmiş "Şirin çimərkən Xosrovun ona rast gəlməsi" süjetini əks edən ən qədim miniatür 1420-ci il tarixli Berlin əlyazmasındakı Şiraz məktəbinə aid nümunədir. Burada hadisə insanı valeh edən güllü-çiçəklili bahar mənzərəsi fonunda cərəyan edir. Kompozisiyada üç fiqur var: yuxarı hissədə heyranat əlaməti olaraq barmağını dodağına aparmış atlı Xosrov görünür. Aşağıda yarıçılpaq Şirin, azca aralıda isə onun atı Şəbdiz təsvirlənmişdir [3].

Bu süjet Azərbaycan rəssamı Sultan Məhəmmədin 1539-1543-cü il tarixli "Xəmsə" əlyazmasındakı miniatüründə özünün klassik həllini tapıb. Miniatürün mərkəzində şaxəli ağaclar və bəyaz çiçəklərlə örtülmüş qaya fonlu bir mənzərədə gözlənilməz yad kişinin - Xosrovun ona baxdığını görüb özünü itirən, ilk hərəkətlə uzun qara saçları ilə çılpalığını gizlətməyə çalışan Şirinin təsviri var. Gözəl miniatür dili ilə nəql edilən bu süjet şux və əlvan boyalarla işləndiyindən zərif və zəngin rəng qammasına səbəb olmuşdur. Miniatürdə həmçinin üç fiqur - yuxarıda atlı Xosrov, aşağıda çayda çimən Şirin və onun atı Şəbdiz verilmişdir. Fiqurların sakit və ahesə hərəkət ritmləri olduqca təbiidir. Bu ritm xüsusən Xosrovun və onun

etibarilə Sankt-Peterburqdakı M.J. Saltikov-Şedrin adına kütləvi kitabxanada Nizami poemalarının illüstrasiyalı xeyli əlyazması vardır.

Nizami poemalarının illüstrasiyalı əlyazmaları arasında "Xəmsə"nin 38 miniatürlə bəzədilmiş 1431-ci il tarixli əlyazması (Moskva, Dövlət Ermitajı), 56 miniatürü olan 1490-cı il tarixli əlyazması

atının fiqurunda, Şirinin çimdiyi suyun dalğalı xətlərində, Şəbdizin baş atıb geriye qanırılmasında və s. təzahür tapır.

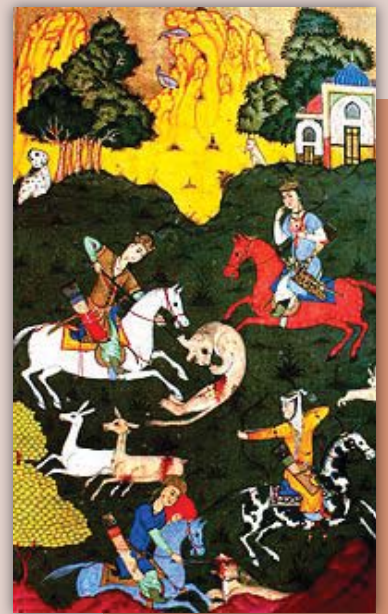
Kompozisiyanın ümumi müvazinəti, rəng uyğunluğunun ustalıqla seçilməsi, ətraf mənzərə və s. kimi təfərrüatların zərif işlənməsi bu miniatürü səciyyələndirən cəhətlərdəndir.

"Xosrov və Şirin" poemasının orta əsr rəssamlarını ən çox cəlb etmiş epizodlarından biri də Xosrovun şiri öldürməsidir (Şəkil 2). Müxtəlif Şərq miniatür məktəblərinə mənsub rəssamlar bu süjeti müstəqil və sərbəst şəkildə işləmişdir. Qeyd edilən epizoda həsr olunmuş ilk miniatür 1410-cu il tarixli Şiraz "Antologiya"sındadır. 1410-cu il tarixli miniatür sonralar yaranan digər miniatürlərin əsas prototipidir. Bu nəticə həmin mövzuya çəkilmiş bir sıra miniatürün müqayisəsi ilə əldə edilmişdir. Burada şairin təsvirinə uyğun, Xosrovun şirlə çarpışması maraqlı doğurur. Cəmi 8 fiqurlu mənzərə fonunda zəngin bəzədilmiş çadır, axar çay və ağaclar görünür. Kompozisiyanın mərkəzini Xosrovun şirlə mübarizə səhnəsi tutur [5].

Budur, qəzəbli şirin yalından tutan Xosrov ona zərbə endirir. Miniatürdə çarpışma prosesi ilə yaranan dinamiklik ustalıqla verilib. Ətrafda dayanan dörd qadın təəccüb və həyəcanla əllərini dodaqlarına aparmışlar. Bunlardan biri Şirindir. Az fiqurlu və sadə kompozisiya özünün əzəmətli təsir gücü ilə nəzəri cəlb edir. Başqa miniatürlərdəki kimi, burada da fonda görünən bütün əşyalar zəngin naxışlarla bəzədilmişdir.

"Xosrov və Şirin" poemasının rəssamlar tərəfindən illüstrə edilən süjetlərindən biri də Şapurun Xosrovun şəklini Şirinə göstərməsidir. Bu süjet bir çox Yaxın və Orta Şərq rəssamlarının fırçası ilə canlandırılrsa da, Azərbaycan rəssamı Sultan Məhəmmədin oğlu Mirzə Əli Təbrizinin fırçasında özünün ən parlaq ifadəsini tapıb. "Şapurun Xosrovun şəklini Şirinə göstərməsi" süjetinin miniatür təsvirində Mirzə Əli bilərəkdən ədəbi mətnəndən yayınmışdır. Rəssam verilmiş konkret epizoda yanaşı, Nizami süjetinin məzmununu bütünlüklə açmaq naminə yeni kompozisiya və obrazlı forma tətbiq edir. O, öz miniatürü üçün təkcə bu epizodu deyil, hekayətin tam məzmununu əsas götürmüş, nəticədə müstəqil orijinal əsər yarada bilmişdir. Mirzə Əli miniatürdə hadisəni mətnəndəki kimi yabanı dövr üçün səciyyəvi olan cah-cəlalı saray bağında canlandırır.

Budur, yaşıl sal daşlar döşənmiş meydança; Şirin zəngin bəzəkli taxt-rəvanda, onun qarşısında dairəvi carhovuzun yanında isə Şapur əyləşib. Şapurun əlində Xosrovun portreti var. Onlar Şirinin rəfiqələri və xidmətçilərlə əhatə olumuşlar. Miniatürdə bir canlanma hökm sürür. Bütün personajlar bir-biri ilə söhbət əsnasındadır. Rəssam hadisə ilə əlaqədar

bu canlanmanı gözəl ifadə etmişdir. Yuxarıda, çəpərin o tayında görünən bağçada bağban işləyir. Ondan azca aralı, yastı qayalıq arxasında Şapurun atını saxlamış gənc xidmətçi görünür [2].

Mirzə Əlinin ikinci miniatüründə Xosrovun təntənəli kef məclisi təsvir olunub (Şirinin həsrəti ilə qovrulmuş Xosrov dərindən unutmaq üçün məclis düzəldib kefə başlayır. Lakin şərab da ona dərindən unutdura bilmir. Nəhayət, əfsanəvi Bar-

bedin füsunkar musiqisi Xosrovun fərağına çatır. Rəssam fırçaya almaq üçün orta əsr Şərq miniatür boyakarlığında geniş yayılmış saray məclislərinin mühitini seçsə də, onu tez-tez təkrarlanan ənənəvi şablon şəkildə təsvir etməyib, orijinal forma axtarır. O, təntənə və təmtəraqdan çıxır, mətnə əsasən süjeti intim planda verməyə səy göstərir.

Gənc şah yay köşkünün yuxarı küncündə tək oturmuşdur. O, nə qarşısındakı şərabı, nə saqiyyə, nə meyvə təklif edən əyyara, nə də ətrafdakı adamlara məhəl qoymur. Başını sol çiyinə əymiş şah kədər içində Barbedin musiqisini dinləyir. Bu miniatürün gözəl məziyyətlərindən biri ədəbi mətndən eyni süjetin Mirzə Əli tərəfindən sənətkarlıqla əks etdirilməsidir.

Nizaminin ölməz "Leyli və Məcnun" dastanı dünya ədəbiyyatının ən böyük əsərlərindən biri kimi Yaxın Şərq xalqlarının ədəbiyyatı və incəsənətinə dərin təsir göstərmişdir. Poemanın süjetlərinə illüstrasiya çəkmiş orta əsr Azərbaycan rəssamlarından biri Mir Seyid Əlidir. Onun Təbrizdə yaratdığı ən görkəmli əsərlərindən biri Britaniya muzeyində (London) saxlanılan 1539-1543-cü il tarixli "Xəmsə" əlyazması üçün çəkdiyi miniatürdür. Miniatürdə bir qarının zəncirlənmiş Məcnunu Leylinin yanına gətirməsi epizodu təsvirlənir. Əsərdə Məcnunun gəlişi Leylinin ətrafındakı qızları təşvişə salır. Uşaqlar onu daşa basır, itlər hürürlər. Dərin, dramatik hissiyyətlə aşılanmış bu səhnədə nəqlədiyi təfərrüata geniş yer verilib. Miniatürdə ön və arxa planların ənənəvi şəkildə bir-birinin üstündə verilməsinə baxmayaraq, burada şərti də olsa fəza dərinliyi duyulur. Rəssam buna çadırların düzülüşü və fonu təşkil edən mənzərənin rəng ahəngdarlığı vasitəsilə nail olmuşdur. Ön plandakı yaşıl çəmənlik yasəmən və qızılı rəngli dağ sıraları boyu davam etdirilib, nəhayət, son plandakı tünd göy çalarlı səma ilə əvəz edilir [7].

"Leyli və Məcnun" poeması mövzusunda yaradılmış nadir miniatürlərdən biri də 1539-1543-cü il tarixli "Xəmsə"-nin sahifələrini bəzəyən "Məcnun heyvanlar arasında" süjeti miniatürüdür. Üslub və

dəst-xəttinə görə Ağamirəyə aid edilən miniatür onun digər əsərləri kimi zəngin koloriti, mənzərənin göz oxşayan məziyyəti ilə fərqlənir. Lakin bu məziyyət süjetin kədərli səciyyəsi ilə bir yerə sığmır. Miniatürün bütün səthi qayalıq dağlara, yamaclardan kükrəyən qaynaqlara, ala-bula gövdəli toz və sərv ağaclarına, bəyaz çiçək və kollara qarq olmuşdur. Belə lirik səpkidə verilən mənzərə ağac kölgəsində yatan nakam bir eşq mücəssəməsi və onun iztirabları ilə təzad təşkil edir. Bu miniatürdə insanlardan uzaqlaşan Məcnunun vəhşi heyvanlarla dostluğu tərənnüm edilmişdir.

XVI əsr Təbriz miniatür məktəbinin başçısı Sultan Məhəmməd kimi bir ustadın "Xəmsə" mövzularına illüstrasiyalar çəkməsi məhz Nizami hekayələrinin göstərdiyi təsirin nəticəsi idi. Təsədüfi deyil ki, onun Bəhrəm Gurun şiir ovunu təsvir edən miniatürü 1539-1543-cü il tarixli "Xəmsə" əlyazmasını bəzəyən ən məşhur miniatür kimi qələmə verilir.

Poemada Bəhrəm Gurun vəhşi heyvan ovunu çox sevməsi, atdığı oxların boşa çıxmaması tərif olunur. Şair yazır ki, hətta Bəhrəm bir dəfə guru pəncələri altına almış şiiri oxla hədəfə alıb, onu öz qurbanı ilə bir-birinə tikmişdir. Şairin yaratdığı qəhrəmanlıq epizodu bir çox rəssamlar kimi Sultan Məhəmmədi də maraqlandırmışdır. Rəssam bu süjeti dağ silsiləsi fonunda canlandırır. Miniatürün mərkəzində atlı Bəhrəm, onu müşayiət edən saray əyanları və şahın sevimli kənişi Fitnə təsvirlənir.

Dekorativ planda işlənmiş kompozisiyanın monumentallığı və lakonikliyi Bəhrəm sürətinin tutarlı həlli, sayca az, lakin intensiv rənglərin ahəngdar çalarlarından doğan zəngin kolorit uyurluğu, poemanın qəhrəmanlıq ruhu və onun oynaq bəhri ilə birləşsənlər. Bütün bunlar Nizami hekayətini rəsm dilində canlandırmaq naminə rəssamın kəşf etdiyi uğurlu təsvir vasitələri və orijinal ifadə tərzində sayəsində mümkün olmuşdur [8].

1539-1543-cü il tarixli "Xəmsə"dəki "Yeddi gözəl" hekayətinə həsr edilən ikinci miniatür "Məhəmməd Peyğəmbərin meracı" (Şəkil 8.) süjetidir. Miniatürün məzmunu "Yeddi gözəl" poemasının giriş hissəsinə aiddir. Qeyd etmək lazımdır ki, başqa şairlər kimi, Nizami də öz dövrünün ictimai-fəlsəfi və estetik görüşlərinə uyğun, poemalarını dini məzmunlu girişlə başlamışdır. Həmin girişdə Məhəmməd Peyğəmbərin göyə qalxması (meracı) verilib.

Miniatürdə süjet yüksək sənətkarlıqla təsvir edilib. Bütün personajlar – Məhəmməd Peyğəmbərin özü, onun mindiyi qadın başlı əfsanəvi at, peyğəmbəri müşayiət edən cənab Cəbrayıl və 18 mələk təsviri zərif və ifadəlidir. Qanadlı mələklər havada mürəkkəb fiqurlar cızaraq aşağı-yuxarı süzülür. Onlar bununla peyğəmbərin sakit uçuşunu təntənə ilə müşayiət edir, onun səfərini zəfər yürüşünə döndərirlər. Əsərdə mavi səmanın zərif koloriti, peyğəmbərin başı ətrafında qızılı şəfəq saçan alov, rəngarəng geyimlər, səmada ahəngdarlıqla naxışlanan buludlar bu təntənəyə xüsusi dəbdəbə və maraq təqin edir və miniatürdə hökm sürən ümumi emosionallığı gücləndirir.

Qeyd etdiyimiz kimi, "Yeddi gözəl" Nizaminin orta əsr rəssamları tərəfindən ən çox illüstrə edilmiş əsərlərindəndir. Poemalardakı ibratımız, əxlaqi və tərbiyəvi səciyyə daşıyan həyatı lövhələr rəssamları bunlara miniatürlər çəkməyə sövq etmişdir. Bu cəhətdən Azərbaycan

rəssamı Müzəffər Əlinin 1539-1543-cü il tarixli "Xəmsə" səhifələrini bəzəyən "Bəhram Gurun Fitnə ilə ov səhnəsi" xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Miniaturda Bəhram oxla gurun dırnağını qulağına tikdiyi an göstərilir. Burada əsas fiqurlardan əlavə daha dörd süvari, müxtəlif səmtlərə qaçıran iki gur və dağ keçisi təsvirlənmişdir. Əlində musiqi aləti tutan Fitnə şahı müşayiət edir. Gənc xidmətçi onun atını yedəyə alıb. Bəhram kompozisiyanın mərkəzində qırmızı at belində çapar vəziyyətdədir. Uzaqda onun atdığı oxdan dırnağı qulağına tikilmiş gur görünür. Sağ tərəfdə, qarşı planda Bəhram şahı müşayiət edən kammanla silahlanmış iki süvaridən əlavə, uzaqda da süvarilər var. Onlardan biri şahın şücaətinə heyran əlaməti olaraq barmağını dodağına aparıb. Qalan personajların heyreti onların müxtəlif hərəkətləri ilə ifadə edilmişdir [9].

"İsgəndərnamə" Nizaminin poemaları içərisində ən mürəkkəb süjet əsasında yaradılıb. Məzmunun zənginliyi və əhatə etdiyi mövzuların çoxluğu etibarilə əzəmətli bir dastandır.

"İsgəndərnamə" mövzusunda tarixi müəyyən olan qədim əlyazma Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyindəki 1418-ci il tarixli nüsxədir. Olduqca nəfis şəkildə tərtib edilmiş bu nadir abidədə çox maraqlı miniaturlar yer alır. Bunlardan birində İsgəndərin İrana gəlməsi və atəşgahı dağıtması epizodu təsvir olunur. Kompozisiyada Azərbaycan memarlığı üslubunda sxematik bir atəşgah təsviri

fonunda iki insan fiquru verilir. Bunlardan biri əlini qaldırmış əsgər, digəri əlində bir parça qızıl tutub diz çökmüş yerli sakindir. Atəşgah binasının qarşısında daha dörd əsgər fiquru görünür. Miniaturun fonunda güclə sezilən mənzərə izləri vardır. Onun kompozisiyası əzəmətli, rəng çalarları parlaq və bir-birinə uyğundur.

"İsgəndərin Nüşabə ilə görüşməsi" səhnəsini tərənnüm edən 1545-ci il tarixli miniatur xüsusilə maraqlıdır. Rəssam öz əsərində ibrətamiz süjetin incəliyini dərk edib onu məharətlə miniatur dilinə çevirmiş, mətnə uyğun olaraq, Nüşabənin ətrafında yalnız qadınlardan ibarət saray əhli vermişdir. Miniaturun mərkəzində, ornamentlərlə bəzədilmiş tağ altında qızılbaş papaqlı İsgəndər və Nüşabə əyləşmişlər. Onların qarşısında verilən üç cariyənin əlində daş-qaşla dolu camlar var. Nüşabə camlardan birini İsgəndərə təqdim edir. Əsas epizodu əks etdirən kompozisiyanın aşağı hissəsində yeddi nəfərdən ibarət musiqiçilər dəstəsi və eşikağası görünür.

Butun bu miniaturalarla tanışlıqdan sonra demək olar ki, Nizami "Xəmsə"si orta əsrlərdə müxtəlif miniatur məktəbləri və ayrı-ayrı rəssamların yaradıcılığı üçün həqiqətən tükənməz mənbə idi. "Xəmsə" süjetləri Yaxın və Orta Şərq xalqları rəssamlarının yaradıcılığını mövzu, məzmun və bədii forma ilə zənginləşdirmiş, ideya-estetik və sənətkarlıq baxımından inkişafına səbəb olmuşdur. ♦

Ədəbiyyat:

1. K. Kərimov. Nizami Gəncəvi "Xəmsə" miniaturaları, Bakı, 1983
2. N. Zamanov. Nizami poeziyası və təsviri sənət, Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 1981
3. K. Kərimov. Sultan Məhəmməd və onun məktəbi, 1970
4. Q. Musayev. Nizami sənəti haqqında, Bakı, 1941
5. N. Zamanov. Yeni miniaturalar, "Elm və həyat" jurnalı. № 4, 1972
6. Nizami. Xosrov və Şirin, Bakı, 1962
7. R. Əfəndiyev. Azərbaycan incəsənəti. Bakı, 2007
8. A. Казиев. Миниатюры рукописи «Хамсе», Низами, 1539-1543 гг. Баку, 1964
9. К. Керимов. Азербайджанский художник XVI в. Мир Сейид Али. Исследования и материалы по архитектуре и искусству Азербайджана, Баку, 1966.

Резюме

Статья посвящена влиянию творчества Низами Гянджеви на развитие миниатюрного искусства.

Ключевые слова: миниатюра, картины, искусство, рукопись, поэзия, сюжет.

Summary

The article is devoted to the influence of creativity of Nizami Ganjavi on the development of miniature art.

Key words: miniature, painting, art, manuscript, poetry, plot.

Teatr binalarının Bakı memarlığında yeri

Şəhla Tağıyeva

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının
Sənətsünaslıq ixtisası üzrə II kurs magistr tələbəsi
E-mail: shehla-bayramova@mail.ru

Memarlıqda ictimai binaların bir növü olan teatr binaları bu gün də şəhərimizi bəzəməkdədir. Şəhər memarlığında böyük əhəmiyyətə malik teatr binaları çox təəssüf ki, hər gün minlərlə insana ev sahibliyi etsə də, onların diqqətindən kənarda qalır. Maraqlıdır, nə vaxtsa bir anlıq ayaq saxlayıb bu binaların hansı məqsədlərə xidmət etdiyini və ən əsası özündə hansı tarixi dövrün dəyərlərini yaşatdığını düşünmüşük mü? Məqalədə məhz bu mövzünü işıqlandırmağa çalışacağam.

Şəhərin incisi sayılan teatr binalarının yaranma tarixi hələ qədim dövrlərdən başlamışdır. Teatr (teatron) – yunan sözü olub, mənası mənzərə, teatr tamaşaları üçün nəzərdə tutulmuş arxitektura tikilisi deməkdir. Teatr sənətinin yaranması ilə memarlıqda yeni bir səhifə açılmışdır. Teatral səhnələrin keçirilməsi üçün xüsusi yerlərin olması vacib məqam idi. Məhz bu məqsədlə teatr binaları təxminən b.e.ə. VI əsrdə Qədim Yunanıstanda yaranmışdır. Getdikcə öz statusuna uyğun inkişafda olan teatr binaları günümüzdə tam yetkin formada yaradılmaqdadır. Bildiyimiz kimi, tədbirlərin həyata keçirilməsi böyük kütlə üçün nəzərdə tutulur. Bu səbəbdən də geniş ölçülü binaların tikilməsinə xüsusi ehtiyac yaranır. Azərbaycanda isə ilk teatr binalarının yaradılması məsələsi XIX əsrin ortalarında aktuallaşmağa başlayır. Bu zamana qədər Azərbaycanda hələ ictimai binalar yox idi. Həmin məqsədlər üçün mövcud binalardan istifadə edilirdi. Azərbaycan Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil olunduqdan sonra yaranmış yeni sosial-iqtisadi şərtlər ictimai binaların tikilməsi tələbini qoymuşdu. Şəhərlərin iqtisadi rifahının artması mədəni və ictimai həyatın canlanmasına gətirib çıxarırdı. Bu dövrdə Avropada artıq ölkəmizdən fərqli olaraq teatr və sirk sənətinə maraq daha çox idi. Tədbirlər üçün xüsusi binalar tikilməsə də bu məqsədlə müxtəlif irihəcmli binalardan istifadə edilirdi.

Azərbaycanda ilk teatr binası bir o qədər konsepsiyaya uyğun olmasa da, 1848-ci ildə Şuşada yaradılmışdır. Bu, heç də təsadüfi deyil, çünki XIX əsrin birinci yarısında Şuşada ticarət, iqtisadi imkanlar yüksək səviyyəyə qalxmışdı. Artıq növbəti teatr binası isə Şamaxıda yaradılır. Bildiyimiz kimi, Şamaxı bu dövrdə quberniya mərkəzi idi və bir çox Qafqaz şəhərləri arasında seçilirdi. Yerli əhəlinin tamaşaya həvəsi onları 1958-ci ildə teatr yaratmağa sövq etmişdi. Ancaq bu elə də asan başa gəlmədi. Belə ki, Şamaxıda belə bir tikili üçün yer tapmaq çətin idi. Xüsusi binalar teatr binası tələblərinə cavab vermirdi. Yeni teatr binasının tikintisinə isə vəsait ayrılırdı. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, çıxış yolu tapılır. Şəhərin mərkəzi rayonlarından birində əvvəllər duz dükanı kimi fəaliyyət göstərmiş köhnə və boş bina teatr təşəbbüskarlarının diqqətini çəkir. Ölçülərinə və şəhərin plan quruluşundakı mövqeyinə görə yalnız "Duz mağazası" məqsədamüvafiq idi. Beləliklə, dövlət binasının istifadəsi üçün Qafqaz canişinindən icazə alınır və binanın rekonstruksiyasına vəsaiti Şamaxı sakini Ağabəy Zeynal bəy oğlu boynuna götürür. Tikinti işlərinin aparılmasından ötrü yenidənqurma layihəsi tərtiblənməli idi. Amma quberniya memarı İtalyan L. Kambiaco bu zaman Şamaxıda olmadığına görə bu iş onun müavini, şəhər memarı Qasım bəy Hacıbababəyova həvalə edilir. Memar Qasım bəy Avropa teatr binalarının spesifikasiyasını bilməsə də, şəhər teatrının layihəsini müvəffəqiyyətlə hazırlayır. Teatr binasının yaranması böyük hadisə idi və şəhər quruluşunda əhəmiyyətli rol oynadı. Təəssüflər olsun ki, Şamaxı teatrı 1859-cu ildə baş vermiş zəlzələ zamanı xeyli zədələndi və bununla da fəaliyyətinə son qoyuldu.

Azərbaycan teatr quruculuğu tarixində yeni dövr – Bakı quberniyasının inzibati və ictimai həyatının canlandığı keçmiş qəza şəhəri olan paytaxtda aparılan tikintilərlə başladı. Teatr tamaşaları artıq yerli əhəlinin də marağının artması ilə nəticələndi. Buna əsas təkan

Şəkil 1. Tağıyev teatrı təmirdən sonra

Şəkil 2. Tağıyev teatrının səhnəsi

isə 1873-cü ildə Azərbaycan milli peşəkar teatrının yaranması oldu. Elə bu zaman Bakı milyoncusu H.Z.Tağıyev Bakıda “Əsl teatr binası” tikdirmək qərarına gəlir. 1882-ci ildə o, özünün Qorçakovskaya və Merkuryevskaya küçələrinin tinində buğda anbarı funksiyalı binasını köklü surətdə rekonstruksiya edərək teatr üçün uyğunlaşdırılması məqsədilə 35 vərəqdə hazırlanmış layihəni idarəyə göndərdi. Bina şəhərin mərkəzində, varlılar yaşayan məhəllələrdən bir az kənarda yerləşirdi. Tikintiyə mühəndis-texnoloq Ferdinand Lemkul rəhbərlik edirdi. Bina 1883-cü ilin sonunda tamamlandı.

Bəli, XIX əsrin sonlarında Bakıda yeganə teatr binasının yaranması üçün biz Tağıyevə minnətdar olmalıyıq. Teatr mövcudluğu ərzində dəfələrlə rekonstruksiyaya məruz qalmış, yanmış və yenidən bərpa edilmişdir. Hər dəfə memarlıq–plan kompozisiyası, fasadın keyfiyyəti, interyer daha da yaxşılaşdırılmış, zənginləşdirilmişdir. Zaman keçdikcə məşhur milyonçu teatrın populyarlığının azaldığını, dəbdən düşdüyünü gördükdə öz tikilisindən birdəfəlik qurtulmaq istədi. Amma söküntü ilə bağlı şəhərin teatrsız qalacağı məsələsi ortaya çıxdıqda, iş adamlarında elə o andaca teatra “maraq” oyandı. Onlardan biri Bakıda teatr meydanında “Nümunəvi teatr binasının inşası üzrə ortaqlıq” adlı səhmdar cəmiyyət yaratdı. Hətta şəhər Dumasına teatr meydanında sahə ayrılması haqda müraciət də ünvanlandı. Yeni teatrların tikintisi haqqında gedən söz-söhbətlər Hacı Zeynalabini öz teatrını yeniləməyə vadar etdi. 1898-ci ildə Tağıyev teatrının yenidənqurulması üzrə layihənin tərtibatı və tikinti işlərinə nəzarət P.İ.Koqnovitskiyə tapşırıldı. Memarlıq–planlaşdırılma strukturuna əhəmiyyətli dəyişiklik istəməyən Koqnovitski, cüzi dəyişikliklərlə kifayətləndi. Tamaşaçı zalı əvvəlki kimi ifadəsiz və cazibəsiz qaldı. Koqnovitski tərəfindən tərtiblənmiş bu layihə səxavətli messenatın arzuladığı kimi Bakının gələcək teatrları ilə rəqabət apara biləcək, memarlıq və bədii tərtibat baxımından zəngin bir teatr binası hədiyyə etmək məqsədinə cavab vermədi. Tağıyevin dəvəti ilə Koqnovitski ilə birgə teatrın rekonstruksiyasına istedadlı memar Qoslovski də qatılmışdı. O, öz yaradıcılıq fantaziyasını işə salaraq, əla layihə tərtib etdi. Teatrın füsunkar olması üçün imkan daxilində bütün vasitələrdən yararlanmağa çalışdı.

Bədbəxtlikdən, 1908-ci ildə teatr binası yanır. Və əlbəttə ki, onu yenidən bərpa etmək lazım gəlir. Tağıyev artıq teatra tələbatın artığını nəzərə alaraq zalı genişləndirmək, yerlərin sayını artırmaq qərarına gəldi. İkimərtəbəli binanın əvəzinə üçmərtəbəli daha həcmli,

əvvəlkindən 600 yeri daha artıq olan bina tikdirdi. Bütün bunlar Tağıyevə 300000 rubla başa gəlmişdi. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yeni teatrın təqdimatı 1910-cu il 30 sentyabr tarixində baş tutdu. (Şəkil1,2).

Bir neçə il sonra, 1 fevral 1918-ci ildə Tağıyev teatrında yenidən yanğın baş verdi. Bunun nəticəsində binanın yalnız daşı, dəmir–beton karkası və ön fasadı salamat qaldı. Bakının inşaat mühəndisləri belə hesab edirdilər ki, onun bərpası yalnız üç–dörd aya mümkündür. Ancaq bina bir də Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra, 1921–1922-ci illərdə bərpa olundu. Bərpa layihəsini Bakı şəhərinin baş memarı, mülki mühəndis Zivər bəy Əhməd bəyov hazırlamışdı.

Təmir və bərpa məqsədilə istifadəsiz qaldığı illəri saymasaq, təxminən 120 ildən çoxdur ki, bu bina Azərbaycan mədəniyyətinə xidmətdədir. Tarixini incələdiyimiz məkanda uzun illər Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı fəaliyyət göstərmişdir. Həmin teatr üçün ayrıca bina tikilib istifadəyə verildikdən sonra, 1960-cı ildən orada Azərbaycan Dövlət Musiqili Teatrı (əvvəlki adı: Azərbaycan Dövlət Musiqili Komediya teatrı) daimi məskunlaşıb.

Ötən əsrin səksəninci illərində bina uçmaq təhlükəsi ilə üzləşmişdi. Doxsanıncı illərin əvvəlində Azərbaycan hökuməti bu məsələni həll

etmək üçün konkret tədbirlər gördü. Bərpa işləri Bakının inkişafında əvəzsiz xidmətlər göstərmiş, lakin artıq ömrünün ahıl çağlarını yaşayan dövlət xadimi Əliş Ləmbəranskiyə tapşırıldı və 4 il müddətində – əvvəlki memarlıq üslubunu saxlamaqla – tikilib istifadəyə verildi. 1998-ci ildə binanın rəsmi açılışında ümummilli lider Heydər Əliyev əxsən iştirak etmişdir.

Prezident İlham Əliyevin 25 noyabr 2010-cu il tarixli Sərəncamı əsasında, Bakının mərkəzində yerləşən bu əsrarəngiz binada geniş, daha müasir inşaat texnologiyaları ilə yenidənqurma işləri həyata keçirildi və təbii ki bu zaman əvvəlki memarlıq üslubunun qorunub saxlanılmasına xüsusi diqqət yetirildi (şəkil 3.).

Günü–gündən böyüyüb gözəlləşən Dənizkənarı bulvarın gözxəşayan mənzərəsi fonunda şəhərimizi bəzəyən başqa bir memarlıq nümunəsi də Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrıdır. Əsasən uşaqların sevimli məkanına çevrilmiş bu mədəniyyət mərkəzinin maraqlı tarixi və özünəməxsus memarlıq xüsusiyyətləri var.

1909-cu ildə Dənizkənarı bulvarda mühəndis İ.Ploşkonun layihəsi əsasında “Fenomen” kinoteatrı tikilməli idi. Ancaq şəhər bələdiyyəsi buna razılıq vermir. Səbəb kimi tikiləcək binanın bulvarda camaatın gəzintisinə mane olacağı, ansamblın pozulacağını söyləyirlər. Və

Şəkil 5

men" 1920-ci ilə qədər kazino və kinoteatr kimi fəaliyyət göstərib. 1921-ci ildə məşhur Azərbaycan memarı və mühəndisi Zivər bəy Əhmədbəyovun layihəsi əsasında yenidən quruldu. Teatr tələblərinə uyğunlaşdırıldı və 1932-ci ilə qədər burada Azad Türk Tənqid və Təbliğ Teatrosu fəaliyyət göstərdi.

Ardınca bina yenidən təmir olunaraq Xalq Maarif Komissarı yanında İncəsənət İşləri İdarəsinə ixtiyarına keçib. 1933-cü ildən 1941-ci ilə qədər "Oborona" adlandırılaraq, kinoteatr kimi istifadə edilib. Azərbaycan Hökumətinin 14 may 1941-ci il tarixli qərarı ilə Musiqili Komediya Teatrına verilib. Lakin 1949-cu ildə Musiqili Komediya Teatrı müvəqqəti bağlanır. 1949-cu ildən 1965-ci ilə qədər binada Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Muzeyi fəaliyyət göstərib.

Bu səbəbdən binanın qarşısındakı antik yu-

nan heykəlləri götürülərək, yerinə kolxozçu qadın heykəlləri qoyulub (şəkil 5).

Və nəhayət, 1964-cü ilin aprelində Neftçilər prospektində yerləşən bu əsrarəngiz məkan daimi sahibinə qovuşub. Binada Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrı fəaliyyət göstərməyə başlayıb. 1980-ci illərin sonunda əsaslı təmir işləri aparılıb, tarixi görünüşü bərpa olunub. "Fenomen" teatri çoxsaylı dəyişikliklərə məruz qalmasına baxmayaraq, öz təkrarsızlığını, füsunkarlığını qorumağı bacardı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2006-cı il Sərəncamı ilə əsaslı təmir, yenidənqurma və müasir texniki avadanlıqla təchizat üçün bağlanmış, bir il davam edən təmirdən sonra 28 dekabr 2007-ci ildə Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrı yenidən istifadəyə verilmişdir. ❖

buna görə də tikinti yubadılır. Nəhayət, "Fenomen" teatrını tikintisinə icazə alınır və "Qafqaz və Merkuri" cəmiyyətinin yanında inşaat işləri başlanır. Binanın memarlıq həlli fransız üslubunda olsa da, memar Bakıda tikilmiş binalardan da elementlər götürərək, sintez etmişdir. Həmin elementlərdən fasadda, günbəzlərin sütunlarında, interyerdə istifadə olunub. Giriş qapısının sağ və solunda, binanın iki yanında qədim yunan, roma allahlarının – Merkuri, Baxus, Poseydon və Afroditanın heykəlləri qoyulub, hansı ki, binaya zəriflik, incəlik bəxş edirdi (Şəkil 4) Bundan əlavə, həmin dövr üçün böyük yenilik olan havadəyişmə sistemi quraşdırılmışdır. 1910-cu ildə tikinti başa çatdı. Binanın gözəlliyini, cazibəsini görən şəhər bələdiyyəsi ətrafdakı yöndəmsiz tikililəri, həmçinin "Qafqaz və Merkuri"yə məxsus anbar binasını sökmək qərarına gəlir və yerində park salınır. "Feno-

Ədəbiyyat:

1. Şamil Fətullayev-Fiqarov. XIX əsr-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda Şəhərsalma və memarlıq
2. C.Ç.Cəfərov. Azərbaycan Teatrı
3. www.ourbaku.com
4. www.wikipedia.org
5. İlham Rəhimli. Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrı

Резюме

Автор статьи создаёт для читателей целый экскурс по театральной облику архитектуры Баку.

Ключевые слова: театр, архитектура, город, история, стили, здания.

Summary

The author of the article creates for readers a whole excursion on the theatrical appearance of the architecture of Baku.

Key words: theater, architecture, city, history, styles, building.

Unudulmaz sənətkar Həsənağa Ağayev

Xanım Rzayeva

Azərbaycan Dövlət Rəsm Qalereyasının əməkdaşı

E-mail: xanim_rzayeva@mail.ru

Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında incəsənət xadimlərimizin böyük rolu var. Əməkdar incəsənət xadimi Həsənağa Mirələkbər oğlu Ağayev də həmin ustad sənətkarlardandır. O, 1927-ci ildə Salyan şəhərində xarrat Mirələkbərin ailəsində anadan olmuşdur. 1944-cü ildə Salyan Dövlət Dram teatrının rəssamı kimi fəaliyyətə başlayıb. Bu barədə vaxtilə Salyanda işıq üzü görən "Sosializm yolu" qəzetinin səhifələrində "Talantlı və bacarıqlı gənc rəssam Həsənağa Ağayevin əsərə verdiyi bədii tərtibat son dərəcə gözəldir" kimi xəbərlərə rast gəlinir. Artıq uşaq və yeniyetməlik yaşlarından Həsənağanın gələcəkdə görkəmli rəssam olacağı heç bir şübhə doğurmurdu. İstedadlı gəncin fəaliyyəti tanınmış fırça ustalarının da nəzərdiqətdən kənarda qalmamışdı.

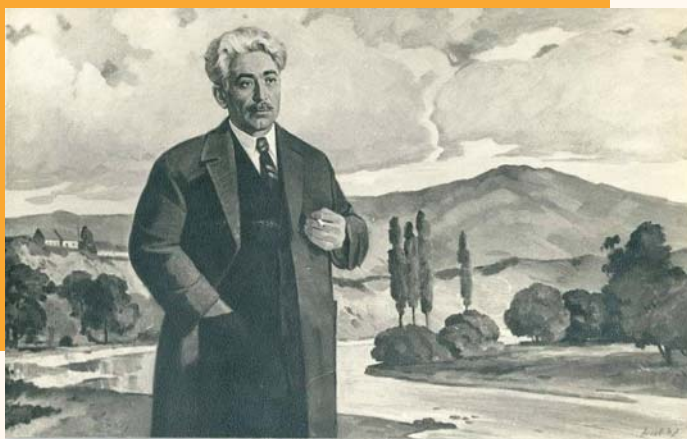
Rəssam öz bacarığı və səriştəsi sayəsində 1946-cı ildə Əzim Əzimzadə adına Bakı Rəssamlıq Məktəbinin birbaşa ikinci kursuna qəbul olunur. 16 oktyabr 1947-ci il tarixli "Молодежь Азербайджана" qəzeti bu barədə "...Talantlı tələbə Həsənağa Ağayev Əzim Əzimzadə adına Bakı Rəssamlıq Məktəbində təhsil alır" – deyə yazmışdır. Tədris illərində də fərqləndiyi üçün universitet rəhbərliyi tərəfindən birbaşa dördüncü kursa keçirilib. Rəssamlıq məktəbini bitirdikdən sonra kitab rəssamı kimi özünü sınayır. Eyni zamanda 190 nömrəli orta məktəbdə pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olur. H.Ağayev qrafika janrında müvəffəqiyyətlə çalışmış, akvarel işləri uzun illərdir ki, müxtəlif miqyaslı sərgilərdə nümayiş etdiril-

miş, nüfuzlu muzeyləri, şəxsi kolleksiyaları bəzəmişdir. Uşaqlara qarşı sevgisi çox böyük olduğundan əsərlərində saflığın simvolu sayılan uşaq simalarının təsvirinə daha çox üstünlük verib. Yaradıcılıq aləminə gəldiyi ilk gündən uşaq ədəbiyyatına, xüsusilə məktəblilərin təhsilinə aid rəsmlər işləməyə başlayıb. Onun "Uşaq və buz", "Azərbaycan nağılları", "Mavi uzaqlar", "Aqil babanın nağılları" adlı kitab illüstrasiyalarını nümunə göstərmək olar.

Janr müxtəlifliyi ilə tanınan rəssamın yaradıcılığında portret janrının üstünlüyü də diqqətdən yayınmır. Portretlərində əsasən insanın zəhəri əlamətlərinin, geyiminin, zینət əşyalarının və s. qabarıq təsviri, demək olar ki, əsərə xüsusi əzəmət və gözəllik verirdi. Buna baxmayaraq, zəhəri görkəmlə yanaşı, insanın daxili aləmi, fərdi psixoloji xüsusiyyətləri öz bədii həllini uğurla tapırdı.

Fırça ustasının uğurlu portret yaradıcılığının ən mühüm səbəblərindən biri də əsərlərinin baş qəhrəmanlarının həm psixoloji, həm də fiziki cəhətdən güclü şəxsiyyətlər olmasıdır. O şəxsiyyətlər ki, ölkəmizin ictimai, elmi, mədəni, siyasi həyatında əhəmiyyətli rol oynamışlar. Həsənağa Ağayev tablolarında həmin qəhrəmanların şəxsi keyfiyyətlərini tam mənası ilə açmışdır. Yaradıcılığındakı həmin uğurları "Heydər Əliyevlə uğurlu gələcək", "Müharibə veteranı Ataş Şirməmmədovun portreti", "Yazıçı Qılman İlkin", "Polis mayoru Nazim Qasımov", "İdmançının portreti" və s. əsərlərində görmək mümkündür. Bu portretlərin yaddaqalan kompozisiya həlli, səciyyəvi detallarla zənginliyi, duyulası realıqdan xəbər verən uğurlu bədii şərhə danılmazdır. Xalq şairi Xəlil Rzanın, müharibə və əmək veteranı Aliyə Tağızadənin, pambıqçı Ağacan Əliyevin portretlərindəki fəzəməkan həllinin obrazların peşə və maraq dairəsini əyaniləşdirən atributlarla qoşalaşmasını da yaddaqalan tapıntı hesab etmək olar. Novator rəngkar işlədiyi portretlərə özünəməxsus üslubu ilə xüsusi mənə qatmış və bunu tamaşaçılara uğurlu rəng həlli ilə təqdim edə bilmişdir. Portret janrında qazandığı müvəffəqiyyətlər rəssamın çoxcəhətli yaradıcılığının ən yüksək pilləsi sayılmalıdır.

Milli bədii irsin yaradıcı baxımdan mənimsənilməsi, müasir Azərbaycan təsviri sənətində incəsənətin realistik ənənələrinin tədqiqi zəminində xalqın mənəvi həyatının ayrılmaz hissəsi olan rəngkarlığın və qrafikanın peşəkar dəzgah və monumental formaları meydana gəlmiş və geniş vüsət almışdır. İncəsənətin müasir fəaliyyətlə əlaqələrinin güclənməsi, rəssamların həyat hadisələrinin müxtəlifliyinə marağı, onların bədii forma sahəsində aramsız ax-

tariqları təsvir vasitələri arsenalının zənginləşməsinə və fərdi manera, dəstxət və üslubların meydana gəlməsinə imkan yaradırdı. Azərbaycanın istedadlı fırça ustalarının yaradıcılığında qəhrəman romantik, lirik, epik intonasiyalarla aydın surətdə çıxış edir. Bu cür əsərlər təkcə ölkə daxilində deyil, eyni zamanda xaricdə də uğur qazanır.

XX əsr Azərbaycan incəsənətində milli ənənələrin gözəlliyi və solmaz cazibəsi, xalqın estetik zövqünə xas inkişaf etmiş rəng hissi, formanın harmoniyası, dekorativ ahəngdarlığı və boyaların ifadəliliyi güclü ifadə olunub. Peşəkar sənətdə parlaq, dekorativ rəng ahəngi, ritm və xətlərin simmetriyası olan folklor elementləri müasir mənə kəsb etməyə başlayır. Bu elementlər dəzgah incəsənətinin bədii strukturuna üzvi surətdə daxil olurlar. Milli və beynəlmiləl xüsusiyyətlərin üzvi surətdə birləşməsi təsviri sənətimizin estetik zənginliyi və özünəməxsusluğunu müəyyən edən mühüm amilə çevrilir. Bu amillərin daşıyıcısı kimi 1950-ci illərdən başlayaraq Azərbaycan qrafikasının inkişafında ali peşəkar təhsil almış istedadlı rəssam Həsənağa Ağayev çıxış edirdi.

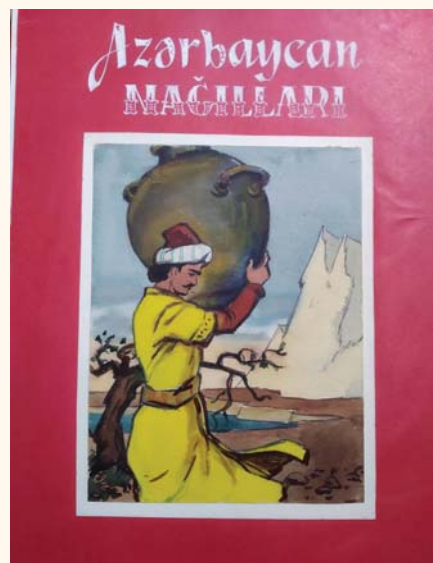
İncəsənətində yenilik təkcə rəngkarlıq və heykəltəraşlıq sahəsində yox, həmçinin təsviri sənətin digər növü – qrafikanın inkişafında da özünü göstərmişdir. Ölkəmizdə qrafika sənətinin ilk nümunələrinə Qobustan qaya rəsmlərində, Təbriz miniatür məktəbi sənətkarlarının yaratdıqları əsərlərdə və rəssamların qrafik lövhələrində rast gəlinir. Lakin klassik ədəbi əsərlərin, əlyazmaların və dini kitabların bədii tərtibatı qrafikanın Azərbaycanda daha qədim tarixə malik olduğunu göstərir. Qrafikanın dəzgah, sənaye qrafikası və plakat kimi başlıca növlərinin inkişafı əsasən 1920-ci ildə Azərbaycanın Rusiyaya ilhaqından sonraya təsadüf edir. Bu dövrdə kütləvi ideoloji proseslərə start verilməsi səbəbindən ideya-bədii

vasitələrin operativliyi, kütləviliyi, siyasi kəsərliliyi ilə fərqlənən qrafika sənəti xüsusi əhəmiyyət daşıyırdı. Qəzet-jurnal və kitab tərtibatı da Azərbaycan-sovet qrafikasının qabaqcıl janrlarından sayılıb. Respublikada mətbuat-nəşriyyat işlərinin genişlənməsi karikatura və kitab qrafikasının inkişafına təkan verdi. Qrafiklər "Azərnəşr"-in buraxdığı bütün kitabların tərtibində fəal iştirakçı idilər. 1922-ci ildə "Molla Nəsrəddin" jurnalının Bakıda nəşr edilməsi ilə əlaqədar satirik qrafika, karikatura, illüstrasiya və siyasi plakat janrlarına həvəs artdı. Böyük enerji ilə yaradıcılıq prosesinə qoşulan Həsənağa Ağayev qırx ildən çox müxtəlif nəşriyyatlarla əməkdaşlıq etmiş, yüzlərcə müasir və qədim mövzulu bədii əsərə tərtibat vermiş, illüstrasiya çəkmişdir. Rəssamın uzun illər ərzində işlədiyi "Kitabi-Dədə Qorqud" eposuna və Məhəmməd Füzulinin "Leyli və Məcnun" poemasına çəkdiyi silsilə rəsmlər tarixi hadisələri bədii biçimdə əyaniləşdirmək, ona obrazlı görkəm vermək baxımından maraq doğurur. Həmin əsərlərdə də istər qədim dastanlarımızın dəyişkən ovqatı və oğuz igidlərinin macəraları, onların yadelli işğalçılara qarşı mübarizələri, istərsə də nakam məhəbbət dastanlarının qəhrəmanları Leyli və Məcnunun ağır-acılı yaşantıları böyük məhəbbətlə ifadələndirib. Rəssam bu duyğuları cizgilərin ritmi və dinamikliyi ilə əldə etməyə nail olmuşdur.

Həsənağa Ağayevin çəkdiyi əsərlər bir yerdə qərar tutmur. Planetimizi qarış-qarış gəzir. Təkcə Türkiyədə təqribi hesablamalara görə, 52 işi var. Bir neçə əsərinin sorağı Filippin adalarından gəlib. Xəlil Rzanın portreti Amerika Birləşmiş Ştatlarındakı Mübadilə sərgisində nümayiş etdirilib.

Sənətkar ömrünün son iki ilini Amerikanın Kaliforniya ştatında yaşamış və elə orda 17 avqust 2003-cü ildə dünyasını dəyişmişdir.

Hazırda onun yaradıcılığını oğlu Vasif Ağayev davam etdirir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Резолюция III сезда женской молодежи Азербайджана / Молодежь Азербайджана, 16.10.1947г., № 82
2. https://www.facebook.com/pg/HasanagaAgayev/about/?ref=page_internal

Резюме

В статье анализируется творчество художника Гасанага Агаева.

Ключевые слова: иллюстрация, портрет, графика, композиция, творчество.

Summary

Hasanagha Aghaev's oeuvre has been analyzed in the article.

Key words: illustration, portrait, graphic, composition, creation.

AZƏRBAYCANDA QAFQAZ ALBANİYASI DÖVRÜ MEMARLIQ ABİDƏLƏRİNİN TURİZMİN İNKİŞAFINDA ROLU

Ülviyyə Səfərova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin magistri

Tarixi mədəniyyət abidələri hər hansı ölkəni turistlər üçün cəlbəedici edən ən önəmli faktorlar sırasındadır, çünki həmin yerin tarixinə və xüsusən də ölkə əhalisinin yaşayış tərzini özündə əks etdirən maddi mədəniyyət nümunələrinə böyük maraq göstərilir. Bu prosesdə turistlərin cəlb olunduğu ölkələr özlərinin mədəni irsinə mənsub nümunələrdən xüsusi şəkildə bəhrələnmək şansına malikdirlər. Belə ki, tarixlərinin qədimliyini və dünya sivilizasiyasına verdikləri önəmli töhfələri təqdim etmək imkanı qazanmış olurlar. Əcnəbi qonaqlar səyahət zamanı həm də həmin bölgələrin sənətkarlığı, mətbəxi və özünəməxsus adət-ənənələri ilə də tanışlıq imkanı əldə edirlər. Beləliklə də, turizm ölkələrin mədəni irsinin dünyaya tanıtılması baxımından çox vacibdir.

Hazırda turizm fəaliyyəti ölkə və regionların iqtisadiyyatında önəmli rol oynayır və bununla da təbii-ekoloji, mədəni-tarixi və tədris-informasiya resurslarının düşünülmüş şəkildə istifadəsini təmin edir. Bu həm də humanitar sfera üçün vacibdir, çünki müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələri arasında qarşılıqlı anlaşmanın inkişafına və mədəniyyətlərarası ünsiyyətin formalaşmasına səbəb olur.

Son dövrlərdə qədim yaşayış məskənlərinin çox olduğu Azərbaycanda turizmin digər növləriylə yanaşı, məhz mədəni turizm sahəsinin də inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Bu baxımdan Böyük və Kiçik Qafqazda yerləşən çoxsaylı Alban abidələrinin tədqiqi xeyli önəmlidir. Adıçəkilən arealda Qafqaz Albaniyası zamanı xristianlığın geniş yayılması nəticəsində məbədlər də çoxalmışdır ki, əksəriyyəti dövrümüzə qədər gəlib çatıb.

Qafqaz Albaniyası ərazisində çoxlu sayda müxtəlif tipli və müxtəlif dövrlərə aid maddi-mədəniyyət nümunələri – memarlıq abidələri, kilsələr, monastrlar, xaçdaşlar, məzar və epigrafiya abidələri qalmışdır. Xristianlığın qəbuluna qədər albanlar, Albaniyada məskunlaşmış müxtəlif tayfalar Günəş, Göy, Ay Allahlarına və digər səma cismələrinə inanır və etiqad edirdilər. Büt-pərəstlik məbədlərinin qalıqları Azərbaycanın bir çox bölgələrində aşkar edilmişdir [7, s.188-189]. Yunan müəlliflərinin bilgilərinə görə, albanlar Helios, Zevs və Selenaya sitayiş edirdilər. Xristianlığa qədər albanların astral mifik dünyagörüşü arxeoloji qazıntılar zamanı tapılan materiallarda aydın şəkildə əks olunub. Mingəçevir, Xınıslı, Yaloylutəpədən aşkarlanmış keramika məmulatlarında dini motivli təsvirlər, xüsusən ayın təsvirinə tez-tez rast gəlinir [12,s.16, 17].

Mənbələr Albaniyada xristianlığın yayılmasını apostol Yeliseyin adı ilə bağlayırlar. Moisey Kalankatlu "Alban tarixi" əsərində yazır: "Yelisey öz sərəncamına Şərqi (Albaniyanı) alır. Qüdsdən ayrılıb İrana gedir və orada ermənilərin gözündən yayınaraq Məskut elinə qaçır. Öz təbliğini o, Çolada başlayır, müxtəlif yerlərdə şagird toplayaraq, onları xilaskarı anmağa çağırır... Müqəddəs patrik Gisə gəlir, burada kilsə tikir, qansız qurban verir. Bu yer şərqin bütün kilsələri və şəhərlərinin başlanğıcıdır və biz şərqilərə xristianlığın qəbul etdirilməsinin mənbəsidir" [10, I,VI]. Azərbaycan ərazisində Yeliseyin şərafinə tikilmiş bir sıra məbəd qalıqları mövcuddur.

Xristian-dini tikililərini həcm-plan həllinə görə 3 cür təsnifləndirmək olar: 1) Albaniyada xristianlığın ilkin dövrü üçün uzunsov ibadət zalı olan birnefli məbədlər xarakterikdir. Bu cür məbəd nümunələrinə Mingəçevir, Ağdam və Kəlbəcər ərazisində təsadüf edilmişdir; 2) V-VII əsrlərdə xristianlığın geniş yayılması ilə əlaqədar olaraq daha böyük tutumlu, öz plan quruluşu ilə əvvəlkilərdən əsaslı surətdə fərqlənən bazilikaların inşasına başlandı. Bazilikalar şərq-qərb istiqamətində tikilir, şərq hissəsi yarımdairəvi apsida ilə tamamlanırdı. Bazilikanın qərb tərəfində binanın tavanında xüsusi sütunlar üzərində zənglər qurulurdu. Belə məbədlərin qərb tərəfində sonralar xüsusi yardımçı binalar da inşa edilirdi; 3) Albaniyanın xristian memarlığında sövmələr və dairəvi məbədlərin inşası geniş yayılmışdı. Memorial tikililər olan sövmələr karvan yollarının kənarında kiçik ibadətqah rolunu oynayırdı. Sövmələr altıqlı və altarsız olur, nişandaşlarla bəzədilirdi.

Alban memarlığının ən mürəkkəb tikililəri monastrlar idi. İlkin orta əsrlərdə Albaniyada 30-dan artıq monastr olmuşdur. Kilsə qanununa görə monastr tikmək ixtiyarı hökmdarlara, katalikos və yepiskoplara verilirdi. Monastrların ixtiyarında böyük torpaq sahələri vardı. Monastrlar baş məbəd, kilsələr, ümumi yataqxana, təsərrüfat otaqları, sövmələrdən ibarət olur, müdafiə divarları ilə əhatələnirdi. Bu cür tikililərə Amaras, Xudavəng, Müqəddəs Yelisey, Gəncəsər məbəd komplekslərini misal göstərmək olar [12,s.143]. Alban xristian kilsəsi yarandığı gündən bir tərəfdən büt-pərəstlik, digər tərəfdən isə zərdüştlüyü ölkədə yaymaq istəyən Sasani şahlarına qarşı mübarizə aparırdı. Lakin xristianlığın öz daxilində meydana gəlmiş təriqətçilik mübarizəsi alban kilsəsində ciddi çəkişmələrlə nəticələnirdi. Monofizit erməni kilsəsindən fərqli olaraq, alban və gürcü kilsəsi Bizans təmayüllü diofizit təriqətini qəbul etmişdi. VII

əsrə ərəblərin Cənubi Qafqazı işğal etməsi mövcud vəziyyəti daha da gərginləşdirdi. Alban kilsəsinin diofizit təriqətində olması Qafqazda Bizansın təsirinin güclənməsinə səbəb ola bilərdi ki, bu da ərəb xilafətini ciddi surətdə narahat edirdi. Ərəb xilafəti xristian kilsəsinə nəzarət altında saxlamaq üçün erməni kilsəsinin yaxından köməyi ilə 705-ci ildə alban kilsəsinin müstəqilliyinin ləğvi barədə hökm verdi və onu monofizit erməni kilsəsinə tabe etdi. Bu isə Albaniyanın xristian əhalisinin qriqoryanlaşdırılmasına gətirib çıxardı. Ölkə əhalisinin bir hissəsi islamı qəbul etdi, dağlıq ərazilərdə, Arsak və Girdman kimi vilayətlərdə yaşayan əhalinin bir qismi isə xristian dinində qalaraq alban kilsəsinin əvvəlki mövqeyini bərpa etməyə çalışırdılar. Xüsusilə dağlıq və dağətəyi rayonlarda xristian abidələrin çoxluğu islamdan qabaq Qafqaz Albaniyasında xristianlığın aparıcı dinlərdən olmasına əyani sübutdur.

Şimal-qərbi Azərbaycanın ərazisi Qafqaz Albaniyasının böyük bir qismini təşkil edirdi. Buna Şəki, Oğuz, Qəbələ, Zaqatala, Balakən və Qax rayonlarının ərazisində bu günədək gəlib çatmış alban memarlıq nümunələri şahiddir. Şimal-qərbi Azərbaycanın memarlıq abidələrini müqayisə edərkən onlarda xristianlığa qədərki dövrün dini abidələri ilə bir çox oxşarlıq əlamətlərini sezmək mümkündür. Şəki rayonu Kiş kəndi ərazisində yerləşən məşhur məbəd Azərbaycan ərazisində xristian abidələrin anası sayılır. Abidə üzərində müxtəlif ölkələrin tədqiqatçılarının da iştirakıyla aparılmış arxeoloji qazıntılarda tarixçi-tədqiqatçılar belə bir ümum fikrə gəliblər ki, Kiş kəndindəki xristian məbədi xristianlıqdan qabaq mövcud olmuş və başqa dinə aid dağılmış tikilinin üzərində inşa edilmişdir.

2000-ci ildə aparılmış arxeoloji tədqiqat və ölçmə işləri nəticəsində əldə edilmiş materialların kompleks təhlili göstərdi ki, Kiş kəndindəki müqəddəs Yelisey kilsəsi bir neçə tikinti mərhələsi keçmiş, ilkin tikildiyi dövrdə məbəddə altar olmamışdır. IV-V əsrlərdə məbədin düzbucaqlı planına şərq tərəfdən yarım dairəvi altar artırılmış və plan quruluşu dəyişdirilərək xristian kilsələrinə xas cizgilər əlavə edilmişdir [8, s.14-16]. 2001-ci ildən Norveç hökumətinin maliyyə dəstəyi, professor Gülçöhrə Məmmədovanın rəhbərliyi ilə məbəddə "Kiş" layihəsi üzrə tədqiqat-bərpaislərinə başlanılmış və 2003-cü ildə başa çatdırılmışdır. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli 132 sayılı qərarı ilə dünya əhəmiyyətli abidələr sırasına daxil edilmiş, Mədəniyyət Nazirliyinin 26 fevral 2003-cü il tarixli 50N^ə-liəmrəi ilə "Kiş Tarixi Memarlıq Qoruğu-Muzeyi" yaradılmışdır [14]. Təkcə Azərbaycanda deyil, Qafqazda ən qədim kilsə sayılan Kiş alban məbədi bu gün bölgədə əsas turizm məkanına çevrilib, ilin bütün fəsillərində bura gələn yerli və xarici turistlərin ən çox üz tutduqları tarixi məkanlardan biridir.

Hazırda Azərbaycanın şimal-qərb bölgəsində, xüsusilə keçilməz dağlıq hissələrində xeyli sayda alban xristian memarlığının nümunələri var. Həm də çox güman ki, tədqiqat işlərinin miqyası genişləndikcə onların sayı daha da artacaqdır. Bu tikililər əsasən bir və üçnefli və müvafiq apsidaya malik bazilika plan quruluşlu məbədlərdir. Şəki rayonu ərazisində yerləşən digər bir alban abidəsi Orta Zəyzid məbədi dövrümüzə çox pis halda gəlib çatmışdır. Mərkəzi günbəzli, xaçvari plan quruluşuna malik olmaqla şərq tərəfdə xaricə doğru çıxıntılı apsidə ilə tamamlanır. Divarları əsasən yerli

əhəngdaşından tikilmiş, üzəri kirəmitlə örtülmüş, interyerdə kobud yonulmuş daşlardan istifadə olunmuşdur. Məbədin yeganə girişi qərb tərəfdən olmaqla, eni 90 sm, hündürlüyü isə 1,80 sm-ə çatır. V. Kərimovaya görə Orta Zəyzid məbədi Qafqaz Albaniyası memarlığının V-VIII əsrlər dövrünün xarakterikdir. Ərazidə aparılmış arxeoloji qazıntılarda II-IV, həmçinin, VIII-XIII əsrlərə aid keramika nümunələri də aşkarlanmışdır. Aparılantədqiqatışləri zamanı məbədin ətrafında bir neçə tikili qalıqlarına da rast gəlinir [13, s.13-19].

Erkən xristianlığa aid onlarla məbədin xarabalıqları şimal-qərbi Azərbaycanın Balakən, Zaqatala və Qax rayonlarında qalmışdır. Bu dövrdə alban məbədləri şərq xristianlığı tərzində inşa edilirdi. Balakən və Zaqatala ərazisində yerləşən məbədlərin əksəriyyəti şərq hissədə altar ilə tamamlanan uzunsov formaya malikdir. Xristianlığın yüksəlişi dövründə (XII-XIII əsrlər) inşa edilmiş məbədlərdə rast gəldiyimiz zəng qüllələrinə erkən xristian dövrü məbədlərində rast gəlinir.

Balakən rayonu ərazisində Qafqaz Albaniyasına aid xristian məbədləri N. Alışov tərəfindən tədqiq olunub. Belə məbədlərdən biri Cixxana kəndində meşəlik ərazidə yerləşir və yarım dağlıq vəziyyətdə dövrümüzə gəlib çatmışdır. Qərb hissədə divar bünövrəyə qədər dağılıb. Kilsənin girişi cənub tərəfdə yerləşməklə eni 2,20 m, altarn eni 3,60 m, divarlarının qalınlığı 1 m-dir. Kilsə Balakənin mədəniyyət abidələri siyahısına daxil edilmişdir. Balakən rayonu Qazma kəndi ərazisində Gürcüstanla sərhəddə Darvaz kilsəsi yerləşir. Nisbətən salamat qalmış şimal və cənub divarları bişmiş kərpicdən inşa olunub. Abidənin dağılmış qərb tərəfində zəng qülləsini xatırladan tikili qalıqları qeydə alınmışdır. Digər bir kilsə Şəmbul kəndi ərazisində şəxsi həyətə sahədir, kilsənin yalnız şimal və cənub divarları salamat qalmışdır. Kilsə bişmiş kərpicdən inşa edilmişdir və tamamilə dağılmaq təhlükəsi ilə üz-üzədir [1, s.133-135]. Göstərilən nümunələrdən başqa Balakənin bir çox kəndlərində və meşəlik ərazilərdə dağıntılar şəklində qalmış alban memarlıq nümunələri erkən orta əsrlərdə xristianlığın bölgədə hakim mövqeyə malikliyi göstərir. Bu cür məbədləri dövlət qeydiyyatına almaq və bərpa etməklə onları dini turizm marşrutlarına daxil etmək mümkündür.

Alban xristian memarlığının maraqlı cəhətlərindən biri burada uzunsov və xaçvari plan quruluşunda məbədlərlə yanaşı, dairəvi formalıların da inşasıdır. Bu cür məbədlərin üç nümunəsi Qax rayonu ərazisində Ləkit, Qəbələ rayonu ərazisində Kilsədağ və Zaqatala rayonu ərazisində Mamrux məbədləridir. Digər iki məbəddən örtük konstruksiyası ilə fərqlənən Mamrux məbədi dairəvi qala divarları ilə əhatələnib və meşəlik ərazidə yerləşir. Məbədin girişləri şimal, cənub və qərb tərəfdəndir, şərqdən isə yarım dairəvi altar ilə tamamlanır.

Qəbizdərə kəndi ərazisində VI əsrə aid alban kilsəsi xaçvari plan quruluşuna malikdir. Şərqə baxan yarım dairəvi altar xaricdə beşbucaqlı şəkildədir, mərkəzi günbəzlidir. Paşan kəndində birzallı, tağ-tavanlı kilsə kiçik çay daşlarından və kərpicdən istifadə ilə inşa olunmuşdur. Kilsə IV-V əsrlərə aiddir. Zaqatalanın Pipan kəndi yaxınlığında meşəlik ərazidə üçkilsəli bazilika mövcuddur. Birinci kilsə birnefli zal yarım dairəvi apsidə ilə tamamlanır, interyerdə heç bir dekordan istifadə edilməmişdir, ikinci kilsənin dağıntıları hündür dağ-

lıq ərazidə qalmaqdadır. Tağtavanlı kilsə şərq tərəfdən yarımdairəvi apsidə ilə tamamlanır. Altardan açılan bir pəncərə məbədi işıqlandırma funksiyasını yerinə yetirib. Hər iki kilsə VII-VIII əsrlərə aiddir. Üçüncü abidə xaçvari plan quruluşuna malikdir, mərkəzi günbəzlidir. Dağətəyi ərazidəki kilsənin yalnız qalıqları dövrümüzdə qalıb çatmışdır. Digər iki kilsədən fərqli olaraq düzbucaqlı formalı apsidə kiçik pəncərə ilə işıqlanırdı [4, s.16-19]. Bölgədə yerləşən ən unikal tikililərdən biri Qum bazilikasıdır. Abidə ilk dəfə P.D.Baranovski tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Plan quruluşuna görə üçnefli bazilika olan məbədin mərkəzi nefi digərlərindən üç dəfə genişdir, mərkəzi nef xeyli önə çıxan apsidə ilə tamamlanmışdır. Əsas ibadət zalı düzbucaqlı formadadır. Şimal, cənub və qərb tərəfdən qalereya ilə əhatələnmişdir. Çubanaşvili məbədi VIII-IX əsrlərə aiddir [9, s.225]. Şimal-qərbi Azərbaycanın və Qafqazın dağlıq bölgələrində məbəd komplekslərinin və qəbirlərin öyrənilməsi, onların təqribi tarixlərinin müəyyənləşdirilməsi ümumi şəkildə bu regionun əhalisi arasında xristianlığın möhkəmlənməsi prosesinin təqibinə imkan vermişdir. VIII əsrdən etibarən Qafqazın əhəmiyyətli bir hissəsi Ərəb xilafətinin təbəçiliyinə keçmiş və xristian memarlıq formalarının təbii inkişafının qarşısı zorla alınmışdır. Alban xristian memarlığının inşası yalnız dağlıq və dağətəyi zonalarda və meşələrdə davam etdirilib.

Gədəbəy rayonu ərazisində yüksək dağlıq və meşəlik ərazilərdə hələ də öyrənilməmiş xeyli sayda xristian abidələri qalmaqdadır. Bu abidələrdən bəziləri G.Məmmədova tərəfindən tədqiqatla cəlb olunmuşdur. Bunlardan biri şəhərə 3 km məsafədə yerləşən xaçvari planlı, şərqdən yarımdairəvi apsidə ilə tamamlanmış kilsədir. Şərq və qərb qollarının kəsişməsi xaç şəklində birləşir və yuxarıda mərkəzi örtük günbəzi ilə tamamlanır. Tədqiqatçı abidənin VII-VIII əsrlərə aidliyini deyir [9, s.244]. Bundan əlavə, G.Məmmədova Gədəbəy rayonu Şəmkir çayı sahilində yerləşən Çarekvəng və Böyük Qara Murad kəndi yaxınlığında Həmsivəng monastrlarında tədqiqatlar aparmışdır. Hər iki monastrın əsas kilsə binası və zəng qülləsi nisbətən yaxşı formada dövrümüzdə qalıb çatıb. Üçnefli bazilika olan Həmsivəng kilsəsinin XIII əsrdə tikildiyini bildiren G.Məmmədovaya görə, memarlıq baxımından onunla oxşar Çarekvəng kilsəsi də təxminən eyni dövrə aiddir [3, s. 134].

N.Alişov tərəfindən Daşkəsən rayonu ərazisində Qafqaz Albaniyasına aid bir sıra xristian abidələri tədqiq olunub. Bunlarda Bayan kəndinin meşəlik ərazisində özülünə kimi dağılmış mühafizə divarları, üçnefli kilsə və sövmə, Çovdar kəndində dağlıq ərazidə birnefli kilsə, Quşçu kəndində əsas kilsə binası və zəng qülləsindən ibarət monastr kompleksi, Zəylik kəndində bir və üçnefli xristian abidələri qeydə alınıb. Yuxarıda adları çəkilən abidələrdən başqa, V-XIX əsrlərə aid alban abidələri Daşkəsən rayonunun dağlıq və meşəlik ərazilərində geniş yayılmışdır [2, s.421-422]. Həmin abidələrin dövlət qeydiyyatına götürülərək tədqiqi, bərpa və ya konservasiyası qeyd olunan aran rayonlarında mədəni turizmin xüsusi inkişafına zəmin yarada bilər. Buradakı potensialın tam realizasiyası üçün isə bir sıra problemlər öz həllini tapmalıdır. Sırada müasir nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması, tarixi abidə və məkanlara aparən yolların abadlaşdırılması başlıca şərtlərdəndir. Abidələr ətrafındakı infrastrukturun qurulması, ilk növbədə, abidənin bərpası və konservasiyası

prosesi ilə başlamalıdır.

Azərbaycanın digər bölgələrində olduğu kimi, Dağlıq Qarabağ bölgəsində də Qafqaz Albaniyası dövrünə aid çoxsaylı xristian və xristianlığa qədərki dövr məbədləri vardır. Buna nümunə Ağdam rayonundakı Govurqalanı, Kəlbəcər rayonunda Xudavəng və Gəncəsər monastr komplekslərini, Laçın rayonunda Ağoğlan bazilikasını, Xocavənd rayonu ərazisində Amaras monastrını qeyd etmək olar. Ermənilər işğaldan sonra Qarabağ ərazisindəki bütün tarixi və mədəniyyət abidələrinə qarşı saxtalaşdırma və məhimsənə tədbirləri həyata keçirməyə başladılar. Ermənilər xristian amilindən istifadə edərək torpaq iddialarını əsaslandırmaq və bunun üçün, ilk növbədə, tarixi Azərbaycan torpaqlarında mövcud Qafqaz Albaniyası dövrü abidələrini hədəf seçdilər. Laçın rayonunda Ağoğlan məbədinin divarlarındakı kitabələri və ornamentləri silmiş, girişinə erməni xaçdaşları basdırmış, abidəyə qriqoryan kilsəsi statusu vermişlər [5, s.14]. Eynilə Gəncəsər monastr kompleksi də erməniləşdirmə və saxtalaşdırmaya məruz qalıb. XIII əsrdə Xaçın knyazı Həsən Cəlal tərəfindən inşa etdirilən kompleks XIX əsrə qədər Alban Katalikosluğunun iqamətgahı olmuşdur. Qədim büt-pərəstlik məbədi üzərində tikilən kilsə kvadrat formalı, xaçvari günbəzli plan quruluşuna malikdir. Gəncəsər əvvəllər Xaçının mühüm şəxslərinin və Cəlalı knyazlarının, həmçinin alban katalikoslarının dəfn olunduğu yerdirdi [11, s.7]. Ermənilər tərəfindən 1995-2010-cu illər ərzində monastrda təmir işləri adı altında xeyli dəyişikliklər həyata keçirilmiş, monastr kompleksinin divarlarındakı bir çox yazılar silinərək tarixi dəyişdirilmiş, divar rəsmlərində yeniləmələr aparılmış, monastrların divarları başdan-başa erməni yazıları ilə doldurulmuşdur. Hətta Alban knyazı Həsən Cəlalın qəbir daşı sındırılaraq üzərindəki yazılar oxunmaz hala salınmış və ora da erməni dilində yazılar əlavə edilmişdir [6, s. 124]. Qafqaz Albaniyası memarlığının ən gözəl nümunələrindən olan Kəlbəcər rayonu Vəngli kəndi ərazisində yerləşən Xudavəng monastr kompleksini də erməni tədqiqatçılar dünyada erməni abidəsi kimi tanıtmğa çalışırlar. Monastrda bütün alban izləri, kitabələrdə qalmış, etnik türk mənsubiyyətinə aid bir sıra adlar tamamilə silinmişdir. Çox təəssüf ki, Dağlıq Qarabağın işğalı Azərbaycan dövlətinin buradakı məbədlərə nəzarətinə imkan vermir. Bölgədəki zəngin maddi-mədəni irs nümunələrinin, həmçinin tarixi abidələrimizin işğalı altında qalması ölkədə turizm potensialını məhdudlaşdıran amillər sırasındadır.

İşğal altında olan torpaqlarımızdakı tarix-mədəniyyət abidələrimizin bugünkü vəziyyətinə dünya ictimaiyyətinin diqqətini cəlb etmək üçün abidələr haqqında dəqiq elmi informasiyanı özündə əks etdirən elektron informasiya bazalarının, elektron kataloq və xəritələrin yaradılmasına böyük önəm verilməlidir. Qarabağın alban memarlıq irsinə dəymiş ziyan barədə beynəlxalq səviyyədə məlumatlandırma xarakterli tədbirlərin keçirilməsi, təbliğat xarakterli nəşrlərin çapı milli mədəni irsimizin qorunması baxımından əhəmiyyətlidir.

Ölkədəki abidələrdən turizm məqsədilə lazımi şəkildə istifadə edərək buraya çoxlu sayda turist cəlbinə nail olmaq mümkündür. Bu sahədə "Daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpası, qorunması, tarix və mədəniyyət qoruqlarının fəaliyyətinin

təkmilləşdirilməsi və inkişafına dair 2014-2020-ci illər üzrə Dövlət Proqramı" mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət proqramının 2.2.6. maddəsində "Tarix və mədəniyyət qoruqlarında və turizm məqsədləri üçün istifadə edilən daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrində turizm infrastrukturunun yaradılması və inkişafı" məsələsi əksini tapmışdır. Bunun üçün daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpa və qorunması; mədəni irsin qorunması üzrə normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi; Azərbaycanın tarixi və mədəni irsinin təbliği imkanlarının genişləndirilməsi; turizmin inkişafı; yeni iş yerlərinin yaradılması, bölgələrdə əhalinin mədəni irsin qorunmasına cəlb edilməsi [15] qarşıya məqsəd kimi qoyulub. İlk növbədə, alban abidələrinin daxil edildiyi xristian-dini turizm marşrutları işlənməli, turizm marşrutuna düşən abidələrin siyahısı hazırlanmalı, bərpa olunmuş abidələrin üzərində tarix və memarlığı, həmçinin

aparılan bərpa işləri ilə bağlı məlumatlandırıcı lövhələr qoyulmalı və çap materialları hazırlanmalıdır. Daha sonra turistlərin səyahəti üçün şərait yaradılmalı və bələdçilər həmin materialları və məlumatları turistlərə müxtəlif dillərdə çatdırmalıdır. Şəhərin kənarında yerləşən tarixi abidələrin yaxınlığında otellərin inşası da olduqca vacibdir. Belə ki, turistlərin həm gəzməsi, həm də istirahəti üçün lazımi şərait yaradılmalıdır.

Qafqaz Albaniyası memarlıq irsinin turizm marşrutlarına salınması Azərbaycan xalqının tolerantlığının sübutu kimi, onun tarixinin, dini etiqadlarının müxtəlif sosial-iqtisadi faktorlarının təsiri ilə dəyişməsinə dünyaya əks etdirməklə bu tarixi torpaqların Azərbaycana məxsusluğunu bir daha sübuta yetirəcək. Digər tərəfdən ölkə iqtisadiyyatına gəlir gətirən abidələrin qorunaraq bərpa və konservasiyasına səbəb olacaq. ♦

Ədəbiyyat:

1. Alişov N.Ə. Balakən, Oğuz, İsmayilli və Zaqatala rayonunun ərazilərindəki xristian abidələri haqqında, Azərbaycan arxeologiyası və etnoqrafiyası, № 1, Bakı, 2015, 247 s.
2. Alişov N.Ə. Daşkəsən rayonunun Qafqaz Albaniyasına məxsus xristian abidələri, Akademik Elm Həftəliyi, Beynəlxalq Multidissiplinar Forum. Bakı, 2015, 435 s.
3. Alişov N.Ə. Gədəbəyin xristian abidələri. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, № 1, Bakı, "Elm", 2013, 297 s.
4. Əliyeva R.Ş. Zaqatalanın tarixi memarlıq irsi, Bakı, 2012, 128 s.
5. İsmayilov F. İşğal altındakı tarixi mədəni irsimiz. Mədəniyyət, 7 aprel 2010, 14 s.
6. İsmayilov F. Məcburən erməniləşdirmə. Bakı, 2009, 183 s.
7. Məmmədov T. M. Qafqaz Albaniyası ilk orta əsrlərdə. Bakı, "Təhsil", 2006, 400 s.
8. Məmmədova G. Kiş-Qafqaz Albaniyasının – Azərbaycanın görkəmli memarlıq abidəsi. Bakı, XXI-Yeni Nəşrlər Evi, 2002, 103 s.
9. Məmmədova G.H., Hacıyeva S.X. Azərbaycan memarlıq tarixi. Qədim və erkən orta əsrlərdə Azərbaycan memarlığı, I cild. Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyyat evi, 2013, 276 s.
10. Moisey Kalankatuklu. Albaniya tarixi. Mxitar Qoş. Alban salnaməsi. Bakı, "Avrasiya press", 2006, 296 s.
11. Геюшев Р.Б. Гандзасар – памятник Кавказской Албании. Баку, «Элм» 1986, 8 стр.
12. Геюшев Р.Б. Христанство в Кавказской Албании. Баку, «Элм», 1984, 192 стр.
13. Керимов В.И. Храм Зейзит Кавказской Албании. Баку, «Элм», 2008, 120 стр.
14. <http://www.azculture.az/kis-tarix-memarliq-qorugu-alban-m-b-di/>.
15. <http://www.e-qanun.az/framework/27561>

Резюме

В статье затрагиваются проблемы, связанные с исследованием, реставрацией и консервацией, а также сохранением архитектурного наследия в средневековые западного, северо-западного и Карабахского регионов Азербайджана в Кавказской Албании, сохранившихся до наших дней.

Ключевые слова: Кавказская Албания, туризм, христианские храмы, архитектура, охрана памятников.

Summary

The article touches upon in problems associated with the research, restoration, and preservation of the architectural heritage in the middle ages of the western, north-western, and Kharabakh regions of Azerbaijan in the Caucasian Albania that has survived till our times.

Key words: Caucasian Albania, tourism, Christian monuments, architecture, preservation of monuments.

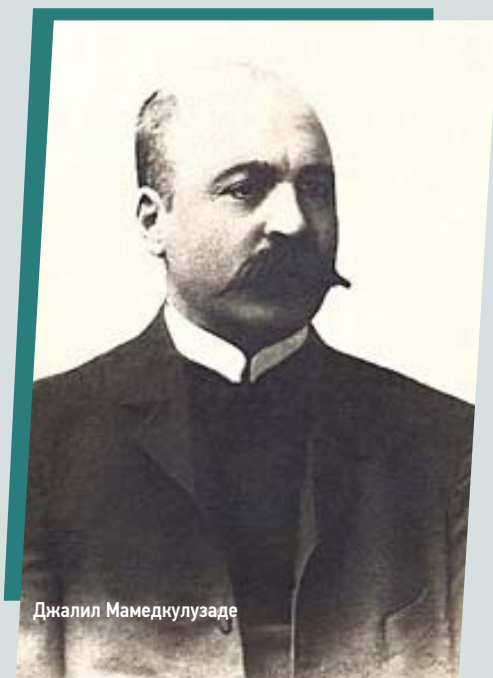
Роль русского критического реализма 19-го начала 20-го века в творчестве Джалила Мамедкулузаде

Динара Алиева

диссертант Бакинской Академии Хореографии

«Хочу выразить уверенность в том, что творчество Мирзы Джалила озарит ярким светом наше настоящее и будущее, откроет для нас пути и поможет успешному шествию независимого Азербайджана в будущее»

Гейдар Алиев

Джалил Мамедкулузаде

Основа-
тель-
ное
знакомство
выдающегося
представителя
азербайджан-
ской литера-
туры XX века,
редактора
сатирическо-
го журнала,
руководителя
одноименной
литературной
школы и осно-
вположника
критическо-
го реализма
Джалила Ма-

медкулузаде (1866-1932) с русской литературой совпало на годы обучения в Горийской учительской семинарии. Здесь он познакомился с произведениями таких классиков, как И.А.Крылов, А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов, Н.В.Гоголь, М.Е.Салтыков-Щедрин, чьи сочинения повлияли на его творчество. Превосходно понимающий принцип традиции и новаторство художественной литературы он воспользовался передовыми традициями русской литературы в своих оригинальных произведениях, художественным образом отражал проблему, скорбь и горе своего народа.

В русской литературе 70-90-х годов XIX века отмечаются просветительские, народнические, революционно-демокра-

тические, романтические тенденции, а в русском критическом реализме выделяются психологическое и социологическое течения, внутри которых также тлеет дифференциация. Именно потому, соотнося реализм Джалила Мамедкулузаде с опытом русского критического реализма, необходимо считать, что художественная практика азербайджанского писателя-сатирика теснее всего связана с творчеством тех русских писателей, которые составили так называемое «социологическое» течение в русском критическом реализме. Это в первую очередь корифеи русской литературы XIX века – Николай Васильевич Гоголь и Михаил Евграфович Салтыков-Щедрин, в произведениях которых особенно сильно сатирическое, обличительное начало.

Эпиграф к реалистическому рассказу «Курбаналибек», который звучит так: «Да упокоится душа твоя с миром, Гоголь!», свидетельствует о том, что рассказ был написан под влиянием произведений Гоголя. К тому же перу Джалила принадлежат немало ценнейших мнений о выдающихся представителях русской литературы, как Державин, Жуковский, Крылов, Некрасов, Островский, Горький, Пушкин, которые были опубликованы в журнале «Молла Насреддин», статья-фельетон «Гоголь», посвящённая к 100-летию со дня рождения Гоголя.

«О мои братья мусульмане! Коли вы услышите от меня нечто смешное, и распустив рот до ушей, закрыв глаза, будете хохотать так, что у вас, того гляди, лопнут от смеха кишки, потом будете вытирать не платком, нет, полой рубахи проступившие на глаза слезы и посылать проклятия шайтану, не подумайте, что смеетесь над Моллой Насреддином. О мои братья мусульмане! Если вы захотите узнать, над кем смеетесь, положите перед собой зеркало и внимательно всмотритесь в свое изображение». В этих словах Джалила Мамедкулузаде, перекликающихся со знаменитым гоголевским «Над кем смеетесь», выражена целая программа азербайджанской демократической сатиры, кото-

рую достойно представлял один из популярных в то время журналов – «Молла Насреддин», сплотивший вокруг себя лучшие литературные силы.

Творческая индивидуальность великого азербайджанского реалиста имеет много общего и в то же время индивидуально-особенного, качественно отличного от поэтики русских реалистов. Общеизвестно, что Мамедкулузаде многое воспринял у Гоголя и Щедрина. Однако жил и творил азербайджанский писатель в иную эпоху, в эпоху мощного революционного подъема, и проблемы, выдвигаемые временем, он решал по-своему, новаторски. Так, Гоголь изображал преимущественно бытовую сторону российской действительности, правда, в его произведениях всегда чувствовалась политическая подоплека описываемых событий. Что же касается Щедрина, то он сознательно ставит себе задачу изображения политической жизни своего времени. Как раз в этом и заключается близость идейно-творческих устремлений Щедрина и Мамедкулузаде. Сатира азербайджанского писателя политически более остра, злободневна, чем сатира Гоголя. Мамедкулузаде, подобно Щедрину, исследует «злобу дня», те коренные актуальные проблемы, которыми «болело» общество.

В рассказах Мамедкулузаде, особенно после революционной поры, таких, как «Авось и возвратят», «Праздник обрезания», «Два мужа», «Две подушки рядом» и других есть нечто от фельетонов и очерков, они будто «списаны» с жизни, сиюминутны, они публицистичны в лучшем смысле этого слова.

Схожи между собой и личные судьбы двух великих сатириков. Вспомним, что оба на протяжении долгих лет являлись редакторами передовых революционно-демократических органов – «Отечественные записки» и «Молла Насреддин», оба сражались с жесточайшей царской цензурой и с недоброжелательством, непониманием, а часто и ненавистью реакционеров, оба являлись для тысяч современников голосом совести, свободы и правды. Это воспитало в обоих бойцовские качества, сделало их сатиру последовательной и идейно-целеустремленной, предельно насытило политикой сатирические образы.

Сатира Джагила Мамедкулузаде порой была даже более откровенной, неприкрытой, чем сатира Салтыкова-Щедрина. Последний творил в эпоху злейшей самодержавно-крепостнической реакции, когда устои феодального общества были еще довольно крепки и сатира была вынуждена предельно маскироваться. Поэтому Щедрин прибегает то к аллегории, то к фантастике, то облакает сатиру в форму исторического повествования о временах минувших, то маскирует ее жанром народной сказки.

Мамедкулузаде творил в переломный момент истории, когда русский царизм должен был идти на уступки подвигающемуся на борьбу за свои права трудящемуся люду. В это время можно было говорить то, что думаешь, в более резкой и открытой форме, хотя и азербайджанский сатирик часто прибегает к инсказанию, эзоповскому языку, аллегории.

В то же время, при всей близости идейных устремлений

поэтика реалистического мастерства Мамедкулузаде существенно отличается от творческой практики Щедрина – и средствами характеристики типов, и характером смеха, и сюжетно-композиционными, жанровыми особенностями произведений. Щедрин, например, тяготеет к большим сатирическим полотнам-обозрениям с большим числом действующих лиц, с быстрой сменой сцен и картин. Мамедкулузаде – непревзойденный мастер «малого» жанра в азербайджанской литературе, виртуоз краткости и лаконичности, что сближает его прозу с рассказами Чехова.

Таким образом, великие мастера-реалисты при всей близости идейно-художественных исканий никогда и ни в чем не повторяют друг друга. Они идут собственной трудной дорогой поисков и обретений.

Величайшим достижением реализма Мамедкулузаде является громадное воспитательное и общечеловеческое значение его типов. Характеры, созданные выдающимся азербайджанским художником слова – ярко-индивидуальны и неповторимы, как каждая живая человеческая личность. Типы Мамедкулузаде заключают в себе то общее, что присуще большим группам людей; они представляют собой сущность тех или иных социальных сил и классов азербайджанского общества конца XIX – начала XX века, все они воплощают в себе существенные черты характера и психологии азербайджанского народа, вернее, той его самой отсталой, темной и невежественной части, которая труднее всего поддавалась влиянию передовых идей современности и затрудняла борьбу прогрессивных сил общества с социальным злом и несправедливостью.

Как художник он впервые обратил свой взор на «маленьких» людей, сделав их заботы и горести, душевные переживания темой своих произведений. Уже в первых своих публикациях, произведениях, в целом ряде рассказов, в журнале «Молла Насреддин» он воплотил тему труда, простого труженика. Как признается сам писатель, он больше половины жизни посвятил борьбе за эмансипацию женщин Востока. Джагил Мамедкулузаде впервые ввел в литературу реалистические образы представителей азербайджанской интеллигенции и детей. В его произведениях также, впервые, глубоко реалистично отражены социальные противоречия между различными классами и сословиями буржуазного общества. Помещики и духовенство, религиозный фанатизм, порождаемые ими социальные пороки – все это становится актуальной темой сатиры писателя.

Те черты и особенности, которые отразил в своих типах Мамедкулузаде, выходят за рамки своего времени, часто приобретая поистине общечеловеческое значение. Именно поэтому многие его герои стали нарицательными, так же, как многие образы Гоголя, Чехова, Щедрина.

Непреходящее значение произведений критического реализма как раз в том и заключается, что в них словно по зернышку собрано то, что было характерно повседневности, все, что было в ней уродливого, пошлого и мерзкого, – все это выставлено на всеобщее обозрение и осуждено великими писателями с

Джалил Мамедкулузаде.
Художник О.Садыгзаде

точки зрения высоких общественных идеалов.

Гоголь, например, чтобы подчеркнуть типичность, а не единичность изображаемого явления, часто добавляет к портрету того или иного героя типологическую характеристику. У Салтыкова-Щедрина собирательные характеристики – вообще излюбленный прием. Например, «помпадуры и помпадурши», «господа ташкентцы», «пенкосниматели» и т.д. Отдельные подробности и детали приобщены к широкому кругу сходных явлений, таким образом, повышен их удельный вес: характерологический, социально-типический. То есть Гоголь стремится

писать историю всего русского общества, русского человека вообще.

Джалил Мамедкулузаде рисовал типичные, широко распространенные характеры, поставленные в обычные, типичные для того времени обстоятельства. Как истинный писатель-реалист, он рассказывал в своей прозе о сугубо ординарных событиях, с которыми человек того времени сталкивался ежедневно. Пропажа осла, поездка в соседнюю деревню за родственницей, ремонт в квартире заказчика, именины жены пристава – вот незначительные события, которые служат завязкой повестей и рассказов Мамедкулузаде. В прозе азербайджанского писателя все было узнаваемо, все было типично и характерно. Несмотря на это, его, как в свое время Гоголя и Щедрина, упрекали в искаженном, карикатурном изображении современности, утверждая, что характеры и ситуации, изображенные Мамедкулузаде, не существуют в действительности, или что они не типичны, а напротив, единичны.

Заслуга Мамедкулузаде еще в том, что он принес в сатирическую реалистическую литературу простой и демократический язык, который был близок широким народным массам. Он расширил художественные возможности прозы, как и впрочем и других жанров, взяв самое лучшее и от устного народного творчества и письменной литературы. Качественно изменив и обогатив такую область литературы, как сатира и юмор. Мамедкулузаде – писатель эпохальный, его литературные труды – настоящая энциклопедия жизни дореволюционного Азербайджана. Жизнь, страдания народа, невыносимые условия его жизни получили в его произведениях яркое реалистическое отражение.

Если бы Мамедкулузаде не познакомился с творчеством Гоголя, Щедрина и с критическим реализмом русской литературы, то не смог бы подняться до уровня Джалила Мамедкулузаде, как говорит Рафиг Юсифоглы, однако Мамедкулузаде не Гоголь и не Салтыков Щедрин, он выдающийся мастер своей эпохи. На заре XX века он возглавил революционно-демократическое направление в азербайджанской литературе. ♦

Ədəbiyyat:

1. Алиев Гейдар. Высокий долг и идея литературы. Баку, «Озон», 1999.
2. Алимйрзоев Халид 1991, Литературно-критические взгляды Джалила Мамедкулузаде, Баку: Язычы.
3. Юсифоглы Рафик 2001, Основы литературоведения. Баку: Сабах.
4. Габибейли Иса 1997, Джалил Мамедкулузаде: Среда и современники, Баку: Азернешр.
5. Мамедкулузаде Джалил, 2004, Произведения. В 4 тт. IV т. Баку: Ондер.
6. Мамедкулузаде Джалил, 1967, Статьи и воспоминания. Баку: Издат. АН Азерб. ССР.

Xülasə

Məqələdə Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli xadimi Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığında rus ədəbiyyatının tənqidi realizm nümayəndələrinin rolu barədə məlumat verilir.

Açar sözlər: satira, realizm, tənqidi realizm, realist yazıçı.

Summary

The article talks about a prominent figure in Azerbaijan literature Jalil Mammadguluzade, and his appreciation for the work of representatives of critical realism in Russian literature.

Key words: satire, realism, critical realism, realist writer.

АЗЕРБАЙДЖАНСКОЕ КОВРОТКАЧЕСТВО – ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ЭТАПА РАЗВИТИЯ

Аида Садыгова

доктор философии по искусствоведению, доцент, ведущий научный сотрудник
Института Архитектуры и Искусства НАНА
E-mail: asadihbeyli@hotmail.com

Изменения приоритетов в экономическом развитии республики в связи с рассмотрением коммерческой сферы как перспективного фактора для дальнейшего развития экономики дало толчок для исследования проблем развития ковроткачества в республике. Сегодня Азербайджан больше известен как экспортер энергоресурсов. Но наша история, культура тоже являются важным национальным наследием. «Древнее и богатое культурное наследие является предметом гордости нашего народа. Сюда входят искусство ковроткачества, возраст которого исчисляется столетиями, литература, азербайджанская музыка. Азербайджанский мугам, праздник Новруз, ашугское искусство, ковроткачество включены в Список материального культурного наследия ЮНЕСКО. [3]

Исторически сложилось так, что издревле ковроткачество в Азербайджане являлось не только одним из широко распространенных и функционально значимых предметов быта, но и самодостаточным видом декоративно-прикладного искусства. Приятно осознавать общемировое признание азербайджанских ковров как самых лучших как с эстетической точки зрения, так и с технологической. Естественно, многочисленность ковровых групп, отличающихся сложностью, разнообразием композиционного, орнаментального, цветового решений, делают наши ковры беспрецедентными в сравнении с ковроткачим искусством других народов. Но на сегодняшний день в развитии ковроткачества наблюдаются некоторые проблемы. В связи с чем Президент Азербайджанской Республики 28 февраля 2018 года утвердил “Государственную программу на 2018-2022 годы об охране и развитии ковроткачества в Азербайджанской Республике”, состоящей из ряда мер по осуществлению данной программы. Одними из основных мер являются восстановление и развитие утраченных художественных и технических традиций в области ручного ткачества, подготовка каталога

редких азербайджанских ковров, хранящихся в республике и зарубежных музеях, в том числе в частных коллекциях, расширение деятельности по направлению идентификации редких азербайджанских ковров, хранящихся в зарубежных музеях, поддержание организации производства по окраске ковровых нитей натуральными красителями, выделение грантов, способствующих организации учебно-подготовительных курсов и научных изданий в исследованиях домотканого ткачества.

Надо отметить, что в последние десятилетия правительством был предпринят ряд конструктивных мер для успешного развития ковроткачества в Азербайджане. Благодаря усилиям Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева была создана законодательная база для развития ковроткачества. 7 декабря 2004 года был утвержден закон «О сохранении и развитии азербайджанского коврового искусства», а 7 февраля 2005 года был издан указ об утверждении данного закона. [4] В связи с новыми экономическими изменениями и преобразованиями, происходящими в последние годы в нашей республике, 5 мая 2016 года Президент Азербайджана Ильхам Алиев подписал распоряжение о создании Открытого акционерного общества «Азерхалча» на базе одноименного научно-производственного ковродельческого объединения, с пакетом акций, принадлежащих государству. ОАО будет осуществлять производство ковров и ковровых изделий в Азербайджанской Республике, их экспорт, организацию продажи в стране и за рубежом, применение новых технологий в производстве ковров и ковровых изделий, модернизацию материально-технической базы и ее рациональное использование, а также другую работу по развитию данной сферы. [5]

Немаловажную роль в развитии и поддержании ковроткачества в республике сыграло образованное еще в 1996 году ООО «Азер-Ильме», которое сочетает в себе функции производства и научно-исследовательского центра.

Если обратиться к историческому пути ковроткачества Азербайджана, то мы столкнемся с тем фактом, что «ближе к концу XIX века азербайджанское кустарное производство, особенно ковроткачество, начинает приходить в упадок. Главной

причиной этого был ввоз дешевой узорчатой ткани, бархата и джеджима, сотканых машинным способом (особенно на жаккардовых станках) на основе ковровых образцов Востока, а также ввоз дешевых товаров из России, Турции и Европы. Машинные бархатистые, небольших размеров «ковры» с изображением Каабы, Айя-Софии, Большой мечети Султана Ахмеда тоже входили в число этих дешевых товаров.» [1, с. 52]

В 1958 году начинается строительство крупнейшего в стране ковроткацкого комбината в городе Кировабад, ныне Гянджа. В эксплуатацию комбинат сдается в мае 1964 года. Широкое развитие химического производства способствовало внедрению химических красителей и нитей в общее производство. Потребность в ручных коврах естественно уменьшается. При том, что производить естественные красители – процесс трудоемкий и долгий.

В последние десятилетия на развитие домотканого ткачества в первую очередь влияет экономическое положение регионов, отмечается факт уменьшения ткачества ворсовых ковров народными мастерами, а также снижение качества изделий. В то же время наблюдаются изменения в декорировании домотканых ковров, связанные с упрощением традиционных рисунков, с появлением эклектической направленности в орнаментальном убранстве композиций, выраженное в синтезе орнаментальных мотивов различных ковровых школ.

«В настоящее время в регионах, в домашних условиях, ткачи не могут найти сырье для самостоятельного изготовления ковров. Очень редко можно встретить людей, работающих с естественными красителями, ибо производ-

ство естественных красителей это одна из самых технологически трудных, требующих особого внимания отраслей. [1, с. 24] Данный фактор естественно пагубно влияет на декоративную основу ковровых изделий. Теряется традиционная особенность цветовой гаммы азербайджанских ковров, которая прослеживается в классических образцах. «В настоящее время в Азербайджане идет непрерывный отток населения из сельских глубин, где все еще живы традиции домашнего ковроткачества, в районные центры и в столицу. Количество произрастающих растительных красителей из-за экологических изменений,

уничтожения на пастбищах стадами, из-за незапланированного посева в частном секторе и строительных работ, день ото дня уменьшается, а некоторые даже находятся под угрозой исчезновения. Исходное сырье в ковроделии – пряжка для нитей вообще сходит на нет. Сегодня найти женщин изготавливающих в домашних условиях нити на прялках, – большая редкость. [1, с. 24] Все эти факторы пагубно влияют на естественный процесс развития ковроткачества.

Надо отметить, что в республике начиная с XX века на протяжении нескольких десятилетий создается научная база по изучению истории, технологических особенностей и декоративного своеобразия ковроткачества Азербайджана. На сегодняшний день фундаментальный труд Лятифа Керимова «Ковровое искусство Азербайджана» в трёх томах бесспорно остается незаменимым источником для изучения исторических, художественных и технологических особенностей и своеобразия азербайджанских ковров. Свой весомый вклад в изучение коврового искусства вложили многие ученые-искусствоведы – Наджиба Абдуллаева «Ковровое искусство Азербайджана» (1971г.), Джафар Муджири «Технологические свойства азербайджанских ковров» (1987г.), К.Алиева «Безворсовые ковры Азербайджана» (1988г.), Р.Тагиева «Сюжетные ковры Азербайджана» (1988г.) и многие другие. В свое время были изданы исследования, где рассматривались азербайджанские ковры в музеях мира – Л.Керимов «Азербайджанские ковры в музее Виктории и Альберта в Лондоне» (1983г.), Расим Эфендиев «Художественное ремесло Азербайджана в музеях мира» (1980г.). Перечисленные труды подтверждают существование достаточной научной базы, которая помогла бы искоренить многие проблемы в современном развитии ковроткачества. Особенно четко в трудах Л.Керимова и Дж.Муджири раскрыва-

ются все технологические особенности наших ковров, начиная от способов ткачества ковров, достижения большей или меньшей плотности ковров и технических особенностей в окраске ковровых нитей естественными, природными красителями. «Еще в древние времена азербайджанские ткачи получали используемые в ковроткачестве красители главным образом из растений (листьев, цветов, корней), краситель давал также гырмыз, родиной которого считается Азербайджан. Но в конце XIX—начале XX веков шерсть для ковров начали красить химическими (непрочный экстракт) красками, привезенными из Германии. Постепенно естественные красители были вытеснены химическими.» [2, с. 52-53]

Исследования художественных и технологических особенностей азербайджанских ковров выявили наличия ковровых школ, среди которых особое место занимает тебризская школа ковроткачества. Но к сожалению, тебризские ковры в зарубежной литературе рассматриваются как персидские. Так вот одной из важных проблем, на наш взгляд, является добиться признания не только тебризского ковроткачества, но и искусства Южного Азербайджана в целом как азербайджанского искусства, а не иранского. Данная проблема, на наш взгляд, должна решаться на уровне государства при научной доказательной базе историков и искусствоведов.

Как мы видим, исследование современного этапа развития ковроткачества, выявление проблем, отрицательно влияющих на сохранение его первоначальной ценности как области искусства и поиски путей их решения, являются чрезвычайно актуальными – актуальными как для государственных структур, так и для людей, связавших свою жизнь с этим неординарным видом декоративного искусства. ♦

Ədəbiyyat:

1. Агамирзоева Ф. Современное положение ковроделия в Азербайджане // Вопросы изобразительного и декоративно-прикладного искусства, №2(12)2013.
2. Керимов Л. Азербайджанский ковер. II том, Баку-Гянджлик. 1983г., 242с.
3. <https://vzqlyad.az/news/1844> Мехрибан Алиева: Наша цель - сохранить культурное наследие Азербайджана - интервью.
4. azerilme.az/ru/o-nas/
5. www.trend.az > Азербайджан > Политика

Xülasə

Məqalə müəllifi Azərbaycan xalçaçılığının inkişaf yollarını araşdırır.

Açar sözlər: xalçaçılıq, əllə toxunan xalçalar, ənənə, boyakarlıq, xalça.

Summary

The article author explores the ways of development of Azerbaijani carpet weaving.

Key words: carpet weaving, homespun weaving, traditions, dyes, carpets.

ВРЕМЯ И ДВИЖЕНИЕ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ КАРТИНАХ МИРА

Таир Байрамов

доктор философии по искусствоведению, ведущий научный сотрудник Института архитектуры и искусства

E-mail: feridequliyeva@rambler.ru

Сравнительно-культурологический анализ картин мира в разных культурах показывает, что существуют статические, динамические и статико-динамические картины мира. С этого мы и начнем анализ категории времени в различных традициях, чтобы затем перейти к мусульманской книжной миниатюре.

Индийская буддистская скульптура, знаменитые канонические статуи Будды и Бодхисаттв в Индии, Тибете и даже в Японии отсылают к статической картине мира, в которой времени не существует. В «Мула-Мадхьямика-Карики» Нагарджуны прямо говорится, что «... и движение, и идущий, и проходимый путь не существуют» (6). А если нет движения, то нет и времени как такового. Точнее, время существует только в пределах иллюзорной сансары, а для нирваны времени нет. Поскольку буддистская скульптура, в основном, изображала Будд, достигших нирваны, или персонажей, близких к этому, то вполне естественно, что они изображались в состоянии абсолютного покоя и вневременности.

Западноевропейская постренессансная скульптура и живопись в стиле барокко отсылает к прямо противоположной – динамической – картине мира. О.Шпенглер связывал этот барочный динамизм с «мировым чувством действия», присущим «фаустовскому», т.е. западноевропейскому человеку (8, т. 1).

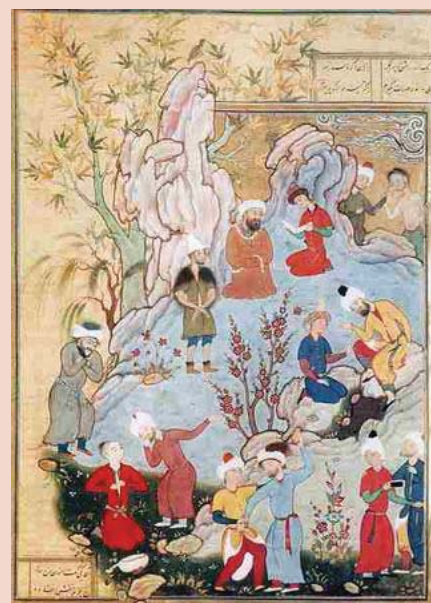
В чань- и дзэн-буддистской китайской и японской пейзажной живописи даосская идея изменчивости мира, его переходов в Инь- и Ян- состояния и наоборот, соединилась с буддистской идеей иллюзорности времени и всего пространственно-временного континуума. В результате получилась парадоксальная статико-динамическая картина мира. С одной стороны, «дальневосточный художник созерцателен, и для него мир, словно созданный из снежинок, быстро кристаллизуется и быстро растворяется» (2, с. 172). С другой стороны, в чаньской живописи все динамические элементы пейзажа существуют для того, чтобы через контраст подчеркнуть лишнюю динамику и вневременную Пустоту или Не-Пустоту («Шунью»), из которой все они возникли как эфемерные частицы сансары.

Как чань-буддистам удалось связать, в том числе и в художественном творчестве, статику и абсолютную динамику? Об этом говорит дзэнский мастер Владимир Жикаренцев: «И статическая и динамическая модели ничем не противоречат

друг другу и не противостоят. Это только в нашем уме мы разделяем движение и покой и считаем, что они в корне отличаются друг от друга» (3, с. 33). То есть отделять статику от динамики, вневременность от времени и нирвану от сансары – это очередная ловушка дуалистического мышления, нашего логического ума. Но ведь, в таком случае, отделять неведение («авидью») нашего дуального мышления от «подлинного знания», «ведения» – тоже логическая ловушка!..

Сходное с дзэн-буддистским восприятие времени в художественной картине мира наблюдается в некоторых мусульманских книжных миниатюрах. Примером тому может служить миниатюра Султан Мухаммеда «Шахская охота» (иллюстрация к «Золотой цепи» Джамии). С одной стороны, сам изобразительный язык тебризской миниатюры в принципе передает состояние вневременности или ощущение иллюзорности пространственно-временного континуума. С другой стороны, вся миниатюра «Шахская охота» просто пронизана экспрессией и динамизмом. Таковы же и некоторые другие сцены и батальные сцены в мусульманской миниатюре.

Очевидно, что за всем этим должна стоять определенная философия. Если передача движения, динамики в искусстве естественна, то передача вечного и вневременного не может возникнуть сама по себе, на пустом месте. В поиске истоков такого ощущения времени имеет смысл обратиться к суфийской философии, повлиявшей на мусульманское искусство. В философии шейха Ибн Араби «понимание бытия как единого, как равно вечного и времен-

ного, божественного и земного, доводит понятие совершенства до абсолютного. Нет ничего совершеннее вечного бытия, или бытия Бога. Но каждая «вещь в мире» – это мгновенный слепок с вечного бытия, слепок, который в следующее мгновение может стать другим, явить любую другую грань все-совершенной Истины. Слитая с Истиной, всякая вещь столь же совершенна, как и Истина» (7, с. 301).

«Растерянный возвращается, совершая круговое движение вокруг полюса и не удаляясь от него. А кто идёт прямолинейно, тот отклоняется и отворачивается от желанной цели, думая, будто достигает предела возможного: для него существуют только «от» и «к», и то, что их соединяет. А для того, кто совершает круговое движение, нет начала, и направляет его «от», а не конечная цель, а потому «к» ведёт его; ему дано наиболее полное бытие и дарованы все слова и мудрости в их совокупности», м – писал Ибн Араби в «Геммах мудрости». (7, с. 300) Именно такое «растерянное» круговое суфийское движение мы часто видим и в миниатюрах, и в танцах мевлеви, и в мугаме. Двигаясь от отправной точки в круговом движении, мы описываем круг и возвращаемся к ней же, к отправной точке. Как бы и нет движения и времени. Ничего не изменилось. Мы всё в той же точке, откуда начали движение (однако, в буддистском контексте, круги – символ сансары, хотя и нирваны тоже, поскольку круг сжимается до точки, которая растворяется в бесформенном

трансперсональном сознании). И, в то же время, есть движение и время... «В каждой точке пространства и в каждой точке времени пространство и время одновременно и существуют и не существуют» (3, с. 30), – считает российский психолог, прошедший подготовку в дзэнском монастыре, В.В.Жикаренцев. Читатель может справедливо заметить, что Жикаренцев нарушает логический «закон исключенного третьего» Аристотеля. Здесь можно только сказать, что, во-первых, универсальность этого закона оспаривается квантовой теорией, логикой Геделя, Лукасевича, фон Неймана (5) и нашего соотечественника ЛютфиАлескер-заде, во-вторых, он оспаривался и советской диалектической логикой (5) с ее «законом единства тождества и различия» (4), и наконец, что самое главное, «закон исключенного третьего» («либо «А», либо «не-А», третьего не дано») не был известен в Индии, Тибете и на Дальнем Востоке. Хотя, конечно, он был широко известен в мусульманском мире сего «восточным аристотелизмом». Однако постоянно нарушался суфийскими и исмаилитскими мистиками, поэтами и художниками.

В то же время, следует заметить, что логика Аристотеля и восточных перипатетиков гораздо ближе к дуальной логике Корана, чем современные, западные «постклассические», древневосточные и средневековые восточные недуалистические логические конструкции. ♦

Ədəbiyyat:

1. Байрамов Т.Р. Адвайта и дуальность в художественной картине мира. Баку: Текнур, 2004.
2. Буркхардт Т. Сакральное искусство Востока и Запада. Принципы и методы. – М.: Алетея, 1999.
3. Жикаренцев В.В. Строение и законы дуальной Вселенной. – М.: Эксмо; С.-Пб: Валери СПД, 2003.
4. Иванов А.Е. Логик. Учебник – М.: Изд-во «Бек», 1998.
5. Ивин Л.С. Логика Учебник – М.: «Гардарика», 2002.
6. Нагарджуна. Мула – мадхьямика-карика. В кн.: Антология мировой философии. Древний Восток. – Минск- М.: Харвест – АСТ, 2001.
7. Средневековая арабская философия. Проблемы и решения. – М.: Изд-во РАН, 1998.
8. Шпенглер О. Закат Европы. Т.1. Образ и действительность. – Минск: ООО «Попурри», 1998.

Xülasə

Məqalədə müxtəşər şəkildə hind, buddist, Uzaq Şərq, Qərbi Avropa və müsəlman-sufi dünya bədii mənzərələrinin orijinal müqayisəli-kulturoloji təhlili təqdim olunur. Sultan Məhəmməd yaradıcılığı təmsalında Azərbaycan miniatürləri təhlil olunur.

Açar sözlər: heykəltaraşlıq, Budda, Qərbi Avropa, Çin, Yapon, Daosist, Müsəlman miniatürləri, varlıq.

Summary

In this article, shortly is given the original comparative culturological analyses of Indian Buddhist, West-European and Muslim sufystic art pictures of the world. It's shown their general outline and special features on examples of the concrete works. In this context is considered the Azerbaijan miniature, specifically in creation of master Sultan Muhammad.

Key words: sculpture, Buddha, West-European, Chinese, Japanese, Taoist, Muslim miniature, existence.

PARİSDƏN BİR MƏKTUB, İKİ TARİXİ SƏNƏD

Bir müddət öncə dövrü mətbuatda Vüsalə İsmətiqızının “Paskal Hacıbəyli Büşe: Ceyhun bəy mühacir həyatını çətin yaşayırdı” məqaləsini böyük maraqla oxudum. Bir məqam diqqətimi xüsusilə çəkdi. **Ceyhun Hacıbəylinin gəlini Paskal Hacıbəyli Büşe** (Pascale Hadjibeyli Buchet) həyat yoldaşı Timuçin Hacıbəyli haqqında danışarkən deyir:

“İlk tanışlıqda insanda Timuçinin fransız olduğu təəssüratı yaranırdı. Çünki fransızca ana dili kimi danışırı, fransız mədəniyyəti ilə yaxından tanış idi. Bir sözlə, o, fransız idi. Hətta Timuçin qeyri-adi bir fransız idi. Yüksək dünyagörüşə malik olmaqla yanaşı, fransız ədəbiyyatını, incəsənətini, musiqisini, kinosunu, teatrını çox sevirdi. Parisdə İncəsənət Akademiyasının heykəltəraşlıq fakültəsini bitirmişdi, Fransanın dünya şöhrətli heykəltəraşı Buşarın (Bouchard) tələbəsi olmuşdu, həmçinin Nöyi-Sür-Sen (Neuilly-sur-Seine) şəhərindəki Pastör (Pasteur) liseyində təhsil aldığı zaman böyük filosof Jan-Pol Sarrtdan (Jean-Paul Sartre) da dərslər almışdı. Sonradan onlar dosta çevrildilər. Mən bu gün də Sartrın Timuçin haqqında yazdığı məktubunu qoruyub saxlayıram. Fransanın bu tanınmış filosofu Timuçinin xətrini olduqca çox istəyirdi. Məktubda o, Timuçinin keyfiyyətlərindən danışır”.

Görkəmli yazıçı, istiqlal mücahidi Ceyhun Hacıbəylinin oğlu Timuçin Hacıbəyli haqqında hələ ötən əsrin 90-cı illərindən – “Vətən” Cəmiyyətində işlədiyim vaxtlardan kifayət qədər məlumatım olsa da, onun XX əsr fransız filosofu, yazıçı və dramaturq, ekzistensialist ədəbi-fəlsəfi cərəyanının yaradıcılarından biri, 1964-cü il ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına (“zəmanəmizə mühüm təsir göstərən ideyalarla zəngin, azadlıq ruhu və yaradıcılıq həqiqəti axtarırları ilə aşı-

lanmış əsərlərinə görə”) layiq görülsə də, bundan imtina edən Jan-Pol Sartrla dost olması, məktublaşması faktı mənim üçün təzə idi. “Vətən” Cəmiyyətinin sədri işləyərkən **Xalq yazıçısı Elçinin Timuçin Hacıbəyli** ilə Parisdə görüşdüyünü, sonralar da onunla əlaqə saxladığını və məktublaşdığını bilirdim. Elçin müəllim məlumatın çox maraqlı olduğunu, böyük əhəmiyyət daşıdığını və həmin məktubların əldə edilməsini tövsiyə etdikdən sonra Paskal Hacıbəyli Büşenin ünvanını almaq məqsədi ilə Vüsalə İsmətiqızına məktub yazdım. Onun cavabı gecikmədi, Paskal Hacıbəylinin ünvanını göndərdi, eyni zamanda bildirdi ki, yaxın vaxtlarda Timuçin Hacıbəylinin xatirələri çap olunacaq və o məktub da həmin kitabda yer alacaq. Xəbər məni xeyli sevindirdi, bununla belə xanım Paskala ünvanladığım məktubda aşağıdakıları da qeyd etdim: “Mən Ceyhun bəyin tədqiqatçısıyam. Onun haqqında namizədlik dissertasiyası yazmış, doktorluq dissertasiyamda da geniş bəhs etmişəm. C.Hacıbəylinin seçilmiş əsərlərini, o cümlədən fransız dilində qələmə aldığı “Bir il xəyallarda və bütöv bir ömür” (tərcüməçi Mirzəbala Əmrahovdur) adlı memuarını nəşrə hazırlamışam və həmin kitabı bizim Elmlər Akademiyası nəşr etdirib. Ümumiyyətlə isə mətbuatda C.Hacıbəyli ilə bağlı 100-dən çox məqaləm dərc olunub. Bunları deməkdə məqsədim Hacıbəyli fəmiyyəsinə böyük marağımın təsadüfi olmadığını bildirməkdir və bütün bunlardan sonra Sizdən xahiş edirəm ki, əgər mümkünsə, yuxarıda adıçəkilən məktubun surətini mənə göndərsiniz. Əvvəlcədən Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Vüsalə xanım mənə yazmışdı ki, Siz Timuçin Hacıbəyli ilə bağlı xatirə kitabı nəşr etdirəcəksiniz. Bu, çox əladır! Sizi bu münasibətlə təbrik edir, təşəkkürümü bildirirəm. Şadam ki, Timuçin bəy haqqında kitab nəşr etdirirsiniz. İnanıram ki, bu əsər böyük Hacıbəyililər nəslinin Parislə bağlı həyatının daha yaxından tanınmasına qiymətli hədiyyə, mötəbər mənbə olacaqdır.”

Çox çəkmədi Parisdən – **xanım Paskal**dan məktub aldım. O yazır: “Sizin rəğbətli məktubunuza və Hacıbəyililər ailəsinə göstərdiyiniz marağa görə təşəkkür edirəm. Ərim Timuçin Hacıbəylinin, Ceyhun

Bəy Hacıbəylinin oğlunun "Xatirələr"ini, ilk növbədə, fransız dilində nəşr etdirmək layihəmiz vardır. Şübhəsiz ki, o, atası, anası və qardaşı barədə danışır. İstəyirəm ora illüstrasiyalar, ailə və digər fotoşkillər, o cümlədən, Jan-Pol Sartrın Timuçinə ünvanladığı məktubu da əlavə edim, madam ki, tam bir başlıq Timuçinin fəlsəfə müəllimi olmuş Jan-Pol Sartra həsr olunur, buna görə də başa düşəcəksiniz ki, bir neçə aydan sonra nəşr olunub, sizinçün də əlçatan olacaq bu memuarlara görə hələ bu məktubu özümdə saxlamalıyam. Sizi bu barədə məlumatlandıracağam".

Bu məktubdan bir müddət sonra xanım Paskal oğlu ilə birlikdə Bakıda qonaq olur, təəssüf ki, həmin vaxt biz onunla görüşə bilmədik. Parisə qayıtdıqdan sonra xanım Paskaldan bir məktub da aldım. O yazırdı: "Ötən həftə Bakıda olanda sizinlə əlaqə saxlaya bilmədiyim üçün məni bağışlamağınızı xahiş edirəm. Bakıya çatan kimi, sıx və bəzi dəyişikliklərə məruz qalan bir proqramla hərəkət etməli olduq. Bizi qəbul edən tərəfə bildirmişdim ki, sizinlə görüşmək niyyətim var, onlar da sizin iştirakınızla bir şam yeməyi təşkil etməli idilər. Bir az planların dəyişdiyi səbəbdən, hadisələrin gedişi də dəyişdi. Buna çox təəssüf edirəm, neyləyək, belə alındı.

Mən və oğlum Benjamin xeyli müasirləşmiş, eyni zamanda öz simasını qoruyub saxlamış gözəl Bakını görməkdən xeyli məmnun olduq. Biz, tələsik də olsa, Üzeyirin muzeyinə baş çəkdik və kifayət qədər Musiqi Akademiyasında olduq, bizi ora maraqlı proqramdan ibarət axşam konsertinə dəvət etmişdilər".

Bu günlərdə isə xanım Paskaldan daha bir məktub aldım. O, Jan-Pol Sartrın Ceyhun Hacıbəyliyə məktubundan əlavə fransız yazıçısı və filosofu, ekzistensializm cərəyanının nümayəndəsi, dramaturq və tənqidçi, sağlığında "Qərbin vicdanı" adlandırılan ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı (1957) Alber Kamyunun da Timuçin bəyə ünvanlandığı məktubu ünvanıma göndərmişdi. Hacıbəyililər nəslə, xüsusi ilə Ceyhun Hacıbəylinin oğlu Timuçin bəy, onun həyatı, fəaliyyəti ilə bağlı məlumatları daha da zənginləşdirəcəyini nəzərə alaraq məktubları oxucuların diqqətinə təqdim edir və həmin məktublar da daxil olmaqla xanım Paskalla yazışmalarımı təmənnəsiz, operativ, böyük məmnuniyyətlə və ən əsası yüksək peşəkarlıqla dilimizə çevirdiyinə görə fransız dili üzrə istedadlı mütəxəssis **Mirzəbala Əmrahova** minnətdarlığımı bildirirəm. ♦

Abid Tahirli

filologiya üzrə elmlər doktoru

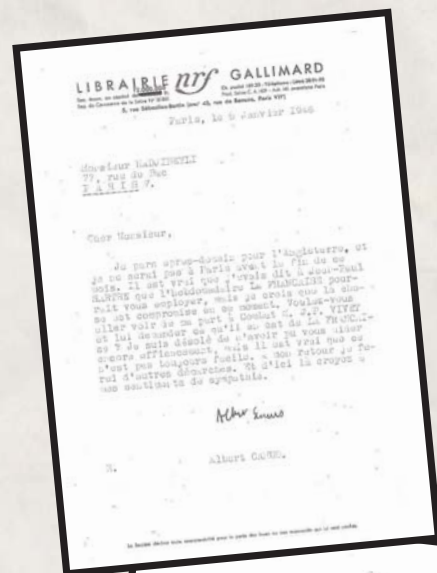
Cənab HACIBƏYLİYƏ
Paris 7, Bak küçəsi, 77

Hörmətli cənab,
Mən birisi gün İngiltərəyə yola düşürəm və ayın sonunadək Parisdə olmayacağam. Həqiqətən mən Jan-Pol Sartra demişdim ki, "La FRANÇAISE" həftəlik qəzeti sizə iş verə bilər, lakin mənə elə gəlir ki, hazırda nəşə alınmır. İstəsəniz, Kombaya, cənab J.P. VİVENin yanına gedib, ondan "La FRANÇAISE"lə məsələnin nə yerdə olduğunu soruşa bilərsiniz. Sizə hələ lazımı kömək edə bilmədiyimdən təəssüf hissi keçirirəm, doğrudan da, bu, həmişə asan alınmır. Qayıdan kimi bu istiqamətdə digər addımlar atacağam. Görüşənədək ən səmimi salamlarımı qəbul etməyinizi xahiş edirəm.

ALBER KAMYU
Paris, 6 yanvar 1946-cı il

Əzizim HACIBƏYLİ,
Alman dilində nəşr olunmuş əsərim barədə danışmaq niyyətinizi mənə ünvanladığınız üçün xüsusən şad oldum. Düşünürəm ki, məni uzun müddətdən bəri yaxşı tanıdığınız üçün fikirləri dinləyicilərə izah etməyi çox başqalarından siz daha yaxşı bacararsınız. Təhsiliniz, savadınız və intellektiniz isə sizə əcnəbi düşüncələri daha dəqiq və aydın ifadə etmək üstünlüyü verir.

Jan-Pol SARTR
25 noyabr

Azərbaycançılıq qanımızda, canımızda, nəfəsimizdədir...

“Vətən uzaqda deyil” rubrikasında bu dəfə Azərbaycanı sərhədlərimizdən kənarda layiqincə təmsil edən gənclərimizdən söz açmaq istəyirik. Lobbicilik işi ilə məşğul olan təşkilatlar, ictimai birliklər, ayrı-ayrı siyasi xadimlərlə yanaşı, bu vacib, müqəddəs missiyanın fərdi daşıyıcıları da var ki, yüksək məsuliyyət və vətənpərvərliklə könüllü fəaliyyətləri xalqımız və dövlətimiz tərəfindən də təqdir olunur. Haqqında danışacağımız **Mahir** və **Mətanət** də belə gənclərimizdəndir...

Qurbanov Mahir Tahir oğlu 1990-cı il fevralın 2-də Mingəçevir şəhərində doğulub. Barselona Dövlət Universitetinin siyasi təhlil ixtisası üzrə magistr məzunudur. İllərdir ki, Azərbaycan lobbicilik prosesi üzrə beynəlxalq layihələrin həyata keçirilməsində bilavasitə öz ideyaları ilə iştirak edir. İspan dili üzrə mütəxəssis, tərcüməçidir. 2011-ci ildə cənab Prezident İlham Əliyevin rəsmi dövlət görüşlərinə iki dəfə ispan dili üzrə tərcüməçi kimi cəlb olunub. İspaniyada təhsil aldığı illərdə ölkənin “Mollet del valles” radiosunda erməni siyasətçisi ilə Qarabağ həqiqətləri və xüsusən də Xocalı soyqırımı mövzusunda debati zamanı rəqib studiyanı tərk etmək məcburiyyətində qalıb. İspaniyanın ölkələrin bir çox kütləvi informasiya vasitələrində Qarabağla bağlı çıxışları indi də davam edir.

Quliyeva Mətanət Vahid qızı 1989-cu il iyulun 17-də Ağdamın Mərzili kəndində anadan olub. 1993-cü ildən bütün ailə üzvləri ilə birgə ata-baba torpaqlarından məcburi köçkün düşmüşdür. Azərbaycan Dillər Universitetinin məzunudur. Təhsilini bitirdikdən sonra İdman və Gənclər Nazirliyində, Azərbaycan Televiziyasında, müxtəlif təhsil ocaqlarında çalışıb. Hazırda Avropada magistr dərəcəsi almaq üçün hazırlaşır.

...Bütün bu illər ərzində Mahir Qurbanov və Mətanət Quliyeva mütəmadi şəkildə “Azərbaycan-Latın Amerika gənclərinin dostluğu” İctimai Birliyinin təsisçiləri kimi ölkəmizi tanımaq, Qarabağ müharibəsi haqqında doğru-düzgün məlumatları yaymaq məqsədilə beynəlxalq layihələrdə iştirak edir, Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya çatdırmağa çalışırlar.

Gənclər lap yaxınlarda Moldovadan qayıdıblar. Təxminən bir aya

qədər sürən səfər “Mədəniyyətlərarası dialoq. Azərbaycan-İspaniya-Moldova əlaqələri” layihəsi çərçivəsində həyata keçirilib.

- Nə üçün Moldova?

M.Qurbanov: - Layihəmizin bir neçə məqsədi var: Moldovada yaşayan ispanillər icmaya Azərbaycanı yaxşı tanımaq, bu ölkədə yaşayıb fəaliyyət göstərən həmyerlilərimizlə gələcək layihələrdə birgə çalışmaq, keçmiş sovet məkanında Vətənimizlə bağlı ispan dilində layihələr reallaşdıraraq Azərbaycan mövzusunda ispan dünyasını cəlb etmək...

M.Vahidqızı: - Sözsüz ki, bütün bu layihələrin ideya kimi yaranması və baş tutması cənab Prezident İlham Əliyev və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın məqsədyönlü fəaliyyətlərindən qaynaqlanır. Çıxışlarımız zamanı biz çoxsaylı mövzulara toxunduq. Təhsil və turizm əsas prioritetlərdən oldu.

- Bildiyimizə görə, lobbicilik müstəvisində sizin könüllü fərdi fəaliyyətiniz ilk addım kimi qiymətləndirilir.

M.Q. - Tamamilə doğrudur, ilk təcrübə olduğu üçün biz layihənin bütün maddi və mənəvi məsuliyyətini könüllü şəkildə öz üzərimizə götürdük. Uğurlu olacağı təqdirdə gələcəkdə daha geniş imkanlarla işimizi davam etdirə bilərik.

- Azərbaycan-İspaniya-Moldova əlaqələrində hansı prioritet istiqamətləri göstərə bilərsiniz?

M.Q. - Düşünürəm ki, hər üç dövlətin strateji və iqtisadi əməkdaşlığı üçün böyük imkanlar mövcuddur. Bu əlaqələr həm Moldova, həm İspaniya, həm də Azərbaycanın iqtisadi və mədəni potensialına xeyli fayda verə bilər. Təbii ki, bu istiqamətdə hər üç dövlət arasında müxtəlif sahələrdə layihələr təşkil olunaraq illik biznes planlar qurulur, amma sosial layihələrin də çox böyük əhəmiyyəti var.

M.V. - Əlaqələrin inkişafında hər üç millətin bir-birinin dilini bilməsi, ölkələr arasında gedi-gəliş, yüksək mədəni əməkdaşlıq önə çəkilməlidir.

M.Q. - Layihəmizi Moldova Respublikasının paytaxtı Kişinyov şəhərində fəaliyyət göstərən Migel De Servantes Saavedra adına Moldova-İspan-Rumun liseyi ilə birgə əməkdaşlıq əsasında həyata keçirdik. Tədbirimizin açılışı Azərbaycan və Moldova respublikalarının dövlət himnləri ilə reallaşdı. Liseyin direktoru xanım Rodika Postu Moldova-Azərbaycan dostluq əlaqələri haqqında danışdı. Liseyin İspan dili müəllimi Leonid Koval Azərbaycanın regionda strateji əhəmiyyət daşıdığını vurğuladı.

İştirakçılara Azərbaycanın təbiətini, qədim tarixini və mədəniyyətini əks etdirən video-çarx nümayiş etdirildi. Mərasimin sonunda gələcəkdə Azərbaycanda fəaliyyət göstərəcəyi nəzərdə tutulan Fran Rivera və Migel De Servantes Saavedra liseyləri arasında əməkdaşlıq memorandumu imzalandı.

M.V. - Biz eyni zamanda Moldovanın Sputnik kanalına dəvət edildik. Canlı yayımda ümummilli lider Heydər Əliyevin bütün azərbaycanlılara miras qoyduğu müstəqil Azərbaycanımızın davamçısı cənab İlham Əliyevin demokratik siyasəti, günü-gündən inkişaf edən respublikamız və heç vaxt unutmayaçağımız, uğrunda hər zaman mübarizə aparacağımız Qarabağ, Xocalı soyqırımı haqqında Moldova tamaşaçılarına geniş məlumat verdik.

M.Q. - Layihəmizin yekununda Moldova respublikasının

parlamentində millət vəkiliylə görüşdə də Respublikamızla bağlı geniş çıxışlar etdik. Millət vəkili Lilian Karp və digər deputatlar Dəyirmi masa arxasında Qarabağ həqiqətləri və Xocalı soyqırımı ilə bağlı söhbətimiz zamanı Moldova Respublikasının hər zaman Azərbaycanı dəstəklədiyini xüsusi vurğuladılar.

M.V. - Millət vəkili Lilian Karpa milli xalçamızı hədiyyə edərkən "bu günə qədər qəbul etdiyim ən dəyərli hədiyyədir" söyləməsi bizi qürurlandırdı.

M.Q. - Səfərimizin son günlərində Moldovada yaşayan fəal Azərbaycan diasporası ilə görüş həyata keçirdik.

- Deyəsən, ilk dəfə lobbicilik məqsədilə İspan dilində qısametrajlı film çəkildi?

M.Q. - Bəhs etdiyiniz qısametrajlı filmin əsas məqsədi İspan dili dövlətlərə Azərbaycanın qüdrətini göstərmək, Ermənistanın işğalçı siyasətini İspan dilində izah etməkdir. Film xaricdə yaşayıb milli maraqlarımızı qoruyan həmvətənlərimizə həsr olunub. Bir daha vurğulamaq istərdik ki, İspan dilində belə bir film ölkəmizdə ilk dəfə çəkilir.

M.V. - Milli maraqlarımızı qorumaq və müasir Azərbaycanın lobbicilik məktəbinin filminin gələcəkdə davamı olmalıdır.

- Növbəti layihələr üçün artıq yeni planlarınız, yəqin ki, yox deyildir...

- M.Q. - Bu istiqamətdə planlarımız böyükdür. Biz artıq vacib və müqəddəs yola çıxmışıq... Dayanmaq, ya da geri dönmək fikrimiz yoxdur və olmayacaq. Azərbaycançılıq ideologiyasını yaşatmaq, inkişaf etdirmək və təbliği yolunda var-gücümüzü əsirgəməyəcəyik! Biz fəxr edirik ki, azərbaycanlıyıq!

- M.V. - Bəli, könüllü olaraq qarşıya qoyduğumuz məqsədlər uğrunda vardiğimiz bu şərəfli yol mütləq davam etməlidir. Azərbaycançılıq qanımızda, canımızda, nəfəsimizdədir.

- Gələcək işlərinizdə sizə uğurlar arzu edirik. ♦

Söhbəti yazdı: Zöhrə Əliyeva

Önəmli və nümunəvi nəşr

Mədəniyyət.AZ
jurnalı

Redaksiyadan: Qusar rayonunda yaşayan daimi oxucumuz yazıçı-publisist Həsən Xasıyev jurnalımız barədə ürək sözlərini, rəy və təkliflərini qələmə alaraq bizə göndərüb, fəaliyyətimizi yüksək dəyərləndirib. Əziz oxucularımız həmin məktubu böyük qürur hissi ilə sizlərin də diqqətinə çatdırmaq istəyirik...

Azərbaycanın media sistemində özünü yüksək şəkildə nümayiş etdirən nəşrlərdən, biri də "Mədəniyyət.AZ" (Mədəniyyət nöqtə AZ kimi tələffüz olunur) jurnalıdır. Jurnal yarandığı gündən müxtəlif adlarla nəşr olunsa da Azərbaycan mədəniyyətinin, incəsənətinin və ədəbiyyatının güzgüsü missiyasını yerinə yetirən mübariz mətbuat orqanıdır. Düzdür, "Mədəniyyət.AZ" yaş baxımından o qədər də böyük tarixə malik deyil, amma maarifçiliyimizə göstərdiyi xidmət ölçüyəgəlməzdir. Hesab edirəm ki, 52 yaşlı "Mədəniyyət.AZ" bu gün özünün azad sözə sahib önəmli dövrünü yaşamaqla, xalqa, vətənə xidmət yolunda örnək rolunu oynamaqdadır.

"Mədəniyyət.AZ" bütöv bir məktəbdir, özü də möhtəşəm ali məktəb. Mədəniyyət sahəsində ixtisaslaşmasına baxmayaraq, bu məktəbin dərsləri insanlara həm də elm, tarix, müstəqil ölkəmizin rəngarəng palitrası, ümumiyyətlə, həyatın min bir sirrini öyrədir. Həm də elə bir məktəb ki, hər kəsə insanlıq, mehribanlıq, sevinc kimi mühüm xüsusiyyətlər aşılanır. Bu məktəbin öz məqsəd və vəzifələri, mövqeyi, siması, standartları, prinsipləri var: Azərbaycan–azərbaycanlılıq məfkurəsi, dövlət–dövlətçilik ənənəsi, Vətən–vətəndaşlıq duyğusu, millət–milli maraqlar, xalq–xalqlar dostluğunun

tərənnümü... Milli-mənəvi dəyərlərin, ana dilimizin, adət və ənənələrimizin, milli əxlaqın qorunması məsələləri də, şübhəsiz, həmin sıraya daxildir. Jurnal, sözün həqiqi mənasında, mükəmməl bir dərslək, elmi məcmuə kimi də cəmiyyətin maariflənməsində, məlumatlanmasında, humanistləşməsində yaxından iştirak edir, özünün elmi, metodiki və publisistik funksiyasını dolğun yerinə yetirir. Əlbəttə, dərgiyə hörmət formalaşdıran əsas amillərdən ümdəsi, lap birincisi də cənab Prezidentin apardığı məqsədyönlü siyasətin təbliğatçısı və dəstəkçisi olmasıdır.

Həmçinin millətindən, dilindən, dinindən, yaşından asılı olmayaraq, istedadlı qələm sahibləri üçün açıq media vasitəsidir. Jurnalda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə, onun qurucularının ruhuna möhkəm sadiqlik var. Bu, son dərəcə önəmli bir mövqedir. Və kollektivə bu dəstxəti davam etdirməyi arzulayıram!

Azərbaycan informasiya məkanında jurnalın özünəməxsusluğu dizaynın orijinallığında, mövzuların aktuallığında, vacib informasiyanın seçilib peşəkar təqdim olunmasında özünü göstərir. Adı məzmununa tamamilə uyğun, mütərəqqi mövqeli, səmimiyyətiylə seçilən bu kütləvi nəşr dünya jurnalistikasının bütün qabaqcıl tələblərinə cavab verir. Müasir dövrdə respublika

media sisteminə öz tematikası, rubrikaları, janr palitrası vasitəsiylə yeni elementlər, çalarlar gətirmişdir.

Heç şübhəsiz ki, jurnalın belə bir nüfuz qazanmasında, oxucular arasında populyarlıq əldə etməsində baş redaktor, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi hörmətli Zöhrə xanım Əliyevanın böyük zəhməti, müstəsna xidmətləri var. Məhz Zöhrə xanıma minnətdarıq ki, dərgi çox maraqlı və oxunaqlı çıxır və getdikcə geniş oxucu kütləsi qazanır. Bunun səbəbi nədir? İlk növbədə, nəşri bacarıqla idarə edən, doğru yola istiqamətləndirən bir rəhbər kimi Zöhrə xanımın zövqü, səriştəsi, yüksək intellekti, mədəniyyəti, vətənə məhəbbəti, xalqa sevgisi, millətin tərəqqisi naminə sədaqətlə çalışmaq niyyəti! Zöhrə xanımın mənalı ömrü elmin və mədəniyyətin əlvan boyaları ilə elə çulğalaşmış ki, qarşılıqlı vəhdət əsrarəngiz bir harmoniya yaradıb. İnsanların sevgisini qazanmaq üçünə yüksək humanist cəhətləri özündə birləşdirib. Odur ki bu gün elm və mədəniyyət aləmində Zöhrə Əliyevanın öz yeri, öz dəstxəti var.

Zöhrə xanım Azərbaycan mədəniyyətinin dan ulduzudur desək, heç də mübaliğə olmaz. Bu gözəl insan haqqında düşünəndə fikrimdən sanki ağ işiq keçir. Onun ziyalı kimi parlaq keyfiyyətləri, təbiətindəki aydınlıq, təvazökarlıq çoxlarına nümunədir. Bu, ayrıca bir yazının mövzusu, inşallah, yazıb mətbuatda çap etdirmək niyyətindəyəm.

Baş redaktor özü dəyərli alim, tanınmış mədəniyyət xadimi, yüksək məənəviyyətli yaradıcı insan olduğundan ətrafında yaradıcı bir kollektiv formalaşdırıb. Dəfələrlə bu jurnalın redaksiyasında olmuşam! "Mədəniyyət.AZ"-ın redaksiya heyətini yaxşı tanıyıram və fəaliyyətini yüksək qiymətləndirirəm. Qurban Məmmədov, Samirə Behbudqızı, İlham Fətəliyev, Azər Əlihüseynov mənim üçün əziz insanlardır və bu, həmişə belə qalacaq. Onların hər birinin və bütövlüklə hamının əsas məqsədi ölkənin, dövlətin mədəniyyət siyasəti kursuna öz töhfələrini verməkdir. Onlar bu missiyanın öhdəsindən çox bacarıqla və

ləyaqətlə gəlirlər. Ona görə də jurnal bütün oxucuların çox sevimlisinə çevrilib.

"Mədəniyyət.AZ" mənim sevimli jurnalımdır. Hər sayını səbirsizliklə gözlədiyim və alıb zövqlə oxuduğum nəşrdir. Nə üçün? Səbəblər yuxarıda göstərilib. Əlavə deyim ki, mədəni müxtəlifliyə, azsaylı xalqların, milli azlıq və etnik qrupların folkloruna, adət-ənənələrinə, yaşayış tərzinə, fərdi xüsusiyyətlərinə diqqət yetirməsi, ümumazərbaycançılıq mövqeyindən çıxış etməsi, kimliyini göstərməklə, xalqın estetik və məənəvi dəyərlərinin təqdimatıdır. Sevinirəm ki, jurnalın təqdir ediləsi çox gözəl, fərqli mövqeyi var. Respublikamızda yaşayan bütün qardaş millətlərə birmənalı həssas münasibət, diqqət və qayğı göstərilir. Jurnalı bu gün Azərbaycan oxucusuna sevdiren ən mühüm cəhətlər həm də obyektivliyi, qərəzsizliyi, yazıların həqiqətə söykənməsi, təbliğçilik funksiyasını uğurla yerinə yetirməsidir. Bütün bunlardan bir oxucu kimi qürur və iftixar hissi duyuram.

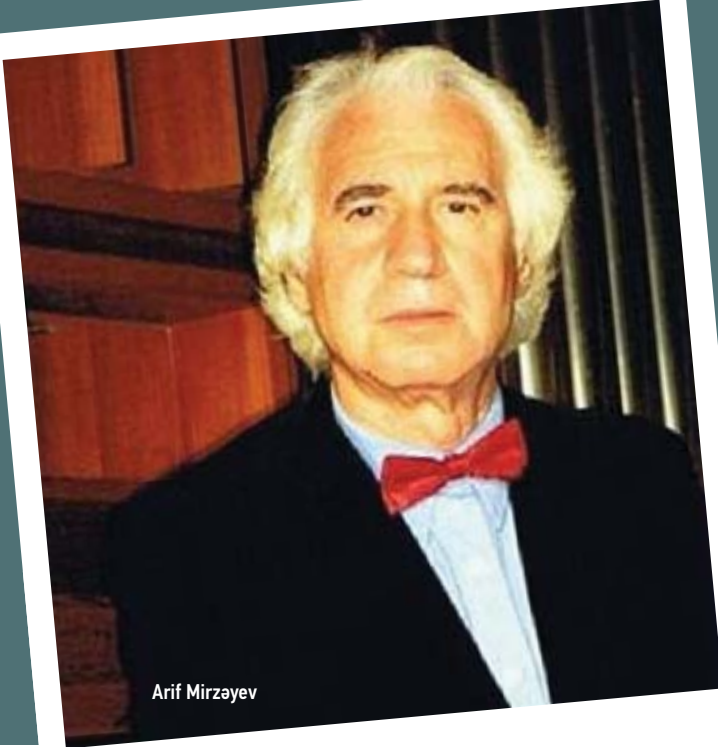
Mən başda hörmətli baş redaktor Zöhrə xanım Əliyeva olmaqla, redaksiyanın bütün kollektivini ürəkdən təbrik edirəm, hamımız üçün yaxın və doğma olan jurnala uğurlar diləyirəm, daha böyük nailiyyətlər arzulayıram! Qoy "Mədəniyyət.AZ" uzunömürlü olsun, mədəniyyətimizlə, tariximizlə, ədəbiyyatımızla bağlı məsələləri belə ustalıqla işıqlandırmaqda davam etsin, peşəkarlığı və nüfuzunu daim saxlasın! ♦

Həsən Xasıyev
yazıçı-publisist
Qusar rayonu

“ƏN BÖYÜK ARZUM TORPAQLARIMIZIN ERMƏNİ İŞĞALINDAN AZADLIĞINI GÖRMƏKDİR” –

Almaniyada yaşayan azərbaycanlı bəstəkar Arif Mirzəyev

Arif Mirzəyev

Müsaibim Azərbaycanı dünyada yüksək səviyyədə tanıdan istedadlı, dəyərli şəxsiyyət, Almaniyada yaşayan azərbaycanlı bəstəkar, pianoçu, orqan ifaçısı, respublikamızın Əməkdar artisti Arif Mirzəyevdir. Ömrünün yarım əsrdən çoxunu musiqiyə həsr edən, Avropa bəstəçiləri və muğamlarımızdan ilhamlanan soydaşımızın əsərləri, həqiqətən, musiqinin təsirini duymağı bacaranları əsl sənət dünyasına aparır. İnsanı gah düşündürən, gah xəyallarla qanadlandıran, gah mübarizliyə çağıran bu bəstələr sənətkarın Azərbaycan, eləcə də dünya musiqisinə bəxş etdiyi avəzsiz töhfələrdir. Musiqimizi dünyada təbliğ edən Arif Mirzəyev yaşının bu çağında da həyat doludur, qəlbi yaradıcılıq eşqi ilə döyünür.

Arif müəllim, öncə Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Vətənə dönüşünüz yubileyinizlə əlaqədardır. Artıq 75 yaşınız tamam oldu. Bu münasibətlə sizi təbrik edirik və yaradıcılıq uğurları arzulayırıq. Bu yaşda özünüzü necə hiss edirsiniz?

- Çox sağ olun, təşəkkür edirəm! Heç özüm də bilmirəm, illər necə keçdi. İnana bilmirəm ki, artıq 75 yaşa qədəm qoymuşam. Bu yaşda insanlar adətən, rahatlıq, istirahət axtarırlar, dincəlmək istəyirlər. Amma mən qətiyyənlə bu əhvali-ruhiyyədə deyiləm. Musiqiyə o qədər vurğunam ki, həyatımı onsuz təsəvvür etmirəm. Musiqi mənim həyatımın mənasıdır. Son nəfəsimə qədər sənətimlə məşğul olmaq istəyirəm.

- Əslən lənkəranlısınız. Azərbaycana gələndə Lənkərana yolunuz düşürmü?

- Uşaqlıq xatirələrim Lənkəranla bağlıdır. Hər tətildə Lənkərana gedirdim. Yaşillıq, bağ-bağat göz oxşayırdı. Atam hər dəfə Lənkərana gedəndə böyük tort alardı. Kəndə gedəndə bütün qohum-əqrəbə ilə görüşürdüm. Amma atam şəhərə köçmək istəyirdi. Bakının mərkəzində aldığımız 8 otaqlı mənzil mənim həyatımı büsbütün dəyişdi. Atam mənzili ölkədən gedən böyük bir alman ailəsindən satın almışdı. Bu ailənin uşaqlarının hər biri hansısa musiqi alətində

çalırdı. Həmin ailədən çox ucuz qiymətə «Bechstein» royali, «Linke-Berlin» pianosu, fleyta, arfa, fisqarmon və klavesin əldə etdik. Mənzildə Baxın əsərlərinin notları da vardı. Gördüyünüz kimi, Baxa sevgim təsadüfi deyil. Hər şeydən çox fisqarmondan xoşum gəlirdi, bu musiqi aləti məni çox sevindirirdi və əyləndirirdi. Yaşadığımız evin hər mərtəbəsində musiqiçi tələbələr qalırdı. Onlar Baxın əsərlərini çox məşq edirdilər, əsl canlı filarmoniya idi.

- Belə qənaətə gəlmək olar ki, sizə musiqini sevdiren, həyatınızı musiqi ilə bağlayan həmin mənzildir, elə deyilmi?

- Mən orqanı ilk dəfə beş yaşımda görüb eşitmişəm, səsinin gücü və uzunluğu ilə məni heyran qoymuşdu. Biz evdə beş uşaq idik və hər birimiz musiqi alətlərində ifa edirdik. Amma mən və böyük qardaşım – mərhum tanınmış bəstəkar Musa Mirzəyev musiqiçi olduq.

Əvvəlcə istedadlılar üçün musiqi məktəbində oxudum və üçüncü sinifdə ilk bəstəmi yazdım, sonra təhsilimi orta ixtisas musiqi məktəbində bəstəkar Xəyyam Mirzəzadənin sinfində davam etdirdim. 1974-cü ildə isə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında böyük bəstəkar, professor Qara Qarayevin sinfini bitirdim. O, çox tələbkar müəllim idi, tənbel tələbəni sevmirdi. Qara Qarayev bizə deyirdi ki, daha çox Avropa bəstəkarlarını dinləyin, çünki simfonik

orkestr əsərləri yazmaq üçün mütləq həmin dühaların yaradıcılığı-
nı öyrənmək lazım idi. Daha sonra peşəkarlığımı təkmilləşdirmək
üçün Moskvaya getdim. Moskvada orqan musiqisi üzrə təhsil aldım
və orqan ifaçısı oldum. Sebastyan Bax mənim idealımdır və onun
300 illiyinə həsr olunmuş «Baxın xatirəsinə orqan simfoniyası»-nı
yazmışam. Həmin simfoniyanı yazanda Bax yuxuma girdi və mənə
bildirdi ki, doğru yoldasan, sadəcə, dözməlisən. Simfoniya görə
beynəlxalq «Baxın varisləri» gümüş medalına layiq görülmüşəm.

**- 25 il Rusiyada yaşamısınız, bu ölkədə sizin çoxlu musiqi
əsərləriniz nəşr edildi, məşhurlaşdınız, amma həyatınızı və
yaradıcılığınızı sonradan Almaniyada davam etdirməli oldu-
nuz...**

- Hələ orta ixtisas musiqi məktəbində və Azərbaycan Dövlət
Konservatoriyasında oxuyanda mən Almaniyaya getmək və Ba-
xın qəbrini ziyarət etməyi arzulayırdım. Yaradıcılığım alman klas-
sik polifoniyası və Barokko musiqisi ilə əlaqəli olduğundan bu,
mənim üçün çox vacib idi. Həmin vaxtlar öz musiqi ustalığımı
təkmilləşdirmək niyyətindəydim. Almaniyada orqan musiqisi üçün
iki cildəndən ibarət musiqi kitabı yazdım və nəşr etdirdim. Doğma
torpağıma və xalqıma sevgim böyükdür. Berlində Azərbaycan
musiqisinə həsr edilmiş ilk yubiley konsertim oldu. Azərbaycanda
baş vermiş hadisələri əsərlərimlə dünyaya çatdırıram. Xor, orqan,
orkestr və iki solist üçün yazılmış «Yanvar mərsiyəsi» Bakıda 1990-
cı illərdə baş vermiş faciəli hadisələrə həsr edilib.

**- Arif müəllim, yaşayıb-yaratdığınız, yaxud tanıdığınız
hansı ölkələrin tamaşaçılarını özünüze qarşı daha səmimi sa-
yırsınız?**

- Avropanın, Rusiyanın böyük şəhərlərində olan konsertlərimdə,
harada orqan musiqisi sevilirsə, tamaşaçılar "İ.S.Baxın xatirəsinə

orqan simfoniyası" əsərimi ayaq üstə, böyük alqış sədaları ilə qar-
şılayırlar.

**- Almanlar bir az fərqli xalqdır, bu ölkəyə uyğunlaşmaq
çətin olmadı ki? Yaradıcı insan üçün yaşadığı ölkənin əsas
üstünlükləri nədən ibarətdir?**

- Alman xalqının mentalitetini dərhal öyrəndim. Alman
mədəniyyətini, musiqisini sevirəm və ona bələdəm. Bax almanların
sevimli bəstəkarıdır. Ona görə mənə Almaniyada yaşamaq qətiyyə
n çətin olmadı. Sərbəst şəkildə ingilis, alman dillərini bilirəm. Alma-
niyada yaşamaq, insanlarla ünsiyyətə girmək çətin deyil. Hər yerdə
yaxşı da var, pis də. Xaraktercə elə bir adamam ki, istənilən şəraitə
uyğunlaşmağı bacarıram.

**- Asudə vaxtınızı necə keçirirsiniz? Hər hansı bir hobbiniz
varmı?**

- Əvvəla mən musiqiçiyəm, bəstəkarım, musiqi yazıram,
əsərlərimi nota köçürürəm. Həftənin şənbə günü kilsədə orqan ifa
edirəm. Axşamlar isə xəbərlər proqramlarına baxıram, Azərbaycan
televiziylərini izləyirəm. Səyahət etməyi çox xoşlayıram.

- Arif müəllim, özünü nə arzu edirsiniz?

- İlk növbədə, ən böyük arzum torpaqlarımızın mənfur erməni
işğalından xilasını görməkdir. Allah mənə nə qədər ömür qismət
edəcəksə, o qədər musiqi yazmaq, sənətimlə məşğul olmaq
istəyirəm.

**Müsahibəyə görə sizə təşəkkür edirik, sizə cənsağlığı və
yaradıcılıq uğurları arzulayırıq! ❖**

Vəsilə Vahidqızı

Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin mətbuat katibi

SAĞLAMLIQ TURİZMİNİN BAKI ZİRVƏSİ AZƏRBAYCAN QLOBAL FORUMA YÜKSƏK SƏVİYYƏDƏ EV SAHİBLİYİ ETDİ

**GLOBAL HEALTHCARE
TRAVEL COUNCIL**

tədbirlərə ev sahibliyi etməsi ölkəmizin turizmin bütün istiqamətləri, o cümlədən də sağlamlıq turizmi sahəsində populyarlıq qazanmasına səbəb olur.

Azərbaycan bir il Qlobal Sağlamlıq Turizm Şurasına sədrlik edib

Aprelin 23-də Bakıda keçirilən 3-cü Qlobal Sağlamlıq Turizm Forumu və Qlobal Sağlamlıq Turizm Şurasının (QSTŞ) 5-ci Assambleyası da ölkə turizminin təbliğatına xidmət edirdi.

"Qlobal Sağlamlıq hamı üçün" şüarı altında gerçəkləşdirilən tədbirə QSTŞ-yə üzv 25 ölkənin milli sağlamlıq turizm qurumlarının rəhbərləri, Milli Məclisin deputatları, Azərbaycan turizm ictimaiyyətinin, aidiyyəti dövlət qurumlarının və kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri qatılmışdılar.

Əvvəlcə onu qeyd edək ki, QSTŞ 2013-cü ildə Monakoda keçirilən Beynəlxalq Tibbi Səyahət Konfransında Türkiyə Cümhuriyyətinin təşəbbüsü ilə təsis edilib və indiyədək təşkilatın 4 zirvə toplantısı qismində sayılan forumu keçirilib. QSTŞ-nin 60-a yaxın üzvləri sırasında ABŞ, AFR, Böyük Britaniya, Türkiyə, Polşa, Yunanıstan, Macarıstan, Bolqarıstan, RF, Ukrayna, Gürcüstan, Çin Xalq Respublikası, Hindistan, İran İslam Respublikası, Qazaxıstan, İordaniya Krallığı, Səudiyyə Ərəbistanı və başqa nüfuzlu ölkələr var.

Azərbaycan Sağlamlıq və Termal Turizmə Dəstək Assosiasiyası Qlobal Sağlamlıq Turizm Şurasında Azərbaycanı 2014-cü ildən etibarən təmsil edir və elə həmin vaxtdan da bu təşkilatın İdarə Heyətinin üzvüdür. 2018-ci ilin aprelində QSTŞ-nin Türkiyədə keçirilən növbəti Zirvə Toplantısında AHTTSA-nın sədri Ruslan Quliyev bu beynəlxalq qurumun prezidenti seçilib və Azərbaycan Respublikası qeyd olunan mötəbər təşkilata rəhbərlik hüququ ilə növbəti sahib ölkə qismində təsdiqlənib.

Hədəf turistlərin ən çox üstünlük verdikləri 20 məkandan biri olmaqdır

Tədbirdə çıxış edənlər, əsasən fikirlərini bu fakt üzərində qurdular ki, hazırda Azərbaycanda dərin iqtisadi islahatlar aparılır və bu islahatların məqsədi vətəndaşlarımızın sosial rifahını yaxşılaşdırmaq,

Bütün dünyada – Amerikadan Malayziyaya qədər geniş bir coğrafiyada aktual olan sağlamlıq turizmindən istifadə edənlərin sayı ildən-ilə artır. Dünyada müalicə turizmi sahəsində dövrüylə ildə 100 milyard dollarlarla ölçülür. Maraqlıdır ki, dünyada baş verən ekoloji fəsadlar, müxtəlif ölkələrdə gedən məhəlli müharibələr belə bu məqsədlə səfər edən insanlara maneçilik törədə bilmir. Həmin səbəbdəndir ki, digər turizm növlərində geriləmə olduğu halda sağlamlıq turizmi hər zaman rentabellidir. Adıçəkilən turizm növündə gecələmə sayı 7, 14 və 21 gündür. Bu da turistlərin mövsüm və qeyri-mövsümdə ölkəyə cəlb olunmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Sağlamlıq turizmi alternativ turizm növü kimi Azərbaycanda da çox aktualdır. Elə ölkəmizi dünyada turizm üçün səciyyəvi edən ən başlıca xüsusiyyət də həmin sahənin bütün istiqamətlərinin inkişafı üçün lazım olan təbii şəraitin mövcudluğudur.

Lakin bir faktdır ki, müasir standartlara cavab verən infrastruktur və təbliğat-təşviqatsız turizmin inkişafında yüksək nəticələr əldə etmək mümkün deyil. Ona görə də son illər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən turizm sahəsi üzrə imzalanan fərman və sərəncamlar ölkədə bu sahənin inkişafına çox böyük töhfələr verməkdədir. Eyni zamanda Azərbaycanın qlobal

ölkəmizin iqtisadi qüdrətini yüksəltmək, neftdən asılılığı azaldaraq şaxələndirilmiş iqtisadiyyata sahiblənmək, qeyri-neft sektorunun əsas sahələrindən biri olan turizm sahəsində gəlirlərin artırılmasının təminatıdır. Turizm sənayesinin inkişafı Azərbaycan üçün prioritet sayılan sektorlardan biridir. Prezident İlham Əliyevin 6 dekabr 2016-cı il tarixli fərmanı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi"ndə vurğulanır ki, mövcud imkan və potensialdan səmərəli istifadə etməklə Azərbaycan 2025-ci ilədək həm regionda, həm də digər dünya ölkələri arasında cəlbedici turizm məkanlarından birinə çevriləcək. 2025-ci ildən sonrakı dövr üzrə perspektiv isə ölkəni dünyada turistlərin ən çox üstünlük verdikləri 20 turizm məkanından birinə çevirməkdir.

Qeyd edildi ki, Azərbaycanda turizmin xüsusi istiqamətlərindən biri olan sağlamlıq və termal turizm sənayesi son illərdə özünün inkişaf dövrünü yaşayır və Qlobal Sağlamlıq Turizmi Forumunun Bakıda keçirilməsi də bunun sübutudur.

Sağlamlıq təsisatlarının hərəsi bir dərindən dərmanlıdır

Sağlamlıq turizmi sahəsində ölkəmizin sahib olduğu imkanlar forum üçün hazırlanmış videoçarx vasitəsilə qonaqların diqqətinə çatdırılıb. Bildirilib ki, Azərbaycandakı sağlamlıq təsisatlarının heç biri bir-birinə rəqib deyil, hərəsi bir dərindən dərmanlıdır. Naftalan neftinin dünyada bənzəri yoxdur. Əsasən, revmatizm, oynaq, dəri xəstəliklərinin müalicəsində yararlıdır. Naftalan neftindən 15 adda dərmanın hazırlanmasında istifadə olunur ki, bununla da 70 xəstəliyin müalicəsi mümkündür. Təkcə ötən il Naftalana müalicə məqsədilə 62 ölkədən 35 min nəfər turist gəlib. Qalaaltı suyu böyrək

Tədbirin qonaqları da öz çıxışlarında Azərbaycanın bu sahədə imkanlarını yüksək dəyərləndiriblər və belə bir forumun ölkə paytaxtında keçirilməsinin əhəmiyyətindən danışılıb. Qlobal Sağlamlıq Turizmi Şurasının qurucusu və fəxri sədri Emin Çakmak bildirib ki, Azərbaycanın bir neçə sağlamlıq məkanında olub və hesab edir ki, ölkədə bu baxımdan unikal imkanlar mövcuddur: "Bu forumun Bakıda reallaşması Azərbaycanın sözügedən sahədə daha da tanınmasına səbəb olacaq. Hazırda sosial media vasitəsilə dünyanın dörd bir yanından bizi izləyirlər. Eyni zamanda şuranın 58 üzv ölkəsinin əksəriyyətindən, o cümlədən Rusiyadan, Almaniya, Türkiyədən, Qazaxıstandan, Gürcüstandan və s. nümayəndələri buradadır. Bundan gözəl təbliğat ola bilməz. Azərbaycan qlobal şəkildə sağlamlıq turizmi sənayesinə inteqrasiya olunur".

Forumun davam etdiyi müddətdə müxtəlif mövzularda panel iclasları keçirilib, bir neçə sənəd də imzalanıb. Azərbaycan Sağlamlıq və Termal Turizmə Dəstək Assosiasiyası və AMEA Neft-Kimya

Prosesləri İnstitutu arasında imzalanan əməkdaşlıq memorandumu mütəxəssislər tərəfindən ölkəmizdə turizmin bu istiqamətinin daha sistemli və geniş təbliği baxımından əhəmiyyətli bir sənəd kimi dəyərləndirilib.

Forumun yekunu olaraq Bakı deklarasiyası qəbul edilib.

Tədbirin sonunda səsvermə yolu ilə Qlobal Sağlamlıq Turizmi Şurasına sədrlik Azərbaycandan Ukraynaya keçib. Ukrayna Tibbi Turizm Assosiasiyasının prezidenti Voletta Yanyshvska

növbəti bir il ərzində QSTŞ-yə sədrlik edəcək. ♦

Fəxriyyə Abdullayeva

daşlarının düşürülməsində, Duzdağ astma-bronxit xəstəliklərinin, Masallıdakı istisu mədə-bağırsaq sistemi xəstəliklərinin və s. müalicəsində müstəsna rol oynayır. Çox maraqlıdır ki, Naftalan neftini, mineral suları öz məkanlarından kənara apardıqda, müalicəsi həmin effekti vermir. Ona görə də onların hər birinin təbliğatını elə öz yerlərində aparmaq lazımdır.

➔ Bizi burada izləyin

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi

- ▶ heydar-aliyev-foundation.org
- ▶ heydaraliyevcenter.az
- ▶ mct.gov.az
- ▶ bakuforum.az
- ▶ virtualkarabakh.az
- ▶ bakubookfair.com
- ▶ azdrama.az
- ▶ azerbaijanfilm.az
- ▶ nizamicinema.az
- ▶ museumcenter.az
- ▶ nationalmuseum.az
- ▶ azgallery.az

AZƏRBAYCAN MİLLİ İNCƏSƏNƏT MUZEYİ

<https://www.facebook.com/mct.gov.az>

- ▶ azercarpetmuseum.az
- ▶ gobustan-rockart.az
- ▶ yanardag.az
- ▶ shahdag.az
- ▶ gomap.az
- ▶ anl.az
- ▶ filarmoniya.az
- ▶ pantomima.az
- ▶ kuklateatri.az
- ▶ aduf.az
- ▶ tyuz.az
- ▶ but.az
- ▶ tob.az

▶ www.medeniyyet.info ◀

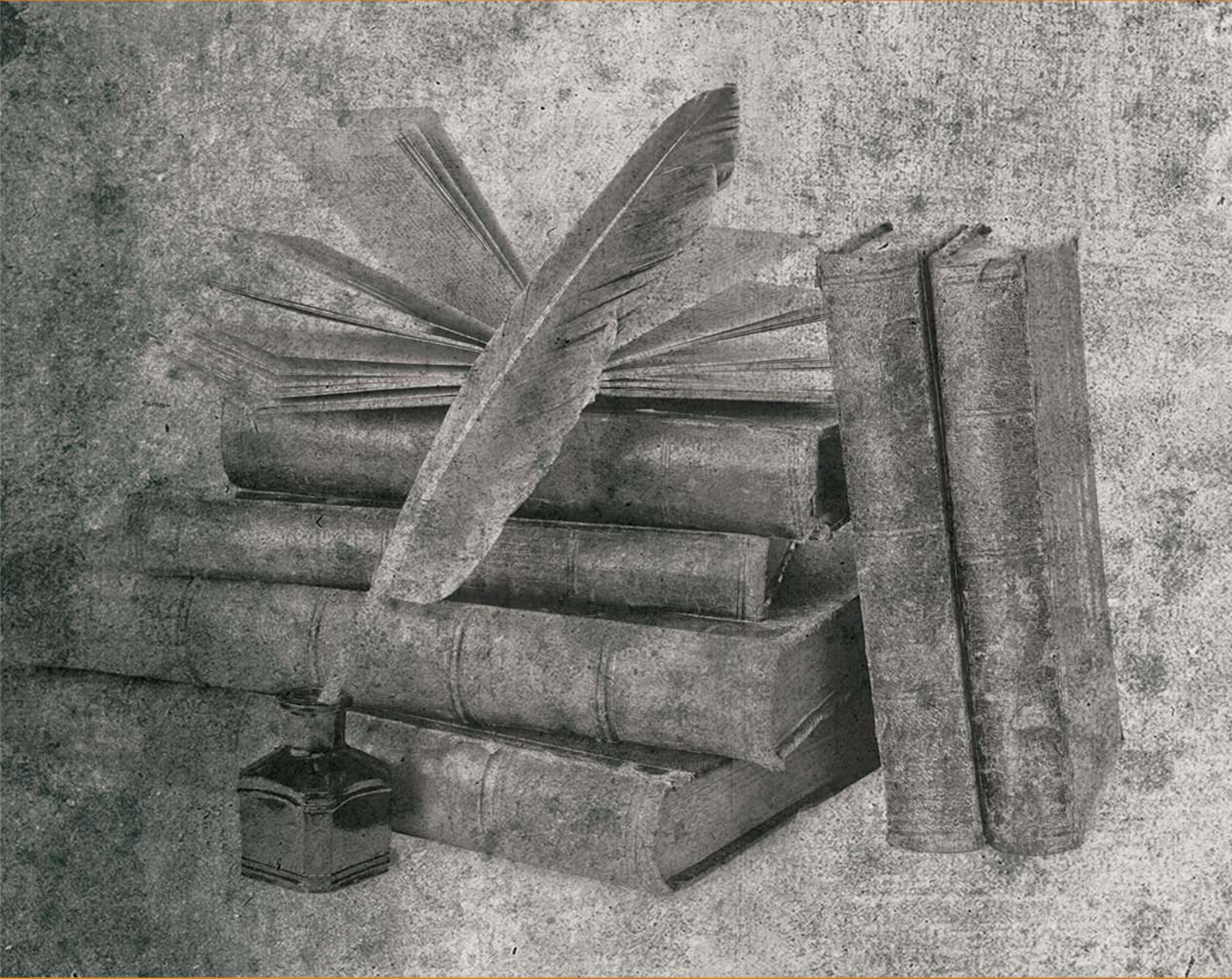
SmartOwl

CHILDREN'S EARLY DEVELOPMENT CENTER
UŞAQLARIN ERKƏN İNKİŞAFI MƏRKƏZİ

Ünvan: Bakı şəh., Şamil Əzizbəyov küç. 185

Tel: +994 50 2996080 / +994 50 2998060

E-mail: admin@smartowl.org

www.medeniyyet.info